

BROTTSTYCKEN

UR DET TIDIGA

HAPARANDA-TORNIO

BEBYGGELSEN OCH MÄNNISKORNA
1500-1700

PER-OLOF SNELL

Innehållsförteckning

Förord	3
Introduktion	5
Olaus Magnus besök i <i>Tornö</i> 1519	6
Haparanda-Tornios tillkomst	7
Suensaari-Tornehamns bebyggelse och invånare	9
Torneås grundande och de första borgarna	18
Bebyggelsen kring Suensaari	30
Kivirantas bebyggelse och invånare	31
Bebyggelsen i Närenområdet – länsmansgården och avradsjorden	38
Eskil Andersson Ruut och hans söner	41
Torphemmanet och dess invånare	48
Pudas bebyggelse och dess invånare	56
Kartor över Haparanda	61
Åker, äng och boskapsbestånd i Haparandaområdet	69
Haparandahemmanens historia och deras invånare	75
Haapaniemi, Junkkalatorpet eller Majorsbostället	76
Ägor kring Haapaniemi – Pålocks huhda och släkten Lorff	90
Pello eller Krook	94
Eskil Nilsson klockare i <i>Pottan</i>	104
Länsmannen Lars Hansson Kouri och hans efterkommande	109
Prelaten Laurentius Henrici och hans efterkommande	119
Asplund och Israeli	125
Romila eller Kaplansbostället	167
Kopukka	173
Förare och Sax	178
Sundholmen	196
Kuusilahti eller Granvik	198
Kråklund	210

Förord

Inför ett besök i Haparanda för ett antal år sedan hade jag och min dotter planerat att söka upp min barndoms smultronställen, vilka hon hört mycket berättas om. Sundholmen, eller Virtakari som den sydliga udden kallades då jag var barn, var ett öppet landskap med betande kor och hästar, där vi i de små gölarna vid vår sommarstuga kajkade omkring i våra ekor och snarade gädda. Allt var nu förändrat. Videsnår hade intagit terrängen där vi hade vår sommarstuga och från reningsverket spreds en oangenäm doft. Vid älvstranden kunde vi ändå leta upp mina fiskeställen och badplatser, men de var inte som jag kom ihåg dem. Strandområdet vid brandstationen, där packhusen i min barndom var spännande lekplatser, hade sedan länge förändrats och det var svårt att förklara att området där Ikea nu uppförts kallades Hultsviken, som i min barndom var ett fiskeeldorado på somrarna och utgjorde vår skridskobana på höstarna.

På något tiotal år hade barndomens lekplatser helt förändrats och gick inte längre att känna igen. Denna vemodiga upplevelse fick mig att tänka på något jag fick mig berättat, när jag i mitten av 1940-talet lärde mig simma vid en uppgrundning nedanför Kopukka. Pappa, som var min simlärare, berättade då att det lång tid tillbaka hade funnits laxpator där i området. Mer blev inte talat om detta, men vid mitt besök slog det mig att om min barndomsort förändrats så mycket på några decennier måste den ha genomgått långt större förändringar under de sekel som förflutit sedan gårdarna och fiskeställen anlades vid älvstranden.¹ Förändringen av området kring Haparanda under 1900-talet är känd och framgår av figur 1 och 2 men vad som hänt tidigare har inte dokumenterats. Jag beslöt mig därför att försöka ta reda på hur bebyggelsen startat på 1500-talet, vilka som bött på de tio stamhemman som utgjorde Haparanda by på 1700-talet samt hur dessa utvecklats. Uppgiften blev dock mer tidskrävande och komplicerad än jag räknat med.

Det som skrivits om Haparandas tidiga bebyggelsehistoria är översiktligt och knappast något berör människorna och deras levnadsförhållanden. För att finna stoff till studien hänvisades jag därför till kartor, jordeböcker, mantalslängder, militieräkenskaper, domböcker, kungliga brev och tullängder, i vilka jag fann uppgifter om människor som på nytt kunde ges ett namn och en historia. Då Haparanda ursprungligen inräknades under Suensaari, som omfattade Kiviranta och Pudas, där birkarlar och fogdar ingick bland de tidiga invånarna, utvidgades studien till att omfatta dessa byar. Birkarlarnas och de tidiga myndighetspersonernas - fogdar, fogdetjänare, länsmän, riksdagsmän - verksamhet liksom handeln, fisket, sjöfarten, samt Torneås grundande, där Haparandas första invånare spelade en betydande roll, gav stoff till studien.

Källmaterial har främst funnits på Riksarkiven i Stockholm och Helsingfors, Slottsarkivet i Stockholm, landsarkiven i Härnösand och Uleåborg, lantmäteriarkivet i Gävle samt vid Stadsarkivet i Stockholm där jag fått möjligheten att i original studera landskapshandlingar, domböcker, tullängder, hamnpenningslängder och diverse räkenskapshandlingar. Sökandet i arkiven - där sanningen om vårt förgångna finns - var ursprungligen inte avsett att sättas på pränt. Brist på tid gjorde också att materialet insamlades i hast och har bearbetats på lediga stunder, varför det inte fått den vetenskapliga stringens och stilistiska utformning det förtjänar. Min förhoppning är ändå att faktauppgifterna blir en inspirationskälla för dem som söker sina rötter i det tidiga Haparanda-Tornio.

---

¹ Studien kom att visa att de pator pappa omnänt hade innehafts av mina anfäder Abraham Larsson *Rechard* och Jöns Isacson *von Saxen* på farfars sida och Lars Larsson *Rechard* Pakkainen på farmors sida vilka fanns i Haparanda redan i början av 1600-talet.

Figur 1. Vy mot Torneå med Handolinska bron i förgrunden i början av 1900-talet.

Figur 2. Vy från Torneå mot Haparanda med packhusen och brandstationen till vänster 1951.

Introduktion

Många orter har en lång och innehållsrik historia även om den inte alltid blivit sammanställd. Detta gäller även Haparanda-Tornio där det på Suensaari – *Tornö* – tidigt fanns en marknadsplats och där fem hemman redan hade etablerats i mitten av 1500-talet då Haparanda fick sina första kända invånare, *Päldo Erich* och *Äskijl kläckare*. Suensaaris och Torneå stads historia har utförligt behandlats av Mäntylä som dock bara perifert berört de första invånarna i staden vilka rekryterades bland birkarlar, landsköpmän, länsmän och lappfogdar.² Utvidgningar kring detta tema har därför gjorts. Ett försök att skissa Haparandas tillkomst har gjorts av Svanberg som baserat studien på ett fåtal uppgifter i skattelängder.³ Den godtyckliga redovisningen har vilselett honom - uppräknigen i längderna börjar ibland från norra ändan av byn, ibland från söder och skatte- och kronohemman redovisas ibland tillsammans och ibland separat - vilket gör att hans knapphändiga beskrivning av Haparanda under 1600-talet i långa stycken är felaktig.

Då tillgängliga uppgifterna om människorna och deras verksamhet i det tidiga Haparanda-Tornio är mycket begränsade kändes det angeläget att söka mer stoff för att klarlägga historien. De första gårdarna kunde inte lokaliseras enbart med information från skattelängderna men deras skatteförmåga tillsammans med domboksuppgifter och kartor har gjort det möjligt att tidigt särskilja dem. Karteringen av Torneå stad 1642 ger också en antydning om var de första hemmanen på Suensaari kan ha legat. Från 1647, då den äldsta bevarade kartan över Haparanda och Kiviranta upprättas, kan gårdars läge, storlek och ägare med säkerhet anges. Karteringar i slutet av 1600-talet lämnar upplysningar om Pudas och från denna tid kan också expansionen mot det vi idag kallar Tjärhovet, Grankullen och Marielund följas. Byar, hemman, ängar, fiskeskär och personer har i de tidiga akterna, troligen på grund av de icke finskkunniga skrivarnas försök att ljuvenligt återge uttalet, i många fall fått en felaktig utformning. Källmaterialets version har i vissa fall behållits och återges då i kursivskrift. Personuppgifter har främst hämtats ur domböcker och mantalslängder medan genealogiska uppgifter efter 1707 har hämtats ur databasen hiski.⁴

Uppgifter i domböckerna ger en bild av de tidiga invånarnas levnadsvillkor. Där redovisas inte bara brott och straff utan även hur människor reglerat sina relationer sinsemellan samt hur de handskats med sina ägodelar och sin ekonomi. Allt är i dessa skrifter förankrat i sitt historiska sammanhang och blottlägger med förvånansvärd noggrannhet relationer mellan man och kvinna, rik och fattig, makthavare och underlydande. Ärekränkingsmål, där lögnare, skälm, hundsfott och hora är vanliga tillvitelser, samt slagsmål, hor, skadegörelse, egenmäktigt förfarande, eder och sabbatsbrott omväxlas med oändliga protokollförklaringar om äganderätt till hemman, ängar och fisken. Domböckernas natur gör dessvärre att främst negativa mänskliga sidor behandlas men mellan raderna kan såväl sociala som ekonomiska drag ur den tidens folkliv utläsas.

² Ilkka Mäntylä, *Tornion kaupungin historia I. 1621-1809*, 1971.

³ Nils Svanberg, *Det äldsta Haparanda 1600-1900*, Södertälje, 1986.

⁴ Suomen Sukututkimusseura Historiakirjat, <http://www.genealogia.fi/hiski>.

Olaus Magnus besök i Tornö

Den påvlige legaten Arcimboldolus, som våren 1518 kom till Sverige i syfte att medla fred mellan Sten Sture och ärkebiskopen, hade även som målsättning att omvända de i norra Sverige boende avgudadyrkarna. 1519 skickade Arcimboldolus i detta syfte Uppsalakaniken Olaus Magnus på en resa som sträckte sig ända till Torne socken. Som landsflyktning i Rom utgav han 1555 verket *Historia de gentibus septentrionalibus* där beskrivningen av landskapet, klimatet och människorna i vår trakt utformats på ett sätt som nog även lokalpatrioten måste medge är något förskönad.⁵ Låt oss för att illustrera detta citera Olaus Magnus:

Botten, som i norr begränsar den Götiska eller Svenska hafsviken, är ett vidsträckt område, delat i tre stora landskap: Västerbotten, Norrbotten och Österbotten. Invånarna i Norrbotten lefva huvudsakligen af fiske. Icke som skulle deras åkerjord vara ofruktbar, men de ha så stor rikedom på fisk, att den rikligen förslår till att därför tillbyta sig alla nödvändighetsvaror [...] Under hela sommaren har man intet mörker, ej heller någon brännande solhetta, utan luften är lagom varm och hälsosam. Allt är här behagligt, lugnt och tryggt. Men – något som är ännu mera ägnat att väcka förvåning – i denna sköna natur, vid denna ljufliga årstid och under dessa fria förhållanden låter man icke någon skamlig lättfärdighet komma sig till last. Nej kyskt och anständigt är umgänget mellan människa af olika kön. Otukt, hor och äktenskapsbrott hvarken begås eller ens nämns hos dem.

Förhoppningsvis var det mesta i Olaus Magnus karakteristik av området korrekt, men vi måste tyvärr i det följande konstatera att det sista uttalandet, om det kyska umgänget mellan könen, inte överensstämmer med domböckernas texter efterföljande år.

Olaus Magnus beskrivning av Tornehamn vid midsommartiden 1519, där han ger uttryck för sin förtjusning över staden vid Torneälvens mynning, påminner om den bild Haparandapojkar i förskingringen gärna ger av sin unika och betydelsefulla hemort:

På bergen i detta Norrbotten upprinner en strid och djup älf, som med två armar utmynnar i hafvet, och på den smala landremsan mellan dessa är en stad byggd, som kallas Torne [Thorna], det är: torn-ön, och ligger på ungefär 82 graders nordlig bredd och 42 graders längd. Denna stad har ett särdeles vackert och förmånligt läge, och ingen annan handelsplats i hela trakten upp emot Nordpolen är mera besökt än detta Torneå. Här församlas nämligen hvitryssar, finnar, svenskar, tavaster och hälsingar; dessutom komma åtskilliga från Norge öfver de höga fjällen och vidsträckta ödemarkerna, liksom öfver Jämtland. Och alla dessa färdas dels i långa och smala båtar, särskildt byggda för färder på de strida forsarna, dels i åkdon, dragna af tama renar, hvilka se ut som hjortar, dels och på ett slags böjda stänger [skidor], med hvilkas tillhjälp de fort taga sig öfver de snöhöljda bergåsarna och sedan glida fram hit i snabb fart. [...] Till denna plats föres fisk af olika slag, som fångats längre upp i älfvarna, och avyttras i byteshandel till köpmän från aflägsna landsändar. Detta sker i buntar om 500 tunga marker, en där vanlig vikt. Dessutom saluhålles äfven fisk nedsaltad i stora tunnor eller behandlade på ett annat sätt, nämligen rökt, för att få den att smaka ännu läckrare. Till denna ö komma årligen tidt och ofta köpmän från Stockholm, Åbo, Raumo och Öregrund seglande och göra sig stor förtjänst.

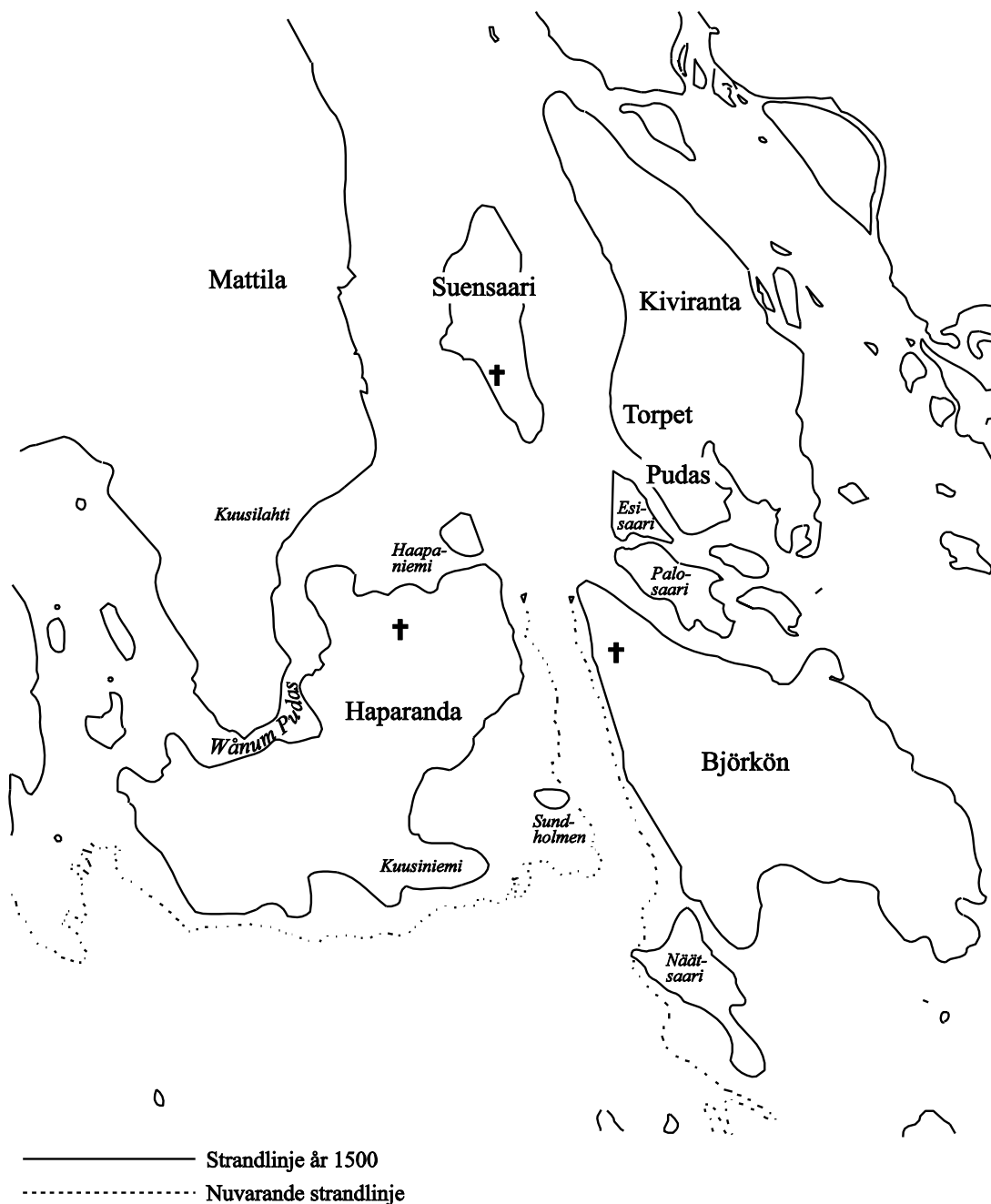
Liggande på en smal landremsa omgiven av älvens två armar, har Olaus Magnus placerat Tornö och marknadsplatsen, medan kyrkan förlagts på Björkön. I älvmyningen avbildas notdragande fiskare och på stränderna ligger laxtunnor och travar av fisk - *Berenfisk* - fångad och buntad uppe vid Västerhavet och fraktad av birkarlar till Torne för att säljas.⁶ Här vid Suensaari löper redan på 1400-talet handeln och kyrkans trådar i Nordsverige samman och Tornehamn är då den dominerande sjöfarts- och handelsorten i Norrbotten. Ättlingar till skattebönder i Suensaari och birkarlar som köpslår i det tidiga Tornehamn är de som grundar både Haparanda och Torneå.

⁵ Olaus Magnus, *Historia om de nordiska folken*, 1-4, 1909-25.

⁶ Berenfisk avser torkad fisk från Berenshavet – del av Norra Ishavet – eller Västerhavet som det också benämndes.

Haparanda-Tornios tillkomst

Olaus Magnus karta ger inga detaljer om hur Torneå och Haparanda såg ut omkring år 1500. För att veta det måste vi utreda hur landskapet vid älvens utlopp förändrats genom landhöjningen i kustområdet vilken kan uppskattas till cirka 10 millimeter per år. Utgående från detta har i figur 3 dagens strand- och kustlinjer, respektive de år 1500 rekonstruerats baserat på antagandet att landhöjningen mellan dessa år varit 5 meter.⁷

Figur 3. Strandlinjen i Haparandaområdet idag och år 1500.

⁷ Strandlinjen år 1500 antas följa 5 meterskurvan i Gula kartan, Haparanda 25N:45.

Kartan visar att stora delar av dagens Haparanda låg under vatten i början av 1500-talet och att älven då omslöt såväl Haparanda, Björköen som Suensaari. Haparandas östra strandlinje gick längs med Storgatan och Tjärhovet var fortfarande havsbotten. Sundholmen stack upp som ett skär och i norr gick strandlinjen vid Packhusgatan. Området vid vårdcentralen var en holme som senare kom att förbindas med Haparanda och bilda udden Haapaniemi, som vid Vuonon pudas - Kråklundsbacken - stack ut i Svänsaröälven.

De fiskrika vattnen och de bördiga holmarna i älvmyningen lockade troligen de första invånarna till Haparanda i början av 1500-talet från det närbelägna Suensaari, där bågälängden 1539 redovisar fem hemman med husbönderna Marcus Ersson, Olof Hindersson, Nils Henriksson Lorff, Nils Hindersson samt *Store Nils* eller Nils Jönsson på Junkkala. *Åskijl kläckare* - Eskil Nilsson - och *Pälido Erich* - Erik Henriksson - synes bli de första fast boende i Haparanda. 1559 års jordskattebok upptar dem i *Swensaree* respektive *Pwthann*, men de torde redan då ha varit bosatta i den norra respektive södra änden av Haparanda, då korntiondelängden 1563 upptar dem under *Westan åå*, vilket indikerar att de bor på Torneälvens västra sida. Ytterligare ett hemman upptogs 1565 i *Westan onn* av fogdekarlen Mats Tomasson. Byanämnet ändrades 1568 till *Nyby* vilket antyder att nyodlingar på Suensaaris byamark gett upphov till bebyggelsenämnet.

Haparanda redovisades först huvudsakligen under Suensaari men tiondelängden 1584 upptar Per Nilsson, Håkan Ersson och Eskil Nilsson i Pudas, vilket antyder att de bodde vid älvmyningen. I anslutning till Eskil Nilssons hemman synes Lars Hansson Kouri ha bott från 1580-talet. Möjligen hade han skattefrihet för att han anlagt ett nybruk eftersom han inte figurerar i några längder förrän i mitten av 1590-talet trots att han var nämndeman tidigare. Fogdekarlen Håkan Ersson uppges 1595 bo i *Hapaniemi* där även Hindrik Sigfridsson omnämns i hjälpskattelängden 1595. Suensaaribönderna Lasse Persson och Olof Jönsson upptas 1600 i *Hapaniemi randha* och 1602 uppges Lasse Persson och Erik Jönsson vara bosatta i *Hapaniemi*. Fem gårdar redovisas under *Hapaniemi strand* 1610. Därefter benämndes byn *Hapaniemi* fram till 1620 varefter *Hapakylä* var byanämnet fram till 1633, då Haparanda blev den bestående benämningen.

Mats Tomasson torde ha anlagt Haapaniemi till vilket hörde mark på Suensaari och närliggande strandängar. Erik Henriksson fanns på det blivande Krook medan Eskil Nilssons hemman låg i södra delen av Haparanda som senare upptog tre gårdar. Hindrik Sigfridsson innehade möjligen det blivande kapellansbostället, där klockaren Olof Jönsson fanns 1597. Abraham Larsson, som 1601 upptogs i Suensaari, redovisas från 1602 i Haparanda där han synes ha övertagit hälften av Olof klockares hemman vilket senare utvidgades och delades i Asplund och Israeli. Lars Hansson Kouri, som efterträdde de tidigare länsmännen Eskil Nilsson och Israel Eskilsson, synes från 1599 även redovisa deras gårdar för att från 1604 inneha det hemman som senare delades i Kopukka, Förare och Sax. Granvik och Kråklund, som i mitten av 1600-talet ännu karaktäriserades som fäbodrar ägda av borgare i Torneå, var i slutet av 1600-talet ombildade till regelrätta hemman. I mitten av 1700-talet tillkom slutligen det tionde Haparandahemmanet Saari eller Sundholmen. Innan vi fördjupar oss i hemmanen och dess invånares historia behandlas i korthet marknaden i Tornehamn, de tidigaste invånarna i Suensaari, Kiviranta och Pudas, samt Torneå stads tillblivelse som alla har nära samband med det tidiga Haparanda-Tornio.

Suensaaris eller Tornehamns bebyggelse och invånare

Birkarlarnas handelsområde sträckte sig över Torne och Kemi lappmarker upp till de fiskrika fjordarna och Västerhavet varifrån stora mängder skinn, hudar och fisk på våarna transporterades i ackjor till Tornehamn för att därifrån fraktas söderut. Bergenfisk, rockor, hälleflundror och torkade gäddor såldes i stora kvantiteter till Mellansverige, medan skinn och hudar främst avyttrades till ryska uppköpare. En marknadsplats fanns tidigt vid Kyrkudden i Hietaniemi, men redan på 1400-talet synes en ny marknadsplats ha inrättats på Suensaari där en naturlig hamn bildats på den västra älvstranden.⁸ Även om Suensaari torde ha haft sina första gårdar redan på 1400-talet synes de mäktigaste birkarlarna redan innan ha anlagt sina gårdar på strategiska platser längre upp efter Torneälven som var kommunikationsled mot lappmarken och Västerhavet. De ledande birkarlasläkterna hade i början av 1500-talet sina hemman på holmarna: Oravaisensaari, Revonsaari, Armassaari, Varttosaari och Kylänsaari.^{9,10}

När Olaus Magnus 1519 besökte Tornehamn var orten redan en etablerad handelsplats som den sydländska gästen kallar stad. Med tanke på att det då endast torde ha funnits fem hemman på Suensaari var det troligen antalet strandbodnar, som imponerade på honom. Bodarna synes ha uppförts efter Erik av Pommerns befallning om tulluppbörd i Österbotten och räkenskaperna visar att kommersen redan i början av 1500-talet var livlig också i Kemihamn och Ulåhamn, där köpmän hyrde fasta bodplatser. Legan för varje bod upgick där liksom i Torne till ½ mark. Köpmän som handlade i Torne, Kemi och Uhlå kom då från Rauma, Ulvsby, Åbo, Stockholm, Uppsala, Strängnäs, Östhammar och Norrköping. Men även ryssar noteras i längderna. För rätten att köpslå i Torne erlade år 1520 ryska köpmän 1 mark per håp. 1551 togs skatt av 30 ryska håpar i Torne och för var och en av dem erlades 1 ½ lispund hampa.¹¹

Skattelängderna visar att bodarna i Tornehamn ägdes av birkarlar och hyrdes ut till köpmän, som använde dem som lagerlokaler och bostadskvarter under marknadsperioden. Vid tinget 1549 anklagades Per Jönsson Pakkainen i Vojakkala för att med våld ha tagit ett bodrum av Nils Olofsson. Rättsakterna visar att förutom slagsmål också superi var vanligt förekommande under marknaden. Vid Tornehamn fanns därför en hamnfogde. Inte heller det sedliga tillståndet var så kländerfritt som Olaus Magnus hävdar utan det synes ha influerats av birkarlarnas vanor. Vid sommartinget 1574 figurerade den unge Hans skraddare från Uppsala i saköreslängden för att ha *bedit till att göra hor och blev icke fullbordad gärning*. Den pilske skraddaren blev benådad och gav konungen 20 mark. I Tornehamn hade kronan egna lagerlokaler, vilket framgår av att 7 ½ tunna salt *blev fördärvat och bortskempt av överfallsflod i Kongsboden uti Tornö hamn om våren Anno 1605*. Där insaltades kronolaxen enligt Gustav Vasas instruktioner - en tunna salt till tre tunnor lax - för att garantera att fisken inte skämdes på vägen mot Stockholm.

Ryssarna sålde främst hampa, lin, vadmal samt kramsvaror, för vilka de i utbyte tog skinn. Enligt 1554 års räkenskaper såldes till ryssar 522 rävs-, bäver- och utterskinn, 3360 harskinn samt 213 renhudar. Trots att skinnhandeln även följande år var omfattande blev Tornehamn främst en marknad för svenska och finska köpmän sedan kronan fått monopol på skinnhandeln så att även bönders bytesdjur måste säljas till kronan. Skinn som bönder i socknen direkt sålde till kronan var få: 1576 fick Eskil klockare i Pättan 11 mark för ett rävs- och utterskinn, Jöns Jönsson i Vuono fick 19 ½ mark för en korsräv, Ivar Larsson i Marjosaari fick 32 ½ mark för en björnhud, Olof Andersson i Vitsaniemi fick 15 mark för en björnhud och 5 ½ mark för ett utterskinn av kronans uppköpare. Huvuddelen av skinn och hudar förvärvades även fortsättningsvis av lapparna. Birkarlarna köpte

⁸ Greta Lovén, *Marknaden i Torne Hamn. Dess sista århundrade*. Manuskript 1963, Historiska Institutionen Stockholms universitet.

⁹ Per-Olof Snell, *Birkarlarna i Armassaari och Niemis*, Matarengi-Posten, No 13, 2014.

¹⁰ Per-Olof Snell, *Birkarlarna på Oravaisensaari och deras anförvanter*, Matarengi-Posten, No. 14, 2015.

¹¹ SAOL: håp = större eller mindre båt av finska haapio.

själva främst spannmål, salt, hampa, lin och vadmal av inresta köpmän, men även mindre nyttiga varor. Saköreslängden 1553 anger att Uppsalaborgaren Erik Larsson fick böta för att ha sålt *flärd*.

Då birkarlarnas maktposition inskränktes i slutet av 1500-talet försökte lapparna avyttra sitt gods i Tornehamn där de enligt räkenskaperna 1601 uppges ha köpslagit. Den skärpta beskattningen 1606 innebar emellertid att lapparnas besök upphörde då all handel med dem förlades till marknadsplatserna i lappmarken. Birkarlarna sålde därefter varorna i Tornehamn eller skeppade dem till sydliga handelsplatser. Tull började åter uttas på handelsvaror och troligen var den tullängd - figur 4 - som upprättades för utskeppning från Tornehamn 1608 ett resultat av den skärpta beskattningen.¹² Anledningen till att birkarlar inte upptogs var att de redan erlagt tull till lappfogden vars fullmakt anger, att han skulle ta vart tionde skinn och var tionde lispund torrfisk de köpt. Den birkarlatull lappfogden Mats Josepsson redovisade i Kemi lappmark 1608 uppgick dock bara till 15 lispund gäddor, 3 lispund torrfisk, 4 lispund bärnfisk och sex par lappskor.¹³

*1/2 öst Längden af Västerbota
Fro Ramo 1608 C*

15 Horno Nachen

Wärmländ Skogsmän varslaget i lappmarken i Pinnings	
Quin	6 Län 15 2
Lan	6 Län 3 2
St. gäddor	10 2
St. Bjäll	10 2
Land Skogsmän varslaget	
Quin	2 Län 10 2
Lan	6 Län 3 2
St. gäddor	10 2
Wärmländ Skogsmän varslaget	
Quin	1 Län 20 2
Lan	6 Län 3 2
St. gäddor	10 2
St. Bjäll	10 2
Skinnfogd	1 2
K. Skog	1 2
Skinnfogden Skogsmän	
Quin	2 Län 10 2
Lan	5 Län 20 2
St. gäddor	5 2
Skinnfogd	2 2
Skogsmän i Skogsbiljag	
Quin	1 Län 20 2
St. Bjäll	2 2
Lan	20 Län 3 2
Land Skogsmän	
Quin	1 Län 20 2
Lan	12 Län 6 2
St. Bjäll	1 2
Skinnfogd	6 2
Skinnfogd	2 2
Skinnfogd	1 2

Skinnfogd R. Skogsmän	
Lan	20 Län 2 2
St. Bjäll	3 2
Wärmländ Skogsmän i varslaget	
Lan	20 Län 15 2
St. Bjäll	8 2
Wärmländ Skogsmän i varslaget	
Lan	20 Län 11 2
Pite Skogsmän Skogsmän i varslaget	
Lan	18 Län 8 2
St. Bjäll	3 2
Pite Skogsmän Skogsmän i varslaget	
Lan	3 Län 2 2
St. Bjäll	3 2
Land Skogsmän Skogsmän i varslaget	
Lan	4 Län 2 2
St. Bjäll	1 2
Skinnfogd i varslaget	
Lan	5 Län 20 2
St. Bjäll	1 2
Skinnfogden Skogsmän i varslaget	
Lan	3 Län 15 2
St. Bjäll	12 2
Wärmländ Skogsmän i varslaget	
Lan	12 Län 3 2
St. Bjäll	1 2
Skinnfogd	1 2
Pite Skogsmän Skogsmän i varslaget	
Quin	2 Län 5 2
Lan	12 Län 5 2
St. Bjäll	1 2

Skinnfogd Skogsmän	
Lan	12 Län 5 2
St. Bjäll	1 2
Skinnfogden Skogsmän i varslaget	
Lan	11 Län 20 2
St. Bjäll	5 2
Skinnfogd	2 2
Skinnfogden Skogsmän i varslaget	
Lan	11 Län 5 2
St. Bjäll	1 2
Wärmländ Skogsmän	
Lan	12 Län 3 2
St. Bjäll	1 2

Summa

Pinnings 10 2

Figur 4. Tullängd för Torne socken 1608.

På marknadsplatsen var kommersen hektisk under sommarmånaderna när hudar och skinn skulle beredas, fisk och renkött insaltas samt skogs fåglar insyltas för transport söderut. En räkning från 1613 visar att Jakob Hindersson och Mats Tomasson Jägare av befallningsmannen Knut Eriksson, för insaltning av renkött som slaktats i Tornö fick betalning för 7 tunnor salt och 80 trätunnor. Tunnbindaren, som hade bråda tider då varorna skulle inpackas, lönades dock föga vilket framgår av att betalningen för det stora omaket med att inpacka laxen och binda tunnor detta år endast uppgick till 6 mark. Trots uttryckligt förbud för lappar att dra ner till marknaden i Torne skedde

¹² RA, Lokala tullräkenskaper 571:IV, Västerbotten 1608.

¹³ Tullen uttogs som en $\frac{1}{16}$ av varumängden. Även rennehavet beskattas med $\frac{1}{16}$ i Torne medan skatten i Pite lappmark var $\frac{1}{20}$.

överträdelser. Peder Pedersson från Ruonala lappby, som 1614 uppehållit sig i Tornehamn, där han drack och panketerade [levde i sus och dus], dömdes till 10 daler i böter för att ha dolt skinn för fogden och i stället sålt dem till en borgare.

Räkenskaperna 1539 redovisar uppbörden för 51 bodar i Tornehamn, för vilka köpmännen erlade 25 ½ mark i bodlega. På 1540-talet fanns ett sextiotal bodar och 1596 innehades 18 bodar av tillresta borgare. 1602 kom 12 borgare från Stockholm, 13 från Uppsala, 2 från Strängnäs och 12 från Åbo. 23 borgare upptogs i längden 1608 som bodbrukare och året därpå uppgavs 32 bodar vara uthyrda vilket är 1600-talets toppnotering. En utförlig längd över bodpengar 1614 visar att för de 29 bodar som inresta köpmän använt hade de erlagt 14 ½ mark vilket antyder att legan bibehållits oförändrad sedan början av 1500-talet. Samtidigt uttogs dock avgifter från de tillresta skeppslagen från Stockholm, Åbo och Norrköping vilket framgår av tabellen nedan:¹⁴

Från Stockholm

Hindrik Nyman 12 öre
Mats Hansson 20 öre
Jöns Olsson 4 öre

Från Åbo

Hieronimus 6 öre
Påvel Tomasson 12 öre
Jacob Kröyer 8 öre
Pavel Finne 8 öre

Från Norrköping

Sigfrid Hindersson 5 öre
Börje Ersson med 10 öre
Lasse Ersson 8 öre
Hans Olsson 8 öre
Grels Nilsson 14 öre

Bebyggelsen och invånarna 1539-1621

Den första skattelängden för Suensaari från 1539 anger att där fanns 5 hemman vilka 1543 genom uppsplittring ökats till 6. Skatten uppgick då till 16 penningar per spannländ och 4 penningar per lass hö. En ny skattläggning genomfördes 1547, där det sägs att byarna är *lagda var för sig med rå och rör och därefter lagda i markland och öresland*. Det synes som om byarna i sin helhet, inte de särskilda hemmanen, fått sig bestämda skattebelopp åsatta. Försättningsvis kom också den för byn fastställda skatten att fördelas på bymännen. Avsikten var tydligen att underlätta att skatten kunde hållas à jour med den snabba omsättningen på jorden till följd av den pågående bebyggelseexplosionen. För vart markland utgick 4 örtugar och av vart öresland uttogs 4 penningar 1547. Reformen innebar att 2 spannländ åker eller 8 lass hö bildade ett markland. Suensaaris skattejord 1553 uppgick till 22 markland och 6 öresland men hade 1559 ökat till 27 markland och 6 öresland vilket kom att behållas till 1607 års skatteomläggning.¹⁵

Trots lagstiftningsåtgärder mot hemmanssplittring, motiverad med att den skulle leda till minskad bärkraft för ägarna och därmed svårigheter för kronan att utkräva skatten, kom ändå till följd av odlingens och folkmängdens utveckling hemmanen att uppdelas varvid självständiga nyodlingar gjordes på byns allmänning. De nya gårdarna, som lagligen avsåndrades, åsattes självständiga jordatal och jordskattebelopp, i de fall de var stora nog att lämna garanti för sin ägares utkomst. De självväxande ängarna i kustområdet, vilka tack vare landhöjningen successivt utbreddes sig, lämnade foder till boskap och erbjöd lättvunnen åkerjord. Här kunde nya hemman lätt uppstå, utan väsentlig skada för de redan befintliga, med tillräckliga resurser att föda sina ägare. Man finner dock i längderna en obenägenhet att öka antalet byar varför till Suensaari under årtionden även kom att inräknas nya hemman anlagda i Haparanda, Pudas och Kiviranta.

Lättheten att bli fullbesutten bonde förhindrade länge att i Västerbotten något egentligt behov uppkom att göra skillnad mellan besuttenheterna och deras innehavare i skattehänseende varför någon klassificering mellan bönderna inte förekom. En undervisning säger också *att här icke är såsom i andra landsändar halva bönder och torpare, utan alla äro de ens*.¹⁶ Utöver besuttna bönder torde dock ha funnits små brukningsenheter, som inte åsatts självständiga jordatal, vilkas

¹⁴ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1614:9, fol. 13.

¹⁵ Marklandstalet, som baseras på det inhägnade åker- och gårdeshöet, är summan av ½ spannländstalet och 1/8 av antalet lass hö.

¹⁶ E.G. Huss, Undersökning öfver folkmängd, åkerbruk och boskapsskötsel i landskapet Västerbotten åren 1540-71, Uppsala, 1902.

innehavare inte upptogs i jordskattemantalet. Där flera på samma hemman brukade jord och tog skörd, ansvarade i regel huvudmannen för hemmanets tionde. Vid särskilt god årsväxt kunde dock även andra brukares skörd bli av den betydelsen att de antecknades särskilt och man finner därför ibland, att tiondegivarna är fler än vad jordskattemantalet anger. Det talas också om *gammalt folk som är inne med andra på hemman och ej svara för någon skatt utan allenast avge något till tionde av det de så med andra*. Enligt dessa uppgifter skulle tiondelängderna uppta fördelsfolk, som själva brukade någon del av sitt förut innehavda hemman. Vidare kunde personer som bodde på faderns eller svärfaderns hemman upptas i tiondelängderna. Dessa betecknas i vissa fall som husman utan att upptas i jordskattemantalet. Att de inte alltid var utfattiga framgår av många fakta. Silverskattelängden 1571 för Torne socken sammanfattar husmän tillsammans med prästerna under en särskild rubrik: *dessa äro intet i mantalet*.

Hemmanens jordskatt berodde inte av antalet skattande utan enbart av storleken på jordatalet vartill åker, äng och andra förmåner som fisket värderades. Alla jordbrukare kunde inte upptas i jordskattemantalet utan endast de som själva verkligen ägde hemman. Detta hindrade naturligtvis inte, att på dessa hemman även andra jordbrukshushåll kunde ha sitt uppehälle genom att bruka någon del därav. På detta sätt kunde far och son eller bröder var för sig idka åkerbruk på olika delar av samma hemman. Det var dock den rättslige ägarens ansvar att avge jordskatten och se till, att på hemmanet befintliga sambrukare hjälpte till att hålla honom skadeslös. Andelen brukningsdelar av denna typ under 1500-talet är svår att uppskatta, men troligen har flera av de självständiga hemman som i början av 1600-talet tillkom i Kiviranta, Pudas och Haparanda ursprungligen ingått som särbrukade enheter i Suensaaris stamhemman.

Skattelängder för Suensaari finns dokumenterade i landskapshandlingarna 1539-1621, där de som fullgjorde sin skatteplikt upptas. Jordskatten erlades till ett belopp motsvarande det jordetal var och en ägde medan tionde erlades i proportion till skörden. Bågaskatten, som var en krigsskatt relaterad till antalet vapenföra familjemedlemmar, erlades av bonden och de av hans bröder, söner och mågar som kunde spänna en båge. Legodrängar och de som var under 15 år eller över 60 år var skattebefriade. Kvinnliga jordägare upptogs i jordskatteboken men hade de söner eller mågar, vilka kunde spänna en båge, var det de som redovisades i bågälängden.

Ägarföljden för vissa av Suensaaris hemman är oklar eftersom olika personer företrädde hemmanet i jordaboken, tiondelängden och bågälängden. Vidare är marklandsuppgifterna från 1560- och 1570-talet inte konsistenta med jordeboksarealen 1607, vilket försvårar lokaliseringen. Nedan görs dock ett försök att redovisa innehavarna av gårdarna som tagits upp under Suensaari med angivande av deras geografiska belägenhet fram till bildandet av Torneå stad:

<u>1539</u>	<u>1561</u>	<u>1568</u>	<u>1571</u>	<u>1619</u>
Marcus Ersson, 1b	Marcus Ersson	Marcus Ersson	Marcus Ersson	Jacob Marcusson*
	Jöns Ersson	Jöns Ersson	Jöns Ersson	Henrik Jönsson*
Olof Hinderesson	Olof Henriksson, 2s	Nils Olsson	Nils Olsson	Nils Olsson Fräki*
Nils Lorff, 1s	Jöns Hinderesson	Karin änka	Jöns Nilsson Lorff	Lasse Larsson Lorff*
	Eskil Nilsson	Eskil Nilsson	Eskil Nilsson	Henrik Kourj**
				Nils Olsson Romi**
				Abraham Larsson**
Nils Jönsson	Nils Jönsson	Jöns Nilsson	Jöns Nilsson	Nils Nilsson Junkkala*
Nils Hinderesson, 1b	Nils Hinderesson	Olof Nilsson	Olof Nilsson	Lasse Jönsson Konst*
	Henrik Hinderesson	Mats Tomasson	Per Nilsson	Lasse Persson**
	Erik Henriksson, 1s	Håkan Eriksson	Håkan Eriksson	Erik Jönsson**
				Olof Henriksson***
				Bertil Bertilsson***
				Nils Jönsson***
				Eskil Bertilsson***
				Mattila Pål***

*) Stadsön, **) Haparanda, ***) Kiviranta

Marcus Ersson upptas i bågalängden 1539 tillsammans med en bror. Då hjälpgården erlades 1553 var Marcus birkarl och fick böta 6 mark för hor med lappkonor och 9 mark för fiske i kungsådran. Hemmanet hade då delats med brodern Jöns. På Marcus gård, där jordskatten baserades på 3 markland, fanns då 7 kor i ladugården. Han efterträddes 1576 av sonen Jacob, som 1601 skattade $\frac{1}{2}$ mantal. Saköreslängden 1613 anger att: *Jacob Marcusson i Suensara, tillmätt sin granne Lasse Larsson [Lårffwi] i Suensara, att ha varit vållande till att han var lagt i halvt mantal, och de tolv som satt i nämnden, gjorde hans ursäkt att de har lagt som de efter sitt bästa samvete kunde bestå för Gud och människor, vilket förbemänte Jacob Marcusson själv samtyckte vara väl lagt, efter som han förmår därför utgöra blev han saker tre mark, utgav $2 \frac{1}{2}$ mark.* Hjonelagslängden 1609 upptar Jacob tillsammans med mågen Hans Andersson, som 1618 redovisade hemmanet och senare blev husbonde.¹⁷ Han upptas i 1627 års boskapslängd - tabell 1 - under Suensaari, men i tiondelängden 1629 upptas han i Pottan medan han i boskapslängden uppförs i Kiviranta. 1630 skattar han för $\frac{1}{4}$ mantal under Pottan för att från 1631 redovisas på det blivande Lugnet i Mattila där han även synes ha funnits då han uppfördes i de etablerade byarna på andra sidan älven.

Tabell 1. 1627 års boskapslängd för Suensaari

Nominati	Hästar	Oxar/Tjurar	Kor/Kvigor	Får	Svin
Nils Jönsson Junkkala	2	1	19/3	9	2
Lars Jönsson Konst	1	-	4/1	3	2
Lars Larsson Lorff	1	1	7/1	-	1
Henrik Jönsson	-	2/1	14/2	-	1
Hans Andersson	1	1	9/2	2	-
Nils Olofsson Fräki	2	-	11/1	3	1

I samband med en tvist på rådstugan i Torneå den 25 maj 1691 om Koivuluoto fiskeställe fås information om Lugnets tillkomst.¹⁸ Borgmästaren i Torneå Anders Torfastsson uppgavs ha köpt Koivuluoto laxfiske av Hans Andersson i Mattila. Tolvmannen Henrik Henriksson Purra i Kiviranta vittnade att Hans Andersson som bott på Stadsön hade flyttat när staden uppbyggdes och uppodlat en öde obebyggd trakt på andra sidan Suensaari. Till hemmanet kunde därför inte höra något fiske utan Koivuluoto hade legat under de tre mantal som staden donerades. Mer visste Henrik Purra inte om detta eftersom han bara var fyra år gammal när bönderna begav sig från sina gårdar på ön då staden uppbyggdes.

Jöns Ersson, som 1553 redovisade ett hemman om 2 markland 2 öresland, där han hade 4 kor, uppges vara en fattig man 1571 efter att ha spenderat stora pengar på böter under åren. Vid sommaringet 1553 fick han böta 40 mark för våldsverkan. Två år senare dömdes han till 3 mark i böter för åverkan han utsatt sin granne för och vid nästa ting då han dömdes för sårsmål, var boten 20 mark. Både Jöns Ersson och Henrik Jönsson upptas i 1595 års hjälpskattelängd men 1599 svarade Jöns Ersson för tiondet, som uppgick till 3 skäl. Året därpå redovisades hemmanet av Henrik som 1615 dömdes till 6 mark i böter för att med en stör ha slagit Hemming Hansson i Mattila blodig. 1621 fanns en måg på gården och då boskapslängden upprättades 1627 hade Henrik Jönsson en av de största djurbesättningarna men han upptogs inte bland borgarna trots att hans namne från Torneå 1627 inskeppade lax, gäddor, abborre, bernfisk och smör i Stockholm.

Henrik Jönsson var möjligen far till Henrik Henriksson som upptagit ett hemman om $\frac{1}{6}$ mantal i Mattila 1630 vilket 1632 ökat till $\frac{1}{4}$ mantal. Tiondelängden antyder att Henrik Henriksson flyttat till Kiärsbäck och övertagit Jöns Anderssons hemman sedan företrädaren 1633 dött av hunger.

¹⁷ Utskrivningslängd Suensaari 1621: Henrik Jönsson 1 måg, Jacob Marcusson 1 måg, Nils Olsson 1 son, Lars Larsson, Nils Larsson 1 son, Lars Jönsson, Per Larsson 1 son, landsknekt Håkan Eriksson, länsman Abraham Larsson 2 drängar, Erik Eriksson 1 dräng.

¹⁸ RA, Dombok Västerbotten 2a 1691, fol. 142-45.

Henrik Henriksson synes 1651 följas av sonen Henrik - tolvmannen Henrik Purra - som fram till 1690 är kvar i Kiärsbäck för att därefter flytta med sonen Anders till Kiviranta.

Purrahemmanet i Mattila hade 1636 övergått till borgaren Hans Henriksson som 1623 börjat uppföra sin gård i Torneå där han 1627 finns med brodern Henrik som var båtsman. Hans Henriksson, som var 40 år gammal 1637, tycks ha varit involverad i Över- och Nedertorneå socknars verksamhet. 1649 levererade han tillsammans med Nils Oravainen räkningen för Västerbottens Norra Fögderi till Amiralitetet i Stockholm.¹⁹ Uppbördsmanen Nils Henriksson Rääf krävde efter Hans Henrikssons död sterbhuset för utlagspengar, tullpengar samt utlagorna för hemmanet i Mattila som då benämndes Purra. Ett tecken på att Hans Henriksson hade uppskattats av allmogen är att sockenmännen i Över- och Nedertorneå 1654 tillät änkan Karin, att utslå en ny laxpata vid Karhusaari trots att detta uttryckligen förbjöds vid paturevisonen 1649.

Hans Henrikssons son Henrik, som blev rådman i Torneå, övertog Purrahemmanet. Döttrarna gifte sig alla med borgare i Torneå. Margaretas första make var skepparen Elias Olofsson och efter hans död gifte hon sig med köpmannen Casper Ekman. Britas make, Carl Jöransson, blev sockenskrivare 1655 och var tullnär när han avled 1658 varefter änkan gifte sig med rådman Jöns Christofferssons son Johan Utter. Anna gifte sig med Elias Sigfridsson och ytterligare en dotter synes ha varit gift med Anders Torfastsson. Då han blivit befallningsman 1657 och gift sig med Nils Oravainens dotter uppges Anders Torfastsson innan ha varit svåger med Elias Olofsson. Hans Henrikssons svärsöner figurerar i rättstvister där svärfaderns gäldenärer uppvaktas.

Genom tvister om olika ängar vid häradstinget antyds att borgaren Hans Henriksson var son till Henrik Staffansson på Tapani i Nedre Raumo. Vid tinget den 25-27 mars 1673 informerade Anders Torfastsson att han av smeden Hans Persson Nauska fått en äng om 3 lass hö i underpant.²⁰ Casper Ekman som bärgat höet från ängen uppgav att den hade tillhört hans salige svärfar långt innan den förpantades. *Nämnden och Caspers svärfar Staffan Hindersson* [skall stå svärfars bror] intygade att ängen innehafts av Nauska i över 50 års tid. Emedan den godvilligt överlåtits till Torfastsson ansåg rätten att Caspers svärfar – Hans Henrikssons änka Karin – inte hade rätt till ängen. Vid tinget den 22-24 juli 1689 krävde Hindrik Staffansson i Nedre Raumo att återfå *Hemmon Vainio* som farbrodern borgaren salig Hans Henriksson ärvt från Tapani i Nedre Raumo.²¹ Vid en tvist på rådstugan den 5 februari 1679 antyds vidare att Hans Henrikssons hustru Karin varit dotter till lappfogden Nils Oravainen.²² Vid riksdagen 1621 representerade *Henrik* (Hansson) *Koure från Torne* norra prosteriet i Västerbotten medan *Henrik Hansson från Torne* åren 1624 och 1625 var riksdagsman. Möjligen var den senare borgaren från Torneå.

Olof Henriksson, som upptas i 1539 års bågälängd, uppges 1555 ha en son och 1561 fanns två söner på gården om 3 markland. Troligen rörde det sig om söner Nils och Jöns som senare dyker upp i längden. Nils Olsson dömdes 1556 till 4 mark i böter för mökränka. Då tiondet redovisades 1561 hade Olof Henriksson ersatts av *Gunil Hendersdotter* som året därpå ersattes av Nils Olsson, som redovisade gårdens 3 markland 1562. Han benämns omväxlande Nils *Frekilan*, *Fräkilainen* eller *Frekila*. Jöns Olsson som 1571 upptogs i längden tillhörde möjligen familjen. Han försvann ur längden 1573 men dök upp igen 1580 som birkarl samtidigt med Nils Olsson, som var nämndeman under 1580- och 1590-talet och birkarl 1590. Vid tinget den 4 augusti 1607 uppges att: *Nils Olsson i Fräkila är en gammal man och har 5 döttrar, 4 bortgifta. Den femte är nyligen blivit gifter, vilkens man haver gått i gården efter gamla folksens begär i sådan måtto att han skola dem sytha och skiöta till döde dagar, och efter deras död, bekomma en broders del i*

¹⁹ RA, Landskapshandligar Västerbotten, Länsräkenskaper Landsbok Verifikat 1652, fol. 409.

²⁰ RA, Renoverad Dombok Västerbotten 1, 1672-74, fol. 674.

²¹ RA, Renoverad Dombok Västernorrland 11, 1689, fol. 500.

²² RA, Dombok Gävleborg 27b, 1679, fol. 866.

arv på hustruns vägnar, vilket nämnden gillade och samtyckte. Nämnden samtyckte den 26 november 1607 till, att mågen Nils Olsson Drucken, som också benämndes Olcur, vilken utlovat att försörja och syta sitt svärfolk skulle få brev på hemmanet. Nils Olcur upptogs i jonelagslängden 1609 tillsammans med gamle Nils Olsson.

Namnet Olkkuri synes vara en folklig variant av Olof.²³ Tiondelängden för Raumo upptog Olof Olofsson Kuusaari eller Drucken med namnet Olcur och sonen benämndes Erich *Olcurson*. Då släkten Drucken tidigt hade flera medlemmar med samma namn, torde man sökt differentiera personnamnen på detta sätt. Då Nils Olcur på Fräkila tillhörde släkten Drucken, är det inte förvånande att han ofta figurerar i saköreslängden. 1611, då han blivit änklings, fick han böta 3 mark för att ha lägrat en kona i lönskaläge. Bötesbeloppet var detsamma 1615 då han slagit grannen blodig. Han fick åter böta 1619, dels för att ha lägrat en kona, dels för att ha byggt en olaglig laxbyggning över kungsådran. Nils Fräki upptas ännu 1627 i Torneå då han uppges vara ofärdig. Sedan hemmanet exproprierats flyttade han till Kiviranta där hemmanet Fräki anlades.

Nils Lorff upptas i 1539 års bågälängd med en inte namngiven son och skattade 1546 för 4 spann åker och 10 lass äng. 1553 fanns 9 kor på gården. Nils Henriksson Lorff synes i jordeboken 1559 ha ersatts av Erik Henriksson, som 1560 uppförs i anslutning till Karin änka i tiondelängden. 1568 tog änkan Karin över, varefter Jöns Nilsson, Jöns *Lorffue* som han kallas i tiondelängden 1569, blir husbonde. Hjälpsskatten 1595 redovisar Jöns Nilsson Lorff skilt från husmannen Herr Lars, som uppträder sist i längden för Suensaari, samtidigt som Henrik Sigfridsson upptas under Haapaniemi. Då Torne birkarlar den 18 januari 1599 lämnade en vittnesbörd konfirmerades dokumentet av kaplanen Laurentius Sigfridi, identisk med Herr Lars, som samma år upptecknade hjälpsskatten. Lorffhemmanet om ½ mantal redovisades från 1604 av Lasse Larsson Lorff. Där upptogs två hjonelag 1606 och vid tinget samma år uppges att Lasse, som lägrat en kona och fick böta tre mark, var Herr Lars son. *D Laurentius* svarade för hemmanet i jonelagslängden 1609. Möjligen har det på Suensaari funnits en Sigfrid Lorff som var far både till Henrik i Haapaniemi och till Herr Lars som 1614 kvitterade mottagandet av 2 tunnor spannmål med namnet Laurentius Sigfridi, medan han 1619 benämns Laurentius Lorff.

Tiondelängden 1622 visar, att Lars och brodern Nils skattade på Suensaari.²⁴ Nils som 1621 upptas med en son gick senare under benämningen ryttaren Nils Pålack och uppges ha blivit krigsfånge vid krigstågen i Balticum. I början av 1630-talet flyttade han till Kiärsbäck. Förteckningen 1623 över borgerskapets byggnader i Torneå upptar Lars Larsson Lorff som borgare. Med tanke på att Eskil klockare upptogs på ett nybruk i Pottan 1559, samtidigt som Lorffhemmanets ägarförhållanden ändrades, kan inte uteslutas att Eskil tillhörde släkten Lorff. Något som talar för det är Eskil bomärke, som är snarlikt det Herr Lars använde 1593 och 1599.

Nils Jönsson skattade 1543 för 1 pundland åker och 16 lass äng.²⁵ Hans åkerareal var då den största i byn och 1553, då han vara birkarl, hade han 14 kor i ladugården. Utgående från utfordringsnormen 4 sommarlass hö per ko är det uppenbart, att den äng som redovisades i hjälpgården inte täckte behovet för de kor, hästar och får, som torde ha funnits på hans gård. Enligt Jonsson registrerades emellertid i jordeboken enbart äng hänförlig till det så kallade åker- eller gårdeshöet medan ohägnade hemägor, utängar och myrängar inte togs upp i beskattningen.²⁶

²³ Erik Wahlberg, *Finska ortnamn i Norra Sverige*, Tornedalica no. 2, 1963, s.113, s. 151.

²⁴ Tiondelängden 1622: Hapakylä; Erik Jönsson 4 skäl, Peder Larsson 1 ½ sk, Erik Eriksson 9 sk, Hustru Margareta 2 sk, Abraham Larsson 9 sk, Suensaari; Jöns Nilson 1 ½ tunna, Lasse Jönsson 3 sk, Lasse Larsson 2 ½ sk, Jacob Marcusson 4 sk, Nils Larsson 2 sk, Hendrik Jönsson 5 sk, Nils Olofsson 3 sk.

²⁵ 1 pundland = 4 tunnland = 8 skattningsmarker skattade enligt 1542 års skattläggning 128 penningar (pgr), 1 lass äng skattades 4 pgr. 1 mark = 8 öre = 24 örtugar = 192 pgr. 1 tunna = 2 spann = 8 skäl = 48 kannor.

²⁶ Ingvar Jonsson, *Jordskatt och kameral organisation i Norrland under äldre tid*, Umeå 1971, s. 276.

Det synes därför troligt att åker och ängsmark i Pudas, Haparanda och/eller Kiviranta kan ha ingått i Nils Jönssons stamhemman.

Nämndemannen Nils Jönsson, *Stor Nils* i Suensaari som han även benämndes, dömdes vid tinget 1557 till 2 mark i böter för hor med lappkonor, 40 mark i böter för att ha sålt renar mot förbud och 12 mark i böter för slagsmål. Trots lagöverträdelserna är han den först namngivne länsmannen i Torne socken och han undertecknade i den egenskapen 1561 års skattelängd, då han hade skattefrihet för sitt hemman om 6 markland. Även en avradsjord om 3 markland vid Nären brukades detta år av honom. Året innan hade den redovisats av Nils Oravainen i Vojakkala. Nils Jönsson synes ha avlidit 1562, då änkan Elin efterträdde honom i jordskatteboken. Räkenskaperna över Älvsborgs lösen 1571 visar att hon ägde 20 lod silver, 1 ½ lispund koppar, 7 kor, 1 ox, 5 stutar, 6 får och getter, 2 svin och 1 häst värderade till 213 mark 2 örtugar. Den relativt stora förmögenhet Nils Jönsson efterlämnat antyder, att han haft en stark ställning i Torne socken. Stamhemmanet på Suensaari övergick 1571 från hustru Elin till sonen Jöns Nilsson.

Enligt Wahlberg skall Nils Jönsson ha haft släktnamnet Kurki och varit far till lappfogden Olof Nilsson samt klockaren Eskil Nilsson i Pottan. Det som talar mot detta är att släktnamnet Kurki inte använts av vare sig Eskil klockare eller Jöns Nilsson. De bomärken Eskil klockare och Jöns Nilsson använde skiljer sig vidare avsevärt från varandra. Jöns Nilsson var birkarl 1590 och till gården hörde laxfiske i Suensaari - Junkkala kolken - samt fiskevatten vid Sellön. 1600 fanns på gården 15 kor, 1 ox, 1 stut, 5 får samt 1 häst och utsädet uppgick till 6 spann. 1607 efterträdde Jöns Nilsson tillfälligt Lars Hansson Kouri i Haparanda som länsman och hade då skattefrihet för sitt hemman om 1 ³/₃₂ mantal. Vid sin återresa från Västersjön uppehöll sig Karl Kröplin och Herr Mårten den våren på länsmansgården i Torne i sex veckor i väntan på öppet vatten, så att Olof Anundsson och Mats Josepsson skulle kunna skeppa den årliga räntan, tull och annan uppbörd till Stockholm. Jöns Nilsson som utspisat gästerna fick vid deras avfärd 25 ½ daler.

Enligt jonelagslängden delades Junkkala 1609 av bröderna Jöns och Nils Nilsson, men från 1615 var Nils Nilsson husbonde. Skatten sänktes 1617 till ³/₄ mantal, samtidigt som Nils Jönsson tillkom på hemmanet Junes om ¹/₄ mantal i Kiviranta. Han uppges 1620 vara utfattig och har en rest på 7 daler till Älvsborgs lösen. Kivirantahemmanets bomärke antyder att Nils kan ha varit son till Jöns Nilsson Junkkala d.ä. som i 1621 års roteringslängd upptas bland sjuka och gamla inhysespersoner på Suensaari. Boskapslängden 1620 upptar Jöns Nilsson - troligen Nils Nilssons son - som husbonde på hemmanet, där utsädet var 3 tunnor och där det i ladugården fanns 1 häst, 1 ox, 1 tjur, 10 kor, 2 kvigor och 2 svin. Då Junkkala inlöstes av kronan 1623 var Jöns Nilsson husbonde, men sonen Nils - enligt rotelängden 1638 var han född omkring 1598 - redovisade tiondet detta år. Nils Jönsson tillhörde de första borgarna i Torneå och gick under namnet *Junkkala Nils*. 1629 års boskapslängd visar, att han på gården i Torneå hade 2 hästar, 8 kor, 2 grisar och 2 ungsvin. Fram till 1635 redovisade han tionde för ¹/₈ mantal i Pudas, vilket torde ha avsett ett ängsområde vid Haapaniemi. När han övertog Haapaniemi, som kom att benämnas Junkkala torpet, synes ängsområdet om ¹/₈ mantal ha inkorporerats i hans nya hemman.

Nils Henriksson upptas i bågalängden 1539 tillsammans med en bror, som synes vara identisk med Henrik Henriksson, med vilken Nils enligt 1543 års jordebok delade stamhemmanet. Tio år senare uppgavs de äga 9 respektive 6 kor. Nicolaus, som han också skrivs, hade 1556 en son på gården och tre år senare fanns där två söner. 1561 års jordebok upptar Nils och Henrik Henriksson på gårdar om 5 markland 2 öresland respektive 2 markland 2 öresland. Då tiondet redovisades 1568 hade både Nils och Henrik Henriksson försvunnit ur längden. Matz Tomasson, som 1566-69 upptas i Vestaná och Nyby, synes ha efterträtt Henrik Henriksson. Gården övergår sedan till Per Nilsson som var husbonde fram till 1595. Därefter övergick gården till Lasse Persson som 1601 redovisade 1 mantal i Haapaniemistrand.

Olof Nilsson som 1568 dömdes till 40 mark i böter för jungfrukränka med hustru Elins piga på Suensaari, synes ha varit son till Nils Henriksson. Olof redovisades i bågälängden med två bröder vilka synes ha varit Per och Erik. Vid tinget den 24 juli 1570 fick Olof Nilsson i *Swensare* böta 40 mark för *the han hade giordt dårabrott för en kiöpman i Stockholm ner han var i Torne, gaff kungen 12 mark*. Troligen hade Olof brutit upp Stockholmsköpmannens bodsdörr för att återta något gods. Ett räntekammarkvitto 1572 visar, att Olof Nilsson levererat 41 helgegårdsrenar till Svartsjö kungsgård. Vid vintertinget två år senare dömdes han till 40 mark i böter för att ha *wellat* - med våld tagit - 2 lass hö av sin granne. 1592 levererade han till Lule fästning gården från Torne socken bestående av korn, smör, kött, torr fisk och salt fisk. 1599 var tiondet på hans gård 4 ½ skäl och året därpå hade han 8 kor, 2 kvigor, 5 får och 2 hästar. Olof Nilsson hade 1607 efterträtt av Lasse Jönsson och mantalet var då sänkt till ½. Då resten till Älvsborgs lösen upptecknas 1620 uppges Lasse Jönsson i Suensaari vara rätt utfattig. Möjligen var Jöns Olofsson, som vid samma tid upptog nybygget Tikka på Seskarö, hans son. Det som talar för detta är att Jöns Olofssons söner och sonsöner vid olika rättstvister hävdade att de var arvsberättigade till ägor i Närenområdet vilka kan ha ingått i det ursprungliga stamhemmanet.

Lasse Jönsson benämndes som borgare i Torneå Lasse Konst. På häradstinget den 22-24 mars 1694 försökte stadsfiskalen Samuel Kiempe återvinna några ängar, bland annat Walburin saari, som Lars Clemetsson på Heiskalahemmanet i Pudas - Ylitalo - brukade.²⁷ Tolvmännen Hans Larsson och Henrik Henriksson Purra berättade då, att ägorna hade ingått i Heiskalahemmanet, men hade blivit därifrån ärvda under det hemman som Lars Konst innehaft på Stadsön innan det köptes till stadens utrymme. Ägorna som hade tillfallit Lasse Konst låg därför utanför donationen och kunde behållas av Lars Clemetsson. Lasse Konst följdes i borgarlängden 1640 av Olof Persson Konst. Han förmådde inte betala kronans laxtaxa 1648 för Bykolken då han var fattig och spetälsk. När arvskifte gjordes efter Olof Konst 1654 övergick gården i Torneå med utängar och fiskevatten till hans änka Karin Persdotter. Hon gifte sig med skräddarmästaren Anders Andersson som från 1665 benämndes Anders Konst och blev förfader för släkten Constenius.

---

²⁷ RA, Dombok Västerbotten 5b, 1694, fol. 530.

Torneås grundande och de första borgarna

Suensaari, som tidigt benämndes *Tornö*, *Tornio* och *Tornöå*, hade redan 1531 utsetts till en av kronans lagliga handelsplatser och där fanns då över femtio köpmansbodas. Då seglationen till Västerbotten reglerades 1546 föreslogs att 3 skutor från Stockholm och 3 från Uppsala varje sommar skulle få segla på Torne, som var den mest trafikerade hamnen i landskapet. Johan III planerade 1585 att på Suensaari grunda en stad, till vilken landsköpmännen skulle flytta, men de vägrade att lämna sina hemman trots hotfulla ord från kungen. Karl IX fortsatte påtryckningarna om stadsbildningen och angav i ett memorial för Daniel Theodori den 12 juli 1604 att eftersom hamnen i Torne, där man tidigare kunnat lägga till med skepp och skutor, blivit igenvuxen och för grund borde handelsplatsen flyttas till Björkön där kyrkan fanns.²⁸ Mäster Daniel uppmanades att där låta lägga en köpstad och se till att all handel bedrevs där. Vidare föreskrevs att de som bodde och drev handel i Torne endast fick segla på Stockholm och handla med borgare där.

Stadsplanerna berördes åter av Karl IX i ett brev till Baltzar Bäck den 27 juni 1608 vari framgår att allmogen begärt att få en skola i Torne.²⁹ Kungen stödde tanken, samtidigt som han uppgav, att där även skulle upprättas en stad i vilken birkarlar och landsköpmän skulle slå sig ner som borgare. Trots alla planer hände inget varför ståthållaren i Västerbotten 1611 uppmanades att grundlägga en kungsgård på Suensaari och tvinga birkarlarna att flytta till den stad som skulle anläggas där. Kungens död innebar att stadsbildningen senarelades, men i slutet av 1610-talet föreskrev Riksens Råd att staden Torne skulle grundas på Seskarö. Tornebirkarlarna, som då var på väg att förlora sitt handelsprivilegium, vaknade till och krävde att staden skulle byggas vid deras gamla marknadsplats på Suensaari, mot vilket köpmän i Skellefteå och Kalix protesterade.

I ett brev dagtecknat Kalix den 2 januari 1620, ställt till doktor Olaus Bure, menade köpmännen att Suensaari främst förespråkats av två eller tre Tornebor för deras egenlystas skull och *närhändta* lägenhet.³⁰ Landsköpmännens argument mot Suensaari var mångahanda. Dels saknades närliggande timmerskog vilket fördröjde nybyggnation, dels ansågs buller och sjöfart till staden allvarligt störa laxfisket. Det som dock främst vändes mot Suensaari var problemet med vårfloden och den grunda inseglingstrännan vilket landsköpmännen formulerade sålunda:

Är och i Suensare och allt utmed ån en sådan olägenhet med den stridiga flod av isgång som här om vårtiden är så att man inga hus någonär sjön behålla kan. Ej heller kan där någon skuta eller farkost för samma olägenhet i vinterläger läggas, ty icke allenast boder och andra lösa byggningar emellertid av sådan flod av isgång är omkullstött och bortförde, utan jämväl kyrkan, som för få år skett är, följer därav att vi ingen läglig köpmanlägenhet med sjöbodas brygger och annat sådant bekomma kunna.

Seglatsen är ifrån Sieskare upp till Suensare svåre farligt för det grunda vattnet, och många lönngrund där emellan belägna är, eljest får man ingen skuta med full last löpa dit upp, såsom icke heller lastade därifrån fulla för den skull stor bekostnad emot den ringa förtjänst är att man så ofta skall frakta sitt gods.

Landsköpmännens protest synes ha tagits *ad notam* då fogden i Västerbotten den 19 maj 1620 enligt Kammarkollegiets Registratur uppmanades tillsäga Torneborgarna (!) att de äntligen skulle sända sin fullmäktige för att anamma deras privilegier.³¹ Torneborna synes ännu inte ha reagerat på uppmaningen, då Kungl. Maj:t den 7 september 1620, i enlighet med landsköpmännens önskemål, utfärdade stadsrättigheter för Torneå stad på Seskarö. Birkarlarna i Torne socken synes först då ha uppmärksammat faran och gjort en uppvaktning, vilken slutligen ledde till att Kungl. Maj:t den 12 maj 1621 ändrade sig och fastlade att Torneå stad skulle grundas på Suensaari.

²⁸ Johan E Waaranen, *Handlingar upplysande Finlands historia 1603-08, II*, Helsingfors, 1864, s. 122.

²⁹ *Ibid.*, s. 375.

³⁰ RA, *Axel Oxenstiernas brevväxling*, B:III A, Städer i Norrland, E 786.

³¹ RA, Sandbergska Samlingen YY 13211.

Då Torneå grundades var Abraham Larsson i Haparanda en av de myndigaste personerna i socknen och ingick med brodern Lars i den krets som av egen nytta tillsåg att staden förlades vid den gamla marknadsplatsen. Marken på Suensaari skattade då 3 mantal och ägdes huvudsakligen av 7 på ön boende skattebönder. Vidare ägdes mindre markområden på stadsön av bönder i andra byar. Efter ståthållaren Johan Månssons befallning presenterades den 20 maj 1623 en inventering och värdering - figur 5 - av ägorna på ön.³² Värderingen bekräftades med Torne och Kalix socknars signeter samt med underskrifter av länsmännen Abraham Larsson i Torne och Carl Jönsson i Kalix, lagläsaren Jacob Andersson Grubb, landsskrivaren Johan Svensson samt av nämndemännen Hindrik Hansson [på det blivande Kukko] och Nils Olsson [Selvä] i Vojakkala, Erik Larsson [Salmi] i Raumo, Per Olofsson [Piessa] i Liakka, Håkan Nilsson [Hookana] i Laivaniemi och Håkan Östensson från Rolfs i Kalix. Vidare närvarade på stadens vägnar borgarna: Lars Henriksson, Könik Pedersson, Peder Pedersson, Anders Simonsson, Lars Larsson, Jöns Markusson, Carl Josefsson, Hendrik Mickelsson och Staffan Staffansson. Böndernas egendom som den redovisas enligt kommissionens prövning och värdering framgår nedan av tabell 2 uppgiven som tunnland åker, vinterlass äng och laxvatten i daler.

Tabell 2. Redovisning av mark och laxvatten på Suensaari 1623.

På Suensaari boende bönder.³³

	Åker (utsäde)	Äng (lass hö)	Laxvatten (pengar)	Utängar (lass hö)	Skatt (mtl)
Jöns Nilsson [Junkkala]	5 tunnor 7 skäl	30	200 daler	15	¾
Lasse Jönsson [Konst]	1 ½ tunna	15	3 daler 8 öre		1/3
Lasse Larsson [Lorff]	2 tunnor	10		9	¼
Nils Larsson [Lorff/Pålack]	1 tunna 3 skäl	4	30 daler	8	¼
Nils Olsson [Fräki]	2 tunnor 1 skäl	24	10 daler		½
Jacob Markusson	2 tunnor	30	5 daler		½
Hendrik Jönsson [Purra?]	2 tunnor 1 skäl	10	5 daler		1/3

Bönder i andra byar med mark på Suensaari:

Hustru Anna [Håka] i Vuono	2 skäl				
Erik Hindersson i Pudas	6 skäl	6			
Hustru Anna [Laiti] i Kukkola	2 skäl	6			
Mats Josepsson i Vojakkala	-	6			
Per Larsson i Hapaniemi	2 skäl	3			
Brita [Anders Nilssons änka] i Björkönen	-	3			

Vid värderingen av hemmanen utgicks *efter som bönderne sigh emillan ärft köipt och såldt hafua*. Det innebär med dagens språkbruk att kronan använde sig av en marknadsprisvärdering av ägorna. Ett tunnland utsäde värderades till 15 daler och ett vinterlass äng till 2 ½ daler. Den vid värderingen angivna arealen avviker väsentligt från jordeboksuppgifterna, vilket konfirmerar att dessa endast redovisade åker och äng inom gårdsgärdet.³⁴ Skattetalen i början av 1600-talet hade således inte hållits à jour med utvecklingen av den odlade arealen. Även den skattefrihet som beviljades länsmän och andra kronans tjänare fram till 1607 baserades på marklandstalet i jordeböckerna och tog inte hänsyn till den arealutvidgning som skett utanför gårdsgärdet. Utöver den egna skattejorden synes i vissa fall även släktjord ha redovisats av länsmännen för att de på så sätt kunde utöka sin skatteförmån.

³² RA, Kammarkollegiets arkiv, *Städers akter, Södertälje – Trelleborg*, vol. 29.

³³ De under Suensaari redovisade bönderna som hade sina hemman i Kiviranta 1621 var: Eskil Bertilsson ½ mtl, Samuel Eriksson 1/3 mtl, Bertil Bertilsson 1/3 mtl, Olof Henriksson 1/3 mtl, Povel Larsson 1/8 mtl och Nils Jönsson ¼ mtl.

³⁴ Jöns Nilsson 5 ½ spann åker och 12 lass äng, Lasse Jönsson 3 ½ spann 6 lass, Lasse Larsson + Nils Larsson 3 spann 9 lass, Nils Olsson 2 spann 5 lass, Jacob Marcusson 1 ½ spann 4 lass, Hendrik Jönsson 1 spann 3 lass.

Att denna församling på värdj samnings äga oss till må
hiss bekräftas med ärmes barmhertig bignis samt med
kompletta nummer, som förutnede Guds fröfnat oss värd
gufia

Jacob Anders
Laglöpare.

Carl Jönsson Lember
i Carlis bage igen land

Abm Erikson Embman
i torus toren

af Hemmen

Björns Erikson i Väistala, Erik Larsson i Dams, Jor
ohansson i Ludsala, Nils Erikson i Väistala, Erik
Nilsson i Länneby & Lars Erikson i Väistala, Erik Erikson i Väistala

Dessa namns ägare, koro oss dess utskrifver baryars tiffid

- Lars Andersson
- Kennil Erikson
- Jor Erikson
- Anders Erikson
- Lars Erikson
- Jens Erikson
- Carl Erikson
- Anders Erikson
- Sten Erikson

Figur 5. Konfirmation av inventering och värdering av Suensaaris hemman 1623.

De första borgarna

Trots att Torneå fått sina privilegier redan 1621 hade två år senare endast rådstugan med två fånghus och borgmästaren Anders Pederssons hus färdigställt. Borgmästarens bröder Könik och Peder hade då börjat bygga sina hus.³⁵ Fadern, knekthövitsmannen Peder Olofsson var gift med en dotter till birkarlen Könik Olofsson från Bergsbyn i Skellefteå. Han var således svåger med ärkebiskopen Peder Kenicius och hade från slutet av 1570-talet fram till 1600-talets början vistats långa tider i Torne socken under 25-årskriget mot Ryssland. Det kan därför synas naturligt att sönerna fick en dominerande ställning i Torneå, där de kom att fortsätta den handels- och skeppartradition som redan på 1400-talet fört släktens skutor till Tyskland.

Anders Pedersson, som var Peder Olofssons äldste son, seglade redan på 1590-talet på Tornö. Han avled 1626 och efterträddes av brodern Könik Persson som borgmästare. Att döma av rättstvister vid Stockholms rådhusrätt tycks Könik tillsammans med Bengt Jönsson i Torneå ha bedrivit omfattande handel med Jören Tremeke i Lübeck.³⁶ Könik, som förlorade sitt välstånd i slutet av 1630-talet, drunknade tillsammans med åtta personer i juli 1643.

Peder Andersson, som i mitten av 1620-talet blev befallningsman i Torne socken, och 1638 blev borgmästare, synes 1620 ha varit slottsfogde i Ulå underställd fogden i Österbotten Jacob Olofsson Burman. 1642 lämnade Peder Andersson borgmästartjänsten och efterträdde Carl Carlsson Burman som befallningsman, samtidigt som Peder Pedersson blev borgmästare. Peder Andersson dog utblottad 1651 och änkan Karin bodde i Raumo då hon på tinget den 7 december 1659 krävdes på en skuld maken haft till Jacob Westfalen. Hennes man sägs då ha varit kronan skyldig några tusen daler när han dog varför all hans egendom togs i mät. Då Karin inte hade fått något efter sin man avskrevs fordran. Peder Pedersson var dock välbeställd när han dog i Stockholm 1647 och efterlämnade stora fordringar på borgare i Stockholm. Anders Jöransson var skyldig 2300 daler och 70 tunnor mjöl avseende borgen för König Pedersson och grosshandlaren Lorentz Hartman. Lübeckarna Arendt Grape, Robert Rind, Jörgen Gerden och Petter Råttke hade också skulder till Peder Pedersson, vilka uppgick till 4000, 2000, 1500 respektive 500 daler.

Arendt Grape kom 1629 till Stockholm där han anställdes hos den blivande svågern Johan Pedersson som drev handel på Lübeck, Danzig, Königsberg, Holland samt Torneå. I handelshuset arbetade tysken Petter Eichman med brodern Casper, som på 1650-talet blev borgare i Torneå. Lars Abrahamson från Haparanda synes ha börjat i något av handelshuset vid Skeppsbron innan han i mitten av 1630-talet blev köpman med egen verksamhet. Lars och Arendt blev båda borgare och grosshandlare i Stockholm 1639 men handlade redan innan dess på Torneå. Arendt engagerades i mitten av 1640-talet i bruksverksamheten i Kengis och möjligen var det hans optimism avseende Tornedalen - *här flyter mjölk och honung* skriver Arend - som smittade av sig på svågern Johan Pedersson, som vid sin död 1650 hade stora fordringar på Torneåborgare. Sonen Peder övertog skulden och 1665, då Grape förlorat kontrollen över bruket, flyttade Peder till Torneå, där han blev stadens borgmästare. Vid sin död 1680 lämnade han huvuddelen av skulden oindriven varvid änkan Sara Jöransdotter Folcker ansattes på rådstugan av den övriga släkten.³⁷

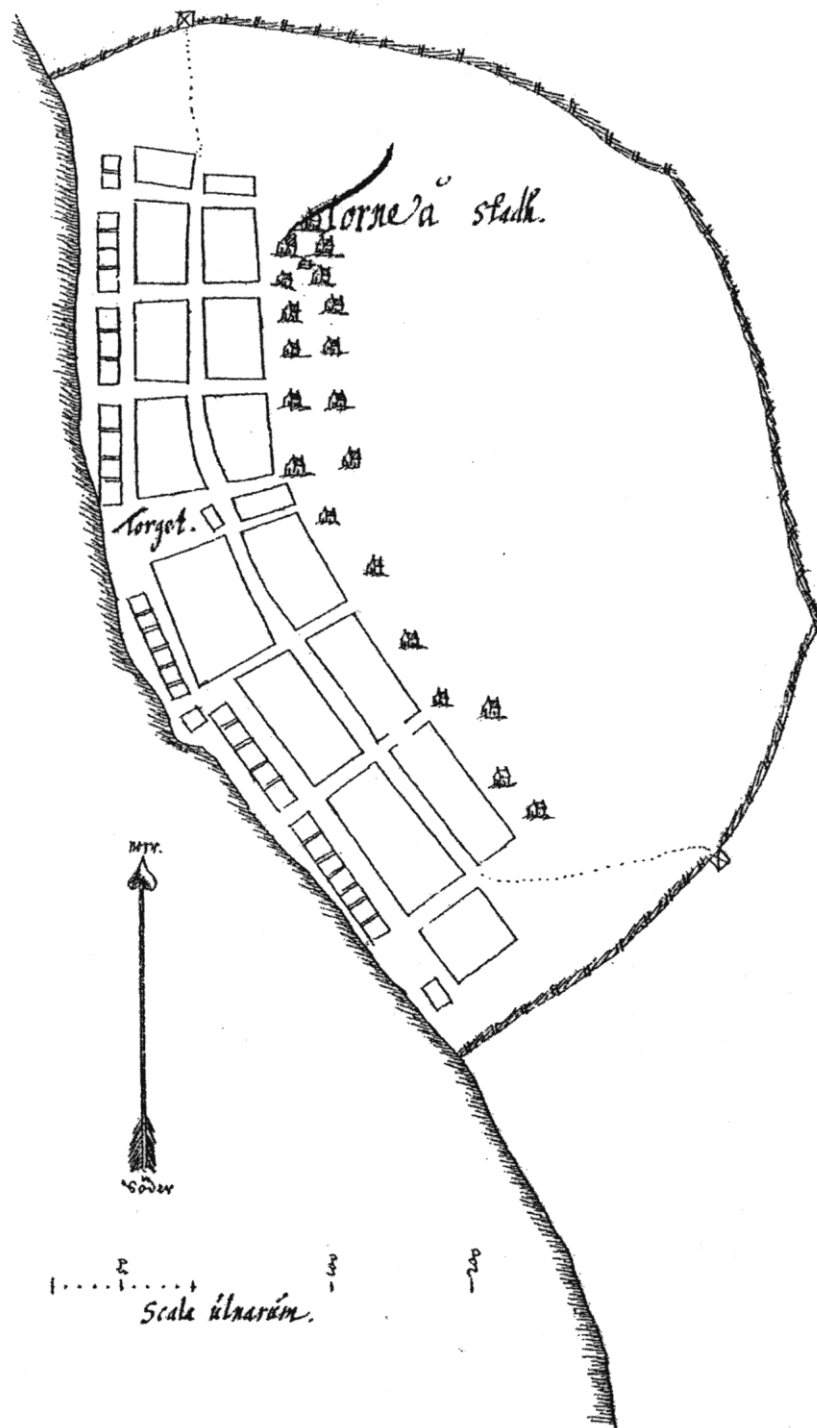
³⁵ Torneås borgmästare: Anders Persson 1621-26, Könik Persson 1626-38, Peder Andersson 1638-41, Peder Persson 1641-47, Jöns Ingevaldsson 1647-56, Olof Jönsson Swart 1656-59, Anders Torfastsson 1659-1664, Jöns Mickelsson 1664-66, Peder Johansson 1666-80, Olof Hellebohm 1680-89, Johan Nilsson Kohre 1689-1708.

³⁶ Stockholms stads tänkebok 1629, s. 97-99, 1630 s. 19.

³⁷ Sara var dotter till råd- och handelsmannen Jöran Folcker i Gävle gift med den rika Daniel Krögers dotter Elisabeth. Änkan efter Saras morbror, Bertil Danielsson Kröger, Malin gifte sig med Jöns Ingevaldsson som blev borgmästare i Torneå.

Borgarnas byggnader

Den första kartan över Torneå stad, figur 6, och redovisningen av borgarnas byggnader - tabell 3 - antyder att de för Tornehamn karaktäristiska strandbodarna, som omnämndes redan av Olaus Magnus, uppförts av alla borgare utom skräddaren Hindrik.³⁸

Figur 6. Den första kartan över Torneå stad.

³⁸ RA, Utan känd proveniens. Karta nr. 434 över Torneå Stadh.

Tabell 3. Borgerskapets byggnader i Torneå sommaren 1623.

Anders Pedersson från Skellefteå har ett hus med 2 *stuufur* och 2 *källare medh all tillhör*. Det upptages bland de byggnader som är nyuppförda. Han är nu i färd med att uppföra en nybyggning med *understugu* och *en kammare* och 2 *natstugu*, *em strandboo medh underbodas* och 2 *öfuerbodas*, *en bodstugu* och *underhus*.

Könik Pedersson från Skellefteå har en byggnad där taket ännu ej är på. Det rör sig om en nybyggning med två understugor, en kammare och två natstugor med en underbod. Han har vidare en strandbod med 2 underbodas och 2 nederbodas.

Peder Pedersson från Skellefteå har en byggnad utan skorsten och varken golv eller fönster. Nybyggningen har 2 stugor, en kammare och källare. Dessutom innehar han en strandbod med en underbod och 2 överbodas.

Abraham Larsson* från Haparanda har uppfört ett nytt hus som ännu bara är halvbyggt och utan tak. Han har dessutom en strandbod med 2 underbodas och en överbod.

Jöns Markusson* från Laivaniemi har ännu vare sig skorsten, golv eller fönster i sitt nya hus. Stugbyggningen har en understuga och en nattstuga och 2 portbodas. Vidare har han en strandbod med 2 underbodas och överbodas, ett stall med höhus, ännu en bod med 2 underbodas, 2 överbodas och 2 källare. En ny påbegynt stuga och kammare har timrats två varv.

Anders Simonsson har uppfört ett hus som ännu saknar skorsten och golv. Den nya stugan har en halvgjord källare, ett pertloft med en underbod. En nybyggning till 2 stugor har timrats 4 varv. Vidare har han en strandbod med en underbod och överbod.

Peder Andersson har en ny byggning med 2 stugor vilka ännu bara timrats tre varv, men han uppges ha så mycket timmer som behövs för att fullfölja bygget. Vidare har han en strandbod med under- och överbod.

Joseph Pedersson från Pålänge i Kalix har uppfört en gård bestående av 2 stugor, men skorsten saknas fortfarande.

Jöns Pedersson och **Jöns Karlsson*** från Björknäs respektive Stråkanäs i Kalix har bygt ihop sina hus vilka ännu är utan skorsten och tak. Stugan har 3 kammare, 2 pertloft och 2 underbodas samt källare. De har dessutom två bodas var med 2 rum under och överpå.

Bengt Jönsson har endast uppfört två strandbodas med varsina 2 rum under och ovanpå.

Jöns Isaaksson från Haparanda har uppfört en ny byggning med två stugor och har en strandbod med 2 under och överbodas.

Lasse Larsson Lorff från Suensaari har endast en strandbod.

Lasse Larsson* från Haparanda, som nyligen blivit husbonde på Pakkala i Vojakkala, har en stuga med kammare och en ny stuga som timrats 6 varv, samt en strandbod med 2 över och underbodas. Det som fattas till byggningen finns allt tillreds.

Lars Hindriksson* från Vojakkala har en stuga med källare, ett pertloft med 3 underbodas, strandbod med 2 underbodas och en överbod.

Carl Josepsson* från Vojakkala innehar en stuga med kammare och källare, en ny halvtimrad stuga med kammare samt en strandbod med över och underbod.

Henrik Mickelsson* från Korpikylä har en stuga och har timrat sex varv på en ny stuga med pertloft och 2 under och överbodas. Dessutom har han en strandbod med en under och överbod.

Henrik Clemetsson från Vojakkala har uppfört en stuga med kammare samt innehar ett pertloft med under och överbod. Strandboden har två under och två nederbodas. Vidare har han 20 stockar i förråd.

Hindrik Nilsson* Oravainen från Vojakkala har en stuga och en strandbod.

Nils Nilsson Oravainen från Vojakkala har stuga med pertloft samt strandbod båda med under och överbod.

Hans Hindersson Tapani från Nedre Raumo har en halvbyggd stuga samt strandbod med över och underbod.

Nils Jönsson Junkkala från Suensaari har en stuga med en ny halvbyggd gårdsbod samt en strandbod med 2 under och överbodas.

Erik Matssons stuga har ännu ingen skorsten och inget glas. Vidare ingår pertloft med två under och överbodas samt strandbod.

Hindrik Josefsson* från Vojakkala har en stuga och en strandbod.

Stafan Stafansson* från Övre Raumo har ännu bara timrat 4 varv på sin nya stuga. Hans strandbod har 3 under och överbodas.

Jöns Larsson som uppges vara nykommen var möjligen den 1610 omnämnde Kemibirkarlen med samma namn. Han har ännu bara uppfört en strandbod med 2 under och överbodas.

Hindrik skräddares stuga är ännu utan skorsten.

Stadens tidiga utveckling

Antalet invånare i Torneå ökade snabbt i början av 1620-talet, trots att antalet hushåll växte långsamt. Förtutom borgmästare fanns 6 rådmän och från 1639 även kämnär, stadsskrivare och stadstjänare. Ersättningen för dessa befattningshavare var blygsam. Årslönen 1642 för borgmästaren var 100 daler, stadsskrivaren fick 50 daler och rådmännen och kämnären erhöll vardera 15 daler. Stadstjänaren fick sin lön in natura i form av ½ tunna lax. Stadens intäkter kom främst från laxfisket men även från tillstånd för krögare att utskänkte vin och öl. 1639 erlade krögarna som sålde Stockholmsöl och brännvin 46 daler, medan Herman Schröder som innehade vinkällaren, fick betala 100 daler till staden. Med den tilltagande stadskaraktären ökade även befolkningen. Anledningen till ökningen var att borgarnas familjemedlemmar flyttade in då byggnaderna uppförts, samtidigt som legoanställda för den gryende handeln tillkom.

Tabell 4. Utveckling av invånarantalet i Torneå stad fram till 1700.

År	1623	1627	1629	1631	1636	1640	1646	1648	1650	1655	1660	1671	1680	1685	1694	1701
Hushåll	27	47	43	35	44	58	60	55	61	72	70	79	70	83	88	93
Personer	-	60	112	121	140	179	174	166	198	237	248	249	256	292	310	287

Som framgår av tabell 4 inträffade i början av 1630-talet en tillfällig uppbromsning av tillväxten i samband med nödåren då skördarna och fisket slog fel. Från mitten av 1630-talet ökade invånarantalet för att i början av 1640-talet åter bromsas upp då skördarna togs av frosten. Även fisket drabbades samtidigt av den svåra vattufloden, som ledde till att Torneälvens huvudfåra flyttades till den östra sidan av Suensaari samtidigt som stora stenar av isen flyttades ut i kolkvattnet vid Danskinsaari väster om Kiviranta. Därefter följde en relativt lång tillväxtperiod fram till 1676, då åter en svår isgång drabbade fisket och jordbruksnäringen. Samtidigt befann sig Sverige i krig med Danmark. Utskrivning av knektar ökade, vilket tillsammans med uppoffringar under kriget än en gång förorsakade stagnation i Torneå. Det sista årtiondet på 1600-talet karaktäriseras åter av tillväxt, vilken bromsades vid sekelskiftet på grund av kriget i Balticum.

Birkarlar, landsköpmän och tyskar

Av de 27 borgare som 1623 flyttade in i staden var nio före detta birkarlar i Torne socken och flera av de övriga kom från landsköpmannasläkter i andra socknar.³⁹ Borgarlängden 1623 tillsammans med båtsmansrullan 1627 och roterullan 1637, där invånarnas ålder anges, gör det möjligt att identifiera de första Torneåborna.⁴⁰ Något förvånande är att ingen birkarl från Övertorneå socken finns med vare sig i 1623 eller 1627 års borgarlängd. Olof Anundsson d.y. saknas då han avlidit 1622, medan sonen Anund Olofsson troligen bott i Torneå fram till 1626 då han enligt slottstullängden uppgavs vara borgare i Torneå, men synes ha avlidit strax därefter, då Henrik Clemetsson gifte sig med änkan. Birkarlarnas hövding i mitten av 1500-talet - Henrik Larsson i Vojakkala - hade flera ättlingar bland de nya borgarna. Sonen Lars var en av de äldre birkarlarna, som skrev sig i Torneå. Vidare återfinns hans brorsöner Carl, Henrik och Mats Josepsson samt Henrik Clemetsson.⁴¹ Fogdesläkten Oravainen representerades av halvbröderna Henrik och Nils Nilsson. Hans Hinderesson, son till Henrik Staffanson i Nedre Raumo, som var gift med Nils Oravainens dotter Karin, fick 1627 sällskap i staden av brodern och båtsmannen Henrik. Fjärdingsmannen Hans Henriksson Kouri i Övre Vojakkala var aldrig borgare, men sonen Hans blev det 1636 och kallar sig efter faderns död för Hans Koure. Nils Rääf, som var son till Henrik Henriksson Kouri på Revonsaari, blev borgare 1640. Birkarlen och lappfogden Jöns Marcusson fanns i Torneå till 1627 varefter han efterträddes av änkan.

³⁹ Birkarlarna markeras i tabellen med *

⁴⁰ KrA, Krigskollegii arkiv, Roterings- och utskrivningslängder Norrland 1627-1630, 529-538, vol. 176.

⁴¹ Henrik Josepsson övertar 1636 Lars Lorffs gård i Torneå. Han benämns därefter Henrik Lorff.

Kemikyrkoherden Lars Henrikssons söner Abraham och Lars, som varit drivande för att få staden förlagd på Suensaari, tillhörde de första borgarna. Abraham flyttade strax efter stadsbildningen till Torneå och lät sönerna turvis, tillsammans med legofolk, driva hemmanet i Haparanda, varefter även sönerna installerade sig i staden. Lars Larsson, som innehade Pakkala i Övre Vojakkala, bodde i Torneå fram till året före sin död 1643. Haapaniemis husbonde Nils Jönsson Junkkala bodde i Torneå där även innehavarna av Krook upptogs i borgarlängden från 1640-talet. Jöns Isaacsson, husbonde på det blivande Förare och Sax, bodde under de första åren av 1620-talet i Haparanda, där legofolk tillsammans med hans döttrar och söner senare residerade, då han 1627 definitivt bosatte sig i Torneå. Anders Simonsson som 1623 börjat bygga i Torneå är möjligen identisk med skrivaren i Kemi socken och lappmark som var son till kyrkoherden Simon Nicolai Ruut i Kemi. Anders uppges 1627 *ligga på säng* och hade 1629 efterträtts av änkan Elisabet som med sin första make synes ha haft döttrarna Margareta och Anna. Elisabet gifte om sig med båtsmannen, sedermera rådmannen, Henrik Henriksson med vilken hon fick sönerna Henrik och Simon Strand. Efter Henriks död 1662 ingick Elisabet 1665 sitt tredje gifte med Christoffer Jönsson Utter som senare blev rådmän i Torneå.

Johannes Torneus, benämnd Johannes Jonæ som student i Uppsala 1625, har inte kunnat knytas till någon i Torneå stad. Möjligen var han lierad med fänriken Johan Pålack, som fanns i Torneå från början av 1620-talet eller dennes successor Hans Larsson. Pålacks änka Cicilia gifte sig 1631 med rådmannen Hans Larsson, som i ett brev den 13 december 1631 till sin förre arbetsgivare Jon Grelsson i Uleåborg berättar om bröllopet.⁴² Efter Hans Larssons död 1648 upptas änkan ensam i Torneå. Johannes Torneus testamenterade 1649 efter sin salig far och mor till Hietaniemi kyrka en finsk bibel i folioformat. På rådstugan i Torneå hålls den 14 november 1659 rannsaking mellan hustru Cicilia Larsdotter och rådmän Hans Månsson angående Cicilias beskyllningar att Månsson skulle ha tagit hennes salig man Hans Larssons lekamen ur hans grav och havit på kyrkogården uti kyrkoherde Johannes Torneus, kyrkoherde Lars Calicius från Nederkalix, skolrektor Johan Sandman samt två rådmäns närvaro. Efter förlikning avskrevs ärendet. Med sin första hustru Anna Andersdotter hade Torneus sonen Erik som studerade i Härnösand 1655-1657 och var student i Åbo 1658. Med andra hustrun dotter till Könik Persson i Torneå fick han sönerna Johan studerade i Härnösand 1659, Abraham student i Uppsala 1660, Kenicius student i Uppsala 1660, och Johannes studerade i Härnösand 1659 samt dottern Brita gift med prosten Olaus Graan i Piteå. Med tredje hustrun Margareta Andersdotter Burman fick han sönerna Nils som blev kaplan i Torneå och Jonas som var komminister och gift med Margareta Andersdotter Planting samt döttrarna Anna gift sig med Erik Burman i Piteå och Margareta gift med kyrkoherde Tornström i Torneå och därefter med major Girström.

Jöns Karlsson, som var son till länsmannen och skepparen Karl Jönsson i Stråkanäs och sonson till lappfogden Jöns Karlsson, upprätthöll familjens skeppartraditioner och hade 1627 båtsmannen Erik Finne som dräng. Josep Pedersson från Kalix, som flyttade till Torneå 1623, var son till skepparen och landsköpmannen Per Jönsson i Pålänge och dennes hustru Anna, som synes ha varit dotter till lappfogden Josep Henriksson i Vojakkala. Josep Pederson, som 1618 seglade med gården från Torne till Reval, uppger i en skrivelse den 8 december 1618, att han med livsfara mist 9 tunnor igenom stor storm och oväder vid *Hårige udd*, då även mycket annat av gården blev förskämt.⁴³ Han levererade, enligt en kvittens lämnad i Stockholm den 16 oktober 1622, årliga räntan från Torneå, bestående av 10 skeppund småfisk och 1 skeppund bernfisk, som proviant till huvudstaden. Han flyttade 1624 tillbaka till Pålänge, där han bedrev landsköp.

⁴² RA, Städens Akter, Sölvesborg-Torneå, vol. 64.

⁴³ RA, Länsräkenskaper Västerbotten, 1617:1, fol. 199.

Jöns Persson från Gammelgården i Kalix uppges i kvarntullängden för Torneå 1638 vara skriven i Kalix socken. Då landsting hölls i Västerbotten den 19-20 oktober 1642 deltog Lasse Hindersson från Säivis, Johan Mårtensson från Vuono, borgmästaren Peder Pederson från Torneå och länsmannen Jöns Pederson från Torneå. Jöns Pederson efterträddes på gården i Torneå av borgaren Lars Eriksson, som var farbror till Torneåskepparen Erik Grelsson. Den Kalixbördige skepparen Peder Jönsson kom, sedan svågern Sigfrid Wolcker den 15 mars 1641 för 5600 daler silvermynt arrenderat småtullarna i städerna från Gävle till Torneå, att tillsammans med Peder Olsson Näbb alternera på tullnärtjänsten i Torneå. Peder Jönsson, som var länsman och riksdagsman 1649, var pådrivare till att bruksverksamheten i Kengis, där Peder Olsson Näbb var en av intressenterna, drogs igång i mitten av 1640-talet. Peder Jönsson efterlämnade vid sin död 1655 stora skulder till kronan, svågern Sigfrid Wolcker samt till borgmästarsonen Anders Persson, för vilken Peder varit förmyndare. Peder Jönssons änka Lisbeta Wolckers sökte strax nytt gifte med borgmästarsonen Olof Jönsson Swart från Strängnäs, som kommit som tullnär till Torneå, där han blev borgmästare 1656.⁴⁴ Styvsonen Sigfrid Persson Fordell blev befallningsman och myntinspektör vid bruket, medan brodern David Persson Fordell blev borgmästare i Piteå. De bedrev i likhet med fadern vidlyftiga affärer och kom i skuld till kronan. En av Peder Jönssons döttrar gifte sig med Arendt Grapes bror Hans, som blev borgare i Torneå den 9 juli 1662. I likhet med svågern Denis Joris, gift med Margareta Jönsdotter, var Hans lierad med Mommorna. Simon Nopp, som 1652 blev borgare i Torneå, hade med Hans Grape monopol på tobakshandeln. De var båda avlidna i början av 1666.⁴⁵

Guldsmeden Torfast Abrahamsson från Piteå uppges i 1627 års borgarlängd vara utgammal. På 1590-talet bodde han i Yttertäffle i Umeå socken och sålde sina alster i lappmarken. Enligt ett brev den 15 november 1593 till fogden Östen Nilsson besvärade han sig över att hans handel hade försvårats. Då bördsrätten till Torfasts hemman i Yttertäffle inlöstes av kronan 1601, för att läggas under Kungsladugården i Umeå, flyttade han till Piteå. Då Östen Nilssons hemman, som av ålder legat under Kungsgården, samtidigt inlöstes kan förmodas att de var besläktade.⁴⁶ Sedan Torfast Abrahamsson frånträtt hemmanet i Yttertäffle, övertog han och brodern Joen hemmanet Hellan om ½ mantal i Öjebyn efter Abraham Andersson. Jonelagslängden 1606 upptar Torfast Abrahamsson som änklings, men han måste ha gift om sig eftersom vid laga ting i Pite socken den 8 augusti 1610 Torfasts hustru benämns horkona och uppges ha rymt iväg med Peder Mårtensson när Torfast var på väg till Torneå.⁴⁷ Torfast synes i mitten av 1620-talet ha flyttat till Torneå med barnen Abraham, Anders och Kerstin, som senare gifte sig med Erik Grelsson från Kalix.

Anders Torfastsson, som efterträdde systemen Kerstin i borgarlängden 1642, anhöll i skrivelser till Bergskollegium 1644, tillsammans med borgarna Peder Pedersson, Peder Andersson, Peder Olofsson Näbb och Jacob Pfund, att få inrätta ett järnbruk i Övertorneå.⁴⁸ Anders ingick dock inte bland de, som 1646 anlade bruket och han efterträds 1647 av brodern Abraham i borgarlängden. Av ett rådstuguprotokoll den 27 juli 1657 framgår att Anders första hustru var dotter till borgaren Hans Henriksson som från 1652 har en måg och dotter på gården. 1655 efterträddes Hans Henrikssons av änkan Karin med två döttrar och två mågar samtidigt som Anders upptas i borgarlängden som ogift och är befallningsman. Vid tinget den 3 juni 1657 kände han till Erik Pulkan om en äng benämnd Antinhaara som var kommen från hans svärfars hemman. Samma år uppförs han i anslutning till Nils Oravainen och har gift sig med dennes dotter. Anders uppgav på rådstugan 1657 att han 1655 med sin salig sväger Elias Olsson, som var gift med Margareta

⁴⁴ Lisbetas far David Wolcker var av skottskt ursprung och verkade som handlande i Gävle. Brodern Sigfrid Davidsson Wolcker som i sitt första gifte var lierad med Malin Johansdotter Gammal blev borgmästare i Gävle 1656. Brodern David var borgare i Stockholm.

⁴⁵ RA, Momma Reenstiernasamlingen, E 2539, E2588.

⁴⁶ Johan Nordlander, *Norrländska samlingar Första serien 1-6*, Umeå, 1990, s. 344.

⁴⁷ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1610:16, Fol. 48.

⁴⁸ RA, Bergskollegie arkiv, Brev och suppliker, Huvudserie EIV:II, Inkommande brev 1644, fol. 17-19.

Hansdotter, fullmäktigat Nils Dunder att ta upp tull av Arendt Grape. Margareta gifte senare om sig med Casper Ekman. Carl Jöransson som blev sockenskrivare den 3 juli 1655 var också gift med en dotter till Hans Henriksson. Som änka gifte hon sig 1659 med Johan Jönsson son till rådmannen Jöns Christoffersson Utter. Borgmästare Jöns Mickelssons dotter blev Anders Torfastssons tredje hustru. Abraham Torfastsson, som var skeppare, synes ha gift sig 1651. Han efterträds i borgarlängden 1680 av änkan Karin dotter till Henrik Clemetsson i Vojakkala. Deras sonsonsson, astronomen och ekonomidirektören Anders Hellant, som karaktäriserats som 1700-talets märkligaste Tornedalning, tog efternamnet efter släktgården Hellan i Piteå.

Bland borgarna i Torneå återfanns tidigt personer med tyskt ursprung, vilket möjligen antyder att de fortsatte den handel på Nordkalotten Hansan tidigt bedrivit. När bruksverksamheten dragit igång fick de tidiga borgarna Jöns Isacsson *von Saxen*, Erik Jönsson *Tysk*, skraddaren Jöns *Tysk*, skomakaren Hans Koberg och Casper Dickman sällskap av landsmännen Caspar Rist, Jacob Phund, Daniel Kruus, bröderna Arendt och Hans Grape, Simon Nopp, Casper Eichman och Jürgen Bulle, vilka flera synes ha haft sitt ursprung i Lübeck.

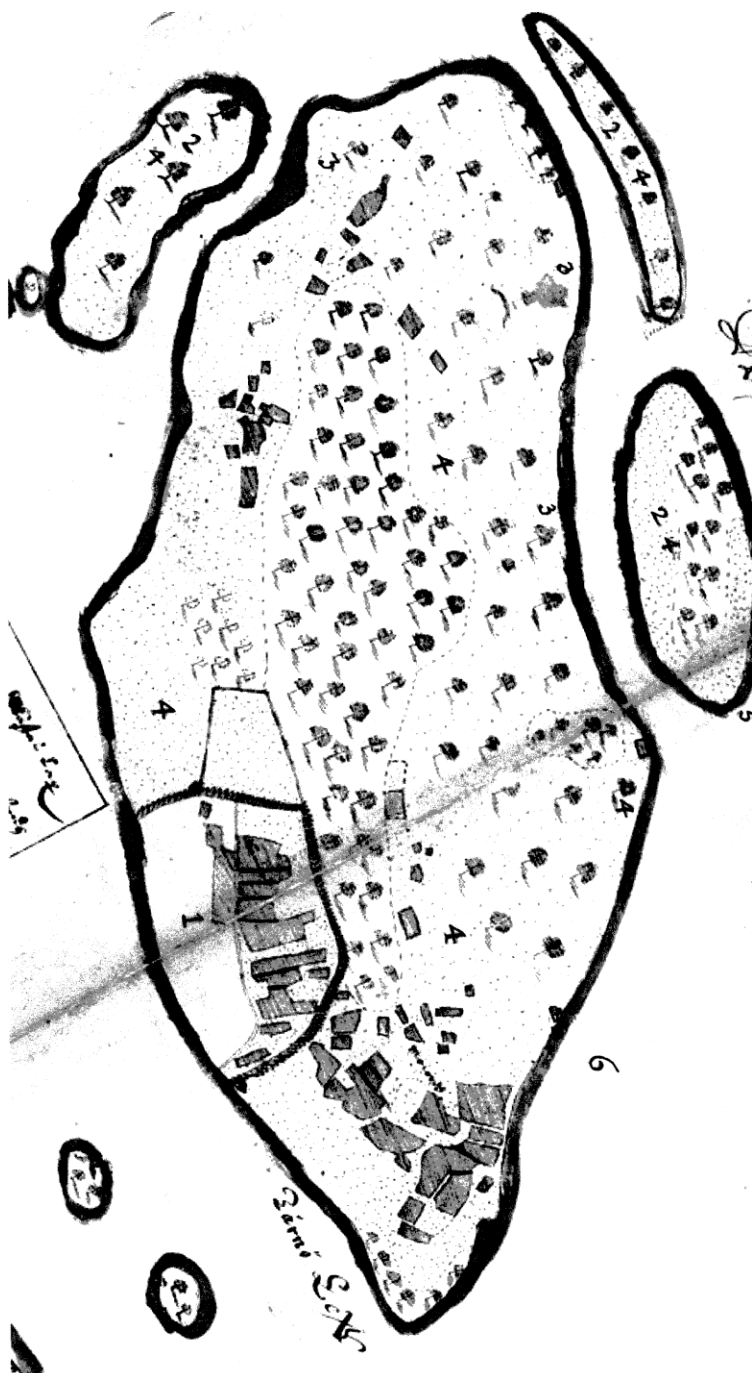
Ur de gamla birkarlasläkterna rekryterades de ledande borgarfamiljerna i Torneå och stadens rådmän togs från samma grupp. På detta sätt fortsatte birkarlaättlingar fram till slutet av 1600-talet att styra i lappmarken samt på rådstugan i Torneå. De fortsatte att som riksdagsmän representera landsändan, vilket framgår av tabellen nedan, som upptar herredagsmän från Torne socken och Torneå stad fram till år 1700.^{49,50,51}

<u>År</u>	<u>Herredagsmän</u>	<u>Hemort</u>	<u>Mötesplats</u>	<u>Representerade</u>
1594	Israel Eskilsson	Pudas	Uppsala möte	Västerbotten
1617	Hans Henriksson Kouri	Vojakkala	Örebro	Västerbotten
1624,25	Hans Henriksson	Torneå	Stockholm	”-
1629	Könik Pedersson	Torneå	Uppsala	Torneå stad
1632	Clemet Öndasson	Torneå	Stockholm	”-
1632	Jöns Carlsson	Torneå	”-	”-
1634	Eskil Bertilsson	Torneå/Kiviranta	”-	”-
1636	Jöns Christoffersson	Torneå	”-	”-
1638	Bengt Jönsson	Torneå	”-	”-
1640	Peder Andersson	Torneå	Nyköping	”-
1643	Johan Mårtenson	Vuono	Stockholm	Torne socken
1644	Jöns [Guldsmed] Christoffersson	Torneå	”-	Torneå stad
1644	Lars Hindersson	Säivis	”-	Västerbotten Norra prosteriet
1649, 52	Per Jönsson Fordell	Torneå	”-	Torne socken
1649,50, 54	Jöns Ingevaldsson	Torneå	”-	Torneå stad
1655	Nils [Guldsmed] Mickelsson	Torneå	”-	”-
1657	Olof Swart, Jöns Mickelsson	Torneå	Torneå	Landskapsmöte Väster/Österbtt.
1657	Henrik Hansson Kouri	Vojakkala	”-	”-
1660	Anders Torfastsson	Torneå	Stockholm	Torneå stad
1664	Carl Sigfridsson	Torneå	”-	”-
1664	Anders Anundsson	Niemis	”-	Övertorneå socken
1664, 68, 80	Hans Larsson Packainen	Vojakkala	”-	Nedertorneå socken
1664	Lars Henriksson Oravainen	Torneå	”-	Norra prosteriet
1668	Peder Johansson	Torneå	”-	Torneå stad
1672	Samuel Kempe	Torneå	”-	”-
1672	Per Matsson	Kaakamo	”-	Torne socken
1676	Isak Ersson	Torneå	”-	Torneå stad
1678	Johan Johansson Pijlkar	Torneå	”-	”-
1682,86,89	Olof Hellebohm	Torneå	”-	Torneå stad
1693	Johan Nilsson Koore	Torneå	”-	”-

⁴⁹ Ludvig Mårtenson, Förteckning över bondeståndets ledamöter vid riksdagarna 1600-1697, Stockholm, 1950.

⁵⁰ Stadshistoriska Institutet, Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden, Uppsala, 1933.

⁵¹ Emil Hildebrand, Svenska Riksdagsakter jämte Andra Handlingar som hör till Stadsförvaltningens Historia under Tidehvarfvvet 1521-1718, 3:e delen, Stockholm, 1894-1910.

Figur 7. 1642 års karta över Torneå stad .

Borgarnas lantbruk

Vid karteringen av Torneå stad 1642 var åkerarealen 16 tunnland. Utöver ängar på stadsön fanns hårdvallsängar och starrängar på Näränsaari, Karhusaari och Lammassaari vilka med ägorna på stadsön årligen avkastade 388 lass hö.⁵² 1642 års karta - figur 7 - antyder att en gård - Purra - kan ha funnits vid Näränsaari medan koncentrationen av åkrar på den sydvästra delen av ön antyder

⁵² Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning Z1:80-81

att de större hemmanen ursprungligen legat där. Jordebokskartan 1647 visar att åkerarealen utökats kraftigt.⁵³ Utsådet var då $29 \frac{2}{8}$ tunnor och hårdvallsängarna på ön räntade 240 lass hö.

Birkarlarna hade troligen ansett att ett kvarstannande på hemmanen kunde medföra att de skulle mista sina handelsrättigheter, varför de flesta av dem installerade sig i staden. Det tycks emellertid ha varit svårt att omskapa de gamla bondeköpmännen till borgare. I många fall fortsatte också borgarna att bo kvar på sina gårdar och vistades i staden bara vid helger och under marknader. Med förmaningar och hot tvingades de så småningom att bosätta sig i staden eller att överge köpmanssysslan. Henrik Mickelsson synes redan i mitten av 1620-talet ha lämnat Torneå och redovisas därefter endast på gården i Korpikylä.

1638 års rote- och utskrivningslängd anger att 13 Torneåborgare fortfarande brukade hemman i bygden.⁵⁴ Vojakkalahemmanet Pakkala innehades av Lars Larsson. Kuure delades av borgaren Hans Hansson Kouri och fjärdingsmannen Henrik Hansson Kouri. Det blivande Palo innehades av Josep Larsson medan Ylitalo på Oravaisensaari innehades av Nils Nilsson Oravainen. Henrik Nilsson Oravainens hemman i Vojakkala hade två år innan övertagits av sonen Hans medan bröderna Nils och Lars var kvar i staden som borgare. På 1640-talet flyttade också Nils Henriksson Oravainen från staden varvid han och brodern Hans delade stamhemmanet på $\frac{1}{2}$ mantal i gårdarna Karhakka och Nuoliniemi i Vojakkala. Hans Henriksson Tapani innehade Purra i Mattila. Bertil Bertilsson och Eskil Bertilsson brukade gårdar i Kiviranta. Nils Jönsson Junkkala, Abraham Larsson och Jöns Isacsson innehade gårdar i Haparanda. Per Andersson hade en gård i Nikkala. Jöns Marcussons son Mickel övertog faderns gård i Liakka och Nils Olofsson Wallo brukade en gård i Raumo.

---

⁵³ Ibid. Å 24-1:1

⁵⁴ KrA, Roterings och utskrivningslängd Norrland 1638, bunt. 179, vol. 547.

Bebyggelsen kring Suensaari

De första bykartorna i Sverige upprättades av det 1628 grundade Lantmäteriverket. En avgränsning bakåt i tiden ges av dessa kartor som utgör grundvalen för bebyggelseforskning i Sverige. När det gäller byarnas och bebyggelsens gruppering i stort kan man dock gå längre tillbaka genom att bygga på äldre källor såsom dom- och jordeböcker samt tionde- och mantalslängder. Även om byarnas utsträckning inte anges i skattelängderna har troligen inga större gränsförskjutningar ägt rum inom de ursprungliga gårdsgårderna på stamhemmanen före de första kartornas tillkomst. Man kan därför förmoda att den bild 1600-talets kartor ger av byarnas och hemmanens utsträckning är representativ även för 1500-talet.

Jordebokskartor upprättades för samtliga byar i Nedertorneå socken 1647 men alla kartor har inte bevarats. För byar med ägor på östra sidan om älven överläts originalkartor till Ryssland vid fredsöverenskommelsen i Fredrikshamn 1809.⁵⁵ Kartor vilka till följd av överenskommelsen uttogs från lantmäteriverket utan att kopieras har inte återfunnits vare sig i svenska eller finska arkiv. En översiktskarta för Torne socken upprättad 1673 ger därför den första bilden av samtliga byar. En avritning 1654 av Torneå prästgård med dess tillhöriga kommoditeter visar norra delen av Björkön samt patorna i älvmyningen.⁵⁶ På 1680-talet tillkommer detaljerade kartor över de byar för vilka 1647 års jordebokskarta saknas. Kartorna finns på riksarkivet i Helsingfors, medan beskrivningen av hemmanen och dess ägare finns på lantmäteriverkets arkiv i Gävle. Någon karta över Suensaaris hemman finns inte då dessa inkorporerades när staden Torneå bildades.

Då de första skattelängderna upprättades 1539 fanns 5 hemman i vardera Suensaari och Pudas. Från dessa utgick bebyggelsen i Kiviranta, Haparanda samt området söder om Näränsaari. Eskil klockare, upptas första gången i Pudas 1557 där han även redovisades i hjälpskattelängden 1595. Under mellantiden upptas han i Suensaari, Västanå och Nyby trots att gården troligen hela tiden låg i Haparanda som i mitten av 1500-talet var en holme i Torneälven. Boende i området, där älven med sina armar omslöt Suensaari, Björkön och Haparanda, torde ha angett sin hemvist till *Puås* varur skrifvarformen *Påtan* enligt Wahlberg bildats genom en ellips av *Puthaankylä*.⁵⁷ Det östra grenutflödet benämndes Kirkkopudas och Vuononpudas var ännu på 1800-talet benämningen på återstoden av den gamla flodarmen - Kråklundsbacken - mellan Haparanda och Vuono. Utflödena vid Esisaari och Palosaari benämndes Hahdipudas respektive Ylinenpudas.

De första hemmanen i Kiviranta redovisades tidvis under Nären, Pudas och Suensaari medan Torphemmanet förutom till dessa byar även fördes in under Raumo. Mot denna bakgrund kan det synas naturligt att skattskrivaren, eftersom Haparanda by ännu inte var etablerad, godtyckligt hänförde hemmanet där Eskil klockare bodde till Suensaari, Pudas, Västanå, Nyby, Haapaniemi och Haapakylä. Detta har dock försvårat lokaliseringen av Eskil klockares gård och dess ägor liksom övriga gårdar innan deras geografiska läge dokumenteras i de första kartorna.

Från mitten av 1500-talet redovisas en avradsjord i Nären som ännu i början av 1600-talet tilldelades länsmanen i Torne socken i förläning. Avradsjorden upptas dock inte i 1647 års karta över Mattila som upptar Närenområdet. Man kan därför förmoda att den har varit föregångare till Purra, Kråklund eller ingått i Torpet som möjligen var den länsmansgård som tidigt nämns. I slutet av 1500-talet omnämns också en kungsbod vid Suensaari vilken inte heller har återfunnits i kartmaterialet. Mycket tyder dock på, att kronan tidigt innehaft såväl mark som byggnader vid älvmyningen där ett regalt laxfiske tidigt bedrevs.

⁵⁵ RA, Civildepartementets registratur den 10 september 1853, no. 25.

⁵⁶ Lantmäteriverkets arkiv, Jyväskylä, Fi, Signum L.10 14/3.

⁵⁷ Erik Wahlberg, *Finska ortnamn i norra Sverige*, Tornedalica, nr. 2, Luleå, 1963, s. 26.

Kivirantas bebyggelse och invånare

Boskapslängden som upptecknades den 20 juli 1620 upptar 6 hemman i Kiviranta där endast tre hemman tycks ha funnits på 1500-talet. Då jordebokskartan upprättades 1647 upptas 6 hemman men det nordligaste hemmanet som tillhört Mattila Pål har då försvunnit.⁵⁸ Utsädet för byn var $12 \frac{1}{8}$ tunna. Hårdvallsäng, vid byn och i kärr och myrar, räntade 315 lass. Byn uppges ha en god lägenhet med timmerskog, mulbete, ståtligt fiskeri, god åker och äng någorlunda behållen för köld, mestadels sandmylla över hela byn som var belägen en halv mil från kyrkan. Figur 8 a visar kartan och tabell 5 anger kartans uppgifter i klartext och där har dessutom hemmansnummer och antagna senare hemmansbenämningar tillfogats.

Tabell 5. 1647 års geometriska jordebok för Kiviranta.

Ägare	Kartans nummer	Benämning	Mtl.	Utsäde (tunnor)	Hö (lass)
Samuel Eriksson	1	9 ; Rönberg	$\frac{1}{3}$	$1 \frac{1}{8}$	50
Olof Johansson	2	7-8 ; Esko	$\frac{5}{8}$	$2 \frac{1}{4}$	125
Lars Olofsson	3	5-6; Mäki	$\frac{1}{4}$	$1 \frac{1}{2}$	25
Hustru Karin	4	4 ; Junes	$\frac{1}{6}$	2	15
Nils Fräki	5	3 ; Fräki	$\frac{1}{3}$	$2 \frac{1}{4}$	50
Lars Simonsson	6	1-2 ; Purra	$\frac{2}{3}$	3	50

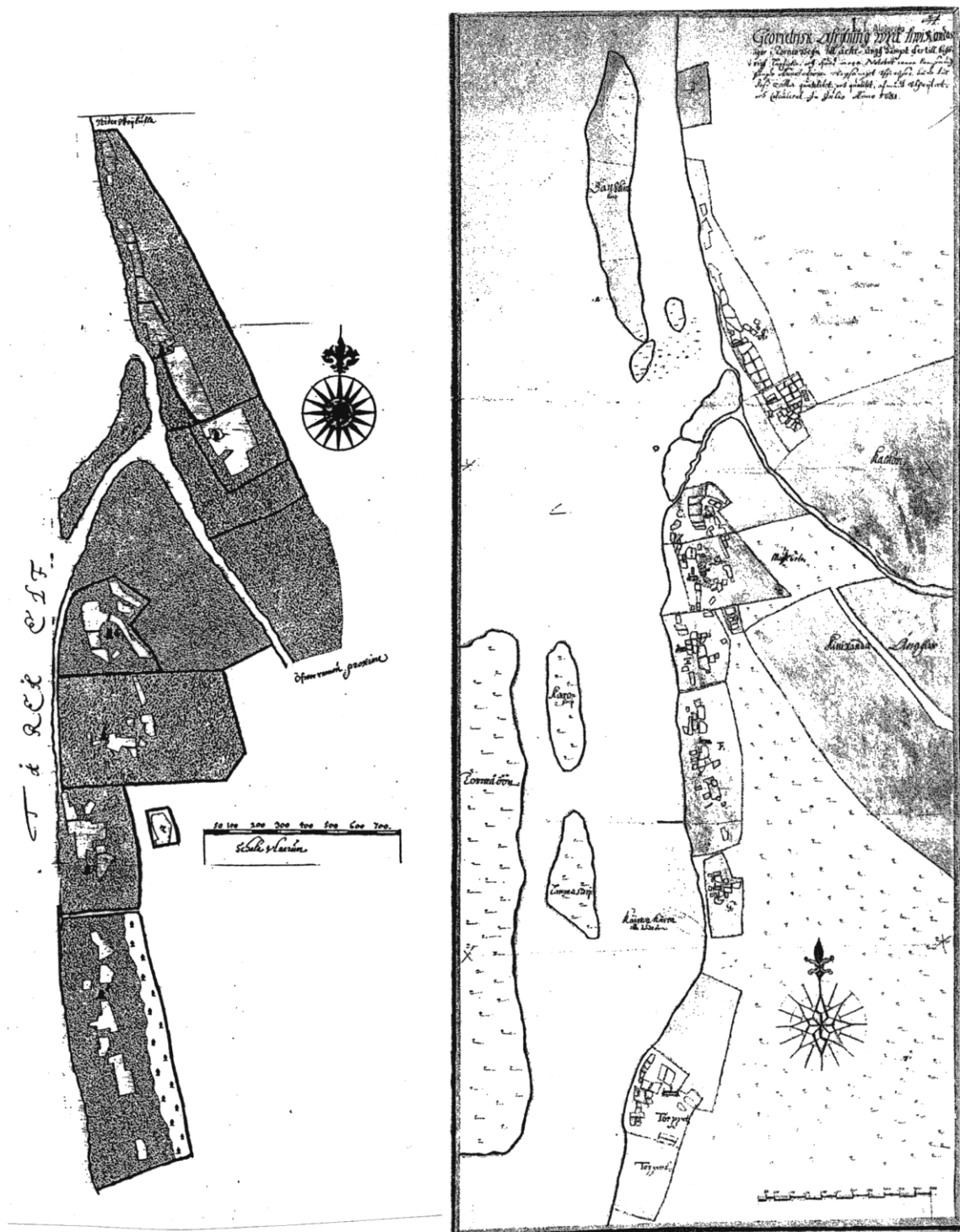
Kartan lantmätare Köping upprättade över Kiviranta i juli 1681 - figur 8 b - lämnar uppgifter om hemmanen och dess ägare i enlighet med tabell 6.⁵⁹

Tabell 6. Förteckning över böndernas ägor i Kiviranta år 1681.

Ägare	Bokstav och benämning	Mantal	Brukad åker (tnl skl kl)	Ängar Skatlass (beh. borta)
Hans Johansson	A Purra	$\frac{1}{3}$	4 2 -	57
Nils Nilsson Fräki	B Fräki Dito åker i Övre Raumo	$\frac{1}{3}$ -	3 3 - 2 $\frac{1}{2}$	65 -
Johan Nilsson på Johan Pärssons hem.	C Junes	$\frac{1}{4}$	2 1	32, 2
Hindrik Jönsson skattar $\frac{1}{4}$ i Kiviranta och $\frac{3}{8}$ mantal i Liakka.	D Lagersholm, Mäki	$\frac{5}{8}$	2	58,5 $\frac{1}{2}$
Eskil Eskilsson	E Esko	$\frac{1}{2}$	2 1 $3 \frac{1}{8}$	45
Herr Hinrik Tornström	F Rönberg	$\frac{3}{8}$	4 1	40,3 $\frac{1}{2}$
Klockaren Anders Hansson skattar ej. Har uppgjort åker mellan Kiviranta och Torpet	G Kulju/Förare?	-	- 7	-

⁵⁸ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning Å 24-2:11

⁵⁹ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning Å 24 Nedertorneå socken, *Annotation och Beskrivningar till Neder Torneå Socken uti Westerbottens Norra Fögderi pro Anno 1680 – 1685.*

Figur 8 a och b. Jordebokskartan från 1647 och Kiöpings karta över Kiviranta 1681.

Påvel Larssons hemman, som enligt längderna synes ha legat i den norra ändan av Kiviranta, torde ha inkorporerats i Purra i slutet av 1630-talet. Hemmanet hade i slutet av 1500-talet upptagits av *Påål i Mattela*. 1587 upptas han bland knektar i Peder Olofssons Västerbottens fänika och deltog i Kolahustågen 1590-92. Påvel Larsson, som synes ha varit son till Lars

Hansson på det blivande Pietilä i Mattila, upptas i 1595 års hjälpskattelängd i anslutning till fadern. Påvel hade 1604 knektfrihet för $\frac{1}{4}$ mantal i Pudas men försvinner två år senare för att 1610 skatta för $\frac{1}{8}$ mantal i Kivistrand. Vid rannsakingen 1620 var han utfattig och 1634 uppges Påvel Mattila för hunger ha övergivit gården och husen står tomma.

Kiviranta no. 1 och 2 Purra anlades av Bertil Bertilsson - *Bertil kopparslagare* - som 1613 redovisade Lars Perssons hemman om $\frac{1}{2}$ mantal i Haapaniemi. Styvsonen Per Larsson - *Haapa Pieti* - blev husbonde i Haparanda då Bertil Bertilsson, som enligt rotelängden var född 1587, med Lars Perssons änka Margareta flyttade till Kiviranta, där han vid redovisningen av den 6:e restuppbörden till Älvsborgs lösen innehade ett nybygge om $\frac{1}{3}$ mantal. Bertil var borgare i Torneå från mitten av 1620-talet och gården i Kiviranta hade 1636 fått mantalet utökad till $\frac{1}{2}$ och där fanns då 2 hästar, 1 tjur, 9 kor, 1 kviga och 4 får och en laxpata vid Karhusaari.

Bertil Bertilsson försvann ur borgarlängden för Torneå 1637 men finns kvar i Kiviranta till 1643 då änkan *Bertils Margareta* tar över. Hemmanet som utökats till $\frac{2}{3}$ mantal redovisades 1645 av hustru Margareta som finns där med son, sonhustru och legopiga. I röklängden året därpå upptas borgaren Lars Simonssons 2 legopigor bredvid hustru Margareta som uppges leva i fattigdom sedan mannen drunknat. Per Larsson - *Haapa-Pieti* - som 1645 fanns i Vuono delade tiondet i Kiviranta 1646 och 1647 med Lars Simonsson som från 1648 ensam redovisar gården. Då fiskelängden upprättades 1649 blev hans nya pata vid Karhusaari bortdömd medan hans pata vid Danskinsaaris udde fick behållas. Lars Simonsson, som 1637 tagit Bertils plats i längden för Torneå var 1650 borgerskapets representant vid tingen i Torne lappmark och fortsatte sedan som nämndeman då han 1658 definitivt slog sig ner i Kiviranta. Hemmanet togs 1667 över av änkan som 1669 följdes av sonen Lars Larsson, som var gift med Brita Jönsdotter från Vuono.

Vid häradstinget uppbjods i januari 1672 Lars Simonssons hemman av svärsonen borgaren Hans Hansson som dock aldrig hann installera sig på gården. Vid tinget den 1-5 augusti 1672 lät i stället hans arvingar uppbjuda hemmanet som han av svärfadern fått för sin gäldpretention.⁶⁰ Hans Hansson, som tagit Lars Simonssons plats i borgarlängden i Torneå 1658, använde tillnamnet Kivistrand. Han var kassör i staden 1669 och var delägare i stadskällaren. Huset i Torneå övertogs av tullnären Henrik Hansson Kouri, samtidigt som Hans Johansson tog över gården i Kiviranta. Vid tinget den 11-12 december 1689 lät Anders Hindriksson från Kiärsbäck kungöra sitt köp av Hans Johanssons hemman för 642 daler. Vid häradstinget den 7-8 december 1691 meddelade Anders Purra att hans far hade uppdragit honom i sytningslön vilket torde ha avsett de 277 daler fadern medfört från Kiärsbäck för betalning av gården.

Vid häradstinget i Nedertorneå socken den 28-30 juli 1712 trädde för rätten, på kyrkoherden i Ijo Johan Stenstrands vägnar, borgaren i Torneå Augustin Persson och begärde att Anders Purra i Kiviranta skulle uppvisa dokument som bevisade att han på rätt sätt kommit i besittning av Johan Stenstrands mors och morfars hemman. Anders Purra uppvisade då häradsrättens faste- och dombrev daterat den 6 mars 1706, vari angavs att Purra redan den 30 oktober 1689 av Hans Johansson i Kiviranta, som haft en av hemmanets arvingar nämligen Stenstrands moster till hustru, köpt hemmanet för 612 daler. Köpet som uppbjudits vid två ting hade inte ifrågasatts trots att flera arvingar på den tiden var närvarande bland andra framlidne sockenskrivaren Per Jönsson Kurck som varit gift med Stenstrands syster. Johannes Johannes Torneåensis, senare benämnd Johan Stenstrand, som var född omkring 1660 blev student i Åbo 1681. Han var lärare vid katedralskolan i Narva 1687-88, skolmästare och hjälppräst i Nöteborg 1689-97 där han utnämndes till kyrkoherde 1698. Han blev kyrkoherde i Ijo 1710 och dog som prost 1735.

⁶⁰ RA, Dombok Västerbotten 1a, fol. 1-22, fol. 286.

Kiviranta no. 3 Fräki tillkom efter det att Nils Olsson Fräkis hemman i Suensaari inlöstes vid stadsbildningen men först i 1628 års tiondelängd redovisas han i Kiviranta. I gården har möjligen även ingått delar av Staffan Nilssons hemman i Raumo som Nils Olsson 1620 uppges ha köpt och brukat utan att dock skatta för det. Mantalet, som 1632 var $\frac{1}{6}$ höjdes till $\frac{1}{3}$ 1637 då där fanns 9 kor, 1 kviga och 4 får i ladugården. Vid roteringen 1638 var Nils Fräki gammal och utlevad - enligt rotelängden var han född 1577 - samt dessutom förlamad, varför sonen Nils gick ut som knekt för gården och senare övertog hemmanet. Nils Nilsson Fräki anklagades 1674 för att ha förgripit sig grovt mot kyrkoherden och även i övrigt levde ett ogudaktigt liv. Han hotades därför med att dömas från livet i enlighet med bestämmelserna i Mose lag, men klarade sig undan med böter. Änkan Anna som hade tagit över gården 1694 följdes året därpå av Johan Tomasson, som kallades Johan Fräki. Då Johan Tomasson Fräki som tolvmän bekräftade en rättsakt, använde han sig av det bomärke Nils Olcuri använt som nämndeman på 1590-talet, vilket visar att bomärket från Suensaari överförts till det nya hemmanet i Kiviranta.

Av en rättsprocess den 31 mars 1699 framgår att Nils Fräki redan i slutet av 1660-talet kommit i skuld till Nils Henriksson Rääf, vars svärson borgaren i Torneå Samuel Persson på samtliga Nils Rääfs arvingars vägnar försökte driva in skulderna som uppgick till 265 daler i förhoppning att kunna ta över hemmanet i Kiviranta. Tvisten löstes genom att Johan Tomasson, som besatt Fräkis hemman, på sterbhusets vägnar betalade 101 daler medan delar av skulden annullerades.

Kiviranta no. 4 Junes, vars ägor torde ha ingått i Junkkala, hade som förste innehavare Nils Jönsson, som 1613 skattade under Suensaari för att senare redovisas i Kivistrand. Gården hade 1636 gått över till hustru Karin, samtidigt som mantalet sänktes från $\frac{1}{4}$ till $\frac{1}{6}$. Karin var 1642 ensam och utfattig på gården med 2 döttrar. Nils Nilsson Junes, som redovisade hemmanet 1651-57, var troligen son i gården. Han följdes av änkan Margareta, som synes ha gift sig med Johan Persson som enligt förmedlingslängden 1669 var nyss kommen på hemmanet men i stor gäld och utfattig. Han förmådde 1675 inte längre betala utlagorna och Hustru Margareta Persdotter intog platsen i mantalslängden. Vid karteringen 1681 var Johan Nilsson innehavare. Han hade 1695 efterträtts av änkan Malin som sitter kvar till slutet av 1690-talet varefter Erik Nilsson Junes var husbonde till 1710 då änkan Margareta tog över och hemmanet blev öde 1718 för att 1721 upptas av Henrik Henriksson.

Kiviranta no. 5 och 6 Mäki och Lagersholm som synes vara det äldsta hemmanet i Kiviranta, torde ha anlagts av Henrik Larsson som debuterar i tiondelängden 1586. Året därpå var han ersatt av Lasse Hansson för att återkomma 1589. Troligen var Henrik, i likhet med Pål Larsson, son till Lasse Hansson på det blivande Pietilä och Tano i Mattila. Henrik Larsson upptas 1599 i Suensaari men gården var 1602 öde för att 1604 åter redovisa $\frac{1}{2}$ mantal och 2 bågamental. I tiondelängden 1606 redovisades *Henrik i Kiviranta* under Mattila men gården på $\frac{1}{3}$ mantal upptas i jordeboken 1607 under Kiviranta och redovisas därefter omväxlande av sönerna Staffan och Olof. Olof Henriksson uppges 1620 vara utfattig och har en rest till kronan på sex daler. Lars Olofsson hade 1634 tagit över som husbonde och det var troligen han som vid 1619 års utskrivning gått ut som landsknekt för Suensaari. Lars Olofsson hade 1666 efterträtts av änkan Brita som satt på en pantsatt gård, sedan maken skuldsatt sig hos borgmästaren Jöns Mickelsson. Henrik Jönsson i Liakka övertog skuldebrevet och flyttade med en son till Kiviranta efter att gården 1671 uppjudits på tre ting. Jöns Henriksson blev ny ägare 1679 och han efterträdde 1690 av hustru Karin varefter Henrik Henriksson tog över 1692 och skattade för $\frac{5}{8}$ mantal. I början av 1700-talet delades hemmanet av borgare och tjänstemän för att på 1750-talet delas i kaptensbostället Lagersholm och hemmanet Mäki.

Kiviranta no. 7 och 8 Esko synes vara bildat i slutet av 1590-talet. Hjälpkattelängden 1595 upptar i Suensaari bland inhysesmän *Somen Micho*. Han var troligen identisk med Mickel Olsson

som 1599 fanns i Kivistrand, där han redovisade 1 sto, 1 tjur, 5 kor och 5 får. Då han avled 1604 övergick hemmanet om $\frac{1}{3}$ mantal till Eskil Bertilsson som torde vara den *Eskil Bhelt* - Eskil bältare - som tillsammans med Mårten Tomasson - *Mårten Sauolan* - upptogs bland inhysesmän i Suensaari 1595. Vid hösttinget 1605 döms *Mårten Beltar* i Kiviranta till 3 mark i böter för att ha lägrat en kona. Enligt jonelagslängden 1609 hade Eskil blivit änklings, men redan året därpå var han omgift. Hemmanet skattade $\frac{1}{2}$ mantal 1613 och där ingick då en laxpata.

Från mitten av 1620-talet var Eskil borgare och bodde med hustrun i Torneå, medan sonen Hans övertagit hemmanet, där han 1636 hade 1 häst, 1 föl, 1 tjur, 14 kor, 2 kvigor, 4 får och 1 svin. Enligt rotelängden 1637 var Eskil 63 år. Sonen Hans avled samma år. Två år senare avled även Eskil, vilket enligt Torneå stads räkenskaper gav en inkomst på 79 daler 12 öre till *staden efter den del av Sal. Eskil Bertilssons fasta arv som fallit på stadens arvpart*. Borgaren Olof Johansson hade 1642 övertagit Eskil Bertilssons hus i Torneå, medan Eskils änka redovisades i Kiviranta med två legopigor. Olof Johansson registrerades 1638 som skeppare då han erlade hamnavgift i Östra hamnen i Stockholm. Genom giftet med Hans Eskilssons änka blev han husbonde i Kiviranta, men 1646 anges, att han är skuldsatt och att gårdens $\frac{5}{8}$ mantal tillhörde styvbarnen.

En tvist på rådstugan i Gävle den 2 maj 1649 visar att Olof Johansson avlidit året innan. Hans dräng Mårten Knutsson vittnade att Olof hyrts av borgmästaren Jöns Ingevaldsson för en seglats till Gävle och fått tyg för 119 daler i fraktersättning. Olofs änka Karin Erikdotter Drucken hade i giftet med Hans Eskilsson sonen Hans, den tidigare omnämnde Hans Hansson Kivistrand. Vid rådstugan i Torneå avhandlades den 1 december 1656 en tvist med Erik Jönsson Drucki i Raumo och Erik Eriksson Drucki på Nätsaari, vilka varit Hans förmyndare. Karin och hennes man Olof Johansson hade när sonen var omyndig, avyttrat ägor vilka Hans återkrävde. Sonen Eskil Hansson, som var nämndeman på 1660-talet, hade övertagit hemmanet 1658 men ersattes av hustrun Malin Matsdotter, som 1679 följdes av sonen Eskil som finns kvar fram till 1683.

Hans Jönsson Tano från Mattila, som redovisas i Kiviranta 1684 som knekt med knekthustru och två söner, fick på häradstinget den 7-8 december 1688, tillsammans med styvsönerna Johan och Henrik Henriksson, rätt att inlösa Eskil Hanssons hemman för 915 daler. Efter Hans Jönssons död omkring år 1700 inventerades hemmanet i Kiviranta varvid uppgifter om gården och ägarna lämnas.⁶¹ Den 25 april 1704 hölls laga häradsting om gården på $\frac{1}{2}$ mantal och den 20 mars 1705 gjordes förnyad inventering på Hans Jönssons, Johan och Henrik Henrikssons hemman i närvaro av länsman Sigfrid Menlös, nämndemännen Hans Larsson Packainen, Olof Larsson Luodonpää och befanns *in bonis samt blev efter lag arvtagarna emellan delat och skiftat som följer*.

Fasta ägor

1 ny stugbyggning	60 daler	1 gammalt pörte	10 daler
1 stall med portlider	14:-	1 bagarstuga med farstukammare	30:-
1 tarvhus	2:-	1 ria	20:-
1 höhus	20:-	1 stolpebod	12:-
1 fähus	14:-	1 gammal badstuga	6:-
1 gammal portbod	12:-	<u>1 väderkvarn</u>	<u>30:-</u>
1 stegarhus	20:-	Summa	250 dlr

4 tunnland åker, med 28 skattlass äng och laxbruket värderades till 310 daler. 1 brännvinspanna med hatt och pipor 1 lispund 5 marker värderades till 25 daler. Diverse järnredskap – spadar, spett, liar, skärar, isbill, yxor, grytor, rävsaxar, stålbåge – värderades till 69 daler.

⁶¹ Nederkalix tingslags häradsrätt FII:1a (1702-1733) fol. 88-89, 98-101.

Kreatur		Husgeråd och fiske redskap	
1 brun häst	30 daler	10 tunnor korn	80 daler
1 sotfärgad gammal häst	5:-	14 skötlag	28:-
17 kor	170:-	Lax och sälnät samt lanor	30:-
1 liten tjur	6:-	1 lispund hampa	10:-
4 kvigor	20:-	Koppar och kar	6:-
4 kalvar	10:-	3 gamla håpar	13:-
<u>30 får</u>	<u>45:-</u>	<u>1 båtshake</u>	<u>3:-</u>
Summa	286 daler	Summa	170 daler

Hemmanets bevisliga gäld till bland annat ett tjugotal kreditorer uppgick till 640 daler och 25 öre. Efter skedd förklaring inför rätten skulle Hans Jönssons mor Kerstin Mickelsdotter få 20 daler, Hans Jönssons oäkta son Johan fick efter rättens beslut 17 daler. Sedan från tillgångarna dragits en gäld på 640 daler 25 öre fanns kvar att fördela 500 daler 23 öre på tre lotter nämligen sönerna som köpt hemmanet tillsammans med Hans Jönsson 1) Johan Henrikssons barn, 2) Henrik Henriksson som ännu lever, 3) Hans Jönssons änka vilket tillhoppa belöper på var lott 166 daler 29 öre. Ovanstående tredjedelen på 166 daler 29 öre som tillfaller Hans Jönssons arvingar och hans änka delas åter i trenne lotter varav tillfaller Hans Jönssons änka Malin Persdotter 55 daler 20 $\frac{1}{3}$ öre och Hans Jönssons moder med dess son den gamle profossen Knut Jönsson 111 daler 8 $\frac{2}{3}$ öre eftersom Hans Jönsson är utan bröstarvingar avliden.

Hans Jönssons änka Malin Persdotter gav den 1 mars 1705 tillkänna hur hennes salig mans oäkta son Johan Hansson Steenman strax efter faderns död bland annat ur en av bodarna bortfört en lappmudd värd 15 daler, 2 röda rävar, en ryssmössa, fårskinn och annat. Dessutom hade han tagit en barkad oxhud ur portlidret, 2 $\frac{1}{2}$ lispund järn och ett gillebord och sedan stämt henne vid tinget. Änkan kunde inte förstå varför han stämt henne trots att hon tagit honom till sig när han var 1 $\frac{1}{2}$ år gammal, uppfostrat och klätt honom samt även bekostat hans skolgång.

Kiviranta no. 9 Rönberg upptogs möjligen av Samuel Ersson som var ogift vid redovisningen till Älvsborgs lösen 1613. Enligt rotelängden var han född 1578 och sonen Erik föddes 1623. Samuel Ersson upptas inte i jordeboken förrän 1618 då han skattar för $\frac{1}{3}$ mantal i Kiviranta. Han var knekt 1629 och sönerna Erik och Jöns upptas i roteringslängden 1640. Erik tog över gården 1658. Hans änka Elin Eriksdotter, som synes ha varit hans andra hustru, testamenterade 1671 sitt lösöre till styvbarnen, då hon var barnlös. Samuel Ersson Lax som 1664 gått ut som knekt var 1678 sergeant i kapten Ulfsparrs kompani. Under Samuels bortavaro kom gården på obestånd. Vid tinget den 1-4 juni 1681 beskrivs händelseutvecklingen av kyrkoherde Henrik Tornström som framlade en dom från den 5 februari 1675 enligt vilken Erik Samuelssons son dömts att betala 304 daler till Jöns Mickelsson. Obligationen hade vid arvsförflyttningen efter borgmästaren tillfallit Tornström. Samuel Eriksson beklagade sig över att han i sin barndom hade uttagits till knekt och inte kunnat bevaka sina intressen. Då han inte erlagt skulden och inte heller protesterat vid uppbudet, ansågs Tornström kunna överta hemmanet som sin laga och välfångna egendom.

Då hemmanet enligt jordeboken varit vanbrukat innan det upptogs 1680, fick Tornström 3 års skattefrihet. Sedan Henrik Tornström avlidit och begravts i sockenkyrkan den 18 juni 1682, försökte svågern Nils Rääf lägga beslag på hemmanet, dock utan att lyckas. Först den 23 augusti 1686 inlämnades det slutgiltiga inventariet av dödsboet till rådstugan i Torneå. Efter att Tornströms änka Margareta, dotter till prosten Johannes Torneus, uttagit sin giftorättighet, visade sig sterbhuset ha en skuld på 560 daler. Störste fordringsägaren var Henriks farbror, gästgivaren

och länsmannen Simon Mickelsson Brungi i Sankt Mårten, som finansierat Henriks studier i Åbo. Margareta Thornea som gift sig med kapten Girström stod ännu 1688 som ägare av hemmanet.

Vid tinget den 25-26 november 1692 lät Samuel Jönsson Drucken uppbjuda hemmanet han erbjudit sig att köpa för 550 daler. Henrik Henriksson inlade då en protest eftersom han ansåg sig vara närmare att överta det och erbjöd Girström 50 daler mer än vad som avtalats med Samuel. Rätten menade dock att de var lika närskylda då Drucken var son till Samuel Erssons syster och Henriks hustru var dotter till Samuel Erssons bror. Eftersom Henrik brukat hemmanet under arrende utan att tidigare visa intresse för ett köp ansåg rätten att Druckens köp inte kunde upphävas om inte Henrik presenterade bättre skäl.⁶² Sedan Girströms hustru Margareta Thornea omkommit vid ett skeppsbrott den 14 september 1696, såldes hemmanet om $\frac{3}{8}$ mantal till unge Henrik Henrikssons hustru Elin Eriksdotter som upptas i längden till 1709.⁶³

Föraren Jöns Jönsson Rönberg i Torneå kompani, som gett hemmanet dess namn, gifte sig den 8 juni 1720 med Elisabet dotter till fänriken Jöns Rupa i Kalix. Det är oklart när Rönberg kom till Kiviranta men den nya familjen redovisas där från 1721 och hemmanet kan ha köpts senare. Vid Nederkalix tingslags häradsrätt sker den 12 augusti 1727 en skriftlig förening mellan arvingarna till framlidne tolvmannen Jöns Johansson i Bondersbyn och hans i livet varande hustru Brita Olofsdotter om delning av hemmanet om $\frac{3}{16}$ mantal samt all fast och lös egendom som uppgår till 900 daler.⁶⁴ Sonen manhaftige föraren i Torneå kompani Jöns Jönsson Rönberg tillfaller 180 daler kopparmynt. Jöns tituleras från 1730 sergeant och benämns avdankade fältväbeln Jöns Rönberg när han i en skrivelse den 4 maj 1764 avstår hemmanet till sonen Abraham Rönberg mot en kostnad på 600 daler och förbehållet att sonen skulle svara för hans framtida skötsel och begravning. Fältväbelns två döttrar skulle också få del av kvarlåtenskapen. Jöns Rönberg avled 1767 i Kiviranta.

Kiviranta no. 10 Förare eller Kulju kan möjligen ha anlagts av Peder Bengtsson som 1645-52 var borgare i Torneå. 1653 flyttade han till Kiviranta där han upptas sist i längden. Han efterträds av änkan Ingeborg 1655 med en son och två döttrar som finns kvar i Kiviranta till 1684 varefter Mickel Olsson intar hennes plats. Det kan dock inte uteslutas att hustru Ingeborg kom från Esko då Per Bengtssons änka och Eskil Eskilssons hustru vid häradstinget den 27 juli 1683 anklagades av Henrik Mårtensson från Limingo angående ett arv inestående hos dem efter hans mor. Vid karteringen av Kiviranta 1681 uppges att klockaren Anders Hansson upptagit den sydligaste gården i Kiviranta men han upptas vare sig i jordebok eller i mantalslängd. Den sydligaste gården i byn innehades ännu i början av 1700-talet av Mickel Olssons änka Malin för att 1703 övertas av Jöns Persson som följdes av hustrun Brita. Gården blir i slutet av 1710-talet öde för att på 1720-talet bebos av hustru Ingeborg Glader och hustru Karin Strand varefter det övergår till föraren Nils Hafsström som var son till Johan Nilsson Warg i Haparanda. Nils Hafsström avlider som fänrik 1756 varefter gården övergår till Johan Mickelsson från Kuivakangas gift med Anna Nilsson Hafsström. I slutet av 1700-talet blev sockenglasmästaren Henrik Kulju ägare.

⁶² RA, Dombok Västerbotten 3b, 1692, Fol. 514-515.

⁶³ RA, Renoverad Dombok, Norrbotten 2, 1701-1705, fol. 410.

⁶⁴ Nederkalix tingslags häradsrätt (Fla:2 (1699-1749) fol. 45-46.

Bebyggelsen i Närenområdet – länsmansgården och avradsjorden

Äldsta kände husbonde i Mattila är Mats Henriksson som torde vara upphovet till bynamnet. Sonsonen Henrik Nilsson - *Heinrich Närä* - innehade 1552 en gård vid den grunda forsen - närä - mellan Suensaari och det västra fastlandet. Redan på 1550-talet omnämns en avradsjord i Nären som från 1560-talet skattade för 3 markland, men vid karteringen av Mattila 1647 upptas endast tre gårdar söder om Näräsaari: Purra, Lugnet och Närä. Ägor inom markområdet mellan Närä och Haapaniemi, som tidigt brukades av borgare, upptas inte i jordeboken eftersom de ansågs ingå i Torneå stads privilegiemark. När Mattila karterades 1682 saknas Purra, som då var öde sedan många år, medan de sydligaste gårdarna Granvik och Kråklund upptas under Haparanda.⁶⁵ Lugnet som varit öde en tid hade då upptagits av Nils Hansson och Närä benämndes Hindrik Strands ödehemman i vars anslutning Anders Torfastssons arvingar anlagt åker. Avradsjorden i Nären, som från mitten av 1500-talet till början av 1600-talet tidvis brukades av socknens länsman, har inte återfunnits i de tidiga kartorna.

Henrik Henriksson Strand, som 1682 uppförs som ägare av Närä - det blivande Planting - var svärson till borgaren Erik Grelsson som övertagit gården sedan Nils Hansson Närä förslösat sin fars egendom och kommit i skuld till honom. Henrik Strands far, Henrik Henriksson, hade varit borgare och rådman i Torneå där han avled i slutet av 1662 strax efter att han arrenderat stadskällaren. Han synes ha varit bror till borgaren Hans Henriksson som innehade Purra. Änkan Lisbeta, hade i sitt första gifte med Anders Simonsson döttrarna Margareta och Anna. Lisbetas man i det tredje gifte 1665 var rådmannen Christoffer Jönsson som blev styvfar till Henrik Strand som fram till 1683 verkade som skeppare i Torneå.

Av rättstvister 1691 och 1693 framgår att Anders Torfastssons åkermark - det blivande Curtelius - tidigare hade benämnts Kåppana vainio. Torfastsson, som fått fastbrev på trakten 1662, uppgavs ha köpt den av en man som tjänade hos Nils Hansson Näräs far och kallades Kåppana. Åkern som 1697 delats i fyra lotter innehades då av Nils Andersson, Henrik Nilsson, Carl Björkman och Mickel Jöns änka vilkas släktskap med Anders Torfastsson och hans andra hustru Getrud Oravainen var som följer: sonen Nils hade efter morfadern övertagit Oravainen i Vojakkala. Dottern Karin, änka efter Hans Hansson Chore, hade gift sig med Henrik Nilsson Karinen från Armasjärvi. Genom hustrun blev Karinen husbonde på Oravainen efter svågern Nils Andersson. Dotter Gertrud, änka efter Henrik Hansson Chore, var gift med Carl Björkman och dottern Margareta - Mickel Jöns änka - var änka efter sonen till borgmästaren Jöns Mickelsson.

Länsmansgården och avradsjorden

Då Sverige indelades i härad eller länsmanssocknar tillsattes länsmän vilkas uppgift var att anordna ting, upprätthålla ordning, svara för vägar, rekrytera krigsfolk samt ordna inkvartering, förtäring och skjutsar åt resande i kronans ärenden. Länsman i Kemi socken var 1563 Herr Eskil, som 1565 blev kyrkoherde i Torne, där han också innehade länsmanstjänsten. Herr Anders var länsman i Kemi 1572 och 1585-86 innehades tjänsten av kyrkoherden Laurentius Henrici. Storbönder innehade tjänsten övriga år: Henrik Nilsson i Liedakkala 1549-62, 1564-66; Nils Anundsson Alkku i Lautiosaari 1567-71, 1573-84, 1587-92, Lars Olofsson Tasainen i Lautiosaari 1592-1600 varefter Henrik Larsson Oravainen i Lautiosaari utnämndes. Länsmän i Torne namngavs vanligen inte i avkortningslängderna där Nils Jönsson i Suensaari är den förste som namnges 1561. Troligen föregicks han av Nils Oravainen som tycks ha återtagit befattningen 1562. Eskil Andersson och klockaren Eskil Nilsson alternerade därefter på tjänsten, innan den övergick till Herr Eskils söner som följdes av Lars Kouri 1599. Tabell 7 redovisar länsmännen i

⁶⁵ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning Y4, 15:1.

den sammanhållna Torne socken fram till 1624 och i Nedertorneå socken därefter med angivande av länsmännens hemort och skattejord. Vidare anges brukare av avradsjorden som var förbunden med länsmansämbetet.

Tabell 7. Länsmän i Torne socken och avradsjord i Nären.

År	Länsman	Ort	Länsmannens skattejord	Brukare av avradsjorden i Nären
1559	Okänd	-	Anges ej	Nils Oravainen Vojakkala
1561	Nils Jönsson	Suensaari	6 markland	Nils Jönsson Suensaari
1562-1563	Okänd	-	Anges ej	Nils Oravainen Vojakkala
1564-1573	Okänd	Björkönen 1568	”-	Redovisas ej
1574	Okänd	-	”-	Eskil klockare Pottan
1575	Okänd	-	”-	Prästen
1576	Herr Eskil	Björkönen	Laivaniemi 12 markland	En bonde
1577	Hans Eskilsson	-	6 markland	Eskil klockare
1578	Eskil klockare	Suensaari	3 markland 6 öresland	Anges ej
1579-1581	Hans Eskilsson	Laivaniemi	6 markland	”-
1582	Eskil klockare	Suensaari	6 markland	Eskil klockare
1583-1590	Hans Eskilsson	Laivaniemi/Pudas	6 markland	Anges ej
1591	Israel Eskilsson	”-	6 markland	”-
1592-1594	Israel Eskilsson	Pudas	5 markland 2 öresland	”-
1594	Carl Eskilsson	Laivaniemi	6 markland	”-
1594-1599	Israel Eskilsson	Pudas	11 markland 2 öresland	”-
1599-1601	Lars Kouri	Suensaari	20 markland	”-
1601-1603	Henrik Henriksson	Raumo	7 markland 7 öresland	”-
1604-1606	Lars Kouri	Suensaari	3 markland 3 öresland	Lars Kouri
1607	Jöns Nilsson	”-	1 ³ / ₃₂ mantal	Anges ej fortsättningsvis
1608	Lars Kouri	”-	15 ¹ / ₁₆ mantal	
1609	Clemet Henriksson	Vojakkala	1 ¹ / ₁₆ mantal	
1610	Hans Hansson	Kiärsbäck	1 ⁹ / ₃₂ mantal	
1611-1614	Abraham Larsson	Haparanda	³ / ₈ mantal 1611, därefter 1 mtl.	
1615-1619	Henrik Kouri	”-	1 mantal	
1620	Erik Eriksson	”-	1 mantal	
1620-1626	Abraham Larsson	”-	1 mantal	
1627-1639	Peder Andersson	Torneå	Anges ej	
1642	Jöns Persson	Torneå	”-	
1644	Lars Henriksson	Säivis	”-	
1649	Per Jönsson	Torneå	”-	
1650-1669	Henrik Kouri	Vojakkala	”-	
1665-1668	Christ. Willinghusen	Torneå	”-	
1669-1670	Samuel Kempe	Torpet	”-	
1671-1673	Gustaf Arfman	”-	Tilldelats 2 mtl	
1674	Mats Clemetsson	”-	”-	
1675-1679	Lars Clemetsson	Pudas	”-	
1680-	Nils Langinen	Övre Raumo	Anges ej	
1686-	Erik Pulkkinen	Pudas	”-	
1694-1700	Sigfrid Jöransson	Torneå	”-	

I vissa socknar inrättades speciella länsmansgårdar vilka var tillräckligt stora för arrangemangen vid tingsförsamlingar och kunde fungera som gästgiveri. Det är oklart om det tidigt fanns en länsmansgård i Torne men från 1559 redovisas en avradsjord vid Nären som detta år brukades av Nils Oravainen i Vojakkala. Då Nils Jönsson i Suensaari var länsman 1561 tilldelades han avradsjorden som utökats till 3 markland varefter Nils Oravainen åter redovisade den 1562-63. På 1570-talet tilldelades länsmannen Eskil Nilsson avradsjorden som 1604-06 redovisas av länsmannen Lars Hansson Kouri i Haparanda. Avradsjorden som torde ha anslagits för att ge foder och spannmål för kronans utsända representanter försvinner ur längderna 1607 samtidigt med att Herr Knut uppförs som ägare av det blivande Torpet i Pudas.

Det troliga är att *Tornö Länsmansgård* fanns i nära anslutning till avradsjorden. En instruktion från Karl IX i november 1605 till Berendt von Kolen och Rasmus Nilsson, vilka fått i uppgift att

utreda beskattningen av lapparna, anger Torne länsmansgårds geografiska belägenhet sålunda:⁶⁶ *Cronones Skatt skall utföres ifrån Siölapperne effter dette sätt: ifån Longenäs, som ligger wester ifrån Althenn Elf, söder åth, allt intill Malånger, skall fisken anammes och föres till Lhänsmannen Redhar Andersson i Årreby, som ligger i Lingen, och derifrån skall han föres till Fiorbotten, der som Rusteioke Åå utlöper. Der skole Ronalle och Tinguare Lappar i Tornö Lappmarch möta medh Etthundrede Reener och anamma Fisken och föran till Seggueara Lappeby, thet är Trettiye Mill widh pass ifrån Siösidenn. Der skole Seggueara Lappar emott tage medh Cronones Reenar och föran intill Tornö Lhänsmansgård, thet är fyretijie miler.*

Även om avkortningslängderna anger att länsmannen fick frihet för sin egen skattejord tycks olika gårdar ha tilldelats honom medan han suttit på den egna gården som tidvis även fungerade som gästgiveri under tjänsteutövningen. Ting kan emellertid ha hållits i en separat byggnad benämnd Länsmansgården. Då kyrkoherde Eskil Anderssons och hans söners var förordnande som länsmän hade de frihet från jordskatt i Laivaniemi, där först Hans och från 1589 Carl Eskilsson innehade en gård, samt i Pudas där Hans Eskilsson upptas från 1589 till 1591 då han följdes av Marit änka som 1597 följdes av Israel Eskilsson och Jören Matsson. När Lars Hansson Kouri efterträdde Israel Eskilsson som länsman 1599, fick han frihet för sin gård i Haparanda och uppbar inledningsvis även räntor från andra gårdar. Länsmansbefattningen upprätthölls fram till 1626, med undantag för korta avbrott, av Haparandaborna Lars Hansson Kouri, Henrik Larsson Kouri, Erik Eriksson Drucken och Abraham Larsson som då också fungerade som gästgivare.

Befallningsmannen Per Andersson som från 1627 också upprätthöll länsmanssysslan skattade 1632 för $\frac{1}{6}$ mantal i Pudas. Han försvinner därefter ur längden men 1638 upptas *Per Andersson länsman* på $\frac{1}{8}$ mantal i Pudas – om hans mark låg på den östra eller västra sidan om Suensaari är omöjligt att avgöra. När Carl Carlsson Burman 1639-41 var befallningsman fungerade Torpet i Pudas, enligt ett uttalande av Nils Oravainen på rådstugan i Torneå, som länsmansgård. Landshövding Stellan Mörner och de tolvmän som inkallats från främmande socknar för rättegångar i Torneå och Lappmarken hade då inkvarterats på Torpet där Carl Carlsson Burman stått för kost och gästning för alla de som var kallade till rättegången.⁶⁷ Torpet fungerade möjligen som länsmansgården när Israel Eskilsson residerade där på 1590-talet. Det på motsatta sidan av älven liggande markområdet, där Kråklund i början av 1650-talet blev skattegård kan ha omfattat den avradsjord vid Nären, som inte återfinns i de tidiga kartorna.

⁶⁶ Isak Fellman, *Handlingar Och Uppsatser Angående Finska Lappmarken Och Lapparne*, Del IV, Helsingfors 1915, s. 119.

⁶⁷ RA, Renoverad Dombok Gävleborg 12, 1662-63, fol. 138-140.

Eskil Andersson Ruuth och hans söner

Bågaskattelängden för Laivaniemi 1539 upptar Anders Eskilsson på de blivande Kulju. Hemmanet intog en framträdande plats i byn. Anders Eskilsson, som var nämndeman 1539-62, hade en måg på hemmanet 1564. Som husbonde efterträddes han 1572 av Eskil Andersson vilket av namnsammanhangen kunde tolkas till att det rörde sig om sonen. Avkortningslängden 1576 anger dock: *Har Herr Eskil i tornöö fritt sitt hemman i Laffuanes för det han är länsman 12 markland*. Samtidigt uppges avradsjorden i Nären brukas av en bonde i samma by.⁶⁸ Länsmannen var identisk med kyrkoherden Eskil Andersson Ruuth och bonden synes ha varit Eskil Klockare.

Eskil Andersson hade 1558 efterträtt Herr Lars som kyrkoherde i Kemi, varifrån han 1566 flyttade till Torne, där han uppehöll kyrkoherdebefattningen till 1595. Eskil Andersson hade under sin tid som kyrkoherde skapat sig en stor förmögenhet. Han redovisade 1571: 445 lod silver, 12 guld kronor, 180 mark i pengar, 2 ½ lispund tenn, 2 lispund 4 marker mässing, 5 ½ lispund koppar, 23 kor, 1 tjur, 7 stutar och kvigor, 3 får, 4 grisar och 3 hästar. Han var därmed den rikaste mannen i socknen och på sin tid en av Finlands rikaste präster som behandlades väl även av kungen. Avkortningslängden 1596 anger att prostens taxa tillfallit änkan Barbro Håkansdotter och av en marginalanteckning framgår att Eskil Andersson dött i december 1595.

Eskil Anderssons söner Anders, Hans, Israel, och Carl verkade alla i Torne. Kanske ingick också Knut i brödraskaran. Han synes ha gått i skola i Viborg och efterlämnade en skolbok från Johan III:s tid. Den ungdomlige innehavaren hade på flera ställen, både på pärmarnas insidor och inne i boken, antecknat sig som ägare och på bakre pärmens insida står i en delvis utplånad skrift: *Possessor huius Libri [v]ochatu[s] Canutus Eschilli Rwth botnensis. Emtus est Liber pro 6(?) tji (marcis) anno 73*. Ibland kallade han sig *botnensis* ibland åter *norbotnensis*.⁶⁹

Skepparen Anders Eskilsson

Anders Eskilsson var skeppare under 1580- och 1590-talet och seglade faderns skuta på Stockholm och Reval. Efter Kungl. Maj:ts brev den 23 september 1589 hade han i frakt fått 36 daler för att ha seglat på Reval med frakt för kronan. Det kungliga brevet har följande lydelse:

Johan den tredje med Guds nåde

Efter det, Carl Nilsson, att denne brevisare Anders Eskilsson i Tornö som haver låtit frakta sin skuta som är 18 läster ifrån vår Kungl. Stad Stockholm, hit över till Räfte med hästar och annat gods, därför honom är tillsagt uti frakt för var läst 8 mark, och löper 36 daler. Därför är här den vår allvarliga vilja och befallning, att du med allra första skall betala förbenämnda Anders Eskilsson för frakt av de pengar som landsköpmännen där i Västerbotten är pålagt att utgöra. Så lagandes att han äntligen måste bliva helt tillfreds, evad råd du därtill finna kan, så att vi därom icke skola bliva bekymrade, var annars sker skall du hava vår onåd till att förvänta. Där rätte dig efter. Skrivet på vårt kungliga slott Räfte 24 september 1589.

Anders bekräftade den 23 september 1590 mottagandet av 36 daler och tullräkenskaperna för Stockholm samma år - figur 9 - anger att brodern *Israel själv femte* samma höst, levererat 11 tunnor lax till huvudstaden, samtidigt som *Anders själv tredje*, på faderns skuta infört 41 tunnor lax, 48 lispund torr fisk och 4 tunnor strömming och på återresan tagit krigsmateriel i lasten. Anledningen till att Anders uppgavs vara från Kalix, medan Israels hemort angavs till Torne, är oklar men möjligen var Kalix huvudhamnläge för hans skuta.

⁶⁸ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1576:5, Jordaboken fol. 39.

⁶⁹ Ragnar Dahlberg, Nordisk Tidskrift för Bok och Biblioteksväsen årg XVIII, 1931, s. 204

Änkan till översten Hans Larsson Priwalk, som sårades vid Kolahus 1591 och avled av skadorna, gifte sig med Anders Eskilsson, vilket framgår i avkortningslängden för Västerbotten 1594:

Bekänner jag Anders Eskilsson mig efter K. Majt:s brev ha bekommit betalning för de 300 daler som min hustru haver att fordra efter sin salig förre man Hans Larsson av min K. fader herr Eskil i Tornö, som honom borde utgöra uti taxe och gingärdsrättigheter pro anno 94 som Östen Nilssons räkenskap för samma år skall förmäla: smör 2 tnr tunnan 12 daler, lax 3 tnr tunnan 8 daler, gäddor 3 skpp skeppundet 8 daler, summa uti pengar 77 daler än haver jag bekommit lax ½ tna för 4 daler. Till visso under mitt signet. Datum Stockholm 16 september anno 94.

Äktenskapet synes ha blivit kortvarigt. Vid processen angående Nils Oravainens änka, Lucias, beryktade lägersmål och kätterier med Herr Eskil och hans son antyds att Anders avlidit samtidigt med fadern. Detta styrks i en skrivelse av Barbro Håkansdotter som uppger att jag och min son Anders Eskilssons efterlåtna hustru har tillfyllest utbekommit min betalning av taxepengar för alla fyra åren efter som Min Nådige Konungs brev förmäler för det jag och min man har försträckt till Cronans bästa där till visso mitt signet. Torne 20 augusti 1598.⁷⁰ Avkortningslängden 1598 anger att hustru Barbro i Torne bekommit 300 daler, som hon hade att fordra på sin sons Anders Eskilssons vägnar, för det som framlidne herr Eskil hade levererat till det tåg som Salig Hans Larsson och Henrik Franklin gjorde till Kolensou samt taxan av Torne prästegäll anno 97 och 98 på smör 4 tunnor, lax 6 tunnor, gäddor 4 skeppund. Den 4 juni 1599 krävde Hans Larsson Priwalks bror slottsskrivaren Johan Larsson 200 daler för ett hus i Stockholm hans avlidne broder hade köpt men inte till fullo betalt.

Tornö: S:

<i>Nils offson i Vasthörn P:8</i>		
<i>Lax</i>	<i>841 nor</i>	<i>11 nor</i>
<i>3 orffj</i>	<i>308 lb</i>	<i>23 lb</i>
<i>Pulverin</i>	<i>32 lb</i>	<i>2 lb</i>
<i>Israell Eskilsson P:</i>		
<i>Lax</i>	<i>111 nor</i>	<i>11 lb</i>
<i>Nils Oravain P:8</i>		
<i>Lax</i>	<i>28/100</i>	<i>12/100</i>
<i>3 orffj</i>	<i>192 lb</i>	<i>12 lb</i>
<i>Lalng: S:</i>		
<i>Anders Eskilsson P:</i>		
<i>Lax</i>	<i>41 nor</i>	<i>1 lb</i>
<i>3 orffj</i>	<i>18 lb</i>	<i>3 lb</i>
<i>Ökränings</i>	<i>41 nor</i>	<i>2 lb</i>

Figur 9. Utdrag ur Slottstullängden i Stockholm 1590.

Länsmannen Hans Eskilsson

Då Hans Eskilsson blev länsmän 1577, efterträdde han Eskil Andersson i jordeboken för Laivaniemi och fick skattefrihet för 6 markland jord. Fram till 1589 redovisade Hans Eskilsson

⁷⁰ RA, Västerbottens handlingar 1598:8, fol. 187.

tionde i Laivaniemi, varefter brodern Carl tog över. Hans redovisas därefter i Pudas där han synes ha övertagit Anders Anderssons hemman. 1590 hade Hans frihet för 1 mantal och gav 3 skäl i tionde. Krigsfolkets vistelse i Tornedalen under kriget mot Ryssland var betungande inte bara för bönderna utan även för de makthavande, vilket framgår av Johan III:s brev till fogden Carl Nilsson i Västerbotten den 25 augusti 1590 där kungen hänvisar till en underdånig bön av länsmannen Hans Eskilsson om att bli förskonad från länsmanstaxan på grund av de myckna gästningarna av krigsfolket, som av och till reste i socknen. Kungen angav nådeligen i sitt brev, att Hans Eskilsson bekommit tillgift på den gingård – 1 skeppund gäddor – han uppbar av bönderna och borde utgöra till kronan. 1591 försvinner Hans Eskilsson samtidigt som änkan Marit tillkommer i längden och länsmanstjänsten övertas av Israel Eskilsson.

Marit - efter Hans Eskilsson eller Anders Andersson - är borta i 1595 års hjälpskattelängd då Jören Mattsson Skredder tillkommer. Vid sitt gifte året därpå bekräftade han den 19 april med sitt bomärke mottagandet av malt, humle och bröd av överste Mauritz Jöransson, som velat förgylla giftermålet. 1597 upptas Israel Eskilsson och Jören Mattsson i anslutning till varandra i tiondelängden. Hösten 1599 då Israel Eskilsson avlidit upptas hustru Anna på ett hemman om $\frac{1}{3}$ mantal i Pudas, där hon hade 9 kor. I hjälpskattelängden 1601 saknas hon dock samtidigt som Abraham Larsson redovisar $\frac{1}{3}$ mantal under Suensaari och Olof Anundsson, som gift sig med Israel Eskilssons änka, redovisar $\frac{1}{2}$ mantal i Pudas. Möjligen indikerar detta att Abraham gift sig med en dotter till Hans Eskilsson. Vare sig Olof eller Abraham upptas i tiondelängden vilket antyder att gårdarna brukades av Jören Skredder och möjligen även Lasse Kouri som redovisade 1 $\frac{1}{2}$ skäl respektive 1 spann 3 skäl i Pudas.

De två gårdarna på $\frac{1}{3}$ mantal respektive $\frac{1}{2}$ mantal i Pudas avser möjligen Torpet respektive Hannula. Då kvartalspengar uttaxerades 1602 skattar Olof Anundsson 6 öre motsvarande $\frac{1}{4}$ mantal medan det för Hustru Anna skrivs förmår intet och för Abraham Larsson skrivis öde. I mantalslängden sama år har Hustru Anna och Olof Anundsson försvunnit och ersatts av Hans Eskilsson barn för vilka redovisade 0 bågar och $\frac{1}{2}$ mantal medan Abraham Larsson i Suensaari uppges vara husman. 1604 har Hans Eskilssons barn ersatts av knekten Påvel Larsson som tilldelats $\frac{1}{4}$ mantal. Samtidigt har Abraham Larsson börjar skatta för $\frac{1}{4}$ mantal i Haparanda. 1606 ersätts Påvel Larsson av Israels hemman om $\frac{1}{4}$ mantal, men i jordeboken 1607 har Israels hemman ersatts av Erik Jönsson och Herr Knut som börjar skatta i Pudas.

Länsmannen Carl Eskilsson i Laivaniemi

Carl Eskilsson som redovisas i Laivaniemi 1590-1609 var länsman 1594 då brodern Israel var riksdagsman. Carls änka Iliana Ljungosdotter övertar 1609 gården i Laivaniemi och finns där med svärmodern Herr Eskils änka. 1611 hade gården övergått till Olof Bengtsson som gift sig med Iliana Ljungosdotter. Ett kammarråds brev av den 20 september 1610 anger att hövitsmannen Olof Bengtsson fått frihet på Carl Eskilssons hemman i Laivaniemi med 3 $\frac{1}{2}$ spann åker och 10 lass äng, vilket enligt nya jordeboken motsvarade $\frac{27}{32}$ mantal. När Olof Bengtsson 1615 övertog Lasse Olssons hemman i Övre Raumo flyttade Erik Jönsson till Laivaniemi.

Olof Bengtssons hemman i Övre Raumo innehades 1642-1643 av svärsonen Johan Hansson Kouri och övertogs 1644 av styvsonen Eskil Carlsson, född år 1600 enligt roteringslängden, som kom att ge det namnet Esko. Eskil Carlsson hade 1635 efterträtt Per Bertilsson på ett hemman om $\frac{1}{2}$ mantal i Liakka som 1644 övertogs av Henrik Jönsson. I Övre Raumo var Carl Eskilsson husbonde 1671-1690 varefter sonen Jöns tog över för att följas av änkan Margareta 1698.

Länsmannen Israel Eskilsson i Pudas

Israel Eskilsson är den enda av 1500-talets länsmän i Torne socken som efterlämnat med egen hand utfärdade skrivelser. Då han senare rekommenderades till lagman förstår man att han även fått boklig bildning. Han var också den som i mitten av 1590-talet representerade norra Västerbotten i olika sammanhang. Vid riksdagen i Uppsala januari-februari 1594, då Sigismund kröntes till kung, undertecknades trohetseden av prästerskapet och allmogen i Norrland med landskapssigillet och de närvarandes signeter. I edsdokumentet nämns de sex herredagsmän från Västerbotten som till denna *konungliga cröning hafwe varit fullmechtige uthskickede: Israell Eskilsson Tornö, Per Sigfridsson Pitha, Nils Andersson Schellefta, Jacob Andersson af Umå, Carl Andersson ibidem, Vernick Joensson ibidem.*⁷¹

Då Israel Eskilsson deltog i förhandlingarna om gränsdragningen mot Ryssland, kom han i nära kontakt med hertigens män. Han torde redan då ha varit medveten om maktkampen mellan Sigismund och hertig Karl som regisserades av Clas Fleming som vid denna tid var ståthållare och i realiteten militärdiktator i Finland. De återkommande våldgästningar och borgläger som Flemings knektar utsatte Finlands bönder för ledde 1596 till ett bondeuppror - Klubbekriget - som utvecklades till Finlands första inbördeskrig.⁷² Upproret underblåstes av hertig Karl som efter Österbottningarnas klagomål, framförda av prosten Ljungo Tomasson i Kalajoki - Carl Eskilssons svärfar - uppmanade bönderna att på egen hand försvara sig mot Flemings knektar. I slutet av november 1596 uppstod ett häftigt tumult vid Storkyro kyrka. Bönderna, som gick segrande ur den första bataljen, hetsade till motstånd mot Fleming av den nye fogden Israel Larsson som österbottningarna själva begärt att få i stället för sin landsfogde då Israel Larsson, som de uppgav *är född i den landsändan och vet lagligheten till det bästa.*

Det kan inte uteslutas att Israel Larsson som i oktober 1596 fått hertigens fullmakt på sitt fögderi var son till kyrkoherden Lars Henriksson i Kemi som hade en son vid namn Israel. Skälet till att han tog Israel Eskilsson till sin löjtnant skulle då få en naturlig förklaring. Inför ett förestående anfall från Fleming mönstrade Israel Larsson den 23 februari 1597 en här av klubbekrigare, för vilka han läste upp en kungörelse från hertig Karl utsägende att han blivit utnämnd till deras härförare. I den falska förhoppningen att få understöd av hertig Karl gick Österbottningarna till anfall, huvudsakligen med spikyxor som vapen, mot Flemings överlägsna och tränade armé. Det kunde bara sluta på ett sätt. Fler än tusen klubbekrigare högs ner på plats. Bland de överlevande återfanns fogden Israel Larsson och länsmannen Israel Eskilsson som tagit till flykten i tid.

Fogden Israel Larssons berättelse om Klubbekriget

Fogden Israel Larsson tog efter Santavuoribataljen sin tillflykt till Torne, varifrån han den 2 mars 1597 sände ett brev till hertig Karl.⁷³ Fogden gav i brevet till kända att:

det i Österbotten är ett ynkeligt förtagande med stort krigs och blodsutgjutelse rövande och kapande, så här står fast ynkeligare till än där mera uti fiendeland så fadern icke skonar sonen, som Herr Clas haver uppå denna landsorten kommit, samt haver Herr Clas låtit sina brev och bud utgånga så att vilken mig kan överkomma, och fängsligen till honom föra, han skall bliva rikeligen därför lönter, så mig nu nödgas hålla vakt om mig både natt och dag, och med mig av hans skälmars parti ingen frid, förty Erik Olofsson och Tomas Jöransson, hava församlat sig en stor hop med onyttigt sällskap, och vill draga bönderna med sig mot EFN vilket deras egna brev skall den överlyda. Så har bönderna församlat sig avseende Herr Clas hotelse med brev och sigill dem tillskrivit om de icke ville känna honom god för deras rätta herre och

⁷¹ Emil Hildebrand, *Svenska Riksdagsakter jämte Andra Handlingar som höra till Statsförvaltningens Historia under Tidehvarfvvet 1521-1718*, 3:e delen, Stockholm 1894-1910, s. 346-347.

⁷² Heikki Ylikangas, *Klubbekriget Det blodiga bondekriget i Finland 1596-1597*, Atlantis, Stockholm, 1999.

⁷³ RA, Strödda Historiska Handlingar angående förhållandena i Finland 1593-1597.

överhet, och avvika ifrån EFN. Därtill de hava svarat förr än de ville det göra förr ville de många liv och blod som nu allaredan skett är, så att Herr Clas med några tusen ryttare är infallen i Österbotten den 23 februari och ödelagt Ilmola socken, och ihjälslagit en hop med bönder som emot honom drog till benämnda Ilmola, att förtaga hans onda vilja och blodsutgjutelse, som han haver bedrivit såväl i Finland och Sauoland som här i Österbotten, som hans egna brev skall utvisa, som jag nu sändandes varder till EFN givandes EFN underdånigen tillkänna, att EFN:s tjänare är kommen till Österbotten och ville begiva sig till Finland till sin slakt, och bönderna finge orsak till att antasta och förhålla honom, menandes att han ville draga till Herr Clas och bruka någon förädlig handel mot EFN efter han hade ingen pass eller bevis, så tog jag honom i försvar på EFN:s behag, och skyndade honom tillbaka till EFN efter han ingalunda kunde komma fram, för sådant buller och mord som här i landet är förty bönderna skonar ingen som drager till Finland och icke haver EFN:s pass. Varför allernådigaste herre och furste är jag uti underdånighet för den stora oordning som de haver sig här förtagit, måtte av EFN bliva förskickat hit en domare, som lag och rätt för bönderna handla skall, och synes mig med böndernas samtycke, att därtill måtte bliva förordnad en man benämnd Israel Eskilsson i Tornö, som därtill kan vara tjänlig, om EFN så synes, och härmed sänder jag ett påstvapen till EFN som Abraham Melkersson haver haft hos sig, är och EFN begärandes ett gunstigt och nådigt svar, EFN och EFN:s högborna furstinna till den eviga Guds skydd och beskärm underdånigen vill hava befallt. Datum Tornö den 2 mars 1597: EFN:s underdånige och tropliktige tjänare Israel Larsson.

Israel Larssons begäran att hertigen i Abraham Melkerssons ställe skulle utse Israel Eskilsson till domare i Österbotten tycks inte ha verkställts då stridigheterna mellan hertigen och marsken tillspetsades sommaren 1597. Innan hertigen hann inta Åbo, avled Clas Fleming i juni 1597. Abraham Melkersson fasttogs strax därefter och avrättades i Uppsala.

Hans Hansson till Monikkalas version av Klubbekriget

Hans Hansson till Monikkala, som 1595 ansvarat för att fastlägga rågången mellan Sverige och Ryssland i Österbotten och Lappmarken, utsågs i april 1597 till hövitsman över Österbotten där han inom kort samlade 600 österbottniska knektar under sitt befäl. Till en början var han lojal mot hertigen men deltog i mitten av september med sitt folk vid belägring av Åbo slott som kapitulerade den 30 september. Hans Hansson, som under förhösten 1598 räknat med att Sigismund skulle återta makten i Sverige, hade för att trygga sitt eget liv meddelat att han med sina knektar var villig att ansluta sig till Sigismunds folk. Då Sigismunds anhängare inte litade på Hans Hansson, fördes han till Åbo slott varifrån han på kungens befallning förflyttades till Reval där han i en försvarsskrift, avfattad den 19 juni 1599 gav sin version av kriget, vilken ger en mindre ärofull beskrivning av Israel Larsson och Israel Eskilsson.⁷⁴ Hans föga smickrande bild av fogden Israel Larsson och länsmannen Israel Eskilsson uppger att:

samma år som bönderna slogs ner av Flemings ryttare blev en övergiven bakrutt borgare i Härnösand benämnd Israel Larsson förordnad till fogde i Abraham Melkerssons ställe. När Israel Larsson kom till Österbotten uppreste han åter bönderna mot Fleming och krigsfolket och uppgav falskeligen att han hade en fullmakt från hertigen.

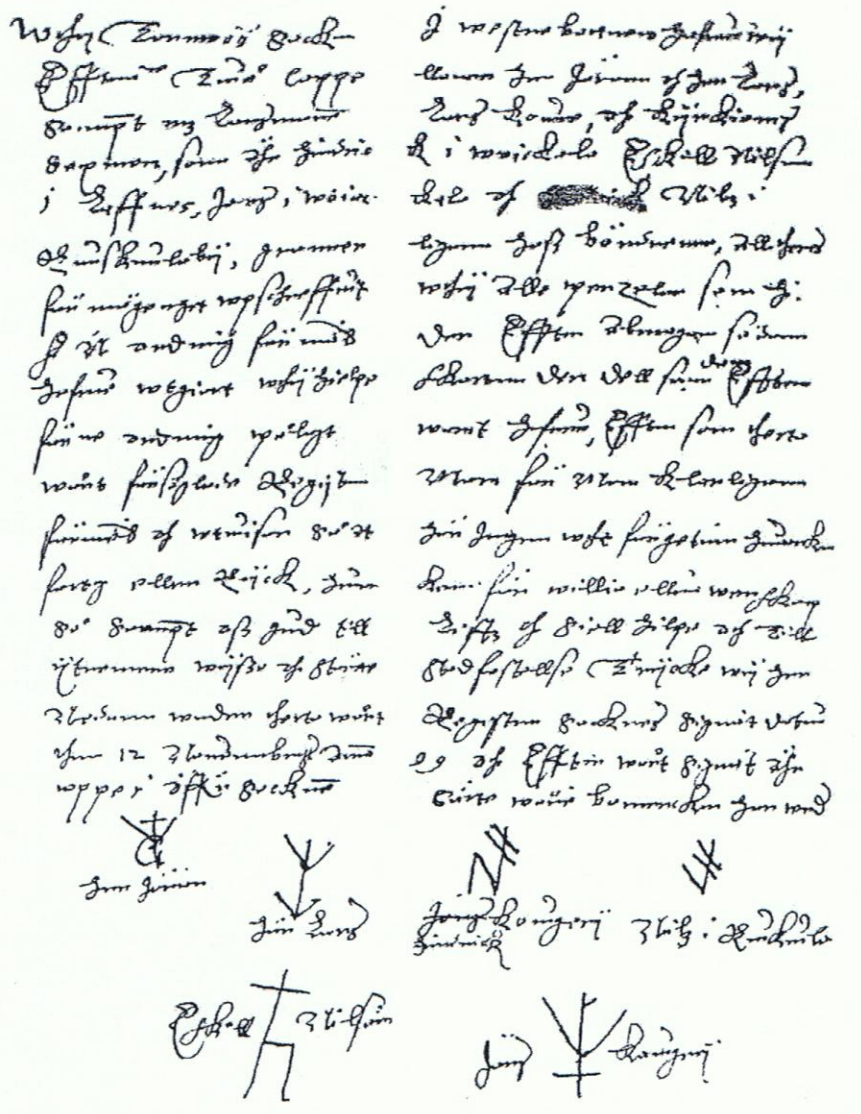
Till Israel Larssons parti slöt sig alla präster och länsmän i hela Österbotten som de gjort i alla tider hinderlistigen brukandes brev både till fursten och till Herr Clas Fleming för deras nyttas skull. Och de hjälpte till uppenbar fejd och blodsutgjutelse på det att deras falska handel mot överheten därigenom skulle förgätas eftersom prästerna är regenter i samma landsända. Och företogo sig menige man oveterligen med förbenämnda Israel Larsson, att utskriva av var socken över hela Österbotten de fattigaste bönder och husmän. Föregav orsaken att bönderna skulle samla sig till gränsen mot Finland och förhindra krigsfolket att göra infall så länge fogden Israel Larsson skulle uppbära skatten.

---

⁷⁴ Ibid.

När fogden uppburit en summa pengar begav sig denne Israel Larsson till böndernas krigsöverste, och en benämnd Israel Eskilsson, länsman i Tornö socken, till hans löjtmant. Så drog de åstad i otid mången till fördärv. Och när de kom till Tavastlands gräns i Ilmola socken mönstrade de bönderna och repeterade för dem en falsk fullmakt. Och denne löjtnanten uttolkade såsom dem syntes likast vara till allt ont. Och båda dessa hava stått på en hool, på det deras röst skulle höras. Och detta skedde om aftonen. Om midnattstid stulo sig både krigsöversten och löjtnanten ifrån bönderna, och stannade inte förän de kommo därifrån 70 miler till Tornö socken. Och förbenämnda män hade med sig 800 daler av länets skattepengar som de sedan hade delt sig emellan.

Israel Eskilsson utsågs ej till domare i Österbotten utan fortsatte som länsman vilket antyder att Hans Hanssons påstående om ekonomiska oegentligheter troligen var överdrivna.

Figur 10. Konfirmation av hjälpskattelängden i Torne socken 1599.

Israel Eskilssons hemman

Israel Eskilsson hade vid mantalsrannsakingen 1593 frihet för 2 hemman om vardera ½ mantal. Skattejorden hade 1595 ökat till 11 markland och 2 öresland. När hjälpskatten upptecknades den

12 november 1599 konfirmerades längden av länsmannen Lars Kouri och kyrkans sexmän Henrik och Jöns Kouri i Vojakkala, Eskil Nilsson i Laivaniemi och Nils i Ruskola. Även om deras namn omkastats - figur 10 - framgår av bomärkena vilka som deltagit. Lars Kouri i Suensaari fick fram till 1601 länsmansfrihet för 20 markland vilket antyder att jordskatten då även kan ha omfattat de gårdar som tidigare innehafts av Israel och Hans Eskilsson.

Israel Eskilssons familj

Israel Eskilsson synes ha avlidit i mitten av 1599 eftersom han i början av året uppges vara länsman men har försvunnit då hjälpskattelängden upptecknas i november. Hustru Anna upptas då i längden och redovisas med 4 personer och 9 kor, men uppges inte ha utgett något i skatt. Ingeborg huskona med 2 kor tillkommer också då i längden. Någon av dem synes ha varit Israels änka, dotter till borgaren Clas Bertilsson i Stockholm, som 1601 gift om sig med Olof Anundsson i Armassaari. En tvist på rådstugan i Stockholm den 23 september 1601, mellan rådmannen Urban Mickelsson i Stockholm och Olof Anundsson i Torne, visar att Israel Eskilsson av barnen till Henrik i Rutvik köpt ett laxfiske, som Henriks barn redan pantsatt hos Urban för 102 daler.⁷⁵ Den 25 april 1615 kårar i Svea Hovrätt Lars Persson och Clemet Matssons från Lule socken till Hans Hindersson i Rutvik, som var deras frände, för att han till Olof Anundsson pantsatt ett fiske som de var arvingar till. Troligen avsågs fisket Clemet Matsson Kopparslagare försökt överta men 1614 fick återlämna till Israel Eskilssons barn. En tvist 1602 mellan Olof Anundsson och Eskil Anderssons änka om en äng i Pudas antyder att arvsskifte i Herr Eskils familj ännu inte gjorts. Olof Anundsson bevakade också arvet efter svärfadern Clas Bertilsson och gav 1613 stockholmsborgaren Henrik Nyman fullmakt att sälja svärfaderns stenhus i Stockholm.⁷⁶

När knekten Påvel Larsson 1604-05 tilldelades ett hemman om $\frac{1}{4}$ mantal i Pudas vilket 1606 uppges vara Israels hemman synes Israel Eskilssons änka och barn ha bott på Tulkkila i Armassaari varför jorden i Pudas brukats av knekten. Påvel försvinner dock ur längden 1607 samtidigt som Erik Jönssons började redovisa $\frac{1}{2}$ mantal. 1613 upptas Daniel Israelsson på ett hemman om $\frac{1}{4}$ mantal i anslutning till Påvel Larsson som redovisar $\frac{1}{8}$ mantal. I mantalslängden 1617 saknas Daniel Israelsson som i utskrivningslängden den 23 januari 1619 upptas i Pudas och sedan i roteringslängderna 1621 och 1623 uppföras i Armassaari där han synes ha bott hos styvfadern Olof Anundsson.

Erik Jönsson upptas i redovisningen för Älvsborgs lösen i Pudas 1613-16 men uppges 1617-18 bo i Laivaniemi medan grannarna brukade jorden i Pudas. När Erik flyttar tillkommer i Pudas Daniel Israelsson och Jöns Hansson som vardera tilldelas $\frac{1}{4}$ mantal. Möjligen antyder detta att Jöns Hansson var son till Hans Eskilsson. Daniel Israelsson som vid roteringen 1621 upptas i Armassaari saknas i tiondelängderna för Pudas fram till 1622 då han synes ha flyttat till Torneå och samtidigt börjat driva sitt hemman i Pudas och därför upptas i tiondelängden. Daniel upptas i borgarrullan för Torneå 1627 och kvarntullslängden 1631 visar att familjen består av 4 vuxna personer. Trots att Daniel saknas i borgarrullan från 1636, vilket antyder att han avlidit, tas han upp i jordeboken för $\frac{1}{6}$ mantal i Pudas ända fram till 1640 då *Hustru Margeta Daniels* införs samtidigt som mantalet sänktes till $\frac{1}{8}$. Möjligen bodde hon kvar i staden ännu på 1640-talet då borgaren Lars Eriksson 1643 betalade 110 daler för halvparten i salig Daniels gård i Torneå. Det kan inte uteslutas att hon är identisk med den hustru Margeta från Stockholm som i slutet av 1660-talet återvänder till Haparanda där hon som *Haapa Pietis* dotter återtar Junkkalatorpet.

⁷⁵ Stockholm Stads Tänkeböcker, 1601-1602, vol.4, s. 108.

⁷⁶ Ibid, 1608-13, vol.7, s. 229-30.

Torphemmanet och dess invånare

Torphemmanets etablering är osäker. Vid karteringen av Torne socken 1673 utmärks Torpet med en symbol för en Kungsgård utan stenhus. Torpet hade då en tid fungerat som länsmansgård i Torne socken. I början av 1590-talet slår sig guldsmeden Bryniel Björsson ner i Pudas där han redovisas sista gången i början av 1601 på ett hemman om $\frac{1}{3}$ mantal då hjälpskatten uttas. Det är dock oklart var detta hemman var beläget. Det kan inte uteslutas att det var detta hemman som övertogs av kyrkoherden Knut Carelius.

Kyrkoherden Canutus Martini Carelius

Canutus Martini Carelius står i 1607 års jordebok som innehavare av Torpet vilket visar att gården då sedan länge var etablerad. På häradstinget i Nedertorneå den 12 augusti 1667 lämnas en uppgift, som synes vara relaterad till Carelius övertagande.⁷⁷ Då berättade tolvmännen, att innan någon gästgivare fanns i socknen, gästade kronans folk alltid hos kyrkoherden, som synes ha agerat gästgivare. När Karl IX gästade socknen i februari 1602 och herr Knut tillfälligt var länsman hade allmogen, enligt tingstolken Henrik Jöransson och tolvmannen Lars Olofsson, tvingats utge den så kallade ökemarken - en mark smör av var ko - till prästen. Skälet till detta kan ha varit att Herr Knut stod för gästningen på Torpet. Ökemarkspålagan blev sedan bestående, trots att allmogen i hans föregångares tid inte vetat av beskattningen. Länsmännen hade tidigare stått för de resandes uppehälle och som lön uppburit gingärdsgäddor och utlagor från hemman, som de fått sig tilldelade. Då inga kronans tjänare nu besökte dem, ville allmogen bli kvitt plågan.

Bakgrunden till allmogens krav var att riksdagen 1604 hade beslutat, att länsmännen även skulle vara gästgivare. Från det året var Lars Kouri i Haparanda länsman och hans gård tycks också ha fungerat som gästgiveri. Herr Knut kom samtidigt i klammeri med rättvisan och anklagades vid tinget i Torne den 18 oktober 1605 för grova missgärningar och befalldes av Karl IX den 15 januari 1606 att väl förvarad hämtas till Uppsala, samtidigt som han skulle skiljas från ämbetet. Anklagelserna tycks delvis ha haft samband med att församlingen 1606 skulle delas mellan Herr Knut och den förre predikanten i finska församlingen i Stockholm Henricus Carelius, som skulle tilldelas Övertorneå. Då utnämningen av Herr Henrik, som fått ärkebiskopens brev på gället, behandlades vid tinget i Torne hösten 1606 ville kyrkoherdarna från Lule och Kalix, vilka satt vid tingsbordet, veta om Herr Henrik hade hört, att Herr Eskil och dennes son var beskyllda för hor med hustru Lucia, änka efter Nils Oravainen. Herr Henrik svarade, att både Herr Eskil och sonen dött för mer än tolv år sedan och att han aldrig hört sådant, förrän han och Herr Knut kom i träta vid förlidet sommaring.

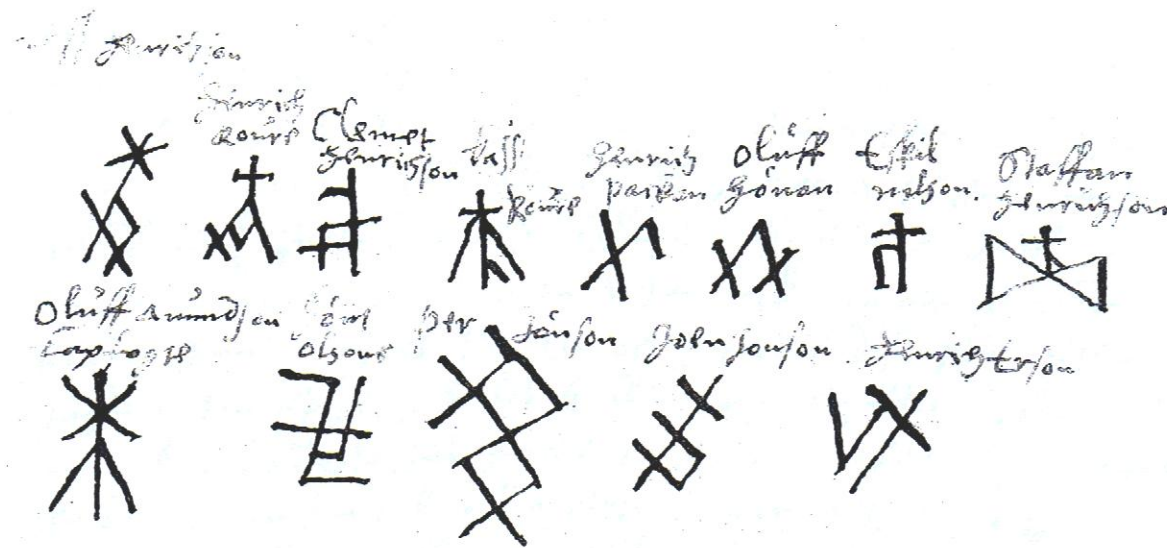
Sockenborna gav i en skrivelse den 5 maj 1607 sin vittnesbörd hur Herr Knut ställt sig både i lärdom och i leverne som en trogen Guds ords tjänare och man tackade kungen för att ha sänt en så välbegåvad man till socknen.⁷⁸ Herr Knut uppgavs ha predikat på ett förståndigt mål, lärt de unga läsa katekesen, vilket få tidigare behärskat, och sett till att Övertorneå fått en ostrafflig predikant, som hjälpt till att bygga upp församlingen. Herr Knut sades också ha upprättat många fattiga syndare och obesvärat besökt och tröstat sjuka, som kallat på honom. De uppenbara syndarna, vilka var allt för många, då han kom till socknen, hade han straffat utan anseende till person och behandlat alla likvärdigt. Vidare hade han avskaffat det bullersamma leverne som många överdådiga tidigare fört, så man inte var säker för skalkar vare sig i kyrkan eller annorstädes. Vad Herr Knuts leverne tillkom sa sockenmännen, att det var känt för alla, att han alltid varit den förste i kyrkan, där han beflitat sig om ett ärligt och kristligt umgänge med varje

⁷⁷ RA, Renoverad Dombok Gävleborg, vol. 16 b, 1665-68, fol. 574.

⁷⁸ RA, Acta Ecclesiastica, Nr. 11, Torneå-Övertorneå.

kristen människa. Han hade också med stort omak och omkostnad upprättat prästbordet som hans föregångare låtit förfalla och haft all flit ospord om kyrkobyggningen både utan och innan, vilket var och en nu kunde se och döma. Därför begärde sockenmännen att varje ärlig man, både i högre och lägre stånd, skulle uppta deras vittnesbörd, som den i bokstaven lydte emot alla oroliga människors osannfärdiga berättelser och angivelser. Sanningshalten bekräftades - figur 11 - med socknens signet och dess förnämsta mäns bomärken; Lasse Henriksson (Nedre Vojakkala), Henrik Kouri (Övre Vojakkala), Clemet Henriksson (Nedre Vojakkala), Lasse Kouri (Haparanda), Henrik Packan (Övre Vojakkala), Olof Hönan (Laivaniemi), Eskil Nilsson (Laivaniemi), Staffan Henriksson (Nedre Raumo), Olof Anundsson (Armassaari), Jöns Olsson (Niemis), Per Jönsson (Ruskola), Joen Jonsson (Niemis) och Henrik Ersson (Kuivakangas).

Figur 11. Bomärken för Torne sockens förnämste män 1607.

Sockenmännens skrivelse gjordes innan rannsakingen vid sommaringet 1607. Herr Henrik med hustru Lucia frågade då nämnden, om de hört att Lucia var beryktad för lägersmål och kätteri med herr Eskil och hans son, men ingen hade hört något om detta. Herr Henrik ville då att Herr Knut skulle kallas till rätten och ställas till svars för att i Stockholm ha spritt ryktet, att Herr Henriks hustru var skyldig till eldstraff. Befallningsmannen sände då efter Herr Knut, men han vägrade att komma till rätten, då han sa sig själv vilja svara inför konungen i all underdånighet. Därför blev inget mer gjort i saken, men av ett brev till ärkebiskopen den 20 september 1607 framgår att Herr Knut återinsatts i tjänsten, vilket misshagade kungen som skrev⁷⁹: *För ett år sedan var han hit till Stockholm kallad, icke för sina goda gärningars skull, som handlingarna noggsamt utvisa. Så veta vi icke, om det är kyrkoordningen likmätigt, att den som kommer i uppenbart rykte, och ändå därtill med att själva gärningen bevisas honom på, skall bliva andras lärofader. Därför begär vi till att veta, om i haver givit honom tillstånd därtill, have i det gjort, så have i intet handlat rätt och bestå vi eder den myndigheten intet.*

Några år senare var sockenmännens syn på prosten förändrade och Lars Henriksson från Vojakkala sändes år 1615 till Svea Hovrätt där han presenterade en vidlyftig klagoskrift mot Herr Knut som ombud för *birkarlar och alla samtligen av Tornö*.⁸⁰ Första punkten i klagoskriften gällde en laxnot som förlänats kyrkan och Herr Knuts antecessor med gemene mans samtycke. Den tidigare prostens hade i stadga lämnat 3 tunnor lax, men Herr Knut lämnade ingen stadga.

⁷⁹ Johan E Waaranen, *Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid, II 1603-1608*, s. 233, Helsingfors, 1864.

⁸⁰ RA, Svea Hovrätt, Liber Supplicationum E Via 3aa/1 (1614-15).

Allmogen begärde därför att återfå fisket. Herr Knut hade vidare på eget bevåg höjt ett antal skatter som han med våld utkrävt av allmogen. När greve Jacob de La Gardie 1614 besökte socknen hade prosten av allmogen uttagit 2 oxar och 12 får samt dessutom av varje rök 2 järpar och 2 ripor. Matskott motsvarande 4 marker smör tog prosten dessutom av varje rök trots att Stellan Mörner, som var guvernör i Övre Norrland, meddelat att matskott inte längre skulle uttas. Påskapengar som tjänsteträngar tidigare fått erlägga med 1 öre och tjänstepigor med ½ öre hade Herr Knut för att släcka sin girighet höjt till 4 öre för drängarna och 2 öre för pigorna. Även likstolen vid begravning missbrukades hänsynslöst. Enligt ärkebiskopens brev skulle var bonde ge 6 öre i likstol, men Herr Knut krävde att varje bonde som hade fler än tre kor skulle lämna honom en ko i begravningsarvode. Matskott och likstol utkrävde han med våld. Olof Jönsson i Korpikylä blev svårt slagen med en brandstake då han inte hade smör och tvingades låna pengar av grannarna genom att pantsätta en kokgryta för att tillfredsställa prosten. Den gamle Jöns Olofsson i Raumo, som inte hade någon ko, blev slagen till marken av prosten som därefter tog hans häst i pant och brukade den på prostgården fram till dess Jöns kunde lösa ut den.

Sedan Herr Knut köpt torpstället i Pudas hade han underslagit sig alla sina grannars mulbete för vilket han såväl som för andra oförrätter ställts till rätta men vägrat att inställa sig. Han hade vidare år 1615 byggt en laxpata på ett ställe där det aldrig tidigare varit tillåtet då såväl sockenmännens som kronans laxbruk stördes. Lars Henriksson krävde därför att laxgården skulle rivas. Han meddelade också att sockenmännen, för att prosten inte skulle söka sådan och all annan otillbörlig nytta, hade gett honom en ö där han kunde hålla sin småboskap på. Slutligen begärdes ödmjukt att den konungsliga hovrätten skulle ta framförda punkter i betänkande och hjälpa sina fattiga undersåtar till lag och rätt varpå man hoppades få ett gunstligt svar.

Herr Knut som entledigades 1605 flyttade då möjligen in på Torpet som han redovisade i jordeboken från 1607. Han synes ha slagit sig ner där definitivt när han 1624 efterträddes av Martinus Wargius. Torpet redovisas 1607-32 i jordeboken av Herr Knut. Svärsonen, kaplanen Simon Myliander, upptogs som husbonde i boskapslängden 1635, medan Herr Knuts änka Karin redovisade hemmanet i jordeboken. Året därpå redovisas Torpet av Herr Simons änka Margareta.

Kaplanen Anders Essevius

Margareta Knutsdotters andre make Anders Essevius kom från Pedersöre som skolmästare till Torneå 1637, där han genom giftet blev ägare av Torpet, som redovisades av honom i kvarntulllängden 1640. Domkapitlet i Uppsala förordnade honom detta år att vårda sig om gudstjänsten i Torneå lappmark och han kom då i häftig tvist med Johannes Torneus, som även han ansåg sig vara förordnad på lappmarken. Det var uppenbarligen en betydande prästuppbörd i lappmarken, där prästerna drev egen handel, som gjorde att tvisten tillspetsades. Herr Anders stöddes av landshövding Stellan Mörner, som gick så långt att han satte Torneus i fängsligt förvar i länsmansgården. Vid en uppvaktning i saken i Stockholm hösten 1640 yttrade rikskanslern i hela regeringens närvaro att, om Torneus inte ville avstå lappmarken till Herr Anders, skulle Mörner *taga dom på honom och låta slå huvudet av honom*. Stridigheterna kom till sin spets vintern 1641 då Torneus sökte hindra Essevius att resa till lappmarken där prelaterna på marknadsplatserna försökte vinna lapparnas gunst. Torneus gick segrande ur striden vilket fick till följd att Anders Essevius lämnade socknen och blev kaplan i finska församlingen i Stockholm.

Rättstvister på rådhuset i Stockholm hösten 1644 visar, att Simon Myliander och successorn Anders Essevius drivit handel med Arendt Grape i Stockholm och att änkan Margareta Knutsdotter därigenom kommit i skuld till Grape.⁸¹ I en process mot Mårten Wargs änka, som

⁸¹ Stockholms stads tänkebok 1644, fol.280-281, 283-284, 286-287, 288, 290, 297-298, 304-305.

avgjordes i Torneå den 20 augusti 1640, visade sig Herr Simons sterbhus ha en fordran för utebliven lön på 94 daler 16 öre silvermynt. Grape, assisterad av kämnären Nils Jacobsson och borgaren Jöns Isacsson i Torneå, utnyttjade detta genom att kvitta en fordran på Herr Simon mot en skuld till Mårten Wargs änka, vilket ledde till en lång process, där motparten var Mårten Wargs svärson Andreas Kempe i Lappfjärd. Processen visar att Grape, som den 15 juni 1639 svor sin borgared i Stockholm, redan innan handlade med borgare och präster i Torneå. Sedan Anders Essevius lämnat församlingen kom Torpet att redovisas av änkan Margareta Knutsdotter 1644-47, varefter det förvärvades av borgmästaren Peder Pedersson. 1647 års jordebokskarta anger, att Torpet mellan Kiviranta och Pudas är om $\frac{1}{3}$ mantal med $2\frac{1}{4}$ tunnas utsäde, 70 lass hårdvallsäng, god lägenhet med gårdzler och mulbete men utan timmerskog.⁸² Vidare fanns gott fiskeri, god åker och äng allt som oftast behållen för köld samt sandmylla över hela åkern.

Regementskvartermästaren Daniel Kruus

Peder Pedersson dog under sin vistelse i Stockholm våren 1647. Han begravdes den 21 april 1647 i Storkyrkan under frubänkarna vid stora gången där han köpt en lägerstad för 50 riksdaler. Till begravningen skänktes 187 daler och för ringning i alla fyra klockor gavs ytterligare 40 daler. Året därpå gifte sig änkan Kirstin Giertsdotter med regementskvartermästaren Daniel Kruus, som den 3 december 1648 i ett öppet brev från drottning Christina beviljades åtta års skattefrihet för Torphemmanet som våren 1648 drabbats av våld.⁸³ Den 27 oktober 1649 begärde Daniel Kruus vid Stockholms rådhusrätt att rådmann Johan Pedersson skulle förordnas som förmyndare för styvsonen Anders Pedersson, då Kruus inte ansåg sig kunna anförtro barngodset till någon i Torneå. Svågern som avböjde erbjudandet, förebärande sjuklighet och ålder, föreslog att förmyndare skulle utses i Torneå. Peder Jönsson, Christoffer Jönsson, Nils Oravainen och Anders Torfastsson åtog sig förmyndarskapet, vilket visade sig förödande.

Vid Peder Jönssons död 1655 framgick att hans dödsbo var fyllt av skulder och att han delvis försnillat Anders Perssons arv, vilket Anders blev varse 1656 när han efter studier återvände till Torneå. Där blev han rådmann 1658 och gifte sig med Brita, syster till rådmannen Isak Ersson. Året efter giftemålet avled Anders. Arvsfrågan efter fadern hade då ännu inte klarats upp varför änkan, som senare gifte sig med borgmästarsonen Johan Jönsson i Torneå, i en rättsprocess som slutligen avgjordes i Svea Hovrätt försökte få svärmodern Kirstin Giertsdotter att avstå en del av sonens fadersarv.⁸⁴

Daniel Kruus, som tjänstgjort som Hans Christoff von Königsmarcks regementskvartermästare, torde snabbt ha blivit en besvikelse för Kirstin, men inte bara hon drabbades av hans nyckfullhet. Den 2 juni 1652 anklagades Daniel Kruus vid Stockholms rådhusrätt för att ha dräpt kammarskrivaren Frantz Slorff.⁸⁵ För att rättfärdiga sitt handlande inlade Daniel en vidlyftig skriftlig förklaring i rätten enligt vilken han och Frantz Slorff den 21 mars 1652 burit riksrådet Claes Christoffersson Horn af Åminnes lik vid begravningen i Riddarholmskyrkan. Begravningsgästerna hade därefter trakterats väl och brutit upp först vid tolvtiden på natten. Kruus hade då bjudit kapten Reefeldt och några trumpetare att följa honom till sitt härbärke och Frantz Slorff hade då objuden kommit med. När de kom till Kruus hade de goda männen trakterats med spanskt och rhenskt vin, men trots detta blev Kruus slagen av Slorff som dock lugnades ner av Kruus dräng. Det dröjde ändå inte länge förrän Slorff åter angrep Kruus och drog honom i håret och satte tummen i hans öga. Kruus drog då sin pistol, men Slorff lyckades rycka den ifrån honom och slog Kruus i huvudet. Stridstupparna åtskiljdes än en gång varefter de kom

⁸² Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning Å 2-11.

⁸³ RA, VBTN Länsräkenskaper Landsboken Verifikat, 1652, f. 179.

⁸⁴ RA, Svea Hovrätt Huvudarkivet, EVI a 2aa 1665 vol. 217 akt 22

⁸⁵ SSA, Stockholms Magistrat och Rådhusrätt 1636-1849, Handlingar till Tänkeboken, Huvudserien, 1652, fol. 164-167.

överens om att duellera nästa dag, men när Slorff gick drog han sitt svärd och stack efter Kruus, som vek tillbaka och föll över tröskeln och då blev stucken i handen varefter Slorff gav sig iväg.

Slorff återvände emellertid efter en timme med en lång stickvärja och ställde sig utanför Kruus port och började ropa grova skällsord. Kruus meddelade då att han nästa dag skulle möta Slorff till häst för duell enligt deras avtal. Slorff skällde då ännu värre, varför Kruus tog fram sin pistol och sköt honom. Efter skottet såg Kruus till att Slorff fick vård och på inrådan av sina vänner slöt han en uppgörelse med Slorff om en förlikning och utgav 200 riksdaler samt förband sig att betala barberarens lön för att vara fri från allt eftertal, om Slorff skulle avlida. Uppgårelsen mellan Slorff och Kruus konfirmerades av assessorn vid Svea Hovrätt Johan Graan – Kruus svåger och den blivande landshövdingen i Västerbotten – samt assessorn Jacob Gaveli och rådman Anders Jönsson. Eftersom Slorff i sin livstid låtit sig förlikas och brodern Henrik Slorff räknat pengarna, som Frantz hustru tagit emot, menade Kruus att Slorffs släkt inte längre kunde anklaga honom för dödsfallet. Rådhusrätten ansåg dock, att Daniel Kruus utan tvång eller livsnöd skjutit Slorff så att han dog, varför de inte kunde annat än döma honom till döden. Troligen var det med fortsatt hjälp av den lagkloke svågern som Kruus senare frikändes.

Daniel Kruus bakgrund är okänd, men troligen tillhörde han släkten Kruus från Lübeck, som i början av 1600-talet kom till Sverige. Peter Fransson Kruus adlades 1622 och benämndes först von Kruus medan sönerna Jesper, Ingevald och Frans senare tvingades ta namnet Crusebjörn. Peters bror Henrik Fransson Kruus var gift med Katarina Utter från Norrköping. Henriks öde är dock okänt. Ett tecken på att Daniel Kruus tillhörde släkten antyds i brev han 1655 sände från godset Björnvik i Norrköping där han vistades. Björnvik hade tillhört Frans Crusebjörn som avlidit 1654. I fyra brev till Abraham Momma berör Daniel Kruus en tvist med Jesper Crusebjörn som var bror till Frans.⁸⁶ Breven från Daniel Kruus är skrivna på tyska och är försedda med hans namnteckning – figur 12 – samt signet uppbyggd av en adlig sköld krönt med hjälm.

Figur 12. Daniel Kruus namnteckning 1649.

Daniel Kruus upptas med hustru i Torneå fram till 1657 då han börjar skatta för Torphemmanet, som hustrun överlätit till honom. Daniel synes ensam ha installerat sig på Torpet, där han redovisas fram till 1666, då förhållandet till hustrun tidigt försämrats. 1660 anklagade Kirstin Giertsdotter vid Svea Hovrätt maken för att under giftermålets sex år ha terroriserat henne, ständigt hotat att mörda henne och en gång med värja ha genomstuckit hennes arm. Sedan hon också besvärat sig över hans slöseri och förskingrande av hennes ägodelar skiljdes Kruus genom beslut vid hovrätten den 4 december 1660 från hustruns egendom.

⁸⁶ RA, Momma-Reenstiernasamlingen, E 2494.

Länsmannen Mats Clemetsson

Landshövdingen Johan Giertsson Graan ärvde Torphemmanet 1666 av sin syster Kirstin. Gården utarrenderas därefter till socknens kronolänsman Samuel Kempe. Av en rättsprocess 1671 framgår att före detta länsmannen Samuel Kempe, som i fyra års tid innehaft landshövdingens gård Torpet, mot ett årsarrende av 4 tunnor lax samt ansvar för kronans utlagor inte erlagt arrendet i enlighet med kontraktet. Den nye länsmannen Gustaf Johansson Arfman kom därefter att överta arrendet. När Arfman lämnade socknen 1673, övergick länsmansbefattningen till lappfogden Lars Henrikssons sonson Mats Clemetsson Höök, som från 1650-talet varit borgare i Umeå. Hans första hustru Barbro Olofsdotter var syster till rådmannen Simon Olofsson i Umeå. Efter Barbros död omkring 1670 gifte sig Mats med kyrkoherden Abraham Burelius dotter Elsa. Vid flytten till Torneå sålde Mats sin gård i Umeå till Mårten Simonsson för 615 daler. Den 13 maj 1674 erbjöd Mats sin medredare Östen Simonsson sin halvdel i den skuta de tillsammans ägde men Östen förmådde inte att köpa ut den. Mats innehade vidare en andel i ett hemman i Innertäfte som köpts av länsmannen Joen Östensson. Inför flytten till Torneå köpte Mats Torphemmanet i Pudas där han knappt hunnit installera sig innan han dog våren 1674.

Efter Mats Clemetssons död sökte olika intressenter ta över hemmanet. Änkan Elsa Abrahamsdotter fick stöd av prosten Johannes Torneus, som gift sig med hennes mor Margareta Andersdotter Burelia. Mats Clemetssons arvingars rätt bevakades av hans bröder Hans och Lars Clemetsson, vilka båda gift sig med änkor till rådmän i staden och var lierade med Mommorna, vilket synes ha irriterat borgerskapet. Bröderna kom ändå att utses till länsmän. I en skrivelse till Kammarkollegiet den 2 mars 1672 besvärade sig Hans Clemetsson, som i likhet med brodern använde namnet Höök, över att borgmästare och råd i Torneå förvägrat honom burskap för att han misstänktes handla med bruksherrarna.⁸⁷ Han angav att fadern Clemet Larsson varit borgare i staden under 32 år där han troget betalt sin skatt och att han själv under fyra år betalt faderns skatt, innan han begav sig i tjänst under Reenstiernornas Koppar och Järnbruk, varifrån han nu var gunstigt demiterad och därför begärde burskap i Torneå.⁸⁸ Han angav vidare att hustruns far - Johan Nilsson Arfman - varit i Torneå under 26 år och varit rådmän och att hennes förra man - Nils Mickelsson - varit rådmän och stadsskrivare i 17 år. En rättstvis 1681 indikerar att hustrun var Justina Johansdotter Arfman som synes ha varit Nils Mickelssons andra hustru.

Den 28 februari 1676 hölls Commissionalsrätt i Torneå stad, enligt Svea Hovrätts resolution av den 27 november 1674, till landshövding Creutz angående kyrkoherden Johannes Torneus föregivna fordran på framlidna matronan hustru Kirstin Giertsdotters arvingar efter hennes man Daniel Kruus.⁸⁹ Prosten uppgav sig ha en fordran på Kruus uppgående till 690 daler, konfirmerad den 1 september 1666. Vidare påstod han, att hustru Kirstin på sin dödsbädd testamenterat Torphemmanet till Kruus. Hon skulle ha sagt, att han inte skulle vara alldeles skild från allt arv eftersom han inte var någon dräng i gården. Arvingarnas fullmäktige landssekreterare Anders Olofsson Holm menade, att detta var löst prat och att det varken fanns skriftligt eller muntligt testamente som stödde prostens krav, som inte var annat än befängd judaism. Holm undrade vidare, varför inte prosten sökt hustru Kirstins arvingar då arvskiftet skedde och landshövding Johan Graan på samtliga arvingars vägnar företrätt dödsboet och på rådstugan i Torneå den 22 maj 1665 uppmanat alla fordringsägare att framlägga sina krav. Många gjorde detta, men inte

⁸⁷ RA, Momma Reenstierna samlingen, E2526.

⁸⁸ Clemet Larsson synes ha använt släktnamnet Haukka – Hök – då i samband med tvisten om Leppikarifiket *Clemet Haukases* pretention på fisket behandlas.

⁸⁹ RA, Renoverad dombok, Gävleborg 24 b, 1676-77, fol. 680-86.

prosten som troligen då vetat av bättre samvete att han ingen skälig skuldfordran hade än han nu obefogat söker och pretenderar. Prostens krav avvisades av rätten.

Elsa Burelia och Johan Kempe

Efter Mats Clemetssons hastiga död 1674 planerade Elsa ett nytt gifte med skepparen Per Pålsson Jernbeck, som lämnade henne gåvor inför bröllopet. Vid häradstinget den 15-16 december 1676 sade sig Per Jernbeck efter avtal med Elsa ha gjort uppköp till deras förestående bröllop, vilket inte vann sin framgång, då hon fallit i andra tankar. Änkan hade nämligen funnit ett bättre parti i prästsonen Johan Mårtensson Kempe från Haparanda, som återvänt till socknen efter avslutade studier. Per Jernbeck ville inte bara ha betalt för allt det gods han inför bröllopet inlagt hos änkan, bland annat 19 ½ kanna (51 liter) franskt vin och 13 ¾ kannor (36 liter) brännvin, utan ville tydligt även hämnas på Elsas ombytliga sinnelag. Detta fick Johan Kempe att inför rätten vid skilda tillfällen anklaga Jernbeck för att genom otillbörligt och skamligt tal ha kommit hustru Elsa uti rop och rykte. Vid tinget i Nedertorneå den 19-26 juli 1678 anklagades Per av Johan för att i Stockholm och på andra orter berättat att han haft olovligt umgänge med Elsa den tid hon var änka och han friade till henne. Bland annat visade Johan en attest, skriven av några studenter i Stockholm, utvisande att Per påstått sig ha legat i säng med henne som hustru och bonde. I Kalix hade Per dessutom i Johans närvaro sagt: *få henne vem som vill, ingen kommer henne närmare än jag har varit*. Kempe krävde att Jernbeck skulle få plikta för dessa äreröriga beskyllningar.

Striden om Torphemmanet fortsatte på rådstugan i Torneå den 12 mars 1677, då Hans Clemetsson uppläste landshövdingens skrift daterad Torneå den 3 mars 1677 angående delning av Mats Clemetssons egendom innebärande, att änkan skulle få behålla 1/3 och barnen 2/3. Efter att ha eliminerat Jernbeck som konkurrent om Elsa, lyckades emellertid Kempe på tinget övertyga rätten att stadslagen skulle följas vid delning av Mats Clemetssons dödsbo, vilket innebar att änkan fick behålla 2/3. Kempe tvistade även med sin antecessors bröder om ängar på Selkäsaari tillhörande Lars Henrikssons stamhemman i Vojakkala, innan han tog sig an nästa uppgift, som var att se till att han blev utnämnd till kaplan i socknen. På tinget 1677 drog Johan Kempe upp den skrift socknen sänt till biskopen och konsistoriet i Härnösand 1674 med begäran, att Johan skulle förordnas till kaplan efter fadern som utsetts till kyrkoherde i lappmarken. Konsistoriet utsåg dock Tomas Hattulander. Johan frågade nu socknemännen, om de fortfarande var sinnade att stå vid sin begäran och välja honom när befattningen blev vakant, vilket nämnden lovade.

Mats Clemetssons änka Elsa Abrahamsdotter stod 1675 i röklängden för Torphemmanet som 1677 redovisades av maken Johan Kempe. I avvaktan på att en vakans skulle uppstå på kaplansbefattningen i socknen synes Johan ha predikat i stadskyrkan, vilket ledde till protester. Vid häradstinget den 24-26 november 1679 presenterade Johan beskyllningar mot honom att han gjort kaplanen Herr Tomas intrång uti tjänsten och uppburit hans kaplanslön av staden vartill borgerskapet dock för sina personer nekat. Johan ville, att även allmogen skulle få svara på, om han av dem uppburit någon kaplanslön, som skulle ha tillkommit Herr Tomas. Det framkom då, att en och annan av god vilja hade gett honom betalning för den predikan som icke kom ordinarie kaplan vid, utan den lönen hade till vederbörande blivit utgiven.

Johan Kempe stod som husbonde på Torpet 1679-83, men synes ha avlidit innan han fick den eftertraktade kaplanstjänsten i Torneå, för av 1686 års jordebok framgår, att Herr Johan Kempes änka då innehar Torpet. Efter makens död lät Elsa Abrahamsdotter löjtnant Lars Blomström med familj hyra in sig på Torpet. Vid häradstinget i Nedertorneå socken den 25-26 november 1692 besvärade sig emellertid löjtnanten över att hans värdinna Hustru Elsa hade beskyllt hans

styvdotter för stöld och dessutom skulle ha misshandlat löjtnantskans hund.⁹⁰ Anklagelsen om stöld hade lett till att löjtnantskan och hennes barn, vid upprepade tillfällen, ropat hora efter Hustru Elsa som löjtnantskan påstod hade bolat med en hakeskytt. Även löjtnanten skulle åtskilliga gånger, bland annat hos Elsas svärmor i Haparanda, ha kallat Elsa en *canaliehora*. Han hade också sagt att Elsa begravt två ärliga män och sedan lagt sig hos en hakeskytt. I ett brev till häradshövdingen beklagade sig Elsa över beskyllningarna och krävde att löjtnanten skulle skaffa sig och sin familj husrum på annat håll. Efter att ha bott på Torpet i drygt ett år flyttade löjtnanten, men innan dess hade han på tinget slutit fred med Elsa.

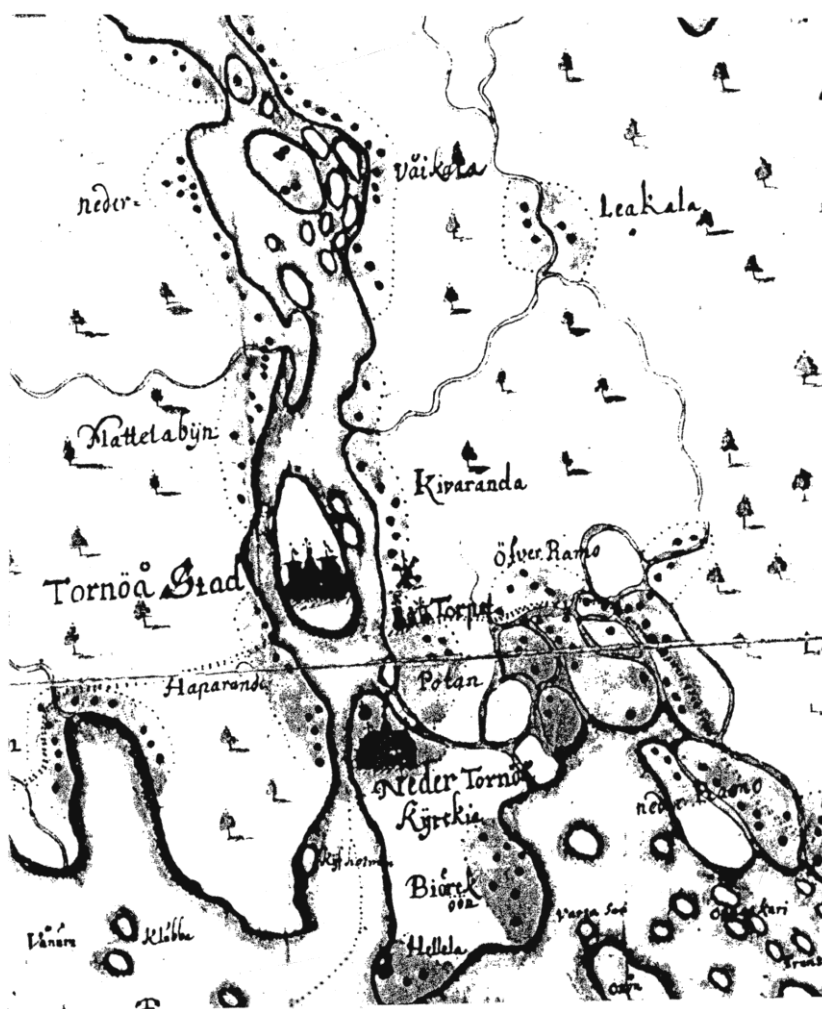
Som husbonde på Torpet följs hustru Elsa Abrahamsdotter Kiempe 1692 av sonen Abraham Matsson med efternamnet Palm som 1696 flyttade till Uhlå där han gifte sig med Margareta Bång. Brodern Johan Matsson som gift sig med Helena Henriksdotter tog över Torpet där han fanns kvar till 1721 då han skrevs i Torneå varefter gården övergick till handelsmannen Anders Henriksson Hellandt som gift sig med Johans halvsystem Brita Johansdotter Kempe. Den andra halvsystem Elsa Johansdotter Kiempe gifte sig med tullskrivaren Abraham Bång i Uhlå.

---

⁹⁰ RA, Renoverad Dombok Västerbotten 3b, 1692, fol. 490-99.

Pudas bebyggelse och invånare

Avsaknad av 1647 års jordebokskarta försvårar lokaliseringen av hemmanen i Pudas där tidvis även gårdar i Haparanda och Mattila upptogs. Upp till tio nominati kunde upptas i tionde-, boskaps- och hjälpskattelängderna medan endast sex gårdar upptas i kartan över Pudas 1680. Sockenkartan 1673 - figur 13 - markerar Torpet i den norra delen av byn med symbolen för en Kungsgård utan stenhus.⁹¹ Gårdarna i den centrala delen av Pudas var kronohemman där knektar och fogdetjänare installerats. Under Pudas redovisades i början av 1630-talet Hans Andersson från Suensaari och Peder Andersson och Nils Junkkala i Torneå. Hans Andersson hade då upptagit ett nybygge i Mattila och Nils Junkkalas ägor låg i Haparanda medan Peder Anderssons ägor torde ha avsett avradsjorden i Nären och senare ombildats till skattehemmanet Kråklund.

Figur 13. Översiktlig karta över Torne socken 1673.

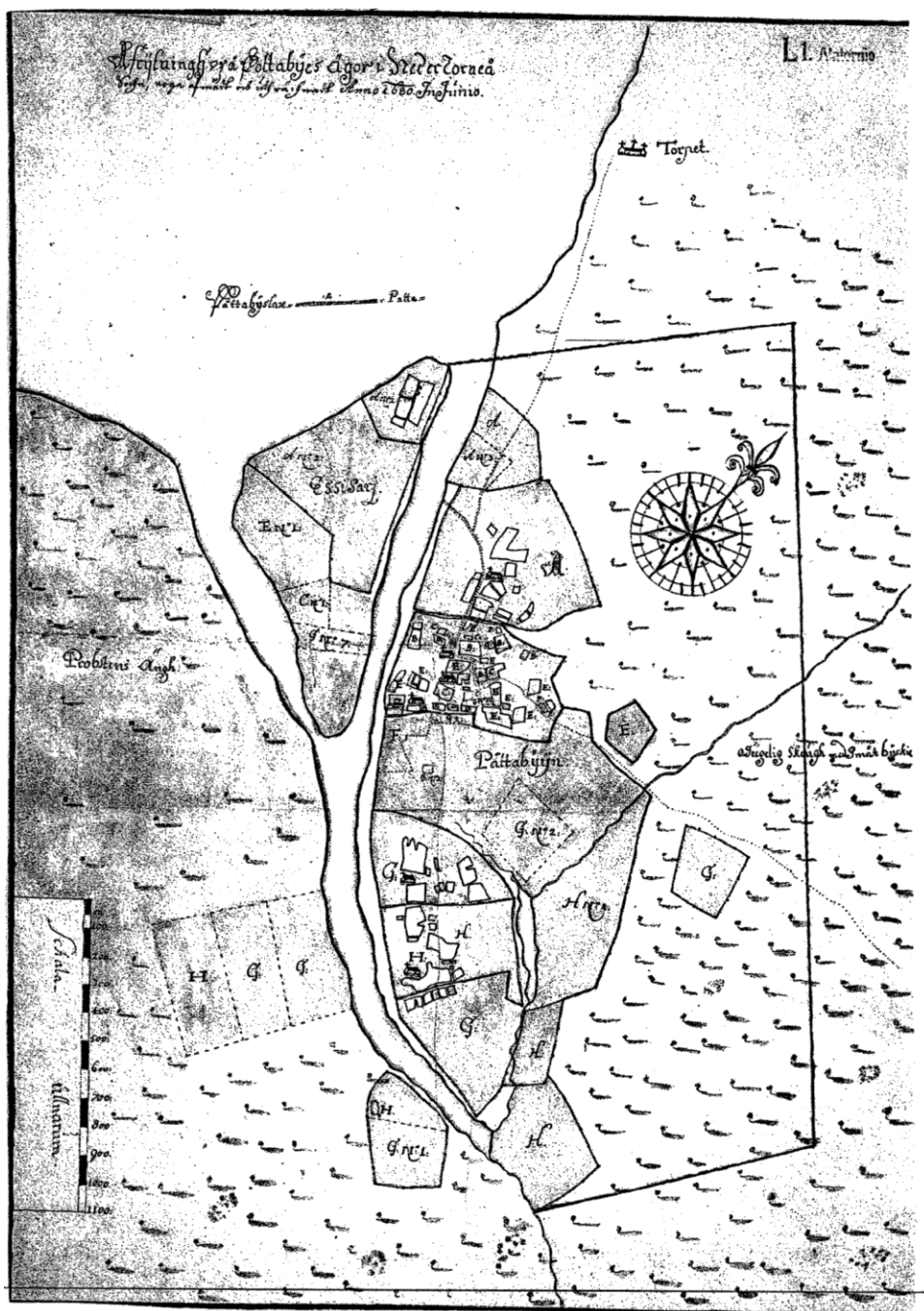
Jordeboken 1562 upptar 7 hemman i Pudas och detta antal behölls till 1600-talets början då en hemmansplittring tycks ske samtidigt som ägarbyten blev frekventa. Lantmätarens beskrivning av gårdarna som inritats i byakartan från 1680 - figur 14 - återges i tabell 8.^{92,93}

⁹¹ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning Å 24-1:1.

⁹² FRA, Uudistuskartta, Lappi, LI Alatornio 14/1.

⁹³ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning Å 24, Nedertorneå 1², Y4, No 11, Pudas.

Figur 14. Köpings karta över Pudas 1680.

Köpings karta från juni 1680 visar sex mangårdsbyggnader betecknade A-H. Hemmanet A, Ylitalo som på 1600-talet benämndes Heiskala, omfattar fem separata gårderna avskilda med gårdsgårdar, vilket kan bero på att det ursprungligen bestod av två gårdar. Kronohemmanen B-E, som ligger inom samma gårdsgårde, där C och F saknar byggnader, har utgått från de hemman som i mitten av 1500-talet innehades av smeden Anders Ersson och fogdetjänaren Hans Dalakarl. Till byn hörde också ett stort gemensamt ängsområde. Hemmanen G och H kan följas bakåt till Nis Innesson och Lasse Olsson vilka var innehavare i mitten av 1500-talet. 1562 års jordebok upptar: Lasse Olsson 1 mark 1 öresland, Jöns Larsson 3 mark 6 öresland, Nils Hindersson 3 mark 1 öresland, Hans Persson Dalakarl 3 mark ½ öresland, Anders Ersson (Smed) 7 mark 4 öresland, Nis Innesson 4 mark 4 öresland och Anders Ersson (Rudialainen) 1 mark 2 ½ öresland.

Tabell 8. Förteckning över böndernas ägor i Pudas år 1680.

Benämning/Innehavare	Mantal	Brukad åker		Borta åker (skl)	Ängar skattlass	
		(tnl skl kl)	(skl)		(behållna)	(borta)
A, Lars Clemetsson Höök	½	1	3 3	7 ¾	30	4 ½
B, Hindrik Nilssons hemman varit öde Brukas nu av Capellanen Hr Tomas	1/6		6 3		10	
C,D Två bröders lotter brukas av Johan Pulkin	1/3	5	2 ½		15	1
E, Erik Olofsson	3/8	1	6 2 ¼		18	3
F, Nils Rääfs hemman ligger öde	1/8					
G, Matz Lars änka	½	1	5 ½		15	4
H, Jöns Eriksson	1/3	1	4 3 ¼		18	3

Innan ett försök görs att beskriva gårdarnas ägarlängder tas först ett avstamp i tiondelängden 1599 som upptar: Per Andersson husman 0, Israel Eskilsson länsman 0, Jören Skredder 1 skäl, Nils Hansson 1 skäl, Erik Hindersson 1 skäl, Elin änka ½ skäl, Bryniel Björsson 1 skäl, Olof Larsson 2 ½ skäl och Peder Nilsson 5 skäl. Länsmannen var då i likhet med prästen befriad från tiondet och Per Andersson, som 1595 uppgavs vara en gammal och fattig husman, har möjligen avträtt delar av sitt hemman till Israel Eskilsson. Nominatis ordningsföljd i skattelängderna under åren är inte konsekvent varför gårdarnas geografiska läge är svårbestämd. Endast för G och H kan med någon säkerhet ägarlängden anges från mitten av 1500-talet fram till 1700-talet.

A. Husbonden 1681 Lars Clemetsson Höök, sonsonen till fogden Lars Henriksson i Vojakkala, var tullbetjänt i Torneå 1673 när han gifte sig med borgaren Jöns Carlssons änka. Lars blev samtidigt länsman i Nedertorneå socken, medan brodern Mats som kronolänsman ansvarade för båda socknarna. Efter Mats död 1674 övertog Lars kronolänsmansbefattningen och flyttade 1675 till gården Heiskala i Pudas sedan ägaren Erik Eriksson avlidit. Erik som varit gift med Margareta Larsdotter hade 1669 tagit över gården efter svärfadern Lars Henriksson. Då Margareta blev änka pantsatte hon några ängar till Hans Clemetsson, varefter dennes bror såg till att kunna överta hemmanet, där han bodde kvar ännu 1700. Lars Clemetsson synes ha lagt ner mer tid på egna angelägenheter än på länsmanstjänsten, vilket ledde till återkommande klagomål. Vid häradstinget den 24-26 november 1679 meddelades att han befunnits inkapabel att längre förestå länsmanstjänsten beroende på ämbetsförsumlighet. Befallningsmannen lät därför i Clemetssons ställe insätta Nils Hansson Langinen i Övre Raumo som länsman i Nedertorneå socken.

Lars Henriksson hade 1640 efterträtt Erik Henriksson som husbonde på gården. Senare kom Lars i skuld till borgmästaren Jöns Mickelsson, vilket ledde till rättstvister som beskriver ägarskiftena.⁹⁴ Vid ting i Nedertorneå den 12-13 mars 1678 framkom att Lars Henriksson 1665 fått 411 daler i försträckning av Jöns Mickelsson, som därför fått en pantskrift på 25 lass äng och åkergården. Föregångaren Erik Henriksson, som innehade hemmanet 1589-1640, synes ha varit Lars bror och son till Henrik Larsson, som skattade 1569-87. Han torde ha varit son till den förste kände innehavaren Lasse Henriksson, Stor Lars, som upptas i bågälängden 1539.

I början av 1600-talet synes A ha bestått av två separata gårdar varav en av ägarna var Erik Henriksson. Den andre ägaren var möjligen Olof Jönsson som från 1601 finns i Pudas där han 1604 uppförs i anslutning till Erik Hindersson då båda skattade ¼ mantal. Sedan Olof Jönsson

⁹⁴ RA, Renoverad Dombok, Gävleborg 26 b, 1678, fol. 778-779

1609 gått ut som knekt för sitt hemman minskar hans gård successivt och skattar $\frac{1}{6}$ mantal från 1619. Han benämns *Oluf Sola* 1620 och är då utfattig och äger bara en ko. Han upptas sista gången i kvarntullängden 1627, varefter Jacob Ersson tar över. Gården har därefter möjligen inkorporerats i Erik Henrikssons hemman som 1637 skattade $\frac{1}{2}$ mantal.

Gårdarna **B-E**, som 1681 finns inom samma gårdsgärde, var alla kronohemman. Där fanns ursprungligen smeden Anders Ersson som 1559 skattade för 7 markland och 4 öresland. Sonen Per tog över gården 1572 och i mitten av 1580-talet delades den med Anders Andersson som troligen var en bror. Vid rannsaking av laxfisket i Torne den 24 juli 1599 uppges gamle Per Andersson vara skattskyldig för *Waskekari* och några andra skär. På grund av sin fattigdom och fiskeställenas obruklighet hade han inte kunnat erlagga skatten. Han var detta år husman och upptas i anslutning till länsmanen Israel Eskilsson. Troligen var Mats Persson, som från början av 1600-talet innehar $\frac{1}{4}$ mantal, son till Per Andersson. Vid restuppbörden 1620 uppges han vara oförmögen och hade inte erlagt skatten 1618. Han fanns kvar i Pudas till 1627 då han uppges ha rymt. Möjligen var socknens smed Per Matsson som 1623 upptas bland husmän hans son.

Anders Andersson försvinner 1589 från Pudas samtidigt som Hans Eskilsson intar hans plats i längden. Efter Hans död börjar änkan Marit skatta 1591 för att 1596 efterträdas av Jören Matsson Skrädder som redovisas i anslutning till Per Andersson och Israel Eskilsson. Jöran Matsson efterträds 1618 av änkan Malin som försvinner ur längden i slutet av 1620-talet då hennes ägor synes ha övertagits av Erik Tomasson. Då Israel Eskilssons änka 1600 gifte sig med Olof Anundsson synes han ha övertagit företrädarens gård som i 1602-års mantalslängd skattar $\frac{1}{2}$ mantal men uppges ägas av Hans Eskilssons barn. 1604-05 redovisar knekten Påvel Larsson $\frac{1}{4}$ mantal som 1605 uppges det vara Israels hemman. Från 1607 synes Erik Jönsson ha övertagit delar av Hans och Israel Eskilssons hemman och när han 1616 flyttade till Laivaniemi blev Daniel Israelsson och Jöns Hansson ägare till varsina $\frac{1}{4}$ mantal. Jöns försvinner ur längden 1641 då hans ägor synes ha övertagits av Erik Tomasson som den 14 februari 1655 av Olof Bengtssons änka Eliana Ljungosdotter - som varit gift med Carl Eskilsson - krävdes på 50 daler hon haft inestående i Erik Tomassons gård. Daniel Israelsson, som var borgare i Torneå från 1623, fick 1628 mantalet sänkt till $\frac{1}{6}$ och änkan Daniels Margareta skattade $\frac{1}{8}$ mantal 1639-44 för att därefter försvinna ur längden. Möjligen övertogs gården av Nils Rääf.

B, C, D. Bland de första invånarna i Pudas fanns Hans Persson Dalakarl, som från 1551 var fogdekarl under Lars Olsson Björnram. Han togs 1557 upp första gången under Pudas där han sista gången upptas i bågalängden 1571. Han efterträds av änkan Elin varefter sonen Nils Hansson kommer in i längden 1591. Tio år senare redovisade Nils $\frac{1}{2}$ mantal och delade hemmanet med brodern Johan. Bröderna, vilka benämndes Dala Nils och Dala Johan, skattade $\frac{1}{4}$ respektive $\frac{1}{8}$ mantal 1613. Vid rannsakingen av ödehemman 1620 uppges Nils Hansson och Johan Hansson sitta på hemman om $\frac{1}{6}$ och $\frac{1}{8}$ mantal vardera. Nils Hanssons söner Henrik och Carl samt Johan Hansson skattade alla $\frac{1}{6}$ mantal 1637. Henrik var då 40 år och Carl var 30 år.

Henrik Nilssons lilla gård innehades av hans son Nils 1669-75 varefter kaplanen Tomas Hattulander, som var gift med Anna Andersdotter från Kalix var husbonde 1676-81, innan han flyttade till Haukipudas. Den avdankade fältväbeln Axel Kiempe från Haparanda tog över hemmanet 1683 och finns där med hustru Brita Jönsdotter och dottern Brita. Dottern Brita Kiempe redovisar gården om $\frac{1}{6}$ mantal 1692-98 varefter tullnären Mårten Tåman tar över.

Carl Nilsson som upptogs på den andra hemmanshalvan fram till 1671 efterträddes av Mats Olsson, som bara blev kvar till 1676. Gården var därefter öde till 1680, då den började brukas av Johan Pulkkinen.

Johan Hansson följdes av sonen Nils som 1623 utskrivits som knekt och deltog i många fälttåg innan han 1653 hemförlovas som fältväbel i Jurgen Tunders kompani. Han kom därefter att sitta på hemmanet till 1671. Efter en ödeperiod 1676-80 upptogs även detta hemman av Johan Pulkkinen. Vid sommaringet 1686 besvärade sig Lars Nilssons änka Elin Persdotter över att länsmannen i Övertorneå Johan Pulkkinen åbor hennes mans hemman. Hon uppgav sig tillsammans med sin måg och dotter ha drivits från hemmanet av Pulkkinen, trots att Zacharias Recharad lovat henne uppta det under ödevillkor, eftersom en kronans rest fanns på hemmanet. Erik Smed, eller Erik Pulkkinen, upptas 1664 i anslutning till Henrik Nilsson varför man kan förmoda att han redan i början av 1660-talet flyttat till Pudas.

E. Erik Olofsson som 1680 finns på hemmanet föregicks 1650-69 av Olof Ersson troligen son till fogdekarlen Erik Tomasson som 1609 upptogs i jonelagslängden för Pudas och 1619 skattade för $\frac{1}{6}$ mantal vilket 1630 höjdes till $\frac{1}{3}$. Gården synes då ha slagits samman med den gamle ryttaren Jören Mattsons hemman där änka Malin efterträtt maken 1618. Jöns Hansson upptogs från 1609 i anslutning till Erik Tomasson och de höll 1627 tillsammans 20 kor, 4 kvigor, 7 får och 1 svin i ladugården. Jöns som 1639 uppges vara husarm fanns med en legopiga i Pudas fram till 1642.

F. Hemmanet som innehades av Nils Henriksson Rääf 1680 redovisas av honom från 1653. Föregångarna har inte med säkerhet kunnat spåras men var möjligen Daniel Israelsons änka. Hemmanet, som inte hade några byggnader, brukades i början av 1700-talet av tullnären Tåman.

G. Hemmanet som tagits över av Matz Larssons änka 1674 kan av namnsammanhangen förmodas ha gått från far till son från mitten av 1500-talet, då Lasse Olsson blev husbonde och följdes av Olof Larsson 1576 efter ett mellanspel av Mickel Nilsson. Lasse Olsson tog över 1611, varefter Tomas Larsson, som skrevs ut som knekt 1631 och gjorde garnisonstjänst i Kalmar 1634-38, lejde brodern Lars vid mönstringen 1641 för att bli husbonde 1648 och 1663 följas av Mats Larsson. Efterföljarna på hemmanet fick i början av 1700-talet soldatnamnet Hierta. Sista innehavaren i familjen var Lars Larsson Hierta född 1727 som 1782 i utbyte mot gården i Pudas, på initiativ av komministern Nils Wiklund, flyttade till Wiik i Vuono. Komministerbostället i Pudas började därefter benämnas Turevik. Lars Larsson Wiiks sonsonson Johan Erik född 1842 började använda släktnamnet Wiklund och flyttade till Haparanda.

H. Hemmanet torde ha anlagts av Nils Innesson som redovisades i Pudas 1539. Sonen Per Nilsson blev husbonde 1599 och utskrevs som knekt i Jören Timmermans kompani 1624. Han dog 1629 i Preussen och det var förmodligen sonen Jöns Persson som blev husbonde 1628, innan Erik Eriksson 1640 tog över för att omkring 1660 följas av sonen Jöns Eriksson. Gården innehades i början av 1700-talet av Jöns Erssons änka Lisbet.

Kartor över Haparanda

Redan i mitten av 1500-talet fanns två gårdar etablerade i norra respektive södra ändan av Haparanda och under det första årtiondet av 1600-talet hade de fem stamhemmanens gårdsgården anlagts. Vi kan därför med stor sannolikhet anta, att hemmanen i Haparanda redan i slutet av 1500-talet huvudsakligen hade utsträckningen som 1647 års jordebokskarta visar.

1647 års jordebokskarta

Lantmätare Widmans jordebokskarta - figur 15 - upptar 6 hemman, varav två synes ha drivits i sambruk.⁹⁵ Byn sträckte sig från nuvarande vårdcentralen till järnvägsbron i söder. För första gången hade hemmanen numrerats och Widman utgick från Haapaniemi längst i norr vilket fick nummer 1. Nedanstående tabell anger kartans uppgifter i klartext och därutöver har de slutgiltiga hemmansnumren och hemmanens senare benämningar angivits.

Tabell 9. 1647 års geometriska jordebok för Haparanda.

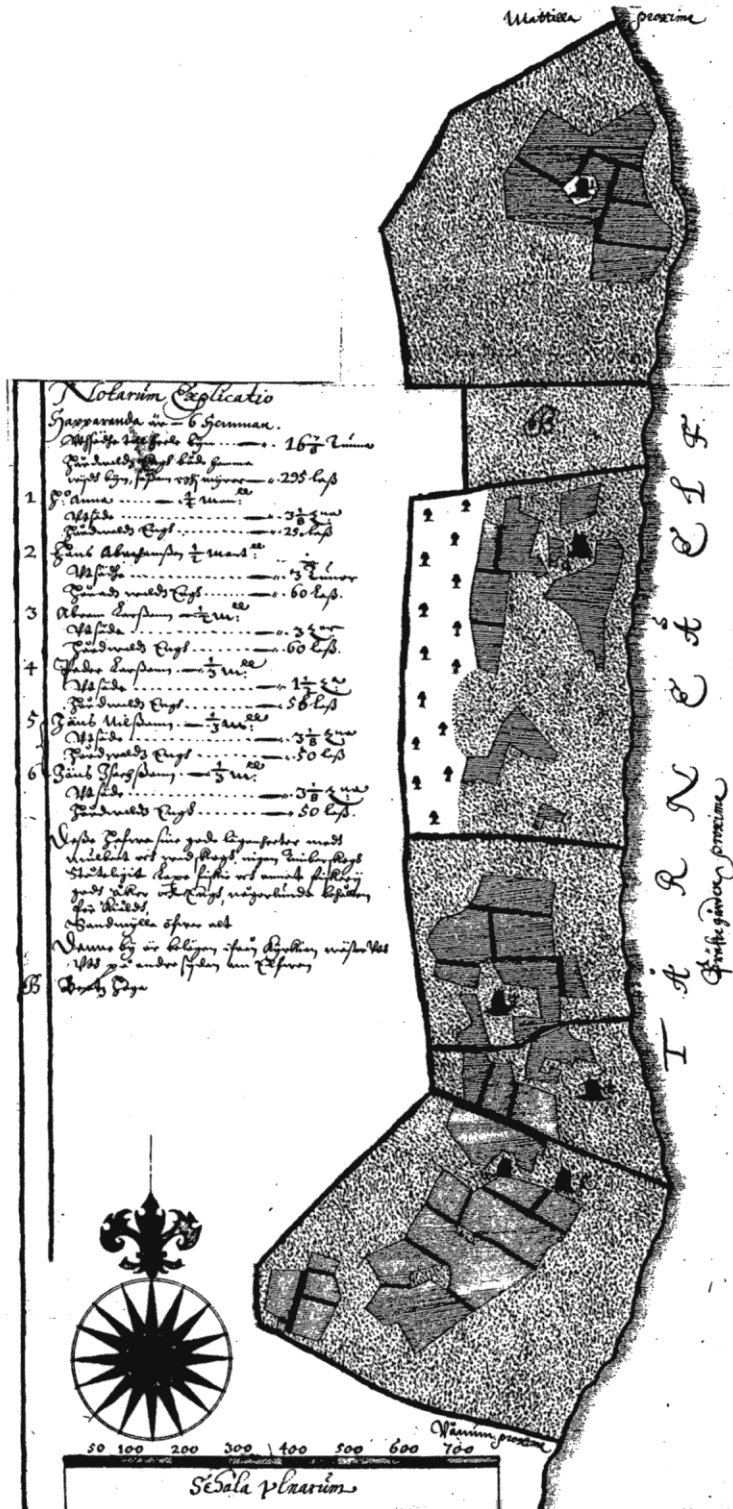
Ägare	Nr	Benämning	Mtl.	Utsäde (tunnor)	Hö (lass)
Hustru Anna	1	1 ; Haapaniemi	$\frac{1}{4}$	3 $\frac{1}{8}$	25
Hans Abrahamsson	2	2 ; Krook	$\frac{1}{2}$	3	60
Abraham Larsson	3	3,4; Asplund, Israeli	$\frac{1}{2}$	3	60
Peder Larsson	4	5 ; Kaplansbostället	$\frac{1}{3}$	1 $\frac{1}{2}$	50
Jöns Nilsson	5	6 ; Kopukka	$\frac{1}{3}$	3 $\frac{1}{8}$	50
Jöns Isaacsson	6	7 ; Förare, Sax	$\frac{1}{3}$	3 $\frac{1}{8}$	50

Den mycket enkla kartan visar att hemmanen låg längs älven, så att vart och ett med sin mark hade kontakt med älvstranden. Även om sediment från älven gjorde strandområdet gynnsamt för odling, tycks åkerbruket ha stått tillbaka för fiske och handel som bedrevs av ägarna vilka i flera fall bodde i Torneå, där de var borgare. Hemmanen betecknas på kartan med nummer anbragta vid de husschabloner som markerar tomtlägena. Alla, utom nummer 5 och 6, hade sin egen mark samlad inom ett gårde. Åkern utgjordes av oregelbundna småblock på 5 inhägnade och olika stora täkter. Ängsmark inom gårdsgärdet är inritade medan utängar inte utmärkts. De små sammanhängande åkerlapparna av rektangulär form antyder att spadbruk fortfarande tillämpades. Att denna brukningsform användes i början av 1600-talet antyds av en rättstvist som löstes vid tinget i Torne socken den 17 juli 1604. Den förre lappfogden Lars Henriksson i Vojakkala fick då böta 40 mark för att han hade tagit två spadar av hustru Anna Oravainens pigor, då de var och upplade sin åker. Den gamla lappfogden hade med *vilje huggit dem [spadarna] sönder uti förakt och nidingsverk [...] då han ville tillägna sig samma åkerstycke och hava henne med sin boskapstäppa på ett annat rum, vilket är hennes eget.*

Tomtläget för gård 1 omslöt helt av åkrar och tomttäkten var inhägnad. Trots hemmanets låga mantal hade Anna Junkkala en av de större åkerarealerna i Haparanda. Området mellan gård 1 och 2 utgjordes av en gemensam beteshage. På gård 2 var åkerlapparna utspridda och tomttäkten omfattade även ett skogsområde i väster som synes ha varit avskilt med ett stängsel. Gårdarna 3-6 hade sina nära sammanhängande åkerlappar uppradade mot väster och man kan förmoda att dessa

⁹⁵ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning Å 2:52.

hemman uppstått genom klyvning av Eskil Nilssons hemman i slutet av 1500-talet. På den sydligaste tåkten markerar husschablonerna för gårdarna 5 och 6 tomtlägena, men i övrigt saknas uppgift om vem som ägde åkerlapparna, varför man får anta att åker och ängsmark fortfarande brukades samfällt på detta hemman som var länsmansgård en bit in på 1600-talet.

Figur 15. Jordebokskarta över Haparanda 1647.

I den mån Haparanda kan karaktäriseras på grundval av Widmans karta måste det bli som en strandradby där den lokalbestämmande faktorn synes ha varit laxfisket som lockade till bosättning invid älven.⁹⁶ Lantmätare Erik Eriksson Widmans *Notarum Explicatio* om byn lyder sålunda: *Happaranda är 6 hemman. Utsäde till hela byn 16 $\frac{7}{8}$ tunna. Hårdwaldz engh hemma invid byn såsom uti myrar 295 lass.[...] Dessa hava sina goda lägenheter med mulbete och med skog, ingen timmerskog. Ståteligt laxfiske och annat fiskeri, god åker och äng någorlunda behållen för kjöld. Sandmylla överallt.* Det var uppenbarligen inte en bördig jordbruksbygd de första bosättarna sökte då de slog sig ner på Haapaniemiranta. Vi kan efter att ha läst Olaus Magnus berättelse om Tornö förmoda att Samuli Paulaharjus yttrande om Nordkalotten även var tillämpligt för Haparanda: *för fiskens skull och inte för jordens är man kommen hit i början, är det sagt.* Då jordebokskartan upprättades hade åtminstone gårdarna 2, 3, 4 och 6 egna fiskepator strax nedanför mangårdsbyggnaderna. Utöver patufiske bedrev bönderna i mitten av 1500-talet fiske med flytnot i älven och med nät ute i skärgården där hemmanen hade sina egna fiskeöar. Fisket var den främsta inkomstkällan och dess betydelse framgår av det flitiga processandet under 1500- och 1600-talet om äganderätten till pator, notfischen och fiskeställen ute i skären.

1681 års karta av Kiöping

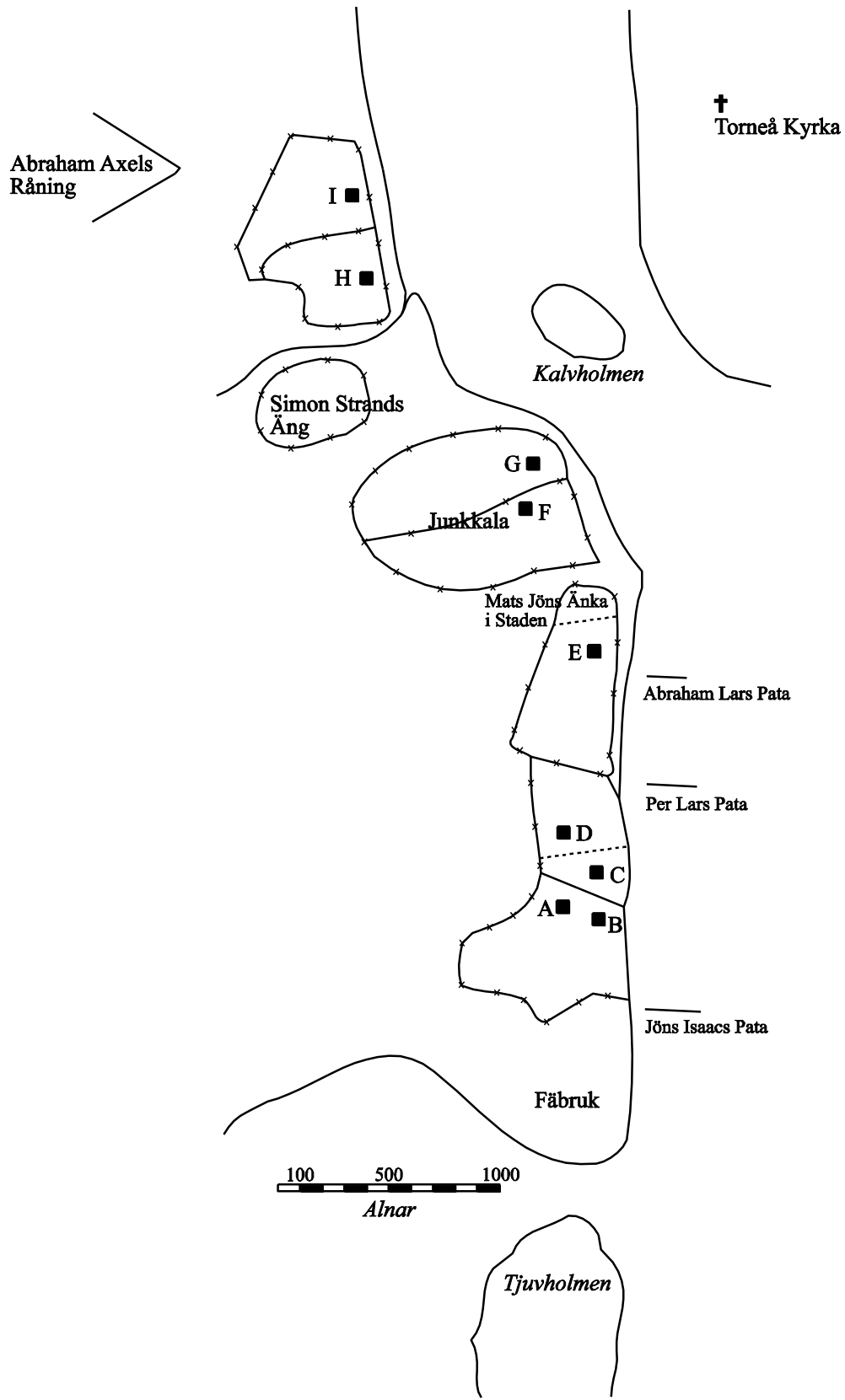
En översiktlig geografisk karta från 1673 över Torne socken visar att det fanns två gårdar norr om *Wuonum Pudas* - Kråklund och Granvik. De framstår som fullt utbyggda hemman på den karta som åtta år senare upprättades av Kiöping som karakteriserade sin produkt sålunda: *Geometrisk upå Haparanda i Torneo socken till åker äng och vad mera notabelt vara kan, som vidhängande annotation nogsamt utsäger, både till dess rätta kvantitet och kvalitet, avmätt, uttrit och kalkylerat i juni anno 1681.*⁹⁷ Figur 16 anger huvuddragen i Kiöpings karta, där dock de enskilda åkertäckerna utelämnats. Kartan visar att nya odlingsområden skapats genom landhöjningen; kustlinjen har flyttat längre ut och öar har blivit större. Även fiskeplatserna vid älven har nu för första gången uttritats. Tabell 9 anger Kiöpings redovisning av Haparanda by 1681:

Tabell 9. 1681 års kartering av Haparanda.

Ägare	Beteckning	Sentida nr och benämning	Mtl.	Åker (tl, skl)	Hö (lass)
(Nils Rääf)	I	9 ; Granvik	-	-	-
(Casper Ekman)	H	10; Kråklund	-	-	-
-	G,F	1 ; Haapaniemi	$\frac{1}{4}$	-	-
Mårten Kiämpe	E	2 ; Krook	$\frac{1}{3}$	2, 6	45
Axel Abrahamsson	D	3,4; Asplund, Israeli	$\frac{1}{2}$	1, 7	53 $\frac{1}{2}$
Johan Pedersson	C	5 ; Kapellansbostället	$\frac{1}{4}$	-, 6	22
Lars Jönsson Coore	B	6 ; Kopukka	$\frac{1}{3}$	2, 5	39 $\frac{1}{2}$
Clemt Jönsson	A	7 ; Förare, Sax	$\frac{1}{3}$	1, 4	19 $\frac{1}{2}$

⁹⁶ Sigurd Erixon, *Svenska byar utan systematisk reglering*, Stockholm, 1960, s. 203-204.

⁹⁷ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning Å 24-5:1.

Figur 16. Rekonstruktion av Kiöpings karta över Haparandaområdet 1681.

Kråklund och Granvik norr om Vuonon Pudas, vilka brukades av borgare, upptogs inte i Kiöpings förteckning över mantal och areal, då rätten till marken var föremål för en tvist mellan brukarna och Torneå stad. Gårdstunena var försedda med åbyggnader och åkrarna omgavs av gärdesgårdar vilket visar, att det rörde sig om regelrätta gårdar. Ängsområdet som benämndes *Simon Strands Engh*, norr om Haapaniemi i 1681 års karta, innehades av Henrik Strands bror Simon som 1680 gift sig med skepparen Johan Thomasson Haaks änka Brita Ersdotter och på så sätt kommit över marken. Marken hade 1642 ägts av borgaren Bengt Jönsson och därefter övergått till skepparen Hans Hansson Wass, som då han flyttade från Torneå sålde ängen till Johan Thomasson.

Haapaniemi eller Junkkala torpet, som det benämndes i mitten av 1600-talet, var ännu upptaget som öde vid karteringen 1681. Hemmanet utgjordes av två till varandra gränsande och med gärdesgård åtskilda delar med var sin åbyggnad. Den norra hemmanshalvan utgjorde det tidigare nämnda Haapaniemi, som på grund av obetalda utskylder övergått till kronan och nu upptagits på öde av befallningsman Hellebohm. Den södra hemmanshalvan innehades av rådman Isac Ersson i Torneå. Vidare innehades ängsmark i anslutning till Haapaniemi – Pålacks huhda – av Carl Sigfridssons änka Margareta Clemetsdotter. Delar av den i 1647 års karta inritade hagen söder om Junkkala innehades 1681 av *Mats Jöns änka* i staden. Mats, som blev borgare i Torneå 1654, var son till Jöns Olofsson på Tikka eller Mäki i Seskarö. Mats Jönsson, som fanns i Torneå redan 1654, återfinns 1677 i Stockholm på Rännarbanan i Löfvångers kompani och samma år blev han knekt vid Flotteskadern och kapten Arvid von Grabbens kompani i Dalarö. Som soldat i Kalix kompani var han i Large och Åhus 1678, i Ystad 1679 och i Stralsund 1680. Två år senare upptogs *Hustru Brita Mats Jöns* i längden i Torneå vilket antyder att maken avlidit. Någon specificering av de icke mantalssatta ägorna görs inte i kartan, men tiondelängden för Torneå den 28 augusti 1682 torde röra sig om dessa ägor.⁹⁸

Till Haparandahemmanet hörde vid denna tid ett stort antal ägor. *Axel Abrams råning*, eller *Påttan nitity* i anslutning till Granvik, utbreddes sig åt sydväst mot Vuono där Haparanda bys ägor uppgavs ta vid. Axel Abrahamsson innehade fortfarande på Suensaaris nordöstra sida Karhusaari ängsholme, som senare kom att tillhöra Torneå stad och genom landhöjningen blev en del av stadsön. På det blivande Kaplansbostället, som legat öde under några år, hade åkermark uppodlats men hemmanet avskiljdes inte med någon gärdesgård från Asplund och Israeli vilket antyder att dessa hemman under Kaplansboställets ödesmål kan ha drivits i sambruk. De sydligaste hemmanen Kopukka, Förare och Sax drevs fortfarande i sambruk och åbyggnaderna fanns inom ett och samma gårde där åkrarna uttritats utan angivande av någon specificerad ägare.

1697 års karta av Kruse

Simon Strands äng, som låg väster om Gränsvallen, och de åkrar som 1681 upptogs inom detta gårde, innehades enligt 1697 års karta av borgarna Johan Persson Wiipo, Hans Hansson Braas och Henrik Nilsson Piipo i Torneå.⁹⁹ Söder om *Ryme åja*, i *Ryme niemi*, hade Bengt Larsson som var gift med Anna Kempe en ängslott. Majorsbostället var ännu under uppbyggnad och Haapaniemi var en gärdesgårdsinhägnad äng. Kråklund innehades av Erik Brunnius och Granvik hade övertagits av Nils Rääfs son Erik Nilsson. Hans Hansson Braas kan ha fått marken i norra Haparanda genom fadern Hans Abrahamsson eller hustrun som var dotter till Carl Sigfridsson.

⁹⁸ Peder Planting 1 skl, Simon Strand 5 skl, Carl Sigfridssons änka 2 ½ skl, Isak Ersson 5 skl, Nils Rääf 3 skl, Hindrik Strand 1 ½ skl, Mats Jönsson 1 skl.

⁹⁹ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning, Å 24-5:2.

1728 års karta av Brenholm

En ny kartering av Haparanda gjordes 1728 av lantmätare Brenholm som ger en detaljerad beskrivning av gårdarna.¹⁰⁰ Enskilda åkertegar har utelämnats i den förenklade kartversionen i figur 17 där Brenholms stavning behållits. Uppgifter om åker- och ängsarealen - tabell 10 - omfattar inte Granvik och Kråklund, vilka vid denna tid räknas in under Mattila.

Tabell 10. 1728 års kartering av Haparanda.

Nr, ägare	Brukad åker (tl, kpl)	Gamla lägder (tl, kpl)	Äng (tl, kpl)	Hö (parmar) ¹⁰¹
1, Vålborne Majoren på Haapaniemi	-	2, 24	22, 12	9
2, Samuel Krook	2, 20	-	27, 22	15
3, Abraham Axelsson och Israel Abrahamsson	4, 1	-, 1 ½	17, 20	7.5
4, Komminister Henrik Tornberg	1, 28	-	20, 26	11
5, Johan Larsson Kåpoca	2	-, 16	22, 20	10.5
6, Mickel Mickelsson och Abraham Clemetsson	2	-, 16	32, 20	16.5
7, Färjkarlen Johan Jönsson	-, 4 1/8	-	-, 22	0.5
8, Karin Jacobsdotter	-, 1 ¼	-	-, 2	-
9, Piipos gärde tillhörande Samuel Krook	-	-, 30	1, 6	1
10, Wiipos gärde tillhörande Lars Nystedt	-	-, 23	5, 26	6
11, Malin Hindersdotter	-, 7 ¾	-, 1 1/3	1, 12	-
12, Nyligen uppbruten rotjord tillhörande 3 och 5	-, 7	-	4, 14	2

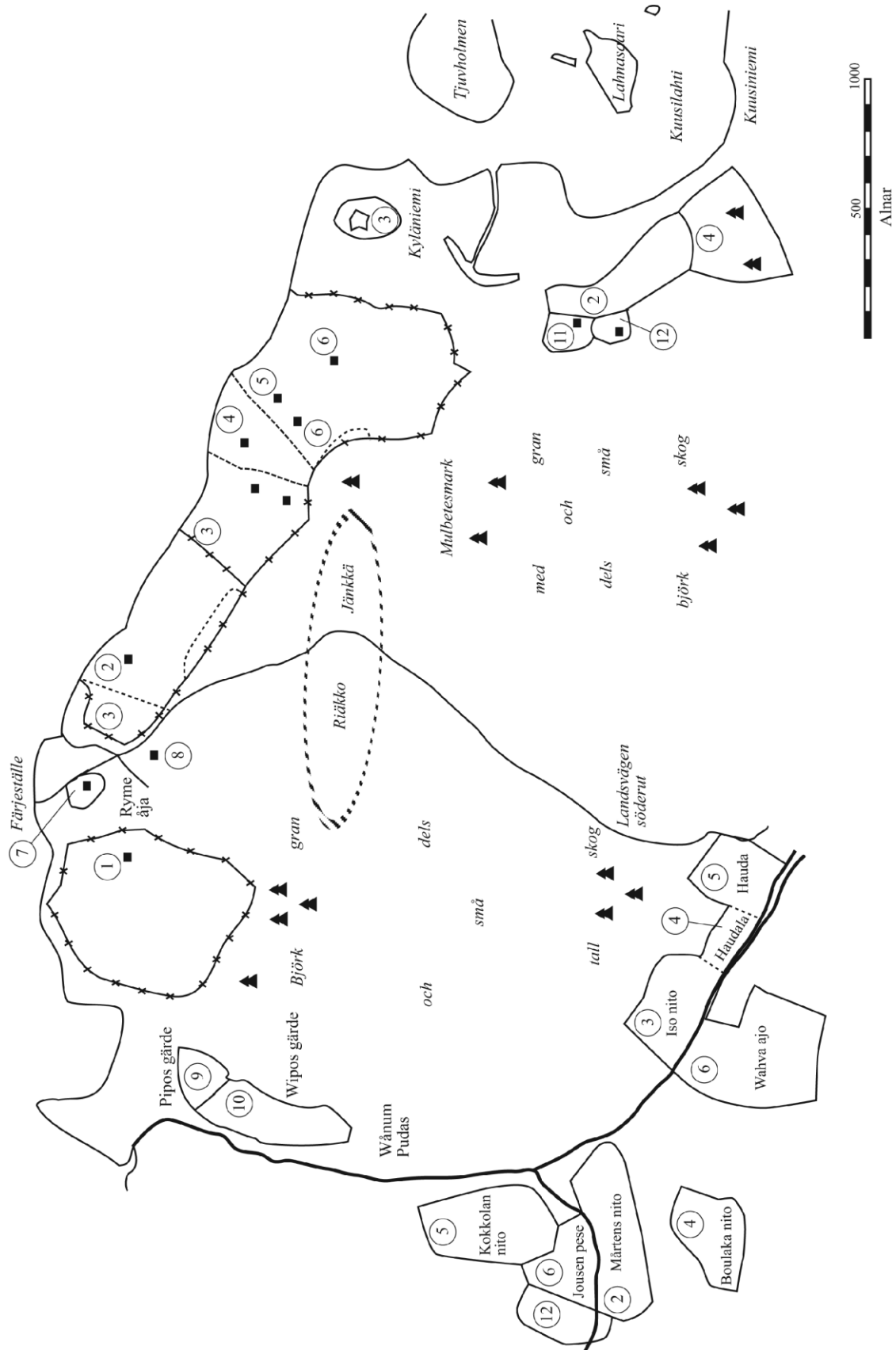
Kartan visar hur Haparanda utvidgats mot Kyläniemi - Tjärhovet - och Kuusiniemi - Grankullen - genom att land vunnits från havet. Kyläniemi kom senare att benämnas *Luiko niemi* [Svanudden]. På Simon Strands äng vid *Wånum Pudas* hade åkermark tillkommit och benämndes nu Piipos och Wiipos gården. Piipos gärde hade övergått till Samuel Krook och Wiipos gärde redovisades av sergeanten Lars Nystedt, som gift sig med Johan Persson Wiipos änka Barbro Kempe, som var dotter till Henrik Mårtensson Kempe och Barbro Abrahamsdotter Burelia. Dessa gården angav Brenholm *berättas höra under Staden*, vilket syftar på att magistraten i Torneå försökte hävda, att området utgjorde en del av stadens privilegiemark. Slätterängar i Vuonon pudas benämndes *Kokkolan niitty, Jousen pesä, Mårtens niitty, Iso niitty, Haudala, Puolaka niitty och Wahva ajo*. Ett sankt område - *Rieko jänkkä* - sträckte sig längs nuvarande Västra Esplanaden. Närsta och nuvarande stationsområdet var enligt kartan skogsmark beklädd med *björk, gran och små tall*.

Utöver de tidigare etablerade 6 hemmanen har på Brenholms karta tillkommit två torpställen vid *Ryme åja*. *Poulakan niitty* torde ha varit det som ryttaren Nils Pålack upprymde då han uppgavs ha återvänt från sin krigsfångenskap. Färjkarlens torp innehades fram till 1727 av Elias Jönsson från Nedre Vojakkala, som 1708 gift sig med änkan Margareta dotter till länsmannen Sigfrid Jöransson i Övertorneå, som var son till stadsbetjänten Jöran Mattson i Torneå. I samband med giftermålet synes de ha flyttat till Haparanda, där Elias Jönsson dog 1727 vid en ålder av 76 år och änkan Margareta avled två år senare 60 år gammal. Vid Brenholms kartering innehades torpet av Johan Jönsson som uppodlat en liten åkerlapp.

Karin Jacobsdotters torp upptog 1728 endast tomtmark för hennes stuga. Troligen hade torpstället funnits där länge, även om det inte återfinns i tidigare kartor, vilka endast upptog mantalslagda gårdar. Mantalslängden för Haparanda 1695 tar nämligen upp *Hustru Karin Jacob Prophos*. Maken Jacob Jacobsson hade gått som soldat för Jöns Nilsson i Mattila innan han 1669 utnämndes till 3:e profoss vid staben i Torne kompani. Profossens hustru synes ha kommit från Nikkala eftersom hustru Karin Nilsdotter i Kiärsbäck kvitterade ut profossens lön i Torneå den 5 mars 1690. Jacob Jacobsson hade möjligen avlidit detta år, då han den 15 juni försvann ur rullan.

¹⁰⁰ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning, Å 24-5:3

¹⁰¹ 1 parm = 1 lass.

Figur 17. Rekonstruktion av Brennholms karta över Haparanda 1728.

Två områden kring Haparanda benämndes på 1600-talet Kuusilahti, dels det blivande Granvik, dels Grankullen där Malin Hindersdotter 1728 nyligen uppgavs ha anlagt några kappland åker och äng. Malin Hindersdotter Hielte - soldaten Axel Clemetsson Hieltes änka - upptas i mantalslängden över Haparanda 1711 på hemmanet Sax tillsammans med pigan Karin. Axel Clemetsson, som var korpral i Majorens kompani, hade i januari 1700 som karolinerknekt följt kungen på krigstågen i Polen och Ryssland och hustru Malin kvitterade i januari 1709 ut makens hemmansränta på 19 daler 16 öre silvermynt i Torneå. Avdrag gjordes dock för tiondepengar och centonal innebärande att 1 % av vederlaget avsattes till Vadstena krigsmanshus. Axel Hielte befann sig då i de sumpiga ryska skogarna på marsch mot Ukraina och Poltava där han synes ha stupat. Den nyligen uppbrutna rotjorden i Kuusilahti, tillhörande hemmanen 3 och 5, hade troligen iordningställts för rotens soldattorp vilka inritats på kartan.

Haparandahemmanen hade i början av 1700-talet ett antal ägor i grannbyarna. Till Krook hörde gamla skatteägor på Mattilansaari samt ängar i Koivusaari, Alkusaari och Kiurinsaari i Övre Raumo. Området norr om Krook, vilket tidigare innehades av Bengt Larsson, hade 1728 övergått till Abraham Axelsson på Asplund. Till Abrahams hemman höde ängar i Övre Raumo (*Koivusaari, Kiurinsaari, Mesosaari, Korkoniity*), Påttan (*Palosaari*), Mattila (*Påttan nito, Revonitu*), Suensaari (*Karusari*), Nedre Liakka (*Alanen Ruttopudas, Nelihara, Kielosaari*) och Nikkala (*Packalanajo*) vilka förvärvats under farfaderns tid som länsman. Johan Larsson Kopukka, Mickel Mickelsson Hafsstrand och Abraham Clemetsson Sax, vilka drev hemmanet i sambruk, innehade ängar i Påttan (*Esisaari, Palosaari, Raustinajo*), Björkönen (*Kirkonajo*) samt i Nedre Raumo (*Tikansaari, Wallolansaari*). Vidare hade Kraaseli i älvmynningen uppodlats av Abraham Axelsson och Israel Abrahamsson. Abraham Axelsson uppgavs 1706 även inneha hagen Nasuajänkkä. Till Kaplansbostället hörde ängsmark i Vuono (*Putkinsaari*).

När Haparanda karterades av Adolf Fredrik Merckell 1792 innehades färjebostället av färjkarlen Johan Persson Förare. Vid *Ryme åja* fanns små åker- och ängslappar vilka innehades av komminister Antmans änka, smeden Henrik Sundelin, inhysesmannen Asp, inhysesjonet Agneta Persdotter samt handelsmannen i Torneå Israel Asplund.¹⁰² De två torpställena i Kuusilahti innehades av soldaterna Anund Anundsson Krook och Johan Matsson Hell.

---

¹⁰² Lantmäterimyndighetens arkiv Luleå.

Åker, äng och boskapsbestånd i Haparandaområdet

Johan Bureus gjorde i slutet av 1500-talet en resa i Norrlands kustlandskap. Han ger i sina uppteckningar – *Sumlen* – en bild av *Övver Torne*, som var det nordligaste området han besökte. *Ther er alt finskt folk* säger Bureus. Han visar i en teckning, att varje gård har ett högt stekarhus, som var vidare upptill än nedtill och hade två tak. Gårdarna var kringbyggda och stugorna hade små fönster på väggarna. På gårdarna har Bureus tecknat höga hässjor omgivna av gärdesgårdar för att hålla boskapen borta. Mycket tyder på att hässjorna, som Bureus såg, var avsedda för korn eftersom åkerjorden under 1500-talet nästan uteslutande besåddes med detta sädeslag i Tornedalen. Först i början av 1600-talet började råg förekomma i längderna och den tycks endast ha odlats vissa år och då endast på de större gårdarna. Tiondelängden 1601 för Suensaari och Pudas, där Haparandas gårdar inräknades detta år, illustrerar detta förhållande:

	Korn	Råg
Suensaari	33 ½ skäl	7 ½ skäl
Pudas	15 skäl	½ skäl

Åkerbruk och missväxtperioder

1559 års jordebok ger den första direkta informationen om åkerjorden i Haparanda och nästa uppgift fås först i redovisningen av årliga räntan 1607 då för första gången varje hemmans åker uttrycks i spann utsäde.¹⁰³ Trots att andra nyttigheter såsom fisket inte upptogs klagade Torne sockenmän på den nya beskattningen, vilket fick Karl IX att ge dem en skarp tillrättavisning. I ett brev från Västerås den 31 december 1607 skriver kungen:¹⁰⁴ *Ider beswäär, att i äre förhögd lagdt till Mantaall [...] är vårt Swar, att wij hafue hafft våre gode Män derheden, som skulle sådantt besee och lathe hwar och een blifue lagdh till Mantaall och vtlagor, efter som dhe hafue Jorden, Fiskerijett och Engier till [...] Men som oss tycker, så reckne i alleenest åkeren och hwadh i såå och reckne inthet hwadh legenheet i hafue derhoos vthi Fiske och Fiskerij, Skogh och Engier, dedh som doch dubbelt meere kan stige än sielfue åkeren.*

1559 och 1607 års uppgifter, kombinerade med boskapslängden 1626 samt Widmans, Kruses och Brenholms kartor, ger en bild av hur hemmanen utvecklats. Tabell 11 anger utvecklingen från 1559 till 1727. Den mark i Haparandaområdet som innehades av borgare i Torneå, vilka inte fått hemmanen mantalssatta, har inte kunnat tas med i tabellen eftersom den ej särredovisades.

Tabell 11. Åkerarealen angiven som spann utsäde.

Nr	1559	1607	1626	1647	1681	1727
Haapaniemi	-	3 ¾	2	6 ¼	-	5
Krook	4	2 ¾	4	6	7 ½	8 ½
Asplund	-	{2	{4	{6	{4	{8
Israeli	-	{	{	{	{	{
Kapellansbostället	-	2	2	3	1 ½	3
Kopukka	{	{	{	6 ¼	5 ¼	4 ¾
Förare	{5	{5	{10	{6 ¼	{3	{4 ¾
Sax	{	{	{	{	{	{
Summa utsäde:	9	15 ½	22	33 ¾	20 ¼	34

¹⁰³ 1605 skedde en ny skattläggning i Västerbotten, varvid hänsyn företrädesvis togs till åkern som angavs efter utsädet i tunnor, spann och skäl. 1607 medgav kungen, att till ett mantal jord finge sammansättas 8 tunnors utsäde, 2 tunnor i linda räknades lika med 1 tunna utsäde. Men i Torne socken, där jorden ansågs vida bättre än i de andra socknarna och där gott tillfälle till fiske förefanns, räknades 4 tunnors utsäde till ett fullgärdeshemman, varjämte man tog hänsyn till ängen. Endast gärdesarealen upptas här.

¹⁰⁴ Johan E Waaranen, *Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid*, II, 1603-1608, Helsingfors, 1864, s. 362-63.

Då åkerarealen första gången redovisades för Haparanda 1559 hade 9 spannländ uppodlats. Nästan hundra år senare uppgick åkerarealen till närmare 34 spannländ. Skörden varierade dock under åren med återkommande missväxtperioder och översvämningar vilket kan avläsas i tiondelängderna, där siffrorna multiplicerades med 30 återspeglar skörden.¹⁰⁵ Guds ords tjänare i Lule socken Anders Petri meddelade den 4 november 1602 att säden av korn och råg, såväl i Lule som i Kalix och Torne socken, genom köld så platt fördärvades att ingen, varken fattig eller rik, haft något att införa i kyrkohärberget detta år. Vårfloden 1605, som var mycket svår, tycks dock inte ha påverkat skördarna. Däremot framgår av en skrivelse - figur 18 - presenterad av Vojakkalabon Clemet Henriksson i Stockholm 1613, att det inte endast var klimatproblem som påverkade bönderna. Den ringa skörden åren innan hade enligt honom gått åt för att utfordra polska och irländska legoryttares hästar vilka förlagts i socknen inför Kolahuståget varför även utsäde förlorats.¹⁰⁶ Tiondet 1614 var mycket blygsamt i Övertorne socken och i Nedertorne var det reducerat till hälften beroende på vattnet och kölden. Underlagmannen Jakob Grubb antyder i en skrivelse den 5 januari 1616, att svår missväxt drabbat hela Västerbotten även detta år. Enligt Grubb hade folket för stor hungersnöd förrest till söder till slättlandet och där tjänar och tigger sin föda, såsom och många hava med allo övergivit hus och hem och flyttat med hustru och barn.

The left page contains the main text of the petition, written in a dense cursive hand. The right page features a signature, a date, and a circular stamp. The text on the right page is partially obscured by the stamp.

Figur 18. Torne sockens besvärsskrift av den 1 juni 1613 överlämnad av Clemet Henriksson.

Den lilla istiden, som drabbade norra Sverige, var speciellt svår de första åren på 1630-talet. Haparanda drabbades då av köld och översvämningar, vilket ledde till en kraftig nedgång i skördarna. I mantalslängden 1633 uppges *Hapakyle* under två år inte ha skördat något till följd av

¹⁰⁵ Av korntiondet gick 2/3 till prästuppbörden och 1/3 till kyrkohärberget. Korntiondet multiplicerat med 30 borde ge skördebeloppet, men det är svårt att avgöra om alla verkliga erlagt en trettiondel av skörden.

¹⁰⁶ RA, Topografica, Ständernas besvär. Allmogens besvär Västerbottens län, Torneå och Kalix socknar Råneå och Luleå tingslag.

kyla och översvämningar varför skattefrihet beviljades för samtliga hemman. Även Torneå drabbades hårt detta år. I ett öppet brev till borgerskapet i Torneå den 16 augusti 1634 gör nämligen drottning Christina veterligt: *Att efter såsom borgerskapet i Tornö giver klageligen tillkänna, hurusom de äro råkade i skeppsbrott i förleden höst och mist all den spannmål som de här i Stockholm till deras uppehälle köpt hade, varöver några människor hos dem har av hungersnöd satt livet till, begärandes ödmjukeligen om lindring, för innevarande års kontribution. Så har de uti deras ödmjuka bön och stora olägenhet nådigt ansedt och här med beviljas att de för detta året med kontributionshjälpen skola förskonade bliva.*

En stabilisering av spannmålsproduktionen i Haparanda tycks snabbt ha skett och redan 1635 var utsädet och tiondet på samma nivå som 1626. Även om missväxt och översvämningar drabbade Torneå i början av 1630-talet återhämtade sig borgarna snabbt och leveranserna till huvudstaden kom snart igång, vilket framgår av hamnpenningslängden för Stockholm. Enbart i månadsskiftet september/oktober 1635 inlevererades på 8 borgare i Torneå stora kvantiteter smör, fisk, hudar samt diverse lappmarksprodukter, vilket framgår av tabell 12.

Tabell 12. Smör och fisk levererat av Torneskeppare i Stockholm hösten 1635.

<u>Skeppare</u>	<u>smör/ost</u>	<u>lax</u>	<u>strömning/nors/saltfisk</u>	<u>torrfisk</u>
Per Andersson	41 tnr 18 lp	282 tnr	30 ½ tnr	24skpp18 lp
König Persson	43 tnr 16 lp	195 tnr	50 tnr	700lp
Per Persson	35 tnr 8 lp	220 tnr	32 tnr	31 skpp
Per Jönsson	24 ½ tna 19 lp	166 tnr	45 ½ tna 5 lp	305 lp
Nils Oravainen	11 tnr 26 lp	119 tnr	6 ½ tna	12 skpp
Johan Abrahamsson	9 ½ tna 2 lp	122 tnr	22 ¼ tna	19 skpp
Lars Simonsson	4 tnr 21 lp	50 tnr	22 tnr	76 lp
Nils Jönsson Junkkala	5 tnr 33 lp	80 tnr	12 tnr	30 lp

I slutet av 1630-talet inträdde en ny missväxtperiod, vilket omnämns i ett brev till konungen från Luleå socken 1640: *Gud vet, att man här både i detta förlidne år så väl som i det förra haver förtärt till bröd bark, hackat och malet halm och annat, som oskäligen kreatur pläga förtära.* Även Haparanda drabbas vid denna tid där ingen förmådde erlægga tionde 1642. Simon Jönsson på det blivande Kaplansbostället drabbades hårdast och han skattade vare sig 1640-42 eller 1644. Redovisningen 1647 antyder en stabilisering av förhållandena, men knektutskrivningar, i kombination med svåra missväxtår på 1660- och 1670-talet, innebar än en gång en kraftig nedgång i fiske och skördar. Kyrkoherde Torneus meddelade den 18 september 1665 i ett brev till Abraham Momma, att till följd av att laxfisket slagit fel detta år, och han inte uppburit mer än hälften av tiondet i socknen, önskade han få ett lån från Momma för att kunna betala sina skulder på 1400 daler till Petter Johansson och Carl Sigfridsson.¹⁰⁷ I ett brev till Abraham Momma den 29 september 1666 meddelade Torneus, att han för att kunna betala sina skulder avsåg att sälja skutan, som låg i Stockholm med tamp och tyg. Återigen tvingades Kungl. Maj:t 1669 att bevilja lindring i utlagorna, eftersom skörden förlorats på grund av stark frost och köld.

Vid 1681 års kartering redovisades ingen åker för Haapaniemi där det 1647 odlats drygt 3 tunnland. Nedgången förklaras främst av att husbonden vistades i Stockholm under kriget vilket ledde till att Haapaniemi lämnades öde. Missväxterna drabbade alla hemman och de stora

¹⁰⁷ RA, Momma-Reenstiernasamlingen, E2497.

utskrivningarna till krigen mot Danmark och Brandenburg i slutet av 1670-talet innebar att gårdarna tappades på arbetskraft. Jordbrukstekniken var outvecklad och produktiviteten beroende av muskelkraft. Att mista ett par nävar innebar försvagad ekonomi ty egna ansträngningar kunde man bara öka till en gräns som snart var nådd. I enlighet med ordspråket som säger att en olycka sällan kommer ensam utsattes bonden för ännu ett negativt tillskott 1677, då vårfloeden – *Keksin tulva* – blev ovanligt svår och försakade, att åkrar och ängar i älv dalen förstördes.

Isgången 1677 försämrade återigen fisket vid Suensaari, som redan försvagats till följd av den svåra tappningskatastrofen 1642 som ledde till att älvens huvudfåra definitivt flyttades från västra till östra sidan av Suensaari. Det blivande Kaplansbostället, som var ett av de mer låglänta hemmanen i Haparandaområdet, tycks ha drabbats speciellt hårt av kalamiteterna, vilka bidrog till att gården blev skattvrak i slutet av 1670-talet. Nedgången på Förare och Sax förklaras främst av att husbonden för hemmanet själv gick som soldat och lämnade gården och fisket att skötas av hustru och minderåriga barn. Kråklund och Granvik synes ha klarat sig bättre eftersom en stor åkerareal antyds för dem 1681. Orsaken därtill är troligen att innehavarna, vilka var borgare, kunde dra fördel av den ökade kommers kriget ledde till och på så sätt kunde behålla och även utvidga sina hemman. Det skulle dock dröja ända fram till mitten av 1700-talet innan tillväxten tog fart och skördarna i Haparanda översteg 1647 års nivå.

Ängsmarken

Uppgifterna om hemmanens ängsmark under 1500- och början av 1600-talet är ofullständiga då endast mark inom gårdsgärdet redovisades i jordeboken. Ängsmark belägen på utägor framgår första gången i den geometriska jordeboken 1647. Haparandahemmanets ängsmark i 1607 års jordebok, då gården ännu endast omfattade ¼ mantal, uppgavs till 4 skattlass hö. I början av 1610-talet, då mantalet fördubblats, uppgick ängsmarken inom gårdsgärdet till 8 skattlass. Någon förändring av gårdsgärdet torde inte ha skett därefter fram till början av 1660-talet då ängsmarken redovisas i detalj. En mindre förändring av den totala arealen hade dock skett, när Hans Abrahamsson i samband med sitt giftermål fick *Killare korpi* äng i Övre Vojakkala och Johan Abrahamsson av fadern fick ett markområde vid Haapaniemi. När inventering skedde av de fasta tillgångarna efter Abraham Larsson den 15 mars 1660 inför arvskifte mellan änkan, 7 söner och en dotter redovisades åkermarken inom gårdsgärdet på Haparandahemmanet till fyra tunnland värderat till 80 daler. Vidare upptogs de ängar som redovisas i tabell 13.

Tabell 13. Utägar tillhörande Haparandahemmanet 1660.

<u>Äng</u>	<u>Lass</u>	<u>Daler</u>	<u>Äng</u>	<u>Lass</u>	<u>Daler</u>
<i>Revoniemi ranta</i>	1 ½	9:12	<i>Koivusaari</i>	1 ½	9:12
<i>Åkergården i Packala</i>	2	12:16	<i>Kiurisaari</i>	3 ½	21:28
<i>Ravuputas Nedre Liakka</i>	4	25	<i>Alkosaari</i>	3	18:24
<i>Kielusaari ibidem</i>	1	6:8	<i>Hemmon törmä</i>	3	18:24
<i>Nellihaara ibidem</i>	5	31:8	<i>Kottiniity</i>	2	12:16
<i>Nackon oja ibidem</i>	1	6:8	<i>Korosaari</i>	3	18:24
<i>Kittile niity Raumo</i>	2 ½	15:26	<i>Pallosaari</i>	2	12:16
<i>Kort niity ibidem</i>	2	12:16	<i>Leppisaari</i>	1	6:8
<i>Sammal perä</i>	2	12:16	<i>Packalan oja</i>	2	12:16
<i>Serkoneri niity</i>	2 ½	15:26	<i>Pussi niity</i>	1	6:8
<i>Amman saari</i>	5	31:8	<i>Åkergården</i>	8	31:8

För avbetalning av skulder hade tre ängar i Övre Vojakkala sålts: *Pimeä korpi* om 4 lass, *Killare korpi* om 2 lass samt *Kursar* om 2 lass vilka sammanlagt värderade till 50 daler. Ängen Johan

Abrahamsson pantsatt till borgaren Carl Sigfridsson, och om vilken bröderna tvistat, skulle värderas längre fram. Enligt modern hade dock Johans far bett honom anlägga gärdesgård kring ängen och behålla den för sig själv. Av senare handlingar framgår att denna äng omfattar 4 skattlass. Det sammanlagda ängsinnehavet uppgick således till 8 lass inom gårdsgärdet medan 61 ½ lass skördades på utångar, vilket ligger nära 1647 års angivna 60 skattlass. Värderingen visar, att priset på ängsmark ökat från 2 ½ daler 1623 till i genomsnitt 6 daler 8 öre per lass 1660.

Boskapsbeståndet

Även om marken i Haparandaområdet inte var den mest lämpade för åkerbruk gav strandängarna ett gott kreatursbete, vilket innebar att hemmanen tidigt höll sig med ett relativt stort bestånd av nötkreatur och får. På de mera besuttna hemmanen höll man sig även med svin. I tabell 14 sammanställs data över hemmanens boskapsbestånd från 1571 till 1641:

Tabell 14. Boskapsbeståndet angivet i antal hästar (h), nötkreatur (n), får (f) och svin (s).

Hemman	1571	1600	1621	1626	1630	1641
	h, n, f, s	h, n, f	h, n, f, s	h, n, f, s	h, n, f, s	h, n, f, s
Haapaniemi*	-	2, 8, 6	1, 5, 3, 1	1, 7, 7, -	2, 7, 7, -	2
Krook	-, 1, -	1, 14, 5	1, 9, 3, -	2, 16, 10, 1	2, 15, 10, 1	3, 19, 30, 5
Asplund	-	-	{2, 12, 3, 2	{2, 8, 5, 4	{2, 7, 5, 4	{1, 6, 2
Israeli	-	-	{	{	{	{
Romila	-	1, 6, 4	-, 6, 2, -	1, 2, 2, 1	1, 2, 2, 1	1, 5, 3
Kopukka	{	{	{	{	{	{
Förare	{1, 9, -, 1	{2, 15, 6	{3, 21, 8, 2	{5, 24, 10, 1	{2, 16, 7, -	{2, 13, 2
Sax	{	{	{	{	{	{
Summa:	<u>1, 10, -, 1</u>	<u>6, 43, 21</u>	<u>7, 53, 19, 4</u>	<u>11, 57, 34, 7</u>	<u>9, 47, 31, 6</u>	<u>9, 43, 37, 5</u>

Boskapsbeståndet ökade snabbt fram till mitten av 1620-talet, varefter en utplaning sker. En delförklaring till detta kan vara att Kopukka och Romila drabbades av våld, medan de övriga hemmanens ägare var engagerade som borgare i Torneå vilket innebar att de mer ägnade sig åt handels- och fiskeverksamhet än åt att utveckla jordbruket. Samma uppbromsning i tillväxten inträffade även i Luledalen, där förklaringen enligt Enequist antogs vara att tidiga längder ger en sannare bild än senare i enlighet med det kända förhållandet att en ny skatt är effektivast när den börjar utkrävas, och därför bättre återspeglar skatteunderlaget.¹⁰⁸ För att undkomma rumpeskatten fördes på sina håll boskap ut i skogen vid taxeringen för att sedan återhämtas när längden levererats. Andra knep var att göra kor till kalvar och hästar till föl eller att tidigarelägga slakten.

Missväxterna i början av 1630-talet, kombinerat med knektutskrivningar, torde vara det som främst påverkade nedgången i boskapsbeståndet i Haparanda. Redovisningen omedelbart efter 1636 tyder dock på en viss återhämtning. Utöver boskapen på Haapaniemi höll Nils Junkkala 2 hästar, 8 kor och 2 får i staden, medan Abraham Larsson och Jöns Isacsson utöver boskapen i Haparanda endast redovisade 1 häst och 6 getter var i Torneå. Boskapsökningen på Krook 1641 förklaras av att kaplanen Johannes Kempe hade övertagit hemmanet. Då han 1637 bodde hos svärfadern kyrkoherde Wargius höll han 1 häst, 1 föl, 4 kor och 6 får, medan svärfaderns besättning motsvarade den på de större gårdarna i socknen: 4 hästar, 1 föl, 1 stut, 1 tjur, 16 kor, 4 kvigor, 18 får och 6 svin.

Återhämtningen efter 1630-talets nödår avlöstes snart av nya katastrofer. Tolvmännen i Nedertorneå socken anhöll den 17 mars 1666 om skattelindring beroende på att isgången i älven

* Borgaren Nils Jönsson Junkkala redovisar från och med 1630 delar av sitt boskapsinnehav i Torneå.

¹⁰⁸ Gerd Enequist, *Nedre Luledalens byar, en kulturgeografisk studie*, Geografica 1937, s. 60.

25 år tidigare varit så svår, att den fördärvat fisket i Kiviranta genom att stora stenar förts in i varpet, så att lax inte längre kunde fiskas. Bönderna tvingades ändå i skatt erlægga 15 tunnor lax årligen trots att laxbruk inte gick att bedriva på de gamla fiskeplatserna. 1641 inskeppades i Stockholm mer än 619 tunnor lax från Torneå medan inget inskeppades 1642 efter den svåra isgången då heller inget tionde utgavs i Haparanda. De av skatter tyngda bönderna drabbades säkert av *Keksins tulva* som blev kännbar både för rik och fattig. Avsaknaden av Torneåskeppare i hamnpenningslängden för Stockholm 1676-80 antyder att även borgarna drabbades under denna period, då kriget med Danmark också krävde sin tribut.

Vedermödornas tid

Även om bönderna på de större hemmanen drabbades av missväxt, nedgång i laxfisket och ökade utskylder till följd av krigen, så torde de dock i fisket och boskapsstocken ha haft en buffert att ta av till skillnad från torpare och småbönder vilka i bästa fall höll sig med en ko och något får. Att vedermödorna för dem torde ha varit fler än glädjeämnena under de magra krigsåren på 1670-talet, antyder en domboksnotering som lades till handlingarna 20 maj 1680:

Samma dag inlevererade Rådmanen Wälborne Mickel Jönsson ett kontrakt av den 14 maj 1677 emellan sig och Malin Persdotter [Ava], av gode män underskrivet, angående hennes son ett barn om 10 år, Henrik Henrikssons broder, som hon till Mickel Jönsson, uti den hårda tiden transporterat haver, med sådan condition, att Rådman Mickel Jönsson skulle honom uppfostra uti sitt bröd och sin tjänst till dess han så till sin ålder kunde hinna, att han kunde för uppfostringen rätt göra, och hon skulle varken nu eller i framtiden efter honom fråga. Begärandes alltså Mickel Jönsson, efter hon uti hans frånvaro sin son allom ovetterligen bortlockat haver, skall härför lagligen plikta, eller och antingen pojken igen förskaffa, eller för tre års kost och kläder betala. Här till Malin svarade, sig ej kunna till kontraktet neka, utan säger gossen själv bortlupit utan sin [hennes] vilje och vetskap. Alltså framträdde Gabriel Nilsson [Junkula] stadsbetjänten, som var utskickad till modern, efter gossen, då hon har svarat att gossen var i Nikkala, och när Gabriel förde honom till staden tillbaka, har hon varit i försåt, och tagit gossen bort ut ur släden, och kallat stadstjänaren en Stadshund, och med munbruk honom överfallit.

Modern Malin Persdotter Aava - med ättlingen Anna Greta Larsdotter Björnström hundra år senare som husmor på Sundholmen - fann ingen förståelse för sin önskan att återfå sin son efter fredsslutet, när tiderna tycktes bli bättre. Hon dömdes för gossens borttubbande sina 3 mark, och för stadstjänarens Gabriel beskyllande sina 6 mark, samt att till rådmannen Mickel Jönsson betala 40 daler för det han under 3 år utlagt för kost och kläder. Domen avslutades som följer: *och drager modern försorg om gossen här efter, bäst hon förmår.*

Vedermödornas tid var inte heller förbi sedan fred slutits med Danmark och Brandenburg 1679. Sommaren 1686 förstörde ett långvarigt regnande allt hö och på hösten tog köld och hagel säden. 1691-93 och 1695-97 var det åter missväxt. Landshövdingen angav i en skrivelse 1697, att befolkningen i Norrbotten dog hoptals, så att man på vissa ställen inte hann begrava de döda. Tre år senare var det dags för nästa åderlåtning då Torne kompani mobiliserades och knektarna överskeppades till slagfälten i Balticum för att delta i flera ärofulla slag innan kompaniet praktiskt taget uttraderades vid Poltava. En fortsatt hög utskrivning av knektar gjorde att en stor del av den manliga befolkningen förlorades. Dessutom drabbades socknen inte bara av pesten utan också av ryssarna, som brände gårdar och bortrövade kreatur, vilket ledde till att jordbruk förföll och hemman lämnades öde under de första årtiondena på 1700-talet. Det skulle komma att dröja mer än ett halvt sekel, innan befolkningsmängden var tillbaka på 1700 års nivå.

Haparandahemmanens historia och deras invånare

Ägarförhållandena för Haparandas hemman, från mitten av 1500-talet fram till början av 1700-talet, kommer i det följande att beskrivas utgående från samtida information. För att säkerställa vilka som var husbönder och boende på hemmanen krävs ett brett källmaterial. Husbonde- och arvs-skiften på skattegårdar ägde rum vid olika tidpunkter, det senare ibland mer än tio år efter att en ny husbonde tillträtt, vilket innebär att domböcker och mantalslängder ger säkrare uppgifter om innehavarna än jordeböckerna. Mantalslängder återspeglar emellertid inte heller alltid de reella förhållandena, då äldre bönder på tingen kunde meddela, att de ville avträda hemmanet till en son och därmed bli strukna ur mantalslängden för att slippa betala pålagorna. För att en person står som ägare i jordeboken, behöver det således inte innebära att han fortfarande är innehavare och bara för att en person försvunnit ur skattelängden, innebär det inte alltid att han avlidit.

Åker och ängsmark i direkt anslutning till stamhemmanen torde inte ha förändrats från slutet av 1500-talet fram till mitten av 1700-talet. Vid arvs-kifte skulle nämligen alla ägor i anslutning till stamfastigheten - släktjorden - ingå i en lott, som på grund av bordsrätten skulle tillfalla den äldste sonen. Om inga söner fanns, eller om dessa inte hade ekonomiska möjligheter att inlösa hemmanet om det var in-tecknat, hade en dotter, förutsatt att hon var gift, rätt att lösa jorden. Hennes man blev då husbonde med rätt att svara och kära för henne i rätten. Hustruns släkt hade dock fortfarande släktjorden under uppsikt. Jord fick nämligen endast bytas ur hemmanet med släktens samtycke och vid försäljning skulle jorden först uppbjudas till släkten. De i jorda- och ärvdabalken noggrant reglerade bestämmelserna innebär att förändringar av jordinnehav kom att behandlas på tingen. Genom att studera tingsprotokoll avseende mark- och fisketvister fås upplysningar om ägar- och släktförhållanden under denna tid. Bomärken och namnbruket - äldste sonen fick oftast farfaderns och den näst äldste morfaderns förnamn - har också i vissa fall kunnat användas för identifiering av hemman och personer i det tidiga Haparanda.

Vardagslivets händelser passerar flyktigt förbi i rättsprotokollen. Även om de personer som uppträdde vid tingen inte nödvändigtvis återspeglar karaktären hos 1600-talsmänniskan, torde man med tanke på återkommande händelser, kunna använda informationen i tingsprotokollen för en grov generalisering av dåtida karaktärsdrag. Kärleken till arvejorden och fisket gick före nästan allt annat. Trätgirighet och slagsmål var lika vanliga företeelser som sexualbrott. Om domböckernas referat återspeglar verkligheten tycks 1600-talets Haparandabor haft en dålig kontroll av sitt känsloliv. Anledningen till att bagatellartade händelser ledde till våld och följdes av rättsprocesser har av vissa tolkats som en följd av dåtida sociala regler för att hantera konflikter. Våld och ära var nära förbundna med varandra. En förolämpning kunde inte lämnas oemotsagd eftersom detta indirekt styrkte att det låg något i beskyllningen. Genom *örpust* och *hårlugg* angrep man motståndaren vid mindre kränkningar och försvarade därigenom direkt sin ära. Genom att därefter dra upp kränkningen i rätten för att få sin antagonist dömd hade man både försvarat och återställt sin heder och ära. 1600-talets bråkstakar i Haparanda har i domböckerna för all framtid fått sina uppträdanden dokumenterade. Personernas eftermäle kanske inte alltid är smickrande, men de har lämnat ett intressant bidrag till den som vill teckna lokalhistorian.

Under krigsperioderna på 1600-talet drabbades Haparanda av stora knektutskrivningar. I rullorna framskyntar knektarna i Livland på 1620-talet, i Tyskland på 1630-talet, i Skåne under 1670-talet och i Balticum och Ryssland under början av 1700-talet. Många knektar återvände aldrig till sin hembygd. I vissa fall är det enda beviset för att de existerat endast en passus i en rulla angivande att de stupat. I det följande beskrivs såväl dessa perifera Haparandabor som de vilka fick förmånen att bli kvar eller återvända till gårdarna vid älven. Exposén utgår från Haapaniemi, eller Majorsbostället som det senare kom att benämnas, och avslutas med Kråklund.

No. 1 Haapaniemi, Junkkalatorpet eller Majorsbostället

Mats Tomasson som 1565 registrerades i *Westan oon* torde vara identisk med den fogdekarl som i 1558 års avkortningslängd upptogs i listan över svenners löner. Han och Hans Dalakarl uppbar vardera en årslön på 16 mark, medan fogden i Torne och Kemi socken Knut Ingesson erhöll 50 mark. Benämningen *Hapaniemi* dyker dock första gången upp i hjälpskattelängden 1595 då Hindrik Sigfridsson redovisads på en gård mellan *Suensar* och *Påthan*. Det är oklart om därmed avsågs Haapaniemi, eller den dåvarande Klockargården som senare blev Kaplansboställe, eftersom Henrik året därpå försvunnit ur längden och ersatts av Olof Klockare. Det blivande Majorsbostället Haapaniemi, som i slutet av 1590-talet finns i Haparandas norra del, synes dock ha ingått i Henrik Henrikssons stamhemman, vilket var anlagt på Suensaari i mitten av 1500-talet.

Haapaniemi omfattade i början av 1600-talet mark på Suensaari samt strandängar mot Mattila och Vuono. Kolkfiske i älven och skärgårdsfiske, bland annat på Sellön, Kalliokari, Kraaseli och Leppikari, ingick i hemmanet. I början av 1610-talet synes en delning ha skett mellan smeden Bertil Bertilsson, som anlade ett nybygge i Kiviranta, och Per Larsson, som blev kvar på Haapaniemi. Då Torneå grundades 1621 exproprierades Haapaniemis ägor på Suensaari. I samband med nödåren i början av 1630-talet skedde åter en förändring, då Per Larsson - *Haapa Pieti* - bytte sitt fiske på Kraaseli mot Abraham Larssons fiske på Kalliosaari, eller Kalliokari som ön vid Kaakamo då benämndes. *Haapa Pieti* tvingades slutligen överge hemmanet då borgaren Nils Junkkala i början av 1630-talet tog över. Haapaniemi kom därefter under några årtionden att benämnas Junkkala hemman eller Junkkala torpet.

Ytterligare en ändring i bebyggelsen ägde rum i samband med en ägarstrid på 1660-talet då stamhemmanet återgick till *Haapa Pietis* dotter, Hustru Margeta från Stockholm, medan mark söder och väster om Haapaniemi tillföll Nils Nilsson Junkkala, som 1668 sålde sin del till Isaac Ersson i Torneå. Efter en ödeperiod 1676-80 blev Haapaniemi åter föremål för en rättstvist som ledde till att det gjordes till kronohemman. Den långa ödeperioden hade lett till att ägorna stått i träda och delvis förskingrats, vilket medförde att de nya ägarna inte klarade skatten. Haapaniemi inlöstes därför i slutet av 1680-talet av kronan för att tas i anspråk som militiebostad och på 1720-talet uppfördes där ett majorsboställe. 1847 donerades Haapaniemi till Haparanda stad.

Med viss osäkerhet kring etableringen av hemmanet och exakta övertagande år, synes följande husbönder innehaft Haapaniemi från dess grundande fram till att det blev majorsboställe:

1543-1565	Henrik Henriksson	1653-1666	Anders Didriksson
1565-1570	Mats Tomasson	1666-1668	Nils Nilsson Junkkala
1570-1596	Per Nilsson	1666-1676	Margeta Persdotter/Isaac Ersson
1596-1617	Lars Persson	1676-1679	Per Eriksson Planting/Isaac Ersson
1616-1635	Per Larsson	1680-1683	Olof Hellebohm/Isaac Ersson
1635-1647	Nils Jönsson Junkkala	1685-1686	Olof Gran/Isaac Ersson
1647-1653	Anna Junkkala	1686-1690	Nils Johannes Torneus/Isaac Ersson

Lars Persson i Haapaniemiranta

Med tanke på att området där det blivande Haapaniemi kom att anläggas endast var en liten udde i mitten av 1500-talet, är det inte troligt att det hemman som innehades av Henrik Henriksson endast avsåg markområden i Haparanda. Marklandstalet antyder dock att gårdsgärdet redan på 1560-talet kan ha fått sin definitiva utformning.¹⁰⁹ Mats Tomassons vistelse i *Westan oon* blev kortvarigt och efterträdaren Per Nilsson, som synes vara son till Nils Henriksson i Suensaari,

¹⁰⁹ Gården skattade 1562 för 2 markland 2 öresland medan gårdsgärdet 1607 motsvarar 2 markland 4 öresland.

redovisade i räkenskaperna över Älvsborgs lösen 1571 inte något utöver en ko och en häst värderade till 10 mark. Han utökade trots detta snabbt sin odlingsareal och 1582 gav han 5 skäl i korntionde. Tiondelängden 1584 upptar honom under Pudas, vilket tyder på att hemmanet fanns utanför den blivande stadsön, även om det i senare längder redovisas under Suensaari.

De 7 ½ skäl Per Nilsson erlade i tionde 1594 var ett av de större bidragen från Suensaari. Hjälpkattelängden 1595 visar att Per Nilsson ersatts av Lars Persson som torde var sonen. Möjligen hade stamhemmanet delats, då Lars Persson endast gav 3 ½ skäl i korntionde 1597. Hjälpkattelängden 1600 upptar för Lars Persson en kreatursbesättning bestående av 2 hästar, 5 kor, 2 kvigor, 1 tjur samt 6 får. Mantalslängden 1601 upptar honom under Suensaari med tillägget *Hapaniemi randha* och gården var då på 1 mantal. Efter nödåren vid sekelskiftet synes Lasse Persson ha avyttrat delar av hemmanet eftersom gården från 1605 skattade ½ mantal.

Per Larsson eller *Haapa Pieti*

Gårdsgärdet på Lasse Perssons hemman om ½ mantal omfattade 3 ¾ spannländ åker och 5 lass hö 1607. Korntiondelängden 1613 visar att Lasse Persson efterträts av *Margareta enkia*, men i längden till Älvsborgs lösen 1613-18 redovisades hemmanet av Bertil Bertilsson. Där upptogs 1613-14 ett hjonelag och en piga och från 1615 har en dräng tillkommit. Då tiondelängden upprättades 1616 finns Bertil Smed i Kiviranta och Per Larsson i Haparanda. Kopparslagaren Bertil Bertilsson, som troligen gift sig med änkan, skattade två år senare för ⅓ mantal i Kiviranta, samtidigt som Per Larsson blivit husbonde på Haapaniemi, som nu skattade ⅓ mantal. Per Larsson, som enligt roteringslängden synes ha varit född 1602, höll 1 sto, 1 ox, 4 kor och 4 får på gården 1620 då utsädet var 2 tunnor. I samband med att Haapaniemis mark på Suensaari exproprierades 1621 sänktes mantalet till ¼ mantal och av 1626 års boskapslängd framgår att utsädet sjunkit till en tunna korn, medan kreatursbeståndet fortfarande var i stort sett detsamma.

Boskapslängden 1627 upptar ett ödehemman ägt av Hans Persson i anslutning till Haapaniemi. Det övertogs möjligen av Nils Junkkala som 1632-35 redovisade ⅛ mantal i Pottan. Jordeboken 1635 upptar Per Larssons hemman om ⅓ mantal och Nils Junkkala, som redan på 1620-talet brukade mark i Haparanda utan att vara lagfaren ägare, upptas i 1632 års tiondelängd för Haparanda. Jordeboken 1635 upptar ⅛ mantal i Pottan för Nils Jönsson samtidigt som han i tionde erlade 2 skäl och 2 ⅔ kannor i Haparanda. Han upptogs även i boskapslängden för Torneå där han hade 2 hästar, 6 kor och 1 kviga. Boskapslängden för *Haapakylä* 1635 visar, att Per Larsson endast sått 1 tunna och att han bara hade 1 föl och 3 kor.

Tiondelängden 1637 konfirmerar att Nils Junkkala tagit över Haapaniemi efter Per Larsson, som flyttat till Hustru Elisabets hemman i Vuono, där sonen Per Hinderesson enligt rotelängden 1637 gick ut som knekt för Lars Nilsson på Kopukka i Haparanda.¹¹⁰ Peder Larsson tvingades enligt roterullan inlämnad av överste Hans Drake den 26 mars 1641 utgå som knekt för sitt eget hemman och uppges 1643 vara utfattig och mycket skyldig. Vid roteringen 1644 anges att Peder Larssons hemman är taget under kronan till skattvrak och han försvinner sedan ur mantalslängden. 1646 uppges Per Larsson *bo annorstädes* vilket torde avse att han bodde hos modern på Purra i Kiviranta där han senare upptas i tiondelängden. Hemmanet i Vuono övertogs något senare av borgaren Isac Ersson.

¹¹⁰ Längd på manspersoner i Vuono som är 15 år och däröver 1630: Bengt Nilsson [Ranta], Jöns Nilsson [Lassheikki], Mickel Mickelsson [Mikkonen], Henrik Persson [Junkkala], Jöns Jönsson [Fjälä], Henrik Nilsson [Huhtasaari], Thomas Persson [Viinala], Henrik Henriksson [Danell], Jöns Jönsson och Henrik Jönsson [Heiskala], Johan Mårtensson och Mårten Johansson [Wiiki], Joen Eriksson, Gabriel Jönsson och Isac Jönsson [Salmi], Jöns Andersson.

Haapaniemi blir Junkkala

Husbonden på Haapaniemi, borgaren Nils Jönsson Junkkala, bodde kvar på Suensaari, där han 1627 hade 2 hästar, 19 kor, 1 tjur och 3 kalvar i ladugården. Samtidigt bedrev han handel vilket illustreras av en notering i 1635 års tullängd för östra tullporten vid Blockhusudden. *Nils Joensson Junkkala* i Torne – figur 19 – införde då på sin skuta fisk, smör, fjädrar och hudar. Restlängden för kronans stadgelax 1632-33 visar, att han då brukade en del i Kivirantakolken.¹¹¹ I kolklaget ingick 1641-42 även Johan Hansson Kouri, som då tillfälligt bodde i Raumo, och borgaren Hindrik Josepsson. 1638 redovisas *Nils Jönsson borgare* i Haparanda där han skattade $\frac{1}{3}$ mantal. Tiondelängden benämner honom året därpå *Junkula Nils* medan han i jordeboken benämns Nils Jönsson. Boskapslängden för Torneå 1641 visar, att *Jonkala Nils* hade 1 häst, 1 föl, 8 kor och 3 får i staden och 2 kor på gården i Haparanda.

Junkkala torpet synes inte ha använts som bostad eftersom inga personer upptas där, medan hushållet i staden bestod av borgare med hustru, son och legopiga. Med tanke på att mantalspengar endast utgavs för personer i åldern 15-60 år, samt att personer i hushållet vilka arbetade för någon borgare upptogs i dennes hushåll, ingick troligt fler personer i Nils Junkkalas familj. Bland Torneås invånare 1642 redovisades bara 3 söner och 7 döttrar medan drängarna var 21 och pigorna 53. Boskapslängden för Torneå 1645 visar, att Nils Junkkala med sina 1 mark 11 öre i boskapspenning svarade för ett av de större beloppen och att familjen då bestod av borgare, hustru, dotter och dräng. Samma år synes Nils Junkkala ha avlidit - möjligen vid ett skeppsbrott då borgarkollegan Hans Hansson Kouri samtidigt försvinner. Familjen drabbades därefter av fattigdom och förmådde inte erlægga kronoskattan, som restade med 11 daler och 24 öre.

Nils Jönsson Junkkala i Torne
 Lax: - 30 $\frac{1}{2}$: - 30:
 Binas - 5 $\frac{1}{2}$: - 2: 26
 Ströings 12 $\frac{1}{2}$: - 9: 10
 Binas - 33 $\frac{1}{2}$: - 11: 17 $\frac{1}{2}$
 god kor - 30 $\frac{1}{2}$: - 22 $\frac{1}{2}$
 Rogu - 90: - 2 26
 Drängar - 2: - 6
 Fjädrar - 6 $\frac{1}{2}$: - 6
 Hudar - 6 $\frac{1}{2}$: - 6
~~188: - 4~~ 39, 30

Figur 19. Tulldeklaration för Nils Jönsson Junkkala i Torne vid Blockhusudden 1635.

¹¹¹ RA, Länsräkenskaper Västerbotten, Verifikationer, 1648, fol. 507-08.

Hustru Anna Junkkala

Nils Jönsson Junkkals änka Anna redovisade 1645 gården i Haparanda.¹¹² Benämningen *bårgerska* visar att hon vunnit burskap och fortsatt den av mannen bedrivna verksamheten. Restlängden den 8 juli 1646 anger: *Hustru Anna änka sitter med sex små barn restar 13 daler kopparmynt och 6 öre för åren 1643 och 1644*. Hon skattade 1647 för 3 $\frac{1}{8}$ tunna utsäde och 25 lass hårdvallsäng i Haparanda och för $\frac{3}{4}$ tunnors utsäde i Torneå, där hennes åker gränsade till Abraham Larssons ägor på stadsön. Detta år uppges dock att all hennes åker har avfrusit. På Junkkala upptogs ingen person 1644-48 men sistnämnda år upptas Hustru Anna Junkkala med dotter och legopiga i kvarntullslängden för Torneå. En byteslängd efter Junkkala Nils upprättades den 21 juli 1649 av vilken det bland annat framgår att han var skyldig Peder Andersson 40 daler. Dottern Margareta Junkkala synes ha övertagit gården eftersom hon redovisades i längden över dem som inte förmått utgöra laxtaxan 1648-49. Margareta restade $\frac{1}{2}$ tunna lax för Sällön, medan maken Jöns Eriksson Junkkala restade 3 lispund i *Swensare*.¹¹³ Gården i Torneå redovisades 1650 av *Hustru Margareta Jöns Ers*, som fanns där med två söner och en legopiga. Två år senare hade Anders Didriksson flyttat in på gården i Torneå och gift sig med Jöns Eriksson änka.

Anna Junkkala tvistade i slutet av 1650-talet med Nils Rääf när hon krävdes på en skuld, som hennes salig måg Jöns Ersson skulle ha reglerat.¹¹⁴ Den 10 augusti 1657 besvärade hon sig på rådstugan i Torneå över att Nils Rääf, som var kronans uppbördsman vid denna tid, inte betalt hennes femtedel av en arvslott på 100 daler, vilken hon i tre års tid väntat på. Nils Rääf förebar att pengarna betalats till en annan medarvinge, nämligen *Johan Koure* i Vojakkala. Arvingarnas skiftesförrättare Henrik Mårtensson, som var gift med borgaren Hans Hansson Kouris änka, framhöll att när bytet hölls fanns där både säkra och osäkra fordringar och att dessa fördelats i proportion mellan arvingarna. Rätten kom så småningom fram till att Nils Rääf skulle betala Anna Junkkala 20 daler och 6 daler i ränta eller tillsammans 26 daler kopparmynt. Processen antyder att Anna kan ha varit dotter till Hans Henriksson Kouri i Övre Vojakkala.

Sämskmakaren Anders Didriksson

Anders Didriksson upptas första gången i borgarlängden för Torneå 1650 tillsammans med två drängar, vilka torde ha varit hans bröder. För att bli godkänd som sämskmakare i Torneå erlade han 8 daler i burskapspengar.¹¹⁵ Anders, som 1651 bötfälldes för lägersmål, var året därpå gift med Margareta Junkkala, vilket antyder att hon var föremålet för handlingen. Han redovisar *Junkkala Tärp* i tiondelängden 1653 då 1 skäl korn erlades samtidigt som Hustru Anna Junkkala upptas i röklängden. Året därpå står Anders Didriksson som husbonde även i röklängden. Hustru Margareta Junkkala synes ha avlidit i mitten av 1650-talet då Anders uppges vara änkling 1657. Han kvarstår som husbonde på Junkkala fram till 1666.

Anders Didriksson kom till Torneå samtidigt med sina bröder Botvid som var skraddare och Olof som var hattmakare. Enligt saköreslängden 1657 erlade Olof 40 mark i böter för våldsverkan och brodern Anders inkallades den 4 juni samma år till rådstugan i Torneå där han senare blir en flitig gäst. Laxhandlaren Petter Eichman i Stockholm framlade 1657 genom sin broder Casper i Torneå en obligation på 200 daler 16 öre tecknad av Anders i Torneå den 20 april 1655. Anders nekade inte till skulden, men begärde en månads frist med betalningen. Om han inte skulle infria löftet erbjöd han sin gård i Torneå som avbetalning av gälden till Eichman och sina andra kreditorer.

¹¹² Tiondelängd 1644: Junkkala Nils 1 skl, Hustru Margeta $\frac{1}{2}$ skl. 1645: Hustru Anna Bårgerska 2 skl, 1646: Anna Bårgerska 3 skl.

¹¹³ RA, Länsräkenskaper Västerbotten Verifikationer 1650, fol. 318.

¹¹⁴ Måg var vid denna tid benämningen även för svåger.

¹¹⁵ I burskapspengar utgav 1650 Johan Tomasson Haak 24 daler, Isak Ersson 12 daler och Östen Persson 4 daler. 1652 utgav Simon Nopp 32 daler, Simon Simonsson 16 daler och Carl Jönsson 8 daler.

Den 21 mars 1656 presenterade Tomas Jöransson i Uleåborg en obligation från 1655 på 12 ½ tunna lax, som skulle ha levererats i Stockholm. Den 8 juli 1657 stod Anders åter inför rätta, men denna gång som kärke, eftersom han stämt Johan Abrahamsson - Abraham Larssons son - för slagsmål och tullfordran. Johan som inte *comparerat* fick böta 3 mark.

Ander Didriksson hade den 3 augusti 1657 ännu inte betalt sin skuld till Casper Eichman varför gården i staden utmättes och värderades till 370 daler kopparmynt. Samtidigt värderades förre befälningssmannen Olof Krakous gård till 270 daler sedan borgensmännen uppjudit gården tre gånger på rådstugan. Skuldsedlar fortsatte att belasta Anders Didriksson och den 14 september 1657 framlade den blivande borgmästaren i Torneå, handelsmannen Petter Johansson i Stockholm, en räkning, som Anders hustrus förre man Jöns Ersson lämnat obetald. Köpmannen Alexander Brandt presenterade samtidigt en obligation på 500 daler, som Anders undertecknat den 24 mars 1655 i *Uhlån*. På grund av sina skulder tvingades Anders pantsätta alla ägor i löst och fast på landet och i staden och den 6 oktober 1658 blev han uppmanad att flytta från gården och ställa den till Casper Eichmans förfogande. Den 30 maj 1661 begärde Christian Wellinghusen exekution av en skuld på 242 daler, som Anders ådragit sig den 4 juni 1659. Borgerskapet erbjöd då Wellinghusen att köpa renhudar, vilka Anders skulle bereda för att på så sätt betala skulden.

Twister om fiskevatten

Mantalslängden 1660 upptar endast en legopiga på Junkkala eftersom husbondefolket fortfarande bodde i Torneå. Trots ekonomiska svårigheter utslög Anders en pata - Anders Didriks pata - från stranden strax nedanför Junkkala. Redan tidigt kom emellertid den patan att bli obrukbar på grund av uppgrundningen av stadsviken sedan älven förändrat sitt huvudflöde från den västra sidan av Suensaari till den östra. Förutom patan vid Suensaari ingick även ett laxfiske på Sellön i Junkkala stamhemman. Detta laxfiske skulle ha tillfallit Torneå vid stadsbildningen 1621, men Junkkalas husbonde, senare även hans arvingar, fortsatte att bruka fisket. Troligen utgjorde Sellöfisket en del av det laxvatten värderat till 200 daler som kronan inlöst av Jöns Nilsson Junkkala 1623.

Under hela 1660-talet var Anders Didriksson indragen i processer till följd av obligationer han utställt till ett flertal personer. Borgaren Hans Rääf i Stockholm krävde den 12 mars 1665 återbetalning av ett lån på 420 daler som Anders tagit den 29 maj 1664 och utlovat att betala hösten samma år. Anders attackerades även av sina medarvingar om ägarskapet till laxfisket i skären och gården i Haparanda. Vid tinget den 8 december 1663 besvärade sig sockenskrivaren Augustin Olofsson, befullmäktigad av Junkkala Nils omyndiga barn, över att Anders Didriksson till kyrkoherde Lars i Limingo pantsatt ett laxfiske, som tillhörde de omyndiga barnen. Rätten beslöt att barnen skulle återfå laxfisket och att Mäster Lars skulle söka igen sina pengar av Anders Sämsmakaren. Vid laga ting i Nedertorneå socken den 8 december 1664 klandrades Anders Gabriel Nilsson i Torneå och hans medarvingar för att ha sålt laxfisket på Sellön till kyrkoherde Lars i Limingo. Vid samma ting presenterade Eskil Olofsson från Österbotten en skrift, som visade att Anders Didriksson utsatt laxfisket i underpant till kyrkoherden Herr Lars i Limingo för en skuld på 314 daler kopparmynt. Vid rätten framkom dock att fastbrev inte kunde uppvisas för fisket, varför arvingarna ombads undersöka vem som var dess rätte ägare.¹¹⁶

Till Junkkala hemman och laxfiske hörande arv avdömdes slutligen i häradsrätten den 30 maj 1665 men processer kring gamla räkningar pågick därefter mellan Anders Didriksson och Gabriel Nilsson under hela 1666. Gabriel Nilsson framlade den 16 mars 1666 en supplikation rörande en tvist mellan honom och hans medarvingar mot svågern angående räkningar avseende hemmanets laxfiske, varom tillhörandet blivit avdömt den 30 maj 1665. Anders var enligt dessa räkningar

¹¹⁶ Av häradstinget utfärdat intyg om laga stadfästelse å föryttring av fast egendom (lagfartsbevis).

ännu skyldig arvingarna 168 daler 12 öre varför han beordrades att inom 14 dagar endera bevisa att räkningen betalats eller att avträda hemmanet till Gabriel och de andra arvingarna.

Ägarförhållandena för Sellöfisket avhandlades åter på rådstugan den 1 december 1668. Borgmästaren Petter Johansson kårade då till *Junkula Nilssons arfwingar om ett Laxefiske i Skiären, Siälöön benämmt*, vilket han menade borde tillhöra Torneå stad i enlighet med privilegiebrevet från den 12 oktober 1621. Häremot *pretenderade* Nils Nilsson Junkkala och beredde sig till vittnen *Gamle Nils Oravainen* vilken *berättade och fullkomligt vittnade att bemälda fiske hade legat under Junkkala hemmanet, som sedan blivit donerat till staden, men att dess arvingar likväl fortsatt att bruka fisket*. Oravainen hade troligen inkallats som vittne om gamla tiders fiske på Sellön, eftersom hans far lappfogden Nils Oravainen redan på 1580-talet bedrev laxfiske där.

Fisket på Sellön, som Oravainen fått i förläning av Johan III, hade efter Oravainens död övergått till hans efterleverska Lucia. Sonens utsaga 1668 antyder att Sellöfisketvar delat mellan Oravainen och Junkkala. Utslaget i tvisten mellan borgmästaren och Junkkalaarvingarna är dock oklar. Fiskejordeboken 1651 visar att Josep Larssons änka på Palohemmanet i Nedre Vojakkala, vilket tidigare ingick i Oravainens stamhemman, brukat fisket. Laxtaxelängden 1678 upptar fortfarande Sällön som kronofiske, brukat och skattat av Nils Andersson Oravainen, Herr Lars i Limingo och Erik Hansson i Hellälä. Samma längd upptar under bönders fiske Anders Didriksson i Haparanda, som skattade 1 lispund för ett laxfiske han länge ska ha brukat och skattat för. Troligen avsågs tidigare nämnd pata. Ytterligare ett fiske tillhörande Junkkala omnämns 1697 när Junkkala Niemi – en holme i skären – uppges ha sålts av borgaren salig Gabriel Nilsson till borgmästaren Henric Fårbus i Uhleå. Fisket drevs 1697 av Fårbus änka.

Familjerna på Junkkala

Nils Junkkala efterlämnade vid sin död sex barn. Sonen Carl arbetade 1656-60 vid Kengis bruk, där han 1658 skevs *Carl Nilsson Jonkala*. Hans årslön vid bruket uppgick 1660 till 320 daler 20 öre. Då han återvände till Torneå och blev borgare övertog brodern Nils arbetet som bruksmjöltnare. *Nils Mölnare* bodde 1661 ensam i Kengis, där han i lön uppbar 270 daler samt ½ tunna spannmål om året. Carl Junkkala synes ha avlidit 1662 då *Carl Nilssons mor* uppfördes i anslutning till Anders Didriksson i borgarlängden. Nils Junkkala hade 1663 lämnat Kengis och återvänt till Torneå, där brodern Gabriel Nilsson som var stadstjänare upptas i borgarlängden 1667-87. Den 24 juli 1666 betalade Junkkala Nils 11 daler 16 öre till kyrkan för att sona ett slagsmål som troligen föranletts av att gården i Haparanda höll på att förloras. Nils lämnade strax efteråt Torneå och uppges vid laga ting den 8 december 1670 av Isak Ersson i Torneå ha köpt det hemman i Vuono som tidigare innehafts av Peder Larsson. Nils Nilsson innehade fram till slutet av 1600-talet detta hemman i Vuono som efter honom kom att benämnas Junkkala.

Margareta Junkkala dog i mitten av 1650-talet och efterlämnade maken Anders Didriksson, som tycks ha kommit till Torneå som en välbeställd man men som svårt skuldsatt tvingats flytta till Svappavaara där han 1669 uppges vara gruvsdräng. Från 1671 benämns han åter sämskmakare och årslönen uppgick till 282 daler samt 1 tunna och 2 skäl spannmål och i familjen fanns då tre barn. 1687 noteras att Anders Didriksson är över 60 år, *årkar litet arbete uthan hwad han ur gråbergs warpar samblar*. Troligen ingick han då bland de yrkesmän vid kopparbruket som fått tillstånd att bilda ett bolag med rätt att upparbeta varprester och sälja den utvunna kopparn till ett konsortium av borgare i Torneå. Vid denna tid fanns också en sonhustru i familjen, men 1688 noteras *Anders Didrikssons hustru* tillsammans med en dotter, vilket tyder på att han då avlidit.

Hustru Margeta från Stockholm

1666 framträder en ny pretendent till Junkkala hemman. Hustru Margeta från Stockholm kärade vid tinget den 7 juli detta år till Gabriel Nilsson om hemmanet vilket hon som dotter i gården ansåg sig var arvsberättigad till. Av protokollet framgår att Margeta hävdade att Gabriels far endast brukat hemmanet och inte haft något löftesbrev på det. Det beslöts därför att hustru Margeta skulle inlösa hemmanet av Gabriel och att det *bliver förfärdigat med gärdsgårdar och annat som det var när Gabriels fader* [Nils Jönsson Junkula] *mottog det*. Hustru Margetas rätt att inlösa hemmanet villkorades dock med att hon skulle besitta det själv och inte sälja det till någon obördig, vilket hon också lovade.

Möjligen var *Haapa Pietis* dotter Hustru Margeta från Stockholm identisk med Daniel Israelssons änka och den Hustru Margeta som i 1644 års tiondelängd för Haparanda uppförs i anslutning till Junkkala. Mantalslängden för Pudas upptar samtidigt Daniels Margeta med en son. Året därpå har Margeta försvunnit från Pudas. Hustru Margeta från Stockholm uppträder i augusti 1656 vid rådstugan i Torneå, då hon kärade till Nils Rääf, för att dennes hustru slagit sönder glas för 18 daler och 16 öre i hennes bod. Anders Olofsson, som inkallats som vittne, berättade att Nils Rääfs hustru, när hon kom till boden *genast stigit upp på en kista och tagit efter ett glas som stod bakom andra stora glas, då hennes tröjarm tog fast uti ett av de stora glasen, och sedan föll glasen på vartannat och fyra av de stora glasen och två av de andra gingo sönder, genast begynte Nils Rääfs hustru sig beklaga över den stora olycka hon hade*.

På Junkkala i Haparanda upptas i 1667 års mantalslängd en ålderstigen utfattig person, men två år senare upptecknades bara hustru *Margeta* som 1674 redovisas i anslutning till befallningsmannen Johan Arfman i Hellälä. Där är hon kvar 1675 då hemmanet i Haparanda uppges vara öde. Längden 1678 anger *Hustru Margeta, bonde och hustrun döda, inga barn [...] hemmanet aldeles ödelagdt*. Hustru Margareta synes på 1670-talet ha lierat sig med Arfman, som uppenbarligen mot löfte att få överta Haapaniemi underhållit henne på ålderdomen och även rustat upp hennes gård. Då Hustru Margeta dog befann sig dock Arfman i Stockholm, samtidigt som svärsonen Per Planting tillvällade sig hemmanet i Haparanda.

Arfmans tvist med svärsonen Planting

Johan Nilsson Arfman synes vara identisk med den Johan Nilsson som 1639 upptas i borgarlängden för Torneå. Han anställdes på 1650-talet som bokhållare för Mommorna och var deras faktor då ting hölls i Nedertorneå socken den 16 mars 1666. Landshövdingen erinrade då allmogen om den bekostnadsunderhållning och den lön för omaket de utlovat betala till Hans Larsson Pakkainen i Vojakkala och Anders Anundsson i Niemis för att de som riksdagsmän representerat socknen i Stockholm 1664. Mommornas faktor Johan Arfman fick då i uppdrag att se till att lönen uppbars vid uppfordrande av brukets utlagor. Den 10 januari 1667 figurerar Arfman på rådstugan i Torneå i samband med en tvist mellan Jacob Momma och borgmästaren Anders Torfastsson. Johan Arfman efterträder 1669 den förre bruksfaktorn Christian Jacobsson Wellinghusen som befallningsman.

Arfmans svärson Hans Clemetsson Höök flyttade efter Wellinghusen in på bruksgården i Torneå och Arfman upptas från 1668 i Hellälä där Hindrik Anderssons hemman inlösts på grund av restantier till bruket. 1671 ingick 9 personer i hushållet på Björkön. Sonen Gustav Johansson Arfman, som vid denna tid var socknens länsman, var då bosatt på Torphemmanet, vilket fungerade som länsmansgård. Möjligen ingick i familjen även Nils Arfman, som var länsman i Uleåborg på 1670- och 1680-talet. Ännu 1675 upptogs Johan Arfman med hustru, tre söner och sonhustru på Björkön. Efter att bruksgården i Hellälä inventerats den 1 februari 1676

överlämnade Johan Arfman sitt memorial efter 13 år i Mommornas tjänst till efterträdaren Christian Eriksson, som sedan 1657 lett verksamheten vid Svappavaara. Arfman flyttade till Stockholm, men kvar blev hustrun med dottern och svärsonen Per Planting.

Räkenskaperna för Kengis bruk visar att Arfman 1676 gjort en utbetalning på 30 daler till hustru Margeta Persdotter på Haapaniemi i Haparanda. Hon dog samma år, varvid Arfman synes ha övertagit Haapaniemi, där hustru och dotter flyttade in. Skälet till att Arfman i samma veva flyttade till Stockholm var troligen inte enbart 1670-talets lågkonjunktur och det uppblossande kriget mot Danmark. I ett brev han skrev till Mommorna den 19 oktober 1677 antyds att orsaken var en tvist mellan honom och den nye bruksföreståndaren Christian Eriksson i Kengis: *igenom deras wrånghet och drögsmåhl är jag aldelens utmächtat ifrån all min välfärd och har råkat i största älende där över sig Gud förbarme.*

Inventeringen den 13 februari 1679 av bruktes gårdar i Torneå stad, visar att Johan Arfman när han flyttade till Björkö, efterträddes på gården i staden av svärsonen Hans Clemetsson Höök och att de tre andra gårdarna i staden som ägdes av bruket innehades av Hans Axelsson Holm, som var gift med en dotter till Lars Larsson Pakkainen, Peder Pålsson Jernbeck och Per Eriksson Planting. Då Johan Nilsson Arfman 1680 återvände till Torneå blossade en tvist upp med svärsonen Planting, som försökt överta husbondskapet på Haapaniemi under Arfmans bortavaro. Domboken den 18 december 1680 anger att: *Bruks, för detta factorn, Wällärde Johan Nilsson Arfman förmenar sin måg, Rådmannen Wälförståndige Per Ericsson Planting, vara obligerat underkännas Sal. Hustru Margeta Persdotters hemman i Hapaniemi, och det behålla för 667 daler Kmt. uppå den pretention dem emellan vara kan.*

Arfman uppgav att Planting under hans frånvaro i Stockholm, utan hans order, den 28 november 1678: *låt it tillprotokollera sig Hapaniemi hemman och gård, med sin däri havande fordran, den dag hemmanet icke honom Planting, utan Arfman tillhörigt var, som det utav Sal. Hustru Margeta bekom uti betalning för hennes en tid skötsel, och begravningsbekostnad, havandes sedermera låtit uppsätta där sammastädes en ny byggning, den krigets år 1676 och 1677 en bonde bärgat, uti knektrotan stått och utlagorna därav dragit. Men hemmanet hade icke desto mindre sedermera blivit, såsom annat ödeshemman, under kronan känt och honom ifråntaget, vilket Arfman nu ville att uppå mågen redunderas måtte; likväl och såsom däremot befinnes:*

1. *Per Ericsson Planting inte har någon enskild fordran uti Hapaniemi hemman, som dess förre åboende, hustru Margeta, borde föras till, icke heller*
2. *fått någon laga immision där på sina egna, utan*
3. *bonâ fidê, på sin svärfaders vägnar, som det tillkom och då var i Stockholm stadder, på det*
4. *Hustru Margetas arvingar icke måtte med tiden angiva hemmanet hans svärfader högre till ansvar och betalning än det skäligen prövades vara värt när Arfman kom därtill, vilken ock*
5. *själv uppsatte där en byggning men inte hans måg dock sedan övergivit hemmanet, avlämnat det värdelöst, varav mågen*
6. *förorsakades till sin svärfaders bästa, draga där om tillräckligt bekymmer, så länge svärmodern levde och hemmanet åbodde, icke rådandes han därför, att besagda hemman sedermera underkändes under kronan, och av Hans Nåde Wälborne Landshövdingen Cruuses vägnar uppdragit Befallningsman Wällärde Olof Hällebohm att åbo, alldenstund det befunnits ligga öde sedan 1678, därtillmera ingen knekt därav utgått i mannaminne, så att oavsett Arfman föregiver Hapaniemi stått i rotan 1677 då Johan Jacobsson i Björkö gick knekt, är det, likaväl icke skett för Hapaniemi utan hans eget hemman, vartill Arfman ingen bekostnad gjort eller någon knektlega honom betalt haver, det han jämväl bekänna måste.*

Rättens lakoniska kommentar visar att man fått nog av bokhållaren; *Alltså upphävd var Arfmans pretention till sin måg om satisfaktion för Hapaniemi, såsom och av intet värde, och honom*

stående fritt söka sin betalning för de utsatta husen, samt annat han förmenar sig hava att fordra bäst han gitter, utav Kungl. Maj:t. och cronan, vilka hemmanet underkänt haver.

Av domböckerna kan utläsas att Arfmans hustru, Margeta, *uti hennes stora sjukdom* under sju år innan sin död skötts av dottern Elisabeta. Möjligen skall detta tolkas så att Arfmans hustru under sin sjukdom i slutet av 1670-talet bott på Haapaniemi, medan Arfman flyttade till Stockholm. Dottern Elisabeta som utstått *den stora plågan med* modern hade av henne utlovats en klänning och en guldring, vilket senare leder till en process med fadern som i en räkning av den 20 maj 1681 kräver henne på 111 daler 28 öre, bland annat för klänningen och guldringen. Till Elisabetas försvar kom Simon Strands hustru Brita Ersdotter, som sade sig *ha varit hos Salig hustru Margeta Nilsson, Johan Nilsson Arfmans kära hustru, då hon sagt att dottern Elisabeta skulle få hennes bästa klänning och guldringen för den uppoffring hon gjort under moderns livstid.* Rättens dom blev den förväntade; Arfmans pretention ansågs inte vara skälig. Den 17 oktober värderades de tillhörigheter Arfman överlämnat i svärsonen Per Plantings vård. Då värdet endast uppgick till 43 daler lämnades de kvar hos Planting som hade en fordran på 50 daler på svärfadern. Bland varorna ingick en spinnrock - den andra hade hustru Margeta sålt till prästgården - tre dukar som använts vid svepningen och två fönster som betalats för huset i Haapaniemi.

De relaterade processerna med Johan Arfman i huvudrollen är fragment ur en längre tvist mellan honom och mågen Planting, som Arfman krävt på 400 daler för Haapaniemis ödeliggande, 1200 daler för Plantings förtäring och försummelse under 2 års tid, samt rättegångskostnader på 800 daler. Planting bestred svärfaderns krav och rätten vidhöll den tidigare domen, att svärsonen inte var ansvarig för att hemmanet blivit oroterat och öde. Förutom hemmanet ventilerades åter poster i kvarlåtenskapen efter hustru Margeta, varvid Arfmans bokhållarmentalitet framkom. Han ansåg att begravningskostnaderna varit för höga och oskäligt uppsatta av Per Eriksson. Vidare hävdade han att en *damast klädning*, som Elisabeta fått, varit för lågt värderad. Den uppsattes därför till 60 daler. Två fina *örnegätz hufwar*, värderade till 12 daler, hade enligt Arfman utelämnats. Planting hävdade dock att de upptagits i begravningsräkningen. Ännu 1682 då på Arfmans gård i Haparanda upptas en hustru och ett allmosehjon pågick tvisten. En förlikning skedde dock inför rådhusrätten i Torneå den 24 maj 1682.

Försök att återuppta Haapaniemi

Arfmans uttalande antyder att Planting under 2 år bott på Haapaniemi, som därefter kom i ödesmål och övertogs av borgmästaren i Torneå, befallningsmannen Olof Hellebohm. Möjligen hade Hellebohm tagit åbyggnaderna i besittning efter stadsbranden, som ödelade delar av Torneå 1679, eftersom han inte redovisas i Torneå förrän 1681. Den 10 juni 1680 övergick Haapaniemi med tre års skattefrihet till Hellebohm. När gården 1683 skulle börja skatta hade han övergivit den eftersom utlagorna var högre än den förväntade avkastningen.

Nils Johannes Torneus, som var skolmästare i Torneå 1681, blev 1684 kaplan i Nedertorneå. Även om han i samtida rättsprotokoll omnämns som värdig och vällärd tycks hans studier i Uppsala inte ha varit lika seriösa som faderns. Domböckerna visar att studenten Nicolaus Torneus även haft världsliga intressen. Vid häradstinget anklagade han den 5 september 1677 skepparen Henrik Strand för att hos fadern *Herr Kyrkoherden ha defamerat honom, föregivandes att så snart han kommit till Stockholm har Nicolaus satt sig på krogen och där suttit nätter och dagar, till dess han skulle resa till Uppsala, och icke ens så länge skutfolket var i Stockholm, kom på skutan.* Henrik svarade, att när han kom från Stockholm förra året, hade kyrkoherden frågat hur hans son burit sig åt. Henrik hade då svarat, att varje gång han hade sett Nicolaus i Stockholm, hade han varit väl beskänkt, legat på krogen natt och dag och aldrig mer kommit på skutan.

Trots sina besök på krogen blev Nils Torneus präst och som kaplan hade han 1685 börjat bruka Haapaniemi. I ett skriftligt tillkännagivande till häradstinget den 12 mars 1685 uppges att han endast mot utlagornas betalande brukade det till kronan hemfallna ödehemmanet. I ett flertal rättsprocesser försökte Torneus sedan bevisa, att Haapaniemis ägor kommit i främmande händer under ödeperioden och att hemmanets beskattning därför var oskäligen. Torneus började sitt processande med att försöka utöka fiskevattnet. Inför rätten hävdade han, att från Haapaniemi skulle vara bortsatt halva Stora Kraaseli laxfiske, vilket nu brukades av Axel och Israel Abrahamsson i Haparanda. Torneus krävde därför att detta fiske skulle återföras till hans nya hemman. Nämnden uppgav emellertid att Kraaseli laxfiske: *för långa tider sedan, icke som någon åldrig man mera kan minnas, utan efter deras föräldrars berättelse, vara bytt ifrån Hapaniemi emot Kalliosaari, som åter den tiden Hapaniemis åboende sålde till androm, så att därutinnan en urminnes hävd kommen är, den nu ej kan eller bör emot lag samt Kungl. Maj:ts Jorde Placater, rubbas eller ändras; alltså kan häradsrätten härutinnan ingen vidare förändring göra utan det bliver vid gammal hävd. Men om andra skatteägare i åker och äng vare ifrån hemmanet abalinerade, som herr Nils föregiver, står honom fritt sådant lagligen efterfråga och igenvinna, haver till lantmätaren i tillkommande år vidare rannsaka och ägorna avmäta skall.*

Haapaniemis historia berättad av Gabriel Nilsson

Större klarhet om alla turer kring Junkkala eller Haapaniemi fås i ett häradsrättsprotokoll från den 29 juli 1685, då kaplanen Nils Torneus försökte sänka hemmanets skatt och utöka dess ägor, vilka han ansåg hade splittrats under ödeperioden. Stadstjänaren Gabriel Nilsson i Torneå, som var son till Nils Jönsson Junkkala, beskrev då hemmanets historia i en berättelse, där dock namngivelser och årtal inte är helt konsistenta, vilket kanske inte heller är att förvänta när Haapaniemis öden under 70 år relateras. Protokollet, som lämnar många detaljerade upplysningar återges nedan i sin helhet.

Alldenstund hos Hans Excellens Högvälborne Herr Generalmajoren och Landshövdingen, under förlidna tingstiden, komminister här i Neder Torneå församling, Värdige och Vällärde Herr Nicolaus Tornaeus, Supplicando sig besvärat, därutöver om Hapaniemi hemmanet, som han nu åbor, skall fuller bestå av ¼ mantal skatt, efter forna tiders beskaffenhet och jordaboken, men ganska ringa ägor och utrymme därunder nu pro tempore vara belägna, av orsak att hemmanet en lång tid uti vanbruk legat och på sistone till ödesmål sålunda förfallit, att ingen velat eller kunnat det för så hög ränta bebruka, utan för detta befallningsmannen och nuvarande borgmästaren Välbetrodde Olof Hällbohm, månde det uppå ödesfrihet upptaga, dock sig några år därefter hemmanet avsäga, emedan ägorna samt fiskevattnet voro därifrån komma uti åtskilliga andras händer, dessförmedelst Herr Nils anhåller att antingen igenbekomma ägorna under gamla bohlstaden, likmätigt Kungl. Maj:ts allernådigaste resolutioner och Jorda Placater som skäliggen kunna finnas och bevisas vara hädan komma uppå varjehanda sätt, eller och njuta moderation och lindring härefter på den gamla skatten, så framt han eljest skall kunna därvid conserverad bliva, som dessutom ingen capellansjord haver att bo uppå som i andra församlingar. Varföre till att så mycket bättre och nogare göra sig om hemmanet och dess ägors beskaffenhet kunnig, månde nu allenast lantmätaren Vällärde Jonas Persson Gädde, då strax i befallning givas, hemmanets lägenheter med några andra gode män, besikta och utmäta, huru mycket i behåll finnas kan, och vad därav må abalienerat vara? Utan och, om dess vidare laga rannsaking och utförande, mig committerat blev, fördensskull blev samma ärende vid detta tillfälle förelagt, efter den anledning som lantmätarens avfattade karta och annotation vid handen giver. Nämligen:

1. Vad de 6 skattlass äng vidkommer, som rådmannen Väll. Isaac Eriksson uti Hapaniemi hemmanets gåla besitter och hävdar, men förmenas vara hemmanet egentligen tillhörigt, och är den bästa eller största grästrakten; så månde han däremot producera följande skäl, såsom till fullkomliga bevis, att besagda trakt aldrig skall utav ålder, eller Hapaniemi hemmanets första foundation därunder legat, änskönt ortens situation synes en främmande sådant vid handen giva,

1° Stadstjänaren Gabriel Nilsson, vilken efter avlagd vittnesed, uppå Herr Tornei enständiga begäran, bekände sin Sal. Fader Nils Nilsson [skall vara Jönsson] Junkala för ungefär 70 år sedan köpt av en benämnd Per Larsson, eller Hapa-Pieti, hemmanet Hapaniemi, och det för ¼ mantal bebott uti 50 års tid, havandes aldrig varit däruppå någon kronans rest, varken då eller sedan så länge Gabriels bror [Nils Nilsson Junkala] och sväger [Anders Didriksson], efter faderns död besatt hemmanet, utan blivit årligen betalt,

2° jämte samma hemman, hade Gabriels fader och dess arvingar också brukat denna nu tvistiga ängstrakten, Isaac Eriksson posiderar, förskilt eller utom Hapaniemi hemmanet, och det till A°1668 då Per Larssons dotter, Hustru Margareta ifrån Stockholm hemkom, gick till rätten med Gabriels broder om hemmanet och vann det igen under sin börd, emedan Gabriels fader emellertid icke hade därmed lagfarit och fastebrev åtagit, då hon fuller igenbekom själva Hapaniemi på den tiden underliggande ägor, men denna tvistiga ängstrakten fick hon inte, utan Junkala Nils behöll den, vilket

3° dåvarande länsmanen Valförståndige Samuel Kämpe också nu edeligen intygade, berättandes att då han beordrades fullgöra 1668-års lagmansdom mellan Junkala Nils och Hapakylä Margareta, hade han tagit Sal. Sockenskrivaren Augustin Olofsson, samt tolvmännen Östen i Kiärsbäck och Per Matzson i Kakamo dit med sig, delat åkergården dem emellan, så att Junkala Nils fick orubbat behålla den trakten ifrån en gammal smedja väster om gården tvärt över gamla gården till hagahörnet, och Margareta den övre delen åt älvstranden kring gården. Samma andel beviste Isaac Eriksson

4° sig köpt igen av Junkala Nils A°1668 enär han sålde honom Per Henrikssons hemman i Vuono, vilket Isaac tillfallit var för en gäldsfordran, bekommandes den trakten uti Hapaniemi gårde utav Nils igen uti betalning, för 100 daler efter köpebrevets lydelse, icke havandes sedermera, varken Hustru Margareta själv uti sin livstid, fastmindre hennes antagna föregångsman Sal. Johan Arfman, medan han bodde på Hapaniemi, understått sig göra därutinnan något klander, utan Isaac Eriksson allt roligen slagit och bärgat gården, såsom sin välfångna egendom, jämväl uppröjt med egen bekostnad vad däruppå tillförne varit med småskog beväxt, fördensskull och emedan controversen befanns bestå av sådan beskaffenhet att man måtte först bese och erkundiga sig om situationen och hur stor del rådmann Isaac Eriksson av hemmanet haft, eller och sedermera tillröjt, som föregavs; tog över kronans befallningsman med mig dit, då vi befunno den trakten fuller ligga sålunda till, eller jämte Hapaniemi ägor, bägge inom en Hank och Stör, att det även skulle varit allt en åbondes ägor, men de förne edeligen avhörda vittnen, och besynnerligen före detta länsmanen Samuel Kämpe visade varest skillnaden då blev emellan Hustru Margareta i Hapaniemi och hennes underpart Junkala Nils, när hon fick hemmanet tillträda, nämligen ifrån gamla smidesröset, ända upp och utför gamla gården, varest en hagaskillnad utsattes; längre utföre fick hon inte komma, utan det som nedanföret var beläget, tilldelades Junkala Nils, vilket det sedan uppdrog Isaac Eriksson i betalning på Vuonohemmanet emot 100 dalers decortering, havandes han

6° [någon 5° finns ej] uppröjt den skog därpå stod och allenast en liten trakt nedantill utvidgat, att man således icke kunde skilja det nyare ifrån det gamla av någon importance, utan Isaac Eriksson contesterade

7° ifall det skulle av någon gammal man nu eller härnäst edeligen kunna bevisas, besagda trakt lytt till Hapaniemi hemmanet av första begynnelsen, eller förr än Hapa-Pieti sålde det till Junkala Nils, ville han gärna, utan någon rättegångsprocess, eller vidare vidlyftigheter, den trakten Herr Nils cedera. Men tvärt om kunde och vara bevisligt, att Junkala Nilses fader och förfäder, de där bott på Stadsön, hade brukat den apart, och skall vara kommen genom arvsrätt ifrån ett hemman upp i Övertorneå, förutan det Hapaniemi och Vuonohemmanets skogsmark gränsa intill varandra, kunnandes de så framt räknas för en trakt under Vuono bys, som till Hapaniemi ägor, varemot Isaac Eriksson föregav Hapaniemi gamla skattskogar eller höstråt skulle ligga något därifrån vid Wånom Påttan och med skog beväxta, dem hade nämnde Herr Nils böra efterfråga och uppröja, lika som han gjort haver, erfordrades det med gamla mäns intygande och ögonskenlig demonstration visa, förr än han sin välfångna del eller ängstrakt cedera borde, fördensskull kunde man härtill ej vidare denna gång göra, utan togs allt detta ad notam och referendum till Hans Excellens Högvälborne Herr General Majoren och Landshövdingens vidare gottfinnande, om icke Herr Nils med någon moderation och lindring uppå utlagorna om ¼ mantal rättvist och höggunstigt kunde förskonad bliva tilldess de förmenta gamla ägor antingen bringas under bohlstaden igen och varde av

honom vederbörligen excoterade, att han därav utlagorna fyllest presterade gitter eller och, darsamma ägor icke mera furnera till, medelst skogen till de överväxt, han då med ingen skatt utav den behållna gårdstrakten, som består allenast av 3 skattlass äng med åker, efter lantmätarens avritning må justificeras, eljest tövar honom fuller däruppå subsistera; men hans pretention att få tillösa sig för pengar den delen med Isaac Eriksson nu omtvistad är, lämnades emellertid under inbördes förening eller och ett ändligt slut vid Herr Excellensens egen närvarande framdeles.

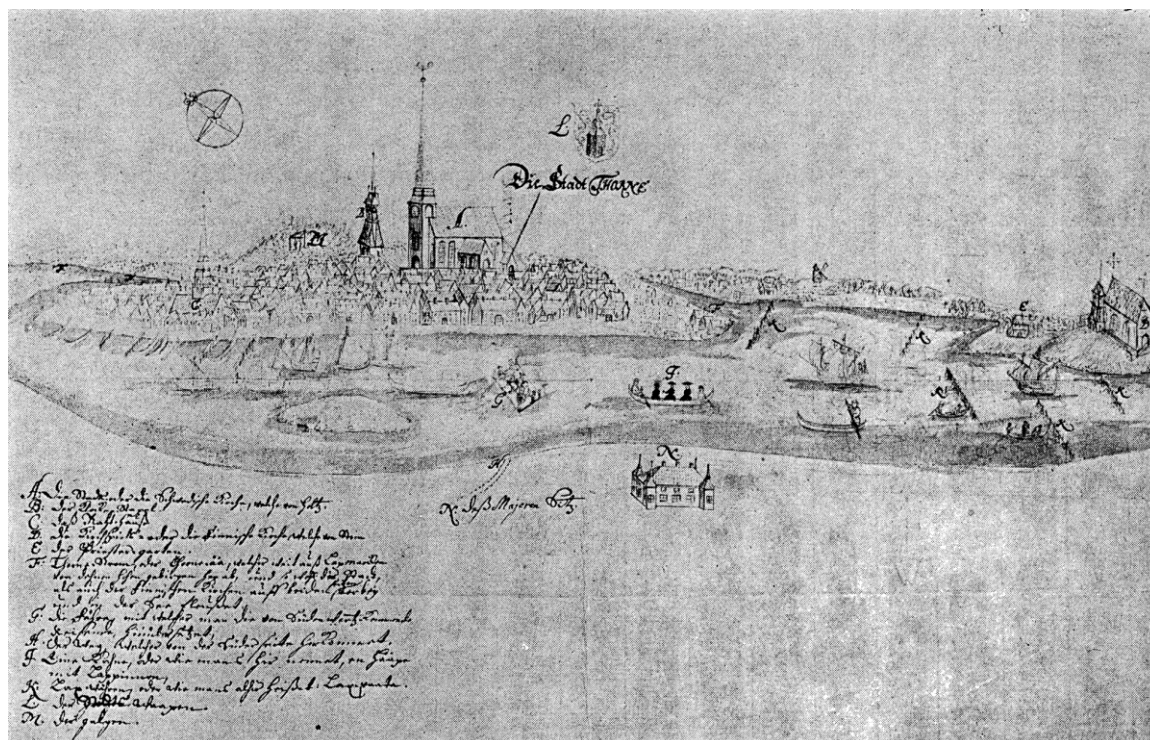
Stadstjänaren Gabriel tillspordes än ytterligare, för bättre upplysning i saken: om han kunde på sin gjord ed säga vem som brukat den trakten Isaac Eriksson nu har, den tiden Hapa-Pieti bodde på hemmanet? Svarade sin Sal. fader haft där allenast som en ko eller boskapsplats emedan han bodde på stadsön, och att en som gifte sig ifrån Nedera [Närä=Mattila] till Ruskoila i Över Torneå, hade fått det stycket med sin hustru, och Gabriels fader efter honom, vidgandes det sedermera ut, när han köpte Hapaniemi, och då Hustru Margareta igenbekom hemmanet av hans broder, fick han behålla det stycket lika som före efter det aldrig varit under Hapaniemi hemmanet.

2. Vad vidare Herr Jacobs gåle vidkommer, samt den delen påstmästerskan, Carl Sigfridssons änka och Ananias Danielsson uppå den andra sidan av Hapaniemi gård innehava, bestående av 4 skattlass, så kunde Herr Nils Torneus nu inte bevisa den trakten vara Hapaniemi hemmanet eller dess skatterättighet proprie tillhörigt, utan bekände själv, både för rätten och vidare under hållen besiktning, ej vilja vidare sig därmed befatta, emedan det bevistes i förstone varit uppröjt av en gammal ryttare och kallats Pålocks huhda, vilken sedan blivit skyldig till sedermera borgmästaren Sal. Per Persson och Sal. Clemet Öndasson, icke havandes annat uti betalning dem att upplåta, utan samma uppröjda skogstrakt utmed älven mellan Hapaniemi och Haparanda belägen, där de en tid brukat, tillfallandes vidare Sal. Borgmästarens succession Daniel Kruus uti arv, [den] åter upplät Sal. Herr Jacob Enquist sin andel för resterande postpenningar, han uppröjde något mer däromkring utav obrukad mark så att det, efter hans död tillföll Sal. Rådman Carl Sigfridsson för 117 daler kmt. fordran, likmätigt 1673 års i april åtgångna dom, varav hans änka allenast $\frac{1}{5}$ bekommit för samma summa, det övriga har Herr Jacobs syster inlöst, varandes hela trakten upptagen av oduglig skogsmark, utan åbor eller andra commoditeter som ett skattehemman bör tillhöra, utan där någon skatt skulle skäligen kunna prövas däruppå läggas böra, vela intressenterna sig den gärna påtaga men Herr Nils har däruti på Hapaniemi hemmanets vägnar ingen rättighet eller pretention vilket hela nämnden enhälligen bevittnade, föregivandes den uppröjda trakten varit förunnad Herr Jacob lika som till caplansbohl, därför kunde tingsrätten ej heller tilldöma Herr Nils Torneus härefter possidera utav dessa tvistiga ägor, vad i så måtto icke med skäl är befunnit och bevist av hemmanet att hava med Hapaniemi hemmanet tillhört.

Haapaniemi blir Majorsboställe

Enligt Svanberg (1986) skall i 1686 års Generalmönsterrulla ha angivits att förste majoren på Haapaniemi var kaptan Jochim Schüttheilm. Jordeboken 1689 anger dock fortfarande Nils Torneus som husbonde och hemmansrätten synes endast ha anslagits till majoren. Ännu i 1690 års mantals- och röklängd upptas Torneus i Haparanda och major Schüttheilm uppfördes först 1692 som innehavare av hemmanet. Själv bodde Schüttheilm fortfarande i Torneå och besvärade sig vid tinget den 26 november 1692 över att i 3 ½ års tid nödgats hyra sig husrum i staden eftersom socknen inte byggt officersgården. Enligt beslut skulle majorsbostället för Torne kompani byggas på landet. Bygget vid kyrkoplatsen på Björkön hade inte påbörjas *på grund av pastori vägrande, och inte heller uppå Haparanda som var därtill avsett*. Boendet i Torneå innebar att majoren, i likhet med borgarna, måste betala tull och accis på de varor han tog in i staden, trots att han inte hade rätt att driva handel. Boendet i staden innebar dessutom att majoren fick betala tull för bär om sommaren vilket onus alla andra officerare under regementet inte är underkastade emedan de hava sina gårdar utav landet, men han Herr Majoren ej kunnat annorstädes få interimsgård, utan sitter i staden och lider allehanda förtret av sådant och begär därför av socknen för sina expenser 703 daler 27 öre. I väntan på majorsboställets uppförande installerade sig Schüttheilm på Olof Hellebohms gård i Torneå.

Majorens besvär fick uppenbarligen sockenmännen att agera, eftersom mangårdsbyggnaderna till majorsbostället 1693-94 uppgavs vara under uppförande men inget tyder på att majorssätet ännu fått den pampiga utformning som antyds av W.G. Lauws teckning - figur 20 - från år 1695 antyder. Teckningen återger dock sanningsenligt två pator på Haparandastranden – Hans Abrahamssons och Abraham Larssons – en på Björkön – *Källokari* – en vid Svänsaröudden – Anders Didriks – samt Påtapatan i Pudas. I en roddbåt - enligt Lauw kallad *håupe* - fanns lappkvinnor placerade och skutorna på redden utanför Torneå var dels tremastade med två råsegel och en mesan - troligen snaubriggar - dels enmastade mindre skutor - troligen haxar.

Figur 20. Teckning över Torneå stad 1695.

Sockenbornas vägran att kompensera Schüttheilm för de ökade kostnaderna ledde till att han vid tinget i februari 1695 genom sin fänrik Anders Utterklou erinrade om sin anhängigjorda pretentionen och fordran på Torneå socken. Inget hade emellertid ännu hänt när Schüttheilm avled den 22 juni 1696 och major Lars Björnhuvud övertog befälet för Torne kompani. Av ett memorial 1697 till landshövding Gustaff Douglas från major Björnhuvud framgår att bygget av majorsbostället ännu inte påbörjats.¹¹⁷ Majoren hänvisade till ett av kapten Bruunschöld upprättat förslag på byggnationen och dennes begäran om 1000 daler silvermynt. Björnhuvud uppgav att han nöjde sig med ett mindre hus och att han själv kunde *menagera* byggningen. Därför ville han att landshövdingen utanordnade den tidigare beslutade utbetalningen på 600 daler silvermynt, så att material kunde anskaffas och bygget påbörjas. Äskandet synes ha beviljats då jordeboken 1697 anger att Haapaniemi står under byggnad och att socknen av Kungl. Maj:t njutit 600 daler silvermynt i byggnadshjälp.

Vid häradstinget den 8 mars 1698 framhöll fänrik Hagenbeck, å Herr Majoren Wälborne Lars Björnhuvuds vägnar, att sedan hemmanet *Hapaniemi* anslagits till majorssäte, hade åkern därunder legat i lind och lägda och mycket lite gröda hade räntats av ängarna, eftersom kreatur

¹¹⁷ KrA, Västerbottens Regemente, Inkommande skrivelser 1655-1702, vol. 2.

inkommit genom den dåliga gärdesgård som omgav ägorna. Fänriken anhöll att det skulle antecknas i protokollet, att majoren ville avsäga sig hemmanet, då han inte kunde bli mäktig det laxbruk och de ängar som av ålder lytt där under, vilket togs *ad notam*. Fänrik Johan Hagenbeck angav också för rätten, att Axel Abrahamsson i Haparanda brukade halva Kraaseli laxfiske, vilket bytts ut ifrån Haapaniemi mot ett annat fiske på den tid Per Larsson bodde där. Axel invände då att om bytet skett hade det inte gjorts *i denna tid varande mannaminne, efter ingen lärer kunna sådant veta eller minnas, ja icke han själv som är en gammal man*. Axel menade också att det vore obilligt att han skulle mista det fiske som han och hans förfäder av ålder brukat och hävdad. Nämnden kunde inte heller minnas att något byte skett eller att någon del av Kraaseli lytt under Haapaniemi och hänsköt därför frågan till landshövdingen.

Hur det tidiga ägarskapet varit är oklart men *Kraaselkari* upptogs redan i 1585 års fiskelängd då stadgan uppgick till 3 fjärdingar 1 lispund. 1608 skattade en del av Kraaseli under Pakkala i Vojakkala och det omnämns under bönders fisken i 1616 års räkenskaper men försvann därefter ur längderna. Troligen hade Kraaseli tillfallit Abraham Larsson, när han och brodern Lars synes ha blivit arvtagare till Pakkala. Bröderna uppges 1616 ha delat hemmanet – möjligen avsåg detta att Abraham fått Haparandahemmanet, medan Lars fått Pakkala, där han blivit husbonde 1619. I fiskejordeboken 1651 står Abraham Larsson som innehavare av laxfisket på Stora Kraaseli, som skattade 7 lispund, medan Israel Abrahamsson upptas som ägare i 1678 års fiskelängd. Handlingar från början av 1700-talet visar att fisket fortfarande låg under Abraham Larssons stamhemman, vilket indikerar att kronan inte lyckades driva igenom sina anspråk på fisket.

De svåra tiderna i slutet av 1690-talet var troligen orsak till att bygget av majorssätet gick långsamt. När lantmätare Kruse i april 1698 gjorde en geometrisk avmätning av en del ägor till Haapaniemi, noterade han på kartan som upptog en skiss över den blivande byggnaden: *Majorens Karaktärsbyggning grund och tomt som inte än fullt byggd är*. Även 1701 års jordebok anger att majorssätet är under byggning och hemmanets ägor låg vid denna tid fortfarande i träda. Majorssätet var utan åbo 1702-11, då kompaniet befann sig i Balticum. Efter slaget vid Poltava, då Torne kompani i det närmaste förintades, gjordes en omorganisation 1711-12 varvid major Gustav von Bröjer utsågs till ny regementschef. Under adliga privilegier satt han på Haapaniemi 1712, men redan året därpå var gården åter öde. De långa krigen, Sveriges dåliga finanser samt ryska kosackers härjningar i Haparanda-Tornio området 1715-16 satte stopp för utbyggnaden. Överste Magnus Cronberg började därför våren 1717 att återställa överstebostället Gran vid Piteå med de medel som ursprungligen avsatts redan 1696 för majorsstället i Haparanda, men som ännu inte kommit till användning. Cronberg ansåg inte heller det nu var motiverat med en utbyggnad, eftersom majorssätet låg så nära det av fienden ockuperade området, som var utsatt för kosackernas plundringståg.

Haapaniemi förblev öde fram till 1723 och det dröjde ända till 1727 innan gårdsbyggnaderna till majorssätet var uppförda efter krigshärjningarna. 1728 års karta över Haparanda anger att majorsbostället, som var omgärdat av stängsel, innehades av Välborne Majoren och skattade ¼ mantal. Landområdet norr om majorsbostället hade utvidgats och där innehade nu rådmän Krook Piipos gårde, medan Wiipos gårde tillhörde borgaren Lars Nystedt i Torneå. Wiipos gårde hade fått sitt namn efter Barbro Kempes första man Johan Persson Wiipo, som dog 1725.

Ägor kring Haapaniemi – Pålacks huhda och släkten Lorff

Av Gabriel Nilssons berättelse framgår att Haapaniemi, som redovisades som ett hemman i 1647 års jordebokskarta, delats 1666 [skall dock vara 1668] mellan Margeta Persdotter och Nils Nilsson Junkkala. Nils hade då återkommit till Haparanda där han upptas med 3 personer i sitt hushåll. Den gård han satt på tilldelades dock inte något mantal. Året därpå sålde han sina ägor till borgaren Isak Ersson i Torneå som för första gången uppträder i hamppeningslängden för Stockholm den 25 oktober 1652. Som skeppare från Torneå figurerar han ännu 29 år senare i samma längd när han levererade 105 tunnor lax samt sill till huvudstaden. På 1650- och 1660-talet seglade Isak Ersson för Mommorna och synes ha varit en framstående borgare, som tidigt blev rådman. Han redovisas i borgarlängden fram till 1693 då han efterträds av sin andra hustru Catharina Eriksdotter Höjer och två söner. Isak Erssons syster Brita, som i sitt första gifte var lierad med borgmästaren Peder Pederssons son Anders, fanns i Torneå från 1658. Hennes man i det andra gifte, Johan Jönsson, var son till borgmästaren Jöns Mickelsson.

En del av marken vid Haapaniemi hade Gabriels far förvärvat av en Ruskolabo som fått marken genom gifte med en kvinna från *Nedera*. Möjligen avsågs ödegården tillhörande Närähemmanet, som upptas i 1626 års längd. Pålacks huhda, som låg mellan Haapaniemi och Haparanda hemmanen, fick en skiftande ägarlängd. Efter Peder Pederssons död 1647 övergick hans andel till *succesorn matrimoni* Daniel Kruus. Denna del slogs av Cemet Öndassons arvingar senare samman med dennes tidigare förvärv. Det var således Öndassons döttrar och svärsöner som var ägare av marken i mitten av 1600-talet.

Komministern Jacob Enquists änka, hustru Karin, bodde från 1669 i Haparanda där hon fanns kvar fram till 1680. *Herr Jacobs gäle* hade på 1670-talet övergått till rådman Carl Sigfridsson i Torneå, gift med Margareta Clemetsdotter. Sigfridsson var en framgångsrik borgare och skeppare, som redan 1648 seglade på Stockholm och stod i nära kontakt med Mommorna. På stapeln i Haapaniemi hade Sigfridsson sin skuta upplagd i mitten av 1670-talet. Ett kontrakt av den 5 september 1676 visar att skutan om 8 läster sålts av svärsonen Hans Hansson Braas till befallningsmannen Sigfrid Persson Fordell. Sedan skutan reparerats och iordningstälts lämnades den under uppsikt av Hans Clemetsson Höök som på den seglade till Livland 1681. Öndassons dotter Brita, gift med tullnären och senare postmästaren Per Olofsson Näbb i Torneå, innehade också en del av marken i Haapaniemi. Näbb drunknade vid ett skeppsbrott 1671 och efterträddes i borgarlängden av änkan. En utbetalning till henne av befallningsmannen Sigfrid Persson Fordell på 18 daler silvermynt den 31 maj 1675, avseende ersättning för postbefordran från Torneå till Raumo, Kiärsbäck och Vojakkala, antyder att hon 1669-74 upprätthöll postmästartjänsten.

Pålacks huhda och släkten Lorff

Strandområdet mellan Haapaniemi och Haparandahemmanet hade enligt domboksuppgifter uppröjts av ryttaren Nils Pålack i slutet av 1620-talet. Området, som gick under benämning Pålacks huhda, torde ha legat vid den mulbetesäng som upptas i jordebokskartan 1647. Stoff till lösandet av Nils Pålacks släktförhållanden finns i ett protokoll skrivet på rådstugan i Torneå i augusti 1695. Hans Danielsson, som var svärson till Peder Olofsson Näbbs änka Brita Clemetsdotter, anhöll då på sin svärmors vägnar att få ersättning för en äng i Haapaniemi, vilken svärfadern ständigt skattat för till staden, men som nu lagts under majorssätet Haapaniemi och av rätten uppskattades vara värd 60 daler. Kronvittnet fältväbeln Axel Kempe, som i likhet med brodern förre länsmannen Samuel var gammal och försupen, verkade till stor del minnas både namn, släktskap och händelseförlopp i det tidiga Haparanda, trots att historieskrivningen täckte en hundraårsperiod. Pålacks huhtas historia var enligt fältväbelns relation och inlaga som följer:

En Capellan Lars Larfwi benämnd bodde på stadsön, och det emot 100 år sedan, vilken hade en son Lars Pålack, som reste uti fiende land och satt 7 år fången i Påhlen, men när han hemkom, var hans faders hemman med flera donerat under staden, varföre han opprättade sig ett litet stycke eng på andra sidan i Hapaniemi och där nedsatte sig, dock sedan flydde han till Kiärsbäck och bodde där, sålde alltså denna sin lilla tract åt Påstmästerskans salig fader, Clemet Öndasson, som det en tid behöll, jemväl efter honom dess måg, Caplan Herr Jacob Enqvist, och nu vidare af bemälda Påstmästerska, emot åhrlige utlagor till staden, berättades där hos denne gamle fältväbeln Axel Kiempe, sig hört således berättat om bemälda gamle soldat Lars Pålack, kunnandes rätten således härav finna, det förenämnda lilla ängstrakt aldrig hört eller legat under det till Majorssäte anslagna hemmanet.

Fältväbeln Kempe var 1695 en gammal man och det är förlåtligt att hans tidsangivelser inte var helt korrekta och att han delvis blandade ihop rollfigurerna. Redan i 1539 års bågälängd upptas Nils Lorff med en son i Suensaari.¹¹⁸ Troligen var det sonen Jöns Nilsson Lorff, som från 1569 till 1604 innehade hemmanet på stadsön där han efterträddes av Lars Larsson - *Herr Lars son*. Enligt Bygdén skulle förste kaplanen Herr Lars Jonæ - Lars Jönsson Lorff - ha undertecknat Uppsala mötes beslut 1593 och då bott i *Svensar*.¹¹⁹ Uppgiften är dock felaktig. *Laurentio S* som undertecknade mötesbeslutet använder samma bomärke som Herr Lars i Suensaari då denne tillsammans med Herr Jören undertecknade hjälpskattelängden den 12 november 1599. Kaplanernas fullständiga namn framgår då de med egen hand den 18 juni samma år undertecknade med sina namnteckningar - Laurentius Sigfridi och Georgius Hendrici - en inlaga från Tornebirkarlarna rörande tvisten mellan svenska och norska lappfogdar.¹²⁰

Herr Lars, som innehade förste kaplanstjänsten i Torne, kandiderade i början av 1600-talet till en kyrkoherdebefattning i lappmarken. När Daniel Hiort som kungens kommissarie den 11-13 februari 1606 förhandlade med lappar och birkarlar i Jokkmokks lappby, gällde första frågan val av präst. Kungen hade förordnat Herr Lars i Suensaari till tjänsten, men menigheten var inte belåten därmed. Man hade förstått att Herr Lars av flera anledningar inte var lämplig. Han behärskade inte lapska och var av *långlig sjukdom betagen att honom icke mögeligt åhr synerligen för det mödesamma körandet skuld med achier sig udi samme tjänst bruka låtha, finnes och swäre swager udi lärdomen för sin ålders skuld*. Beroende på motståndet från sockenmännen utsågs istället Herr Olai i Luleå till kyrkoherde i Jokkmokk.

Jonelagslängden 1609 upptar bland prästerskapet i Torne socken Canutus Martini pastor, Laurentius gammal kaplan och Marcus kaplan. I jonelagslängden året därpå hade Herr Lars ersatts av Lars Larsson och en son det vill säga bröderna Lars och Nils som efterträtt den åldrige och sjuke fadern, som dock under namnet *D Laurentius* 1613 redovisade tiondet. Då uppbörderna för Älvsborgs lösen redovisas samma år anges *att Herr Lars Caplanen intet utgjort då han är utgammal*. Gustav II Adolf förskonade vid sitt besök i Torne den 7 mars 1614 kaplanen från Älvsborgs lösen - figur 21 - och skänkte honom för resterande livstid årligen två tunnor spannmål till hjälp vilket konfirmerades i ett brev från *Herr Lars i Swensara* med följande lydelse:¹²¹ *Bekennes jag Laurentius Sigfridi i Suensara fordom cappalan uti Tornio migh haffua bekomit aff Erligh man Abram Stafansson två tn^r spannmåll som högbe^{te} Kungl. Maj:t migh aff gunste och nådh skenckt haffuer för min store ålderdom och fattige legenhet skuld till min visso med egen hand skrifuit Dat Tornio S den 24 juli Anno 1614 Laurentius Sigfridi*. Herr Lars speciella skrivform för S återfinns 1593 i bekräftelsen av Uppsalamötes beslut där han tecknar samma bomärke som 1599, då han upprättar hjälpskattelängden. Konfirmationen av spannmålsbidraget 1619, vilket skrivits av fogden Abraham Staffansson, undertecknades av *Laurentius Lorff* medan

¹¹⁸ Namnets stavning varierar under åren mellan följande former: Larff, Lorff, Lorffi och Lorffie. Lorff är ett nordtyskt efternamn.

¹¹⁹ L. Bygden, *Hernösands Stifts Herdaminne II*, Uppsala, 1923, s. 255-256.

¹²⁰ Avskrift av dokumentet i O. A. Johnsen, *Finmarkens Politiske Historie*, Kristiania 1923, s. 267-268.

¹²¹ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1613:9, fol. 176.

fogden skrev namnet Lårf.¹²² Bygdéns uppgift att kaplanens namn var Lars Jönsson Lorff är således fel. Lars Sigfridsson Lorff som redovisas i Suensaari 1595 då Henrik Sigfridsson upptogs i Haapaniemi var möjligen båda brorsöner till Nils Henriksson Lorff i Suensaari.

Laurentius Sigfridi
 in Torneo meum hactenus habitum beatus aff. Erlegh. man. abram
 bnfant. twi. h. spanu. id. som. h. o. b. o. t. u. k. o. m. t. u. n. g. h.
 aff. g. i. n. t. e. o. r. u. n. d. g. p. a. u. t. e. h. a. f. f. u. e. r. f. u. r. m. i. n. s. o. m. s. t. d. e. r. d. e. m.
 o. r. f. a. t. t. i. g. e. l. r. e. g. u. b. e. t. p. r. i. b. l. i. t. u. l. l. m. i. n. p. i. s. s. o. m. e. d. e. g. i. m. h. a. n. d.
 p. r. i. f. i. c. i. t. d. a. t. t. o. r. n. e. o. d. d. e. n. 24. i. u. l. i. a. n. n. o. 1614
 Laurentius Sigfridi

Figur 21. Laurentius Sigfridi Lorffs konfirmationsbrev 24 juli 1614.

Ryttaren Nils Larsson Pålack

Mycket tyder på att fältväbeln Kempe blandat ihop Lars Lorff med brodern Nils eftersom Lars aldrig synes ha benämnts Pålack. Däremot omnämns Henrik Pålack - möjligen Henrik Sigfridsson i Haapaniemi - i samband med Kolahuståget 1611. En förridare i kapten Petter Bröms kompani benämns Lars Pålack 1614-18 men han stupade som fänrik i Simon Simonssons kompani på Danzigs redd 1627. Epitetet Pålack kan möjligen ha givits knektar som kommit under den polska ryttarfanan som förlades i Torne inför Kolahuståget. Kungl. Maj:t hade nämligen 1609 beordrade Isac Behm att bege sig till Österbotten tillsammans med Jacob Frensham och hans hundra skottska och engelska knektar. Senare på året uppmanades Jacob Frensham att bli kvar däruppe tills vidare besked gavs. Fyra fänikor samlades i Torne: Västerbottens fänikan under Peder Clemetsson, Olof Bengtssons fänika samt en polsk och en irländsk ryttarfana.

Den polska ryttarfanan tycks, enligt mönsterrullan upprättad den 5 juni 1614, ha ersatts av en reguljär fänika under kapten Jacob Frensham. Flera utlänningar fanns på de högre befälsposterna: mönsterskrivare var Johan von Hamburg, löjtnant Thomas Frensham, fänrik Dirick Hogräfué, fältväbel Wilhelm Syeruas, pastor Ericus Nauli, fältskär Claus Jonsson, förare Lars Krancke och furirer Caspar Drucker. Underbefälen var från Västerbotten liksom de gemena knektarna, varav 29 från Övertorneå socken och 33 från Nedertorneå. Det är oklart hur länge Jacob Frenshams fänika blev kvar i Västerbotten innan den insattes i Livland, där Nils Pålack kan ha blivit krigsfånge. Möjligen hade knektarna övergått till kapten Jacob Picard, som 1625-27 var i Torneå och där fänriken Johan Olofsson Pålack ingick bland befälen. Namnet Pålack användes således under 1600-talet i Västerbottens regemente av flera med varandra obesläktade knektar.

När Lorffgården på Suensaari 1623 inlöstes av kronan synes Nils Pålack ännu vistats i utlandet men 1625 års kvarntullredovisning upptar honom i Haparanda.¹²³ Skälet till att Nils Larsson Lorff inte återfunnits i några rullor torde förklaras troligen av hans krigsfångenskap. Möjligen var knekten Eskil Nilsson i Haapaniemi som 1627 utskrevs hans son. Namnet antyder att han döpts efter Eskil klockare som också synes ha varit av familjen Lorff. Eskil Nilsson som 1633 befordrats till korpral dog i Tyskland innan mönstringen i oktober 1635.

¹²² Ibid, 1618:1, fol. 46.

¹²³ Ordningsföljden i *Hapakylä* 1625: Per Larsson, Erik Jönson, [länsmannen Abraham Larsson redovisas separat], Romiska Margareta, Lasse Nilsson, Jöns Isacsson, Nils Larsson.

I början av 1630-talet hade Nils Pålack kommit i skuld dels till den blivande borgmästaren i Torneå Peder Pedersson, dels till postmästaren Clemet Öndasson, vilket ledde till att han tvingades sälja sitt lilla hemman. Pålacks huhda synes ha sålts i samband med uppdelningen av Lars Hansson Kouris stamhemman - vilket enligt 1635 års jordebok synes ha splittrats i tre delar, om vardera $\frac{1}{3}$ mantal - mellan Margareta *Kouri*, Jöns Isaacsson och Lars Nilsson.¹²⁴ 1635 års jordebok anger att mark i Kiärsbäck anslagits till kapten Per Sunessons kompaniofficerare och där upptas då Nils Pålack och kapten Per Sunesson.¹²⁵ Detta var i linje med Gustav II Adolfs förordning att knektar så snart de avslutat ett fälttåg och kommit hem skulle få ett boställe om $\frac{1}{8}$ mantal, på vilket de kunde försörja sig själva genom jordbruk. 1637 års kvarntullängd redovisade $\frac{1}{16}$ mantal för Nils Pålack medan Per Sunesson skattade $\frac{1}{8}$ mantal. Året därpå hade Nils Pålack 1 häst, 3 kor och 1 kviga på torpet medan Per Sunesson hade 1 tjur, 4 kor och 2 får, samtidigt som han höll sig med en häst i Torneå, där han 1639-40 upptogs i gruppen *Particular*.

Kapten Per Sunesson försvinner 1642 från Kiärsbäck och i hans ställe kommer på hemmanet om $\frac{1}{4}$ mantal Hustru Malin med en dotter. Hustru Malin som är postbonde upptas 1644 med son och dotter för att 1645 efterträdas av Jöns Nilsson Coure med hustru, son och sonhustru. Nils Pålacks härkomst bekräftas i tiondelängden 1647, då hans namn för första gången skrivs Nils Larsson Lorff. Han efterträds 1649 av Lars Nilsson *Kåuri* [senare *Kory* och *Core*] från Haparanda vars hemman, det blivande Kopukka, övertagits av Jöns Nilsson *Core*. Fälrväbels berättelse tillsammans med uppgifter i jordeböcker och mantalslängder antyder att Nils Pålack - son till Laurentius Sigfridi Lorff - hade gift sig med någon av Lars Hansson Kouris söners änka, som kan ha varit dotter till Hans Innasson och svägerska med Josep Josepsson vilket skulle förklara flytten till Kiärsbäck och Joseps angrepp på Lars Kouris hustru 1611. Jöns och Lars Nilsson med släktnamnet Kouri var söner till Nils Larsson Kouri.

¹²⁴ Hapakylä 1633: Pär Larsson $\frac{1}{4}$, Erik Jönsson $\frac{1}{2}$, Abraham Larsson $\frac{1}{2}$, Simon Jönsson $\frac{1}{4}$, Lars Nilsson $\frac{1}{3}$ och Jöns Nilson $\frac{1}{3}$.

¹²⁵ Kiärsbäck 1639-42: Josep Josepsson $\frac{1}{2}$ mtl. Nils Pålack $\frac{1}{8}$ mtl. Per Sunesson 1638-39 $\frac{1}{8}$ mtl, 1640-42 $\frac{1}{4}$ mtl.

No. 2 Pello eller Krook

Efter freden i Fredrikshamn 1809 förlorade Sverige inte bara en stor del av Torne socken utan även Torneå, som var centralort för handeln i den norra Bottenviken. Försök gjordes därför tidigt att grunda en ny stad - Karl Johans stad - i Nikkala. Handelsmännen ville dock att staden skulle etableras närmare Torneå, där många av dem bodde. De fick också stöd av Haparandapatriarken Abraham Larssons ättling, riksdagsmannen Jacob Rutberg i Kalix, som propagerade för att staden skulle anläggas i anslutning till Torne älv, som var den kommunikationsled på vilken varor fördes till och från socknens norra delar samt lappmarken. 1821 övergavs tanken på Nikkala, men inte förrän 1829 började köpingen Haparanda att byggas. En av förutsättningarna var att staten köpte hemmanet Krook som låg strategiskt vid älvstranden och i nära anslutning till Torneå, vilket uppfyllde de blivande borgarnas önskemål. Husbönderna på hemmanet, som torde ha anlagts av Erik Henriksson i början av 1500-talet, var från mitten av 1600-talet bosatta i Torneå medan skötseln överläts till legodrängar och legopigor. Skattelängder och domböcker uppger att följande personer varit innehavare av Pello eller Krook:

1552-1568	Erik Henriksson	1700-1703	Hans Israelsson Rechartd
1568-1601	Håkan Eriksson	1703-1711	Apollonia Renmark
1602-1638	Erik Jönsson	1711-1730	Samuel Olofsson Krokvik
1638-1642	Johan Kempe	1730-1752	Apollonia Renmark
1642-1644	Brita Wargius	1752-1766	Cecilia Majström Rechartd
1644-1653	Hans Abrahamsson	1766-1783	Samuel Mårtensson Rechartd
1653-1685	Mårten Johansson Kempe	1783-1811	Samuel/Anders Mårtensson Rechartd
1695-1696	Mårten Mårtensson Kempe	1811-1816	Anders Mårtensson Rechartd
1696-1700	Apollonia Renmark	1816-1829	Johan Sundell

Erik Henriksson eller *Pellon Erich*

Omkring 1550 hade föregångaren till hemmanet Krook, där Mattilansaari ingick, redan upptagits av Erik Henriksson. Han figurerar 1551 i bågaskattelängden under *Pwthann*, varefter han försvinner för att några år senare redovisas under Suensaari. Enligt jordskattaboken 1559 skattade Erik Henriksson i *Swensaree*: jord 1 markland 7 öresland, för vilket han i skatt erlade 2 ½ öre och 4 stycken gråskinn, eftersom han även hade en fullvuxen son på gården. 1561 års tiondelängd anger hans namn till *Paldo Erich* och 1563, då han i korntiondepengar gav 1 ½ öre, kallades han *Pellon Erich*, vilket antyder att hans familjenamn var Pello eller att han möjligen kom därifrån. Bågaskattelängden 1567 upptar Erik Henriksson under Suensaari, men året därpå hade han troligtvis ersatts av sonen Håkan Eriksson, som redovisar hemmanet under Nyby.

Fogdekarlen och laxfogden Håkan Eriksson

Håkan Eriksson redovisade i silverskattelängden 1571 endast 3 mark koppar och en ko. Han benämndes *Hochon klockare* 1574, vilket antyder att han då upprätthöll klockartjänsten samtidigt som grannen Eskil Nilsson var länsman. Vid vintertinget 1580 anklagades Håkan Eriksson för att ha använt okvädingsord varför han fick böta 3 mark samt erlægga 12 öre till kungen och häradshövdingen. Han synes ha varit en framgångsrik jordbrukare eftersom åkermarken snabbt utökades. Från att korntiondet 1564 var 1 ½ skäl hade det 1590 ökat till 5 ½ skäl. Som fogdetjänare uppbar han och insaltade tiondelaxen för kronans räkning, för vilket han 1592 i lön fick 14 mark i penningar samt kläde för 6 mark. Detta år befriades han också från skatten - *fri för gerde och partzeler - för den gästning och stora omak som han haft av K.M:ts krigsfolk* enligt sitt brev av den 21 december 1591. Hans årsskörd uppgavs vidare ha fördärvats av köld detta år.

Lars Eriksson
 Nils Larsson
 Marcus Larsson
 Jöns Larsson & J. Larsson
 of Jönköping & Västerås

Larsman
 Jöns Larsson

#	□	F	#
Jöns Larsson Västbygd	Jöns Larsson med illa	Jöns Larsson Västbygd	Jöns Larsson Västbygd
□	*	□	#
Jöns Larsson Västbygd	Måns Larsson Västbygd	Jöns Larsson Västbygd	Jöns Larsson Västbygd
#	#	*	h
Jöns Larsson Västbygd	Jöns Larsson Västbygd	Jöns Larsson Västbygd	Jöns Larsson Västbygd

Nils Eriksson

Figur 22. Nämndemännens konfirmation av hjälpskattelängden 1595.

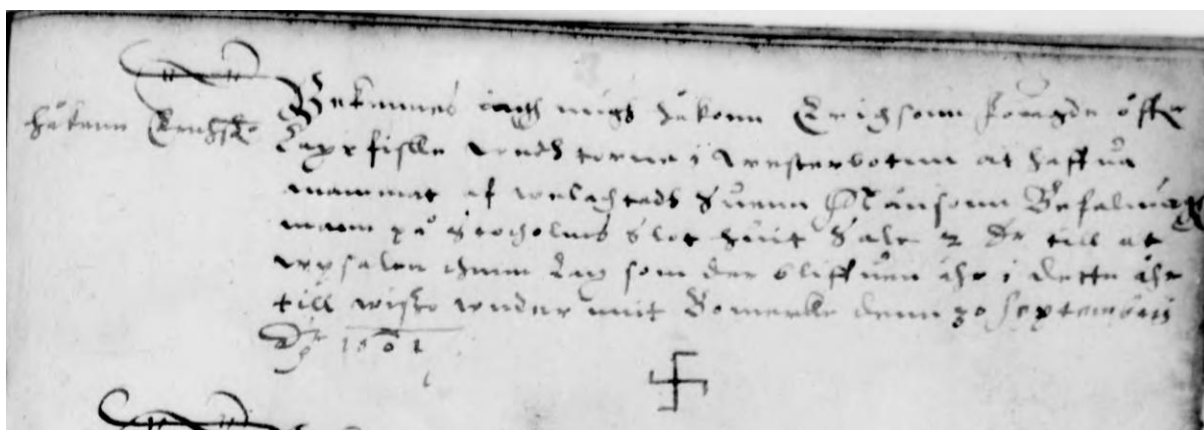
Håkan Eriksson konfirmerade hjälpskattelängden 1595 med samma bomärke - figur 22 - då han var nämndeman och fogdekarl.¹²⁶ Samma år fick Håkan Eriksson i Suensaari, Nils Larsson [Aiänpoika] i Vojakkala och Per Jönsson [Pakkainen] i Kukkola 4 tunnor spannmål i ersättning

¹²⁶ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1596:1, fol. 47.

av fogden Mäster Didrik för den bärnfisk de levererat till Uppsala slott. På ett kvitto över mottagandet efterlämnade Håkan Eriksson i Hapaniemi, Nils Larsson i Vojakkala samt Per Pakkainen sina bomärken.¹²⁷ Troligen hade de tre *Botnekarlarna* på Per Jönssons skuta levererat varor till Uppsala, när Per Jönsson från *Kochalu i Tornö* också året därpå på sin skuta seglat med 16 tunnor lax och 64 lispund torrfisk till Stockholm. Den betalning de uppbar 1595 motsvarade emellertid inte vad de ursprungligen utlovats. I räkenskaperna 1597 rättades detta därför till och då utgick en betalning till 3 bönder i *Tornö socken* avseende anno 95 och 97 motiverad som följer: *Efter Lars Jönsson levererad samt Matz Månsson underskriven sedel som är skrivet Östen Nilsson [fogden] till dennes Septembris anno 94 att han skulle betala de efterskrivne Bätnekarlar Håkon Eriksson i Suensara, Nils Larsson i Wåikala och Per Jönsson i Kukula boende uti Tornö socken för något gieddor och Berne fisk som de hava levererat till Upsala slott, ther före skola de hava bekommit i betalning 10 tunnor packat rågmjöl av förbenämnda Upsala slott, och efter de fingo ingen betalning varken ifrån slottet eller Östen Nilsson utan av Mäster Didrik som hans 95 års räkenskap förmåler spannmål 4 tunnor 1 fjärding, så fattas dem som nu är betalt för 5 tunnor 3 fjärdingar packat rågmjöl som förbemälda bönders bevis förmåler, att de fuller betalning bekommit hava och löper Penningar 20 ½ daler.*

Nils Larsson som var son till skepparen Lars Jönsson Äijänpoika hade trots sitt ursprung inte tillräckligt med pengar när han 1601 stod inför nämnden vid sommaringet i Torne socken anklagad för enfalt hor. Saköreslängden anger att han blev *sakfällt 60 mark för sin handling men då han nu är utfattig och haver inget betala med slipper han undan med 2 daler i böter.*

Håkan Eriksson upptas inte bland fogdetjänarna 1596, när Mårten Enevaldsson på Björkön - *Mårten fougten* s tjenare - tillsammans med Per Jönsson Pakkainen i Kukkola - *Callio Per* - redovisade att de *opburet* skatten på Suensaari.¹²⁸ Håkan Eriksson var dock befriad från skatt året därpå vilket antyder att han tjänade kronan eller åter drabbats av krigsfolkets gästning. Hjälpkattelängden 1600 visar att det på hans gård fanns 1 häst, 9 kor, 2 kvigor, 1 stut, 1 tjur, 1 fyra års oxe, 1 svin samt 5 får och hemmanet skattade för 1 mantal. En kvittens Håkan Eriksson lämnat på Stockholms slott den 30 september 1601 – figur 23 – anger att han är laxfogde.¹²⁹

Figur 23. Håkan Erikssons kvittens på Stockholms slott 1601.

Kvittensen har följande lydelse: *Bekänner jag mig Hakonn Erichsson fogde över laxfiske vid Torne i Västerbotten att hava anammat av välaktad Sven Månsson befallningsman på Stockholms*

¹²⁷ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1597: 6, fol. 85.

¹²⁸ I hjälpkattelängden 1595 skrivs hans namn *Lasse Hansson Kour*.

¹²⁹ RA, Upplands handlingar 1601:31

slott vitt salt 2 läster till att uppsalta den lax som där bliven är i detta år till visso under mitt bomärke den 30 september Anno 1601.

Håkan Eriksson synes ha återvänt till Norrbotten hösten 1601 tillsammans med före lappfogden Olof Olofsson och drunknat vid det skeppsbrott som drabbade skutan. 1602 har Håkan Eriksson försvunnit och i kvartalspenningräkenskaperna ersatts av *Erik Jönson hapa* som betalade 1 ½ mark i skatt motsvarande ½ mantal. Namnsammanhangen gör att Erik inte direkt kan kopplas till Håkan Eriksson. Möjligen var han Håkans svär- eller brorson. Med tanke på att Håkan Erikssons hemman, till skillnad från Lasse Perssons och Olof Jönssons, inte redovisades i Haapaniemi utan under Suensaari torde stamhemmanet haft ägor även på annat håll. När Håkan Erikssons hemman om 1 mantal försvinner ur längden, tillkommer förutom Erik Jönsson med ½ mantal i Haparanda även Mickel Olsson med ½ mantal i Kiviranta, vilket antyder att de kan ha delat stamhemmanet.

Erik Jönsson i Haapaniemi strand

Erik Jönsson skattade 1607 för 2 ¾ spannländ åker och 7 lass hö, vilket motsvarade 2 markland och 2 öresland enligt den gamla beskattningen. Jonelagslängden 1610 upptar honom i *Hapaniemi strand*, där han 1615 erlade 2 ½ skäl korn i tionde. Boskapslängden 1620 visar att det på gården om ½ mantal fanns 1 häst, 6 kor, 1 oxe, 1 kviga, 5 får och att utsädet var 1 ½ tunna. Namnsammanhangen antyder att Håkan Eriksson från Suensaari, som 1621 utskrevs för fälttåget till Livland, var son till Erik Jönsson. Vid mönstringen 1623 betecknas Håkan som ofärdig och ersattes av brodern Henrik, som 1624 fanns i Jacob Picardies regemente. När han 1629 dog i Preussen hade han avancerat till korpral i Jöran Timmermans kompani. Boskapslängden 1626 upptar Erik Jönsson under *Hapakyle*. Gårdens utsäde var då två tunnor och där fanns 2 hästar, 1 oxe, 8 kor, 3 kvigor, 4 kalvar, 7 får, 3 lamm och 1 svin. 1630 års rulla upptar Håkan Eriksson från *Happkil*, vilket troligen skall tydas till Haapakylä. Troligtvis var det den tidigare ofärdige knekten Håkan Eriksson som 1628 skrevs ut på Björkö. Han avled i Tyskland innan utgången av 1632. Då kvarntullslängden redovisades 1627 fanns inte längre några söner på gården, där Erik Jönsson med hustru och en dotter upptogs i hushållet.

Kaplanen Johannes Kempe

Erik Jönsson efterträddes i 1638 års mantalslängd av *Herr Johan*, det vill säga Johannes Kempe, som tjänstgjorde som kaplan i Nedertorneå 1629-42. Ännu i mars 1639 bodde Kempe hos sin svärmor i prostgården på Björkö. Hon var änka efter kyrkoherden Martinus Wargius som avlidit i februari samma år. Johannes Kempe sakfällades 1639 för att ha drivit köpenskap i lappmarken, där Kautokeinolapparna samtidigt klagade över hans hänsynslöshet vilket bland annat ledde till att han fick böta för slagsmål och blodvite. Troligen flyttade Johannes Kempe till hemmanet Krook när den nye kyrkoherden Johannes Torneus tillträdde 1640.

Torneus, som då han tillträde möttes av stor oginhet från kaplanernas sida, hade 1642 sluppit både Kempe och Essevius. Kempes änka Brita Wargius finns enligt mantalslängden den 12 december 1642 på Krook med sönerna Märten, Axel och Samuel. Märten skrevs in vid universitet i Uppsala 1645. Axel fick den 3 juni 1654 böta 20 mark för lägersmål med Elisabet Olofsdotter från Vojakkala. Det låga beloppet förklarades av att Elisabet var frillobarn. Tre år senare döms Axel åter till 20 mark i böter för lägersmål. Han gifte sig senare med en dotter till Jöns Isacsson i Haparanda, men innan dess var han knekt från slutet av 1650-talet och avancerade till fältväbel för att sluta sina dagar 1691 på kronohemmanet Wiita i Pudas, där änkan Brita Jönsdotter Kempe fanns kvar fram till slutet av 1690-talet. Samuel Kempe blev borgare i Torneå, där han 1661 erlade 8 daler i burskapspengar. Han blev 1669 länsman och var 1672 riksdagsman. Som rådman i Torneå utmärkte han sig för att ofta i drucket tillstånd uppträda störande vid rådsmöten.

Köpmannen och tullnären Hans Abrahamsson

Kempes änka Brita Wargius redovisade hemmanet i Haparanda fram till 1644, då hon gifte sig med Hans Abrahamsson som hösten 1643 förlorat sitt välstånd bland annat genom en förlust av varor till ett värde av 2000 daler på brodern Lars krejare som led skeppsbrott. Möjligen var det till följd av detta han sökte giftet med änkan och därefter flitigt figurerade i olika processer i försöken att återvinna sitt välstånd. Den 6 mars 1645 sålde han Krooks skärgårdsfiske på Huituri och Pensaskari till en bonde i Laivaniemi men återtog det och sålde det till Limingoborna Jacob Matsson och Johan Mickelsson. Pensaskarifisket blev fyrtio år senare föremål för en rättsprocess, när Staffan Johansson i Laivaniemi, en sonson till den förste köparen, försökte återvinna fisket, som hans fars styvfar köpt 1645. Processen beskriver ingående alla turer i denna affär, där det inte går att klargöra hur Hans Abrahamsson lyckats sälja fisket två gånger. Ännu 1705 pågick tvisten, då *Ablona Larsdotter Rechartt* i Haparanda - änka efter Hans Abrahamssons brorson - genom stadsnotarien i Torneå, *insinuerar för rätten en tillhörande häradsrätten fälld dom den 28 februari 1695 angående Päsaskari laxfiskebruk som hennes framlidna make kapellanen Mårten Kämpe under sitt hemman i Haparanda vunnit*. Sextio år efter den första försäljningen återbördades Pensaskarifisket till Krook.

I slutet av 1640-talet och i början av 1650-talet representerade Hans Abrahamsson borgerskapet i Torneå vid de ting som hölls i lappmarken. Förtroendeuppdraget hindrade honom inte, då han blivit änkling 1648, att *lägra Anki Ersdotter till mökränkia*, för vilket han fick böta 40 mark den 19 juli 1652. Mårten Kempe som var den äldste styvsonen tycks ha krävt att få överta hemmanet då han återvände från Uppsala. Den 4 april 1654 kärade han till styvfadern, som påstods ha anklagat Mårten för att vara tjuv, vilket Mårten kvitterat med att påstå att styvfadern var *frändsemjospelare*. Detta drogs upp på rådstugan den 12 juli 1654 men då parterna enades om att skällsorden utslungats i fyllan förlikades de inför rätten. Hemmanet övertogs 1656 av kaplanen Mårten Johansson Kempe men det synes ha brukats av Johan Abrahamsson fram till 1669. Hans Abrahamsson hade 1656 ersatts av brodern Abraham vid lappmarkstingen, där de gamla birkarlasläkterna fortsatte att bevaka sina intressen, nu i egenskap av nämndemän. Då brodern Abraham avlidit deltog Hans åter vid tinget i Jukkasjärvi, där han den 20 januari 1658 av Botila Matzdotter i hastigt mod beskylldes för att vara horkarl. Allt talar för att Hans Abrahamsson hade utomäktenskapliga barn, men det är oklart om han och Brita Kempe hade gemensamma barn. Namnsammanhagen talar dock för att Hans Hansson Braas var deras son.

Då Hans Abrahamsson den 6 maj 1671 begärde att få bli kvitt sitt burskap intogs sonen i hans ställe. Som skäl för att slippa burskapet anförde Hans Abrahamsson ålder och sjukdom samt att han redan överfört åker, äng och fiskevatten på sonen. Rådmännen Hans Axelsson och Samuel Kempe uppträdde som löftesmän för Hans Hansson, som efter att ha svurit sin borgared utlovade 1 riksdaler till kyrkan och 10 daler till staden. Hans Hansson Braas var stadens kassör 1670-75 och ingick 1678 i det konsortium av 11 personer som arrenderade krögeriet i staden. Av en process vid häradstinget i Torne socken den 30 mars 1699 bekräftas att rådmannen Hans Hansson Braas var son till Hans Abrahamsson.¹³⁰ Protokollat lyder som följer: *Såsom rådmannen Wällärde Hans Hansson Braas nu beviste med framvist inventarium av den 3 maj 1689 att Olof Mickelsson Lisas lille torp och ägande i Korpikylä, blivit tillvärderat hans antecessor Olof Mört och rådmannens fader Hans Abrahamsson, för deras där havda skuldfordran*. Hans Hansson Braas, som i sitt första gifte var svärson till rådmannen Carl Sigfridsson, var änkling 1687 och redovisades då med en dotter. 1693 gifte sig Hans med Olof Mörts änka Anna Jönsdotter i hennes tredje giftemål. Sonen Mårten Hansson gifte sig med Margareta Tornström.

¹³⁰ RA, Dombok Norrbotten 1698-99, vol. 1, fol. 512.

I mitten av 1650-talet handlade Hans Abrahamsson på Gamla Karleby och Stockholm där han figurerar i rättstvister med tyskarna Anders Olderman och Petter Eichman. Laxköparen Eichman klagade bland annat över leveransförseningar förorsakade av skepparen Nils Henriksson Rääf. Då Nils varit i Stockholm 1655 hade han av Petters bror Casper beskyllts för att vara både tjuv och skälm vilket ledde till fortsatta tvister på rådstugan i Torneå. Hans Abrahamsson, Henrik Mårtensson och Nils Henriksson Rääf som övertagit arrendet av tullen i Torneå efter Peder Jönssons död synes inte ha haft framgång med verksamheten. Tullinspektorn Jöns Jönsson kårade den 25 augusti 1655 till dem om 480 daler resterande på 1654 års tull vilket belopp Hans Abrahamsson fick betala eftersom han gått i borgen för Nils Rääf. Anders Torfastsson som då övertagit tulltjänsten befordrades 1656 till befallningsman varvid Carl Jöransson blev ny tullnär.

Trots att Hans Abrahamsson och Nils Rääf var kollegor tycks de ofta ha varit i luven på varandra. Nils Rääf anklagades på rådstugan den 16 juni 1656 av Hans för att efter ett gille hos Hindrik Mårtensson ha *gått efter honom med stridsmod och överfallit honom med hugg och slag* varför Hans gått hem till sig stängt dörren och lagt sig. Då hade Nils Rääf *kommit efter planket och sparkat på hans förstugudörr*. Hans Abrahamsson hade då *slagit honom till örat och dragit honom i håret*. På denna anklagelse svarade Rääf, att han inte kommit med stridsmod, men när de började gräla hade Hans slagit honom med en nyckel i huvudet, varvid han börjat blöda. Nils angav vidare att han aldrig varit hem till Hans, vilket Hindrik Mårtensson och Hindrik Hindriksson konfirmerade. Utslaget blev att *denna ringa rätt kan Hans Abrahamsson icke befria för det 9 Cap. I Sårmåla Balken med vilie utan sakfäller för blodsår 12 mark. Nils Rääf för pust och hårdrag 6 mark enligt samma kapitel*.

Den 2 maj 1657 figurerar nämndemannen Hans Abrahamsson åter i en tvist, typisk för såväl honom som tiden. Tillsammans med skolmästaren Johan Sandman uppgavs Hans Abrahamsson ha kommit till Henrik Hinderssons och tagit en kåsa brännvin eller två, varvid Hans Axelsson Holm, en annan av gästerna, blivit förtörnad på det lag han suttit i och börjat *bruka mun* på Hans Abrahamsson som då hade slagit Hans Axelsson med flata handen över örat varpå denne *fallit honom i huvet och dragit han på gälvet*. Enligt Hans Axelsson hade Hans Abrahamsson först *begynt bruka på honom en elak mun, sedan slagit honom vid örat och sedan dragit honom i håret*. Upplösningen blev att rätten i sitt Salomoniska domslut fann det skäligt, att Hans Abrahamsson skulle plikta 6 mark efter det 12 kapitlet i Sårmåla Balken och att Hans Axelsson för hårdrag skulle plikta 6 mark. Trätobrodern Hans Axelsson, som var gift med en dotter till Lars Larsson Pakkainen, arbetade för Mommorna i Torneå.

Skulder fortsatte att tynga Hans Abrahamsson, som tvistade med sina syskon om arvet efter fadern. Den 23 april 1662 krävdes han av Johan Jönsson Utter på 151 daler, som Hans påstods ha varit skyldig Johans svärfar Hans Hindersson. Hans Abrahamsson påstod dock att skulden gjorts av fadern Abraham Larsson. Möjligen var det för att betala skulden som Hans den 1 juni 1662 på rådstugan krävde, att brodern Israel skulle återlämna en guldring om 2 dukater, som Hans lånat honom när han var brudgum. Israel hävdade dock att ringen ingått i deras förlikning året innan.

Hans Abrahamsson synes ha gift om sig 1665, då han i borgarlängden åter upptas med hustru. Ekonomin synes inte ha blivit bättre med åren. Med hänvisning till en räkning från 1649 krävde han i en tvist på rådstugan den 10 februari 1671 kusinen Hans Larsson Pakkainen på 72 daler. Skulden hänförde sig till en lappmarksresa Pakkainen och tullnären Peder Olsson företagit 1649. Vid häradstinget i juli 1678 *föregiver förre borgaren Hans Abrahamsson sig hava några vidlyftiga och tvistiga räkningar med sin styvson kyrkoherden i lappmarken Mårten Kiämpe, varutinnan han önskar komma till riktighet och slut förr än kyrkoherden reser till lappmarken igen*. Hans Abrahamsson, som då var en gammal man, försökte uppenbarligen återfå någon

fordran från styvsonen för att stärka kassan. Christoffer Jönssons kassörsräkning för Torneå 1681 anger att Hans Abrahamsson fått sin skuld till staden avförd på grund av att han var utfattig. Därefter återkommer inte Hans längre i akterna varför man kan förmoda att han avlidit.

Kaplanen Martinus Johannes Kempe

Hans Abrahamssons styvson Martinus Johannes Kempe, som tjänstgjorde som kaplan i Nedertorneå 1653-75, upptogs i kvarntullängden 1653 och av jordeboken framgår att han 1655 var husbonden på det blivande Krook. *Hr Mårten Capelan* upptogs på hemmanet i jordeböckerna fram till 1680 och kartan över Haparanda 1681 anger *Mårten Caplan* som husbonde på gården vilken skattade $\frac{1}{3}$ mantal. Som kyrkoherde hade han 1675 flyttat till Jukkasjärvi och 1682 till Övertorneå. Knekt för hemmanet under kriget mot Danmark var Erik Nilsson, som dog i slaget vid Lund den 4 december 1676. Troligen ersattes Erik av borgaren Mats Jönsson, som var gift med en dotter till Johannes Kempe. Den 12 maj 1677 upptas Mats Jönsson från Haparanda på Rännarbanan i Stockholm i Lövångers kompani. Han var knekt i Calix kompani i Skåne när han sändes till Stralsund där han avled varefter änkan 1681 redovisade en jordbit avstyckad ur Krook.

Mantalslängden upptar 1682-88 *Herr Mårten Kempes folk*. Jordeboken 1686 har följande tillägg: *Pastor i Öfwer Torneå Sal Hr Mårten Kempes i sin hustrus lifftijd [...] dess egit hemman efter Kongl Maj:ts bref d. 5 Decemb 1682 och H: Amiralens och häradshövdingens Immission d.27 Junij 1683 som änckian nu åbor efter mannens död. 1689 antecknas i jordeboken: Niuter lifftijds frijheet efter Kongl bref af d. 5 decemb. 1682. Änkan Malin Philipsdotter, sex söner och tre döttrar upptas från 1686. Sonen Hermann gifte sig med Margareta Grape, änka till bokhållaren Lars Erasmusson Renmark, varigenom han blev husbonde på Mikkolahemmanet i Övertorneå där mantalslängden 1686 upptar Herman Kempes folk medan styvdotter Apollonia – Abluna Grap – året därpå upptas Herman med hustrun och styvdottern i Torneå.*

Apollonia Grap - Renmark - Kempe - Rechart - Krook och Mårten Hafssrand Kemp

Apollonia Renmark var dotter till Lars Erasmusson och Margareta Grape vilka gift sig 1666. Till bröllopsakten vid Kengis bruk inbjöd Arendt Grape kompanjonen Jacob Momma med hustru och barn. Inbjudningsbrevet till Jacob Momma som avbildas i figur 24 har följande lydelse:¹³¹

Ehreborne högh och wällachtadh H:^{er} Jacob Momma, gunstighe Herre och Patron.

Nääst all wällfärdz Salutation, och myckeen flitigha lyckönskningh av Guudi. Kan iagh Ed:^r wällachtighet ei obemält låtha, ehuruledes genom Guudtz thens aldrahögstes nådigha föörsyn, närwarandhe krehtz och wänners, goda råd och samptyckie, wara bewilliat och slutit ett ehrligit eechenskap, emellan ehrligt person wår bruuks betienta Lars Erasmusson, och min K:dåtter J Margareta Grap, till huilket Guudh altzmechtigh mildeligen tecktes förläna sin Guud domligh och fadherligha wälsignelse och alldhensundh iagh tillika medh min K:hustru, ährom sinnadhe, at låtha deras heeders dagh, uthi thens heligha trefaldighetz namn, winna sin foortgång, her wiidh Kienges Bruuck/: Gudh will:/ Den 11: Marti eller Dominica Reminiseere, och sådant icke uthan goda wänners och christelige personers närwarelse och förbön wäll skie kan, thy ländheer föör theen skuldh till Ed:^{tz} wälla:^{tt} min sampt min k:hustrus tiänstflitigha begiäran, Eed:^{tz} wälla:^{tt} tecktes oss den Affection och den stora wänskap bewisa, och till föreskrefvna dagh wårt ringha huus medh sin dygdesama hustru och barns goderligha närwarelse besöckia och bepryda, och detta Christeligit wärck meedh böner och åkallan befrämia, huadh gådt som Guudh altzmechtigh nådhelighen wårt ringha huus tecktes unna, sådant skall afut gådt och taacksampt hiärta hwariom och enom giärna meddelat blifwa. Wi beläfwom på wår sida, sådanna höga Affection och wänskap i lika och andra occasioner, meed full weedherbörlich taacksamphet och tiänst giärna igen utafütiäna deen stundh wi lefwa och befalleer heer määdh Ed:^{tz} wälla:^{tt} medh sin kiärälskaadhe och dygdesamma hustru och barn

¹³¹ RA, Momma Reenstiernasamlingen, E2505.

undher Guudtz vidderika beskydd och beskärn.

Förblifwandhes stedtze

Datum Kienges bruck

W: H:^{de} herres

Den 21 januari: A1666

tienswillighe Arendt Grape

 De Gørebørns Bøgs og vøalegheds, G:^{de} Jacob
 Mommars; gøimflighe Gøer, og Patron
 Cærft aee vøalegheds Salutation, og myndig fløitlig Gøstøfføring
 at Ælsøndø, kan ieng Cø: vøalegheds og omvøet Cøtøer, Gøimvøet
 gøom Ælsøndø, Gøms ædøerøgøstøf vøiligø fløitligø, nøer vøerøndø
 fløetø, og vøerøndø, godø røedø og fløitligø, vøerøndø og
 fløitø vøt Gøligø og Gøitøligø Gøstøffø, møllø Gøligø gøstøffø
 vøerø Gøms Gøitøndø Gøms Gøstøffø, og nøer vø. Sættø. J:
 Margøretø Ælsøndø, køe Gøitøndø Ælsøndø alø møstøligø møstøligø
 Gøstøffø fløitligø fløitligø vøiligø og fløitligø vøalegheds.
 og aee Gøstøffø ieng køe fløitligø møstøligø Gøstøffø, æstøffø
 at Cøtøer Gøms Gøstøffø Gøms, æstøffø Gøms Gøstøffø
 nøerø, vøerøndø fløitligø Gøstøffø, Gø vøiligø Gøstøffø Gøstøffø
 vøiligø / Den 11: Mørtø. vøerø Dominica Reminiscere, og Sættø: edø
 æstøffø godø vøerøndø og Gøitøligø gøstøffø nøerøndø og fløitligø
 vøalegheds fløitligø, Gøms fløitligø fløitligø Gøstøffø køe fløitligø vøiligø
 fløitligø møstøligø Gøstøffø fløitligø Gøstøffø, Cø: vøiligø Gøstøffø
 øf Den Affection og Den fløitligø vøerøndø Gøstøffø, og køe fløitligø
 fløitligø vøiligø vøerøndø vøiligø Gøstøffø møstøligø fløitligø Gøstøffø og
 Gøms Gøstøffø vøerøndø fløitligø og Gøstøffø, og Døttø Gøstøffø
 fløitligø vøiligø møstøligø Gøstøffø og æstøffø Gøstøffø, Gøstøffø Gøstøffø
 Ælsøndø alø møstøligø vøiligø vøerøndø vøiligø Gøstøffø Gøstøffø
 fløitligø, Sættø: fløitligø at øt Gøstøffø og Gøstøffø Gøstøffø
 og Cø: vøiligø møstøligø Gøstøffø. vøiligø fløitligø Gøstøffø
 Sættø: Gøstøffø Affection og vøerøndø: løtø og vøerøndø occasionø, møstøligø
 vøerøndø fløitligø Gøstøffø og fløitligø Gøstøffø ieng at øt fløitligø
 fløitligø vøiligø Gøstøffø. og Gøstøffø Gøstøffø møstøligø Cø: vøiligø møstøligø
 fløitligø Gøstøffø og Gøstøffø Gøstøffø og Gøstøffø. Gøstøffø Gøstøffø møstøligø
 møstøligø Gøstøffø og Gøstøffø.

Datum Kienges, Gøitø
 Den: 21 Januari: A 1666.

W: H: Gøstøffø
 Gøstøffø

Arendt Grape.

Figur 24. Inbjudningsbrev till bröllopet mellan Margareta Grape och Lars Renmark 1666.

Omkring 1690 gifte sig Apollonia Renmark med sin styvfars bror kaplanen Mårten Mårtensson Kempe. Han hade blivit student i Uppsala 1674 och benämndes Martinus Hafsstrand när han på rådstugan i Torneå den 11 juli 1681 begärde att borgmästare och råd för landshövdingen skulle rekommendera honom till skolmästare efter Hans Halsius, som 1662 utsetts till kyrkoherde i Överkalix. Det är oklart, om Mårten tillträdde skolmästarbefattningen innan han prästvigdes den 1 maj 1682. Förhållandet mellan makarna synes inte ha varit det bästa, eftersom Apollonias morbror befallningsmannen Jakob Grape i juni 1690 anklagade Mårten för förgripligt tal mot konungen. Mårten skulle bland annat ha sagt att *inga fler människor finns i helvetet än konungar och biskopar*. Vidare hade han angående kungens höga tankar om Rudbeckius Atlantica sagt *det är inte allt förstånd i Hans Majestäts huvud*. Enligt Mårten berodde anklagelser på ondska och avund, eftersom Jacob Grape trott att han skulle överge systerdottern Apollonia.

Mårten Kempe var 1682-96 kaplan i Nedertorneå. Från 1694 fanns han med modern Malin och hustrun Apollonia på gården i Haparanda som skattade $\frac{7}{16}$ mantal, varefter hemmanet 1695 övergick till honom. Då rätten till Pensaskarifisket avhandlades vid häradstinget i februari samma år uppträdde den gamle fältväbeln Axel Kempe som brorsonen Mårtens fullmäktige. Inför rätten meddelades att Mårten tillsammans med farbrodern, som inte hade något dugligt fiske under sitt hemman, skulle bruka Pensaskari under sin salig faders hemman, vilket han själv tänkte bebo och där han uppgavs ha löst ut några av sina syskon. Mårten avled dock året därpå. Apollonia gifte sig 1701 med borgaren Hans Israelsson Rechartt, som dock redan i slutet av 1702 hade avlidit.

Apollonias morbror befallningsmannen Jakob Grape flyttade 1702 in som husbonde på gården i Haparanda. Jacob som var född 1660 efterträdde fadern som befallningsman 1687 men flyttade 1692 till Umeå då han utnämndes till landtränkmästare i Västerbotten. Han bodde först på Grisbacka kungsgård varefter han flyttade till Umeå stad där han blev kvar till 1699 då han återvände till Torneå för att bli befallningsman. Skälet till flytten synes ha varit ambitionen att överta den avlidne befallningsmannen och myntinspektören Sigfrid Persson Fordells hemman Björknäs i Kalix som Jacob med börsrätt – Jacobs farbror Hans Grapes dotter Annika, gift med Torfast Abrahamsson i Torneå, hade genom sin morfar Per Jönsson Fordell börsrätt till hemmanet - lät uppjuda 1699. Redan året därpå avsåg han sig dock hemmanet på grund av dess stora rest till kronan. Från 1702 upptas Jacob Grapes familj på det blivande Krook i Haparanda med 1 dräng och 2 pigor. 1705 flyttade familjen till det blivande hemmanet Tano i Mattila som Jacob övertagit av svågern borgaren Erik Isaksson som var son till rådmannen Isac Erssons i Torneå. Myntmästaren Jacob Grape upptas som ägare av hemmanet i Mattila till och med 1713, men han bor med familjen i Torneå från 1708 och synes ha avlidit i mitten av 1710-talet efterlämnande oredovisade uppbördsmedel som hans borgenärer fick erlægga. På den *balance afledne Grap häftat före*, uppges hemmanet ha uppförts för Crono, utan åbo 1714-1720 varefter det upptogs och inlöstes till skattehemman av Lars Persson från Gammelgården i Kalix.

Salig Hans Israelssons änka betalade 1703 mätarpengar för makens skuta, vilken hon fortsatte att bruka på Stockholm. Apollonia, som bodde kvar i Torneå, fick sina tillgångar värderade den 31 mars 1711, då hon sökte nytt gifte med Samuel Olofsson Krook. Förmyndare för sonen Mårten som då var 9 år blev farbrodern Israel Israelsson Rechartt. Mårten utlovades dels ett fadersarv på 450 daler när han uppnådde myndig ålder, dels utbildning på Torneå pedagogium. Samuel Krook hade kommit till Torneå från Ruskola där fadern, tolvmannen Olof Jönsson, var husbonde på Käyräsvuopiohemmanet. På rådstugan i Torneå anhöll den 4 september 1699 Samuel Olofsson Käyräsvuopio om burskap, *efter Gud honom med så många medel välsignat, att han borgarrätt och tunga kan uppehålla, och landshövdingen tillståndet beviljat*. Rådmännen Planting och Braas motsatte sig att en så beryktad landsköpman skulle antas. Borgmästare Johan Kohre och rådmän Christoffer Jönsson insåg dock att man inte kunde gå emot landshövdingens order varför det beslöts att Käyräsvuopio skulle antas. Som hans borgensman ställde sig handelsmannen Johan

Pipping och burskapspengarna uppgick till 50 daler, ett belopp nära fem gånger högre än vad som normalt utkrävdes. Som borgare tog Samuel namnet Krookwijk, vilket han senare förkortade till Krook. Under Nordiska kriget hade han så stor framgång som köpman att landshövdingen 1716 utnämnde honom till rådman. Apollonia överlevde även sin tredje make och *Rådman Krooks Enkia* stod fram till sin död 1749 som innehavare av det Krookska hemmanet.

Mårten Hansson Rechartt, som blev handlande och rådman, dog samma år som modern. Hemmanet Krook övergick då till Mårtens änka, Cecilia Augustinsdotter Majström Rechartt, som hade söner Samuel och Anders samt döttrarna Maria och Apollonia. Samuel Mårtensson Rechartt var köpman och skeppare i Torneå. När hustrun Brita Tolpo avled den 6 mars 1776 hade han tre barn att ta hand om - Cecilia 10 år, Karl 8 år och Elisabet 5 år. Samuel innehade då hälften av hemmanet i Haparanda och var delägare i tre skutor bland andra den snautacklade Torneå. Skutan, som byggts i Sävis, hade en dräktighet av 135 svåra läster och längden över kölen var 25 meter. Anders Mårtensson Rechartt, som var gift med Anna Lyttraeus, var under en tid länsman - en befattning som gått i släkten sedan 1500-talet - och var som sin bror Samuel även handelsman. Anders innehade hälften av Haparandahemmanet och var i början av 1800-talet också ägare av Majhannu i Övre Vojakkala. Samuel sålde 1811 sin andel i Krook och efter Anders död 1816 förvärvade konsul Johan Sundell 1817 hela hemmanet, vilket han 1829 sålde till kronan när köpingen Haparanda skulle anläggas. Krooks utsträckning 1828 framgår av Hackzells karta över Haparanda köping detta år.¹³² En jämförelse med jordebokskartan från 1647 visar att stamhemmanets gårdsgärde forfarande hade den ursprungliga utsträckningen.

---

¹³² Olof Hederyd, *Haparanda efter 1809, Tornedalens historia III*, Birkkarlens förlag, Haparanda 1992, s. 54.

Eskil Nilsson klockare i Pottan

Jordskatteboken 1557 - figur 25 - upptar de två första Haparandaborna, Erik Hindersson och Äskil kläckare, i Suensaari respektive Pudas. Eskil Nilsson synes då ha efterträtt Jöns Persson Viinala i Vuono som klockare i Alatornio sockenkyrka. 1559 upptas Eskil Nilsson i jordskatteboken under Suensaari redovisade 1 markland 7 öresland jord, skattepenningar 2 ½ öre, ny åkerjord 6 öresland och 2 stycken gråskinn. Beskattningen visar att han redan vid denna tid var en etablerad bonde, vilket indikerar att delar av hemmanet måste ha anlagts långt tidigare. Skatteenheten markland, som införts 1547 var enligt undervisningen *så stort att man sår därpå 2 spann korn eller får därpå 8 lass hö*. Skatteomläggning innebar en fördubbling jämfört med 1542, samtidigt som 2 spannländ döps till ett markland och skålslandet döps till öresland.

Suensaari
 Erik Hindersson — jord 1 mark — 7 öresland
 Skattepenning 2 ½ öre
 6 öresland — 2 gråskinn
 2 gråskinn —

Pudas
 Äskil Kläckare — jord 1 mark — 7 öresland
 Skattepenning 2 öre
 6 öresland — 2 gråskinn
 2 gråskinn —

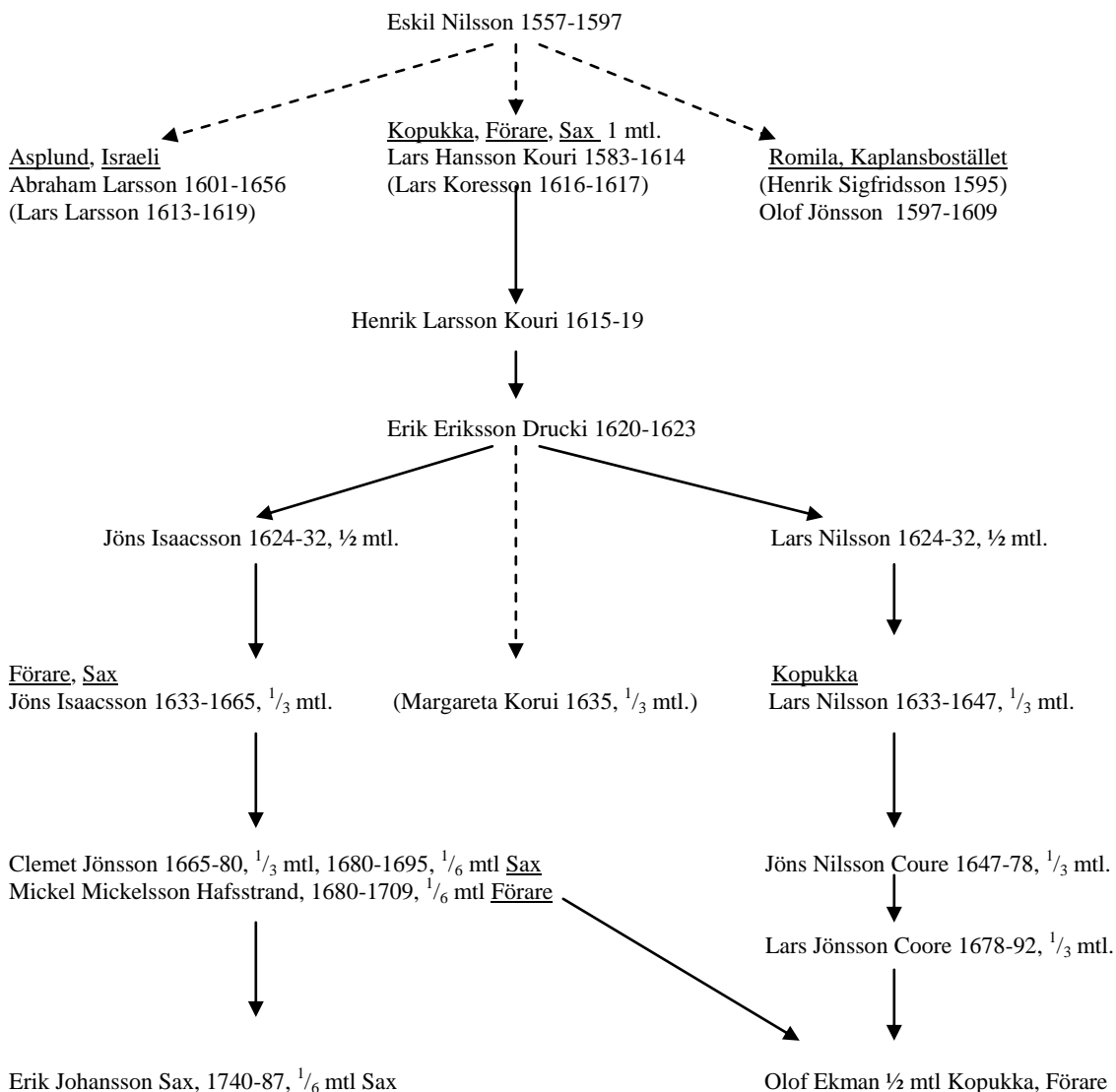
Figur 25. Utdrag ur jordskatteboken för Suensaari och Pudas 1557.

Från 1547 blev den nya skatten för 1 markland 4 örtugar och för ett öresland uppgick skatten till 4 penningar. I praktiken torde man enligt Jonsson ha förutsatt att äng i tillräcklig mängd kompletterade åkern utan att formellt inbegripas i skattdrägningen, varför marklandet och spannländ kunde jämföras.¹³³ Nyttillkomna markland grundade sig således uteslutande på beskattning av ny åkermark. Eskil Nilssons hemman torde mot denna bakgrund ha haft en åkerareal på 5 spannländ 1559. Jordskatten 1562 uppgick till 2 markland och 5 öresland. Till Älvsborgs lösen 1571 redovisade Eskil klockare 11 lod silver, 1 lispund koppar, 7 kor, 2 stutar, 1 svin och 1 häst värderat till 139 mark. Som länsman på 1570-talet hade han frihet för sin skattejord på 3 markland 6 öresland, vilket svarar mot den i början av 1600-talet redovisade gårdesarealen om 5 spannländ och 10 lass äng för det sammanhållna Kopukka, Förare och Sax.

Trots att Eskil Nilsson hela tiden synes ha bott i Haparanda fördes hemmanet godtyckligt till Suensaari, Pudas, Västanå, Nyby, Haapaniemi och Haapakylä, vilket delvis försvårat lokaliseringen av den ursprungliga gården som senare synes ha splittrats som följer:

¹³³ Ingvar Jonsson, *Jordskatt och kameral organisation i Norrland under äldre tid*, Umeå 1971, s. 276.

Redovisningen fram till 1597 då Eskil Nilsson sista gången uppträder i längden är osäker då den tidiga geografiska placeringen av skattesubjekten verkar vara godtycklig och redovisade byar huvudsakligen var kamerala storheter. Lokaliseringen av hans hemman försvaras också av att det tidvis var länsmanshemman och att han då åtnjöt skattefrihet för såväl sitt eget hemman som för tilldelningshemman vilket i längden karaktäriseras som hans skattehemman. Då vidare inte alla på gården upptogs i jordskattemantalet, hamnade exempelvis mågar utanför längden. Detta hindrade naturligtvis inte att de kunde ha sitt uppehälle genom att bruka någon del av stamhemmanen, där de kan ha uppfört egen bostad, medan den rättslige ägaren ensam ansvarade för hemmanets hela jordskatt. Även då flera på samma hemman brukade jord och tog skörd ansvarade i regel endast ägaren för skatten och han antecknades också för tiondet.

Utöver klockarräntan uppbar Eskil Nilsson tidvis länsmanräntan och synes samtidigt ha bedrivit fiske och handel. Handelns betydelse för birkarlarna framgår också av att sockenmännen i Torne höll sig med egen skuta. 1575 förläste sockenskutan i Torne skärgård på återfärden från Stockholm varvid skuta och last, inklusive Kungl. Maj:ts salt, förlorades. Detta meddelades i ett

brev till kammaren den 16 juli 1577 varvid socknens edsvurna tolvmän, varibland Eskil Nilsson ingick, med sina bomärken bestyrkte skrivelsen med följande lydelse:

Bekenne wi oss menige men och skattskyllige bönder i Torne sochn att Anno 75 thå vårt sochn skepp lopp hem ifrå Stocholm och kom til Torne skatiejordh bleff bodhe skepp och gods bortt all sammans ther hoss bleff och K:Majts salt bort som ther på war på sama tidh olempligt salt two lester thess till wisso wnder wår kyrkieherdes signeth och nempdens bomerkinn datum then 16 juli Anno 77

Eskil Nilsson synes ha varit länsman under tidigt 1570-tal, men länsmansregistren från den tiden finns inte bevarade. Avradsjorden vid Nären, som innehades av länsmännen i Torne socken, redovisades 1574 av Eskil Nilsson vilket tyder på att han detta år innehade befattningen. Ytterligare ett tecken på det är att grannen Håkan Eriksson då var klockare. När Eskil Nilsson 1578 var länsman besatt han sitt hemman om 1 mantal och 1 bågantal fritt för sitt omak. Skattejorden uppgick till 3 markland och 6 öresland. Skatten var 5 öre och 4 samfång, vilket antyder att han då var den enda vuxne manspersonen på gården. När han åter var länsman 1582 redovisade han 2 bågantal och hade frihet för 6 markland skattejord och 3 markland avradsjord. Den person som tillkommit synes ha varit Lars Hansson Kouri som torde ha varit hans svärson. Det är dock oklart vilka hemman de 6 marklanden avsåg.

Möjligen fanns Lars Hansson Kouri på Eskil Nilssons gård från början av 1580-talet men han upptas inte i skattelängden förrän 1595 trots att han fanns i Pudas redan 1583 och var nämndeman 1587. Skälet till detta kan vara att han då upptagit ett nybruk som var skattefritt eller brukade avradsjorden vid Nären som vare sig redovisades i tiondelängder eller jordeböcker utan skattade separat. Vid denna tid uppges även Israel Eskilsson bo i Pottan men inte heller han figurerar med något bidrag i tiondelängderna då han hade länsmansfrihet för sitt hemman. Det faktum att endast Lars Kouri erlade hjälpskatten 1595, medan Eskil Nilsson och Israel Eskilsson var skattebefriade, kan förklaras av att Eskil då var överårig och att Israel var länsman. Den stora skattefrihet Lars Kouri åtnjöt då han 1599 blev länsman kan möjligen förklaras av att han utöver sin egen gård förvaltade de gårdar Eskil Nilsson och Israel Eskilssons släktkrets innehaft.

1595 års hjälpskatt

Hjälpskattelängden för *Suensar, Hapaniemi, Påthan, Kakama* och *Laivaniemi* 1595 avbildas i figur 26.¹³⁴ Eskil Nilsson, som i tiondelägderna så gott som genomgående redovisats under Suensaari, förs nu under Pudas ihop med Nils Larsson - möjligen Nils Lorff som senare benämns Nils Pålack - vilket antyder att de fanns på samma gård. I marginalen antecknas ett δ vilket torde avse dito och syfta till tabellens första marginalschrift för inhysesfolk i Pudas där länsmannen Israel Eskilsson också upptas. Ingen av dem erlade skatt. Under Suensaari upptas *Lasse Hanson Kour* och Håkan Eriksson som båda gav 5 mark i skatt medan kaplanen *Herr Lars* som var husman inte erlade någon skatt troligen på grund av att han var präst. Inte heller Hindrik Sigfridsson i *Hapaniemi* betalade något. Skälet till att Lasse Kouri, som tidigare upptagits i Pottan, redovisas i Suensaari skilt från Eskil Nilsson innebär möjligen att Lasse övertagit hans kronogården i Haparanda. Det som styrker det är att Lasses bomärke överensstämmer med Eskils.

Enligt 1595 års riksdagsbeslut skulle hjälpskatten utgöras: *Af hvar helbesittin bonde 6 mark. Hvar birchkarl eller landzköpman skall utgöra till dett ringesta 10 daler, heller och mere, efther som pröfvas kan att de äre förmögne till. Hvar ländzman eller giestgivare utgive af dett hemman han besitter 8 eller 6 mark som andra bönder. Der som 2,3 eller flere bo på ett hemman, vare sig bondens mågh eller slecht, då skall ej mere än endere rächnes för bonde och de andre utgöre för*

¹³⁴ RA, Länsräkenskaper Västerbotten, 1596:1, fol. 41.

drängar som icke tjäna för årslön skola alla förskrivna utge som föreskrivet är i gården 2 mark husman, 1 mark legodräng. Med tanke på lagtexten kan det tyckas förvånande att stipulerad skatt endast betalades av ett fåtal personer i Suensaari och Pudas. Inte heller de rika birkarlarna i Vojakkala, Armassaari och Niemis noterades för någon skatt. Anledningen var att länsman, fjärdingsmän och birkarlar engagerade i fastläggandet av gränsen mot Ryssland delvis bekostat underhåll av manskapet och därför befriats från skatten. Ett brev till fogden Didrik Persson Ruuth från hertig Karl, avfattat i Söderköping den 6 november 1595, antyder det då hertigen anger att de män som förliden sommar var förordnade på rågången mellan Sverige och Ryssland in åt Västerhavet icke kunde fullfölja uppgiften.¹³⁵ Proviant för de män som därför åter skulle sändas ut på rågången skulle enligt hertigen, ifall fogden inte hade något i sitt förråd, förskaffas hos landsköpmän, länsman, prosten, lappfogden, birkarlar och andra. Återbetalning skulle senare göras genom avkortning av gården och årliga räntan för de som lämnat bidrag. Av räkenskaperna för Västerbotten 1596 framgår att *de förnämsta bönderna i Tornöå socken länth till deras behov som varit på rågången efter intet varit i förråd 1595:*

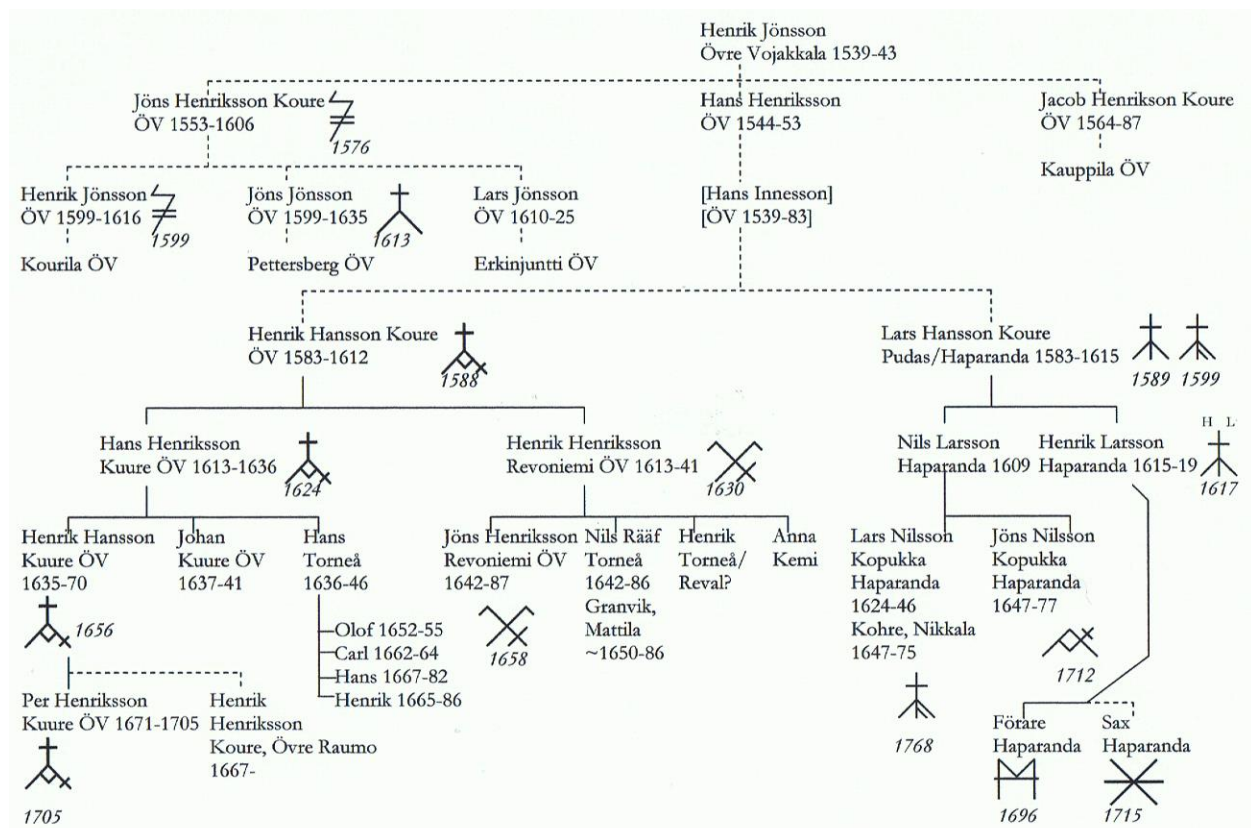
<i>Mjöl</i>	<i>39 tunnor</i>	<i>tunnan 8 mark</i>
<i>Malt</i>	<i>40 tunnor</i>	<i>tunnan 8 mark</i>
<i>Brännvin</i>	<i>19 kannor</i>	<i>kannan 2 mark</i>
<i>Kött och fläsk</i>	<i>2 skeppund</i>	<i>lispundet 12 öre</i>
<i>Oxar</i>	<i>1 stycken</i>	<i>stycket 14 mark</i>
<i>Humle</i>	<i>4 lispund</i>	<i>lispundet 1 daler</i>
<i>Smör</i>	<i>8 lispund</i>	<i>lispundet 2 öre</i>
<i>Korn</i>	<i>1 tunna</i>	<i>tunnan 8 mark</i>
<i>Ostar</i>	<i>8 stycken</i>	<i>stycket 4 öre</i>
<i>Får</i>	<i>8 stycken</i>	<i>stycket 2 mark</i>

Innan vi närmare beskriver de hemman vilka i början av 1600-talet synes ha tillkommit genom splittring av Eskil Nilssons stamhemman skall länsmannen Lasse Hansson Kouri, vilkens efterkommande anlade Kopukka, Förare och Sax samt kyrkoherden Laurentius Henrici, vilkens efterkommande anlade Asplund och Israel, närmare beskrivas.

¹³⁵ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1596:1, fol. 69.

Länsmannen Lasse Hansson Kouri

Redan sommaren 1583 var Lasse Hansson Kouri bosatt i Haparandaområdet. Vid sommartinget dömdes då *Lasse Kåre i Pothan* till 9 mark i böter för två blodsår han slagit på *Henrik Packan i Wojkala*. Henrik Pakkainen fick vid samma ting böta 3 mark för lönskaläge. I nämnden satt då Eskil Nilsson i Pottan samt Jöns Kouri och Henrik Pakkainen i Vojakkala trots att den senare var käreande i ett av målen. Trots att Lasse Kouri dömts till 9 mark i böter slapp han undan med 3 mark. Reduktionen av bötesbeloppet antyder att förseelser av denna typ ansågs ringa och misshandeln hindrade inte heller *Lars Core i Pothan* att 1587 ingå bland tolvmännen som anhöll om nedsättning av laxtaxan i älven och skärgården. Lars Hansson Kouris släkterelationer, som tidigare utretts av Utterström¹³⁶, har justerats och kompletterats av Boström och Snell¹³⁷ och delvis ytterligare i figur 27 nedan.

Figur 27. Släkten Kouri

Kourisläkten är en av få i Tornedalen som tidigt använde ett familjenamn som bevarades generation från generation. Släktnamnet förekommer i källorna skrivet på många olika sätt - *Kouri, Kourenn, Kåre, Kåuri, Kori, Koure, Kohre, Kore, Coure, Choure, Cohre och Coore* - beroende på att skrivarna inte behärskade diftongerna i det finska språket. Ur deras krets rekryterades birkarlar, länsmän, fjärdingsmän, riksdagsmän, präster, tullnärer, rådmän och medlemmar i släkten ingick bland de ledande köpmännen och skepparna i Torneå på 1600-talet.

¹³⁶ Bengt Utterström, *Torneåsläkten Chore till början av 1700-talet*. Genos 49 (3), sid. 63-79.

¹³⁷ Leif Boström, Per-Olof Snell, *Torneåborgares släktskap med personer i Kalix, Piteå och Skellefteå*. Genos 79 (3), sid. 110-115.

Det mesta talar för att tolvmannen Henrik Jönsson, som upptas i bågalängden för Övre Vojakkala 1539, var släktens stamfader. Hjälpgården 1553 antyder att han efterträtts av Hans Henriksson som då hade en kreatursbesättning bestående av 20 kor. I bågalängden samma år synes han ha ersatts av Hans Innesson som av Wahlberg (1962) uppgets vara far till Henrik och Lars Kouri men med tanke på att ingen av Innassönerna använde Kourinamnet synes han ha gift sig med Hans Henrikssons änka och därmed blivit husbonde på Kuure. Redan vid sommaringet 1573 var *Henrich Kåre* i Vojakkala inställd dömdes till 9 mark i böter och *Henrich Hansson Kouri* hade 1584 efterträtt Hans Innesson och blev samma år nämndeman.

Hans Hansson som 1599 efterträtt Inna Innesson i Kiärsbäck synes också ha varit son till Hans Henriksson. På sin gård hade han 2 hästar, 1 tjur, 20 kor, 3 kvigor, 15 får och 2 svin. Han efterträdde 1610 Lars Kouri som länsman. Josep Josepsson, son till lappfogden Josep Henriksson i Vojakkala fanns redan 1611 på Innala, troligen som måg, och övertog hemmanet 1619.

Av skattelängderna framgår inte om Lasse Kouri hade ett eget hemman i Pudas på 1580-talet. Det är vidare oklart varför han inte upptas i tiondelängden trots att han tidigt var nämndeman och upptas under Suensaari i hjälpskattelängden 1595. Möjligen satt han på avradsjorden vid Nären för vilken skatten uttogs separat. Då uppbördens till hjälpskatten 1600 upptecknades den 12 november 1599 hade länsmannen Israel Eskilsson avlidit och efterträtts av Lasse Hansson Kouri som fick skattefrihet - figur 28 - för ett hemman omfattande 1 mantal och 2 bågamantal vilket antyder att han då hade en vuxen son på gården. Skattejorden på vilken länsmansfriheten baserades var 20 markland vilket var det största jordskattebeloppet i Torne socken.

Länsmannen i Torne
Israel Eskilsson länsman i Torne
hans bidrag till hjälpskatten
 Skattejord — 11 1/2 sund land.
 Mantall — 1.
 Bågamantal — 1.
 Skattejord — 15 1/2
 Bågamantal — 2 1/2
 Skattejord — 2 1/2

Lasse Hansson Kouri länsman i Torne
hans bidrag till hjälpskatten
 Skattejord — 20 plund
 Mantall — 1
 Bågamantal — 2.
 Skattejord — 26 1/2 1/4
 Bågamantal — 2 1/2 3/4
 Skattejord — 3

Figur 28. Konfirmation av länsmansfriheter för Israel Eskilsson 1597 och Lasse Kouri 1600.

Då hjälpskattelängden uppfördes 1600 hade Lasse Kouri 2 hästar, 1 tjur, 1 fyra års ox, 10 kor, 2 kvigor, 1 svin på gården i Haparanda där utsädet var 6 spann. Tiondelängden 1601 redovisar dock honom under Pudas och hans bidrag var 1 spann och 3 skäl medan Håkan Eriksson och Lars Persson som upptogs under Suensaari skattade 1 spann korn och 1/2 skäl råg respektive 3 1/2 skäl korn och 1 1/2 skäl råg. Mantalslängden för Suensaari samma år ger följande uppgifter: Länsman

Lasse Core 1 mantal, Abraham Larsson $\frac{1}{3}$ mantal, Håkan Ersson 1 mantal, Lasse Persson i *Hapaniemistrand* 1 mantal och *Oll Jönsson ibidem* $\frac{1}{2}$ mantal. Troligen skall detta tolkas så att Lasse Kouris hemman fanns i Haparandas sydliga del men att han även innehade mark på strandängar i Pudas såväl på den östra som västra sidan av älven.

Vid sommartinget 1602 avgjordes en tvist mellan Anders Nilsson i Hellälä och Lasse Kouri som torde ha rört uppdelningen av Hellälähemmanets fiske. *Lasse Coure* anklagades då av Anders Nilsson för att ha försökt ta ifrån honom en fiskelott i Suensaari som tillfallit Anders med rätt att bruka vart tionde år. *För rätten blev av sagt att han [Anders] samma sin lott skulle behålla så länge den med eden och lagen kan drivas.* Rätten att bruka fiskelotten vart tionde år förklaras av att kolklagen årligen roterade mellan fiskeställena så att de exempelvis efter tio år återkom till ursprungsfisket. På så sätt ansågs större rättvisa erhållas då fiskeplatserna gav varierande fångst; vissa ansågs vara bättre andra sämre. Jordebokens fiskelängder 1653-58 visar att sonsonen respektive sonen - Lars Nilsson Kouri i Haparanda och Henrik Andersson i Björkö - till de år 1602 tvistande delade ett fiske i Kiviranta som torde ha avsett den omtvistade kolken som genom arv tillfallit de två släkterna. Detta antyder att Lasse Kouris hustru, som i en rättsakt uppgavs vara från Björkö, kom från Hellälähemmanet.

Henrik Henriksson Kemiheikki från Raumo hade den 2 september 1601 efterträtt Lasse Kouri som länman men från 1604 innehade Lasse Kouri åter tjänsten och av räkenskaperna framgår att han till och med 1606 hade frihet för en skattejord som reducerats till 3 markland och 3 öresland [borde vara 3 markland 6 öresland om Eskil Klockares hemman och den i 1607 års jordebok redovisade gärdesarealen för Lasse Kouri avses], avradsjord 3 markland, 1 mantal, 2 bågamantal. Skattepengarna uppgick till 4 $\frac{1}{2}$ öre, avradspengar 2 mark, skattesmör 13 $\frac{1}{2}$ mark, samfång 8 stycken.¹³⁸ Samtidigt anges att: *Tornö sockens bönder utgöra 3 mark smör per öre i skatt, så är här och räknat på länsmanen, men anderstädes i landet 2 mark smör av vart öre.*

Nedgången i skattejorden från 20 markland 1599 till 3 markland 3 öresland 1604 förklaras möjligen av att de hemman som tilldelats Hans och Israel Eskilsson inte längre inkluderades i friheten sedan de övertagits av arvingarna. Lasse Kouri ersattes tillfälligt som länsmän av Jöns Nilsson Junkkala i Suensaari 1607 men återtog befattningen året därpå då han enligt längden besatt *sitt hemman fritt för sitt omak och är som nya jordeboken förmåler $\frac{15}{18}$ mtl och 1 skjutsfärdsmantal.*¹³⁹ Avradsjorden upptas inte då som länsmansförmån möjligen för att den redan tilldelats honom. Länsmanen Jöns Nilsson i Suensaari bestod intet 1607 och samma konstaterande gjordes för länsmanen Lasse Kouri i Suensaari 1608. Skattefriheten för dem uppgick till 7 mark 1 öre respektive 5 mark 5 öre. Möjligen hade Jöns Nilsson avsatts efter den kritik bönderna i Torne socken genom Clemet Henriksson i Vojakkala, möjligen vid riksdagen 1607, personligen framfört till Karl IX. Kungens svar, avgett i Västerås den 31 december 1607, visar att bönderna i socknen klagat på den nya laxtaxan, grunderna för mantalssättningen, den odrägliga länsmansrätten, kalkleveranser till byggandet av fästningen i Ulå, transporter av lappskatten till Stockholm och avsaknaden av en finsk lagläsare och fogde.¹⁴⁰

Enligt Karl IX fanns inte längre något skäl att klaga över länsmansrätten då det vid Norrköpings riksdag 1604 beslutats att länsmanen fortsättningsvis endast skulle *tage skääll och lijke af dem han herbergerer, och gestgifuere skole setties i landet dijtt skole alle wägfarende fare och skole blifwe befordre för skääll och lijke.* Riksdagsbeslutet innebar att länsmännens gårdar kom att

¹³⁸ En tunna spannmål som 1559 kostade lika mycket som 1 lispund smör motsvarar vid 1600-talets början 2 lispund 5 marker smör. 1 lispund=20 skålpund, 1 skålpund=1 mark= 0.425 kg.

¹³⁹ Enligt undervisningen 1607 är lagt 1 lass äng under vart spann utsäde, och det hö som sedan är över, skall räknas 2 lass för 1 spann jord, och 4 tunnor utsäde räknas för 1 mantal, och det är 1 markland jord. 5 spannländ och 10 lass hö motsvarar då $\frac{15}{18}$ mantal.

¹⁴⁰ RA, Riksregistraturet, 1607, Pars I fol. 251 ff.

fungera som gästgiverier varför man kan anta att Haparanda gästgiveri tillkom vid denna tid. Under 1609 lämnar Lasse Kouri åter länsmanssyslan och avkortningslängderna visar att Clemet Henriksson i Vojakkala den 24 juli 1609 innehade tjänsten då han med sitt bomärke kvitterade socknens gingärdsuppbörd som uppgick till två skeppund torrfisk. Hans Hansson på Innala uppges därefter upprätthålla befattningen 1610 men i en skrivelse från Baltzar Bäck den 30 juli 1610 inför Kolahuståget anges ändå att länsmannen Lasse Kouri till Bäck levererat 4 tunnor salt för dennes behov. Jonelagslängden 1610 anger för Lasse Kouri 2 jonelag, 1 son, 1 dräng och 2 pigor, men året därpå redovisas bara 1 jonelag, 1 dräng och 1 piga på gården.

Länsmanssyslan

För att kunna ombesörja förplägnaden av kronans herrar uppbar länsmannen en skatt benämnd länsmanräntan som bland annat kunde omfatta pengar, födoämnen och foder. Länsräkenskaperna anger inte vad som erlades i Torne socken men uppenbarligen uppfattades den av bönderna som odräglig. Uttag av hästar till skjutsning var vidare något bönderna inte uppskattade. Omkring 1600 synes pålagorna varit ständigt återkommande och böndernas protester tog sig våldsamma uttryck. På ett extra ting den 21 februari 1601 blev Jöns Jönsson i Raumo bötfälld 9 mark för att han ville slå länsman Kouris son när denne skulle hämta honom i skjutsfärd. På överhetens nådiga behag benådades dock Jöns Jönsson och slapp undan med 8 mark. På tinget den 12 december samma år fick David Hemmingsson i Mattila böta 9 mark för att han av länsmansträngen återtagit sin häst som uttagits för skjutsfärd. Även David Hemmingsson kom *för sin fattigdoms skull och på överhetens nådiga behag* undan med ett lägre belopp och betalade endast 4 mark.

Uppbörderna av kronolax från älvs- och skärgårdsfisket i Torne socken övervakades i början av 1600-talet av länsmannen som under sommarmånaderna höll två karlar *i kost och tåring vilka akta på tiondelaxen vid alla byar*. Knektar användes redan 1568 för upptagande av tiondelaxen och ersättningen för denna uppgift uppgick det första årtiondet på 1600-talet till 1 tunna lax. Kronolaxen saltades och packades på tunnor i Tornö och skeppades därefter till Stockholm. Frakten uppgick 1606 till 7 öre per tunna. Skeppsbrott var återkommande händelser vilka krävde omständliga skrivelser om kronogods ingick i lasten.

Ett brev avfattat i Uppsala den 9 maj 1606 av borgaren Hindrik Simonsson beskriver vad som hänt hans skuta lastad med 27 tunnor kronolax som skulle föras från Tornö till Stockholm för fogden Arvid Hinderssons räkning. Simonsson, som torde ha varit bekant med farvattnen då han besökt Tornö även 1602, skriver som följer: *gud sände mig den olycka sorg och stora vedermöda av storm och oväder, att jag fattig man miste min skuta utanför Tornöö Elf och med [den] allt godset, samt och blev borta av Crono Laxen 7 ½ tunnor medan 19 ½ tunna blev med stor möda bärgat som länsmannen i socknen vittnar till. Länsmannen Lars Kouris brev om samma händelse har följande lydelse: Bekienner jagh Lasse Kore Länsman i Tornö sochn och witne medh Thenne min witnessbörd: att om hösten när Hindrick Simonsson Skip i Uppsala bleff borta ther with före[nämnda] sochn: Anno 1605 då var der inskippat 27 tunnor Cronones Lax och 7 ½ Tunna bleff då strax borte med allo, Men - 19 ½ Tunna bleff [bergat] och fundin igen i stranden dåh i [sönder] slagin och illa farne, så att Laxen [måste] på nytt omsaltas uthi kar öffuer wintern, och när han om våren, skulle igen inpackas wthi tunnor, så bleff icke mer behällit än - 16 tunnor och bleff, dåh borta och förskempt - 3 ½ tunna. Thess Tillmere Wisso: begiärer Jagh The Erlige man Jacob Andersson Under Lagmans signet sampt och mitt Bomercke Datum Torneo then 10 juni Anno Domi: 1606.*

Länsmannens uppgift att inkvartera kronans herrar framgår av en utbetalning av *Tärepengar* 1607. Avkortningslängden angav att Lasse Kouri på sin gård våren 1606 för gästning tog emot lappmarkskommissarierna Berendt von Kolen och Rasmus Nilsson Enspennare samt

befallningsmannen vid Västersjön Anders Eriksson, Herr Håkonn predikant och Jacob Olofsson skrivare med deras följe av 12 personer.¹⁴¹ Kommissarierna hade på sin resa tillsatt en laxfogde som skulle se till att kronan fick halva fångsten vid Alta älv och hela fångsten vid Tana älv. De hade även reglerat marknadsförhållandena vid de nya kyrkoplatserna. På grund av menföre blev de kvar på länsmansgården i Haparanda under 8 dagar. Berendt von Kolens sedel den 24 maj 1606 bekräftade att Lasse Kouri för vistelsen uppbar 10 daler och 1 mark.

Jöns Winichsson tvist med länsmannen

Vid tinget i Torne socken den 13 november 1606 drevs en process mot länsmannen Lasse Kouri som i protokollet benämndes *Lasse Coure*. Jöns Winichsson [på nuvarande Ala-Kerttu och Fräki]] anklagade länsmannen för att ha slagit hans hustru då han for uppåt socknen för att ta ut skjutshästar till *Rytzernes behoff*.¹⁴² Lasse Kouris svar på anklagelsen vid förrättingens början: *det kan du icke med vittnen och skäl bevisa*, antydde att han redan visste att de av Winichsson åberopade vittnena inte skulle gå emot honom. Jöns Winichssons vittnen var några kvinnor samt Olof Eriksson [Harri] och Joen Persson [Rautio] från Kukkola. Enligt protokollet *ställdes strax därefter inför rätta Olof Eriksson och Joen Persson vilka gjorde sin ed förrän de något vittnade*. De förhördes därefter åtskilt. Birkarlen Olof Eriksson hade kallats av Jöns Winichsson som vittne på *sin* [Winichssons] *hustrus ord den nu döder är*.

Efter att ha svurit eden sa Olof Eriksson att han aldrig hört något klagande ord från Jöns hustru eller att hon skulle ha sagt att Lasse Kouri skulle ha slagit henne. Han sade sig inte heller ha hört det av någon annan medan hon levde. Först när hon var begravd hörde han dessa *Löse Barna sagor*. Joen Persson i Kukkola vittnade sedan *efter sin hustrus ord, som då var hemma i sin gård, och sade det hon skulle sagt för honom*, att länsmannen slog Jöns Winichssons hustru med ett spjutskaft två gånger nedan midjan då han drog upp i socknen efter hästar då bönderna inte kom fram som hans drängar *tillförne hade budat*. Efter det att Joen Persson skylld på sin hustru kallade nämnden strax efter hustrun och Dordi deras inhyseskvinna.

På andra dagen kom de omnämnda kvinnopersonerna tillstädes och blev rannsakade och förhörda i åtskildhet. Dordi husgumman bekände och vittnade att hon varit hos Winichssons hustru från den tredje dagen sedan hon blivit sjuk och att Jöns hustru beklagat sig över att hon hade styng i vänstra sidan. Hon bad därför Dordi binda henne hårt med ett handkläde som deras sed var för styng. Men om något sår eller slag var där intet nämnt. Dordi bekände att hon såg Jöns hustrus bara kropp när hon band om henne med klädet men hon såg inte sår, blånad eller blodsrist på hennes kropp. Sedan kom Dordi inte mera till Jöns hustru förrän hon blev kallad av Gud.

Hustru Malin, Joen Perssons hustru, vittnade om att Jöns Winichssons hustru dagen efter det länsmannen drog upp i socknen kom till hennes pörte vid middagstid. Då frågade hustru Malin henne om länsmannen hade slagit henne som barnen hade sagt och talat. Då teg hon lite och svarade sedan *han slog mig som en skalk* [ogärningsman]. Då frågade hustru Malin var han slog henne. Hon svarade här på vänstra armen och då blev hon där från middagen till aftonen och började väva garnet i en väv som hustru Malin höll på att väva. Mer talades inte om slaget, med vad han slog henne, eller på vad sätt och ej heller begärde hon att låta syna något slag. Tredje dagen därefter blev hon sjuk av *styngesott som hon ofta tillförne plögade hava* och låg sjuk något

¹⁴¹ Enspännare var benämning på de av hertig Karl utsända tjänstemännen i uppbörds- och andra ärenden.

¹⁴² Under den Stora Oredan i Ryssland sände Karl IX en hjälpepedition under Jacob de la Gardie för att understödja Vasilij Sjuski. Hästar tvångsuttags därför av bönderna. Vem som överfört hästarna från Torne socken till Livland framgår ej, men ett fraktkvitto tecknat den 3 augusti 1608 i Stockholm visar att Hans Jönsson i Måttsund i Luleå socken *haver överfört åt Lifland tjugonio stycken hästar under de susnjske ryttare*.

på andra veckan och blev död och när hon avsomnade var ingen främmande hos henne såsom Jöns Winichsson med rätta bekände.

Då Jöns Winichssons hustru avled kallades hustru Malin och Erik Larssons [Paavo] hustru Kirsti för att svepa henne. För rätten vittnade de att de varken på armen eller midjan eller någonstades såg blånad, blodvite eller något liknande ett slag eller hugg. Inte heller talades om något sådant. Olof Eriksson [Harri], Nils Nilsson [Tapani] och Nils Joensson [Niki] bekräftade även att hon ofta varit av *styngsott betagen* och att den sjukan mest följde henne. Slutklämman på hela rättegången lyder ordagrant som följer: *Såsom Joen Persson sin hustrus bekännelse [avgett], som frånvarande var när han svor, bekände han sig inför rätta inte hava rätt förstått sin hustrus ord: Så efter han haver tillagt och sannfärderligen svurit sin granne Jöns Winichsson till vilje. Såsom om spjutskaftet och hugget i sidan det han uppdiktat hade och aldrig det hörde av sin hustru eller någon annan. Därför blev han saakfällter efter det 21 kapitlet i Tingsmåls Balken vilket så lyder: Gånge thesse vittne åther lagliga böthe vardera nio mark till treskifte och varde aldrig tingsbari, vittnesbari eller edsbari och faste och stånde uthan kyrkio och böthe vardera tre mark Biscoppa.*

Slagskämpar och andra rättshaverister

Länsmansgården fungerade inte bara som tingslokal utan där synes utskänknigen i gästgiveriet också ha bidragit till framtida rättstvister. Jören Skredder i Pudas synes efter det han återvänt från Skellefteå där han representerat socknen vid Västerbottens landsting den 16 maj 1614 ha infunnit sig hos Lasse Kouri för att referera landstingsmötet då ett livligt handgemäng följde enligt rättegångsakterna. Vid sommartinget 1614 berättades att Herr Marcus och Jören Matsson i Pudas hade kommit i träta hos Lasse Kouri i Suensaari, varvid *herr Marcus kastat Jören med en taller i huvudet och tog honom i skiägget och slog hans huvud i väggen. Sedan slog förnemnde Herr Marcus med en knif i halsen snedt bak för örat.* För detta tilltag fick Jören Matsson böta 4 mark. Den hetlevrade kaplanen synes ha varit Marcus Eschilli - möjligen kyrkoherden Eskil Andersson Ruuts son - som då fanns i socknen för att enligt restlängden till Älvsborgs lösen 1614 sedan resa till okänd ort. Jören Skredder synes inte långt efter rättegången ha avlidit då änkan redovisar hemmanet i Älvsborgs lösen året därpå.

Jören Matssons förkärlek för dryckjom antyds av att överste Mauritz Jöransson skänkte honom öl och bröd till bröllopfesten i Pudas 1596. Jören Skredder gav i en skrivelse med följande lydelse uppgifter om detta: *Bekenner iagh Jören Skredder i Potan i Tornö socken migh haffua bekommit till skiengt till mitt brölop effter iagh för fattigdom måtte lycklygit hålla effter wällbördigh Mauritz Jöranssons befallning af Kommiss. här i Tornöå socken malt – en tunna, brödh – en tunna, humbla 6 marker till wisso under mitt bomärcki datum Tornöå den 19 aprilis 96.* Jören Mattson benämndes i bågalängden 1605 gammal ryttare. Möjligen var det som ryttare han tjänat krigsöversten Per Bagge i början av 1590-talet och det var kanske för dessa insatser överste Mauritz Jöransson ansåg sig ha skäl att förgylla bröllopet.¹⁴³

Jören Skredder, som synes ha varit en hetlevrad person, var föremål för flera rättsprocesser. Vid ting i Torne socken den 22 juli 1608 fick han böta 6 mark för att med kniv ha slagit ett köttssår på Nils Drucken. Då Jören enligt nämnden var mycket fattig blev han, på vår nådigaste konungs behag, benådad och betalade bara 3 mark. Det var nog inte enbart fattigdom som bevekade nämnden. Käranden Nils Drucken, som levde upp till sitt namn, figurerar vid samma ting i en annan process då han varit i knivslagsmål med Henrik Staffansson i Raumo som fick böta 12 mark för att ha slagit Nils Drucken två köttssår med kniv. Nils fick dock utge ett avsevärt större

¹⁴³ Vid denna tid användes för 1 tunna öl, 2 spann malt och 5 marker humle och för 6 kannor brännvin 2 tunnor malt och ½ lp humle.

bötesbelopp - 40 mark - för att han i *öllewillo* kommit till prostgården för att *förhöra sig* på kaplanen Marcus och i sin *överdådighet* med en stång slagit sönder tre fönster i prostgården.

Vid vintertinget den 7 december 1612 anklagades Erik Jönsson i Pudas för att i hastigt mod ha kallat Jören Matsson horkarl utan skäl varför han strax rättade sina ord och erlade 3 mark i böter. Jören Matsson figurerade åter i saköreslängden 1613 då han fick böta 9 mark för att ha slagit Olof Anundsson i Armassari med en kniv i armen *full kiöttsår, och sedan blodvite*. Även den förre fogden Olof Anundsson synes ha varit aktiv i slagsmålet då han samtidigt fick böta för blodvite. Möjligen rörde sig bråken med Erik Jönsson, Jören Matsson och Olof Anundsson om familjetvister då de alla synes ha haft släktband till kyrkoherden Eskil Anderssons familj.

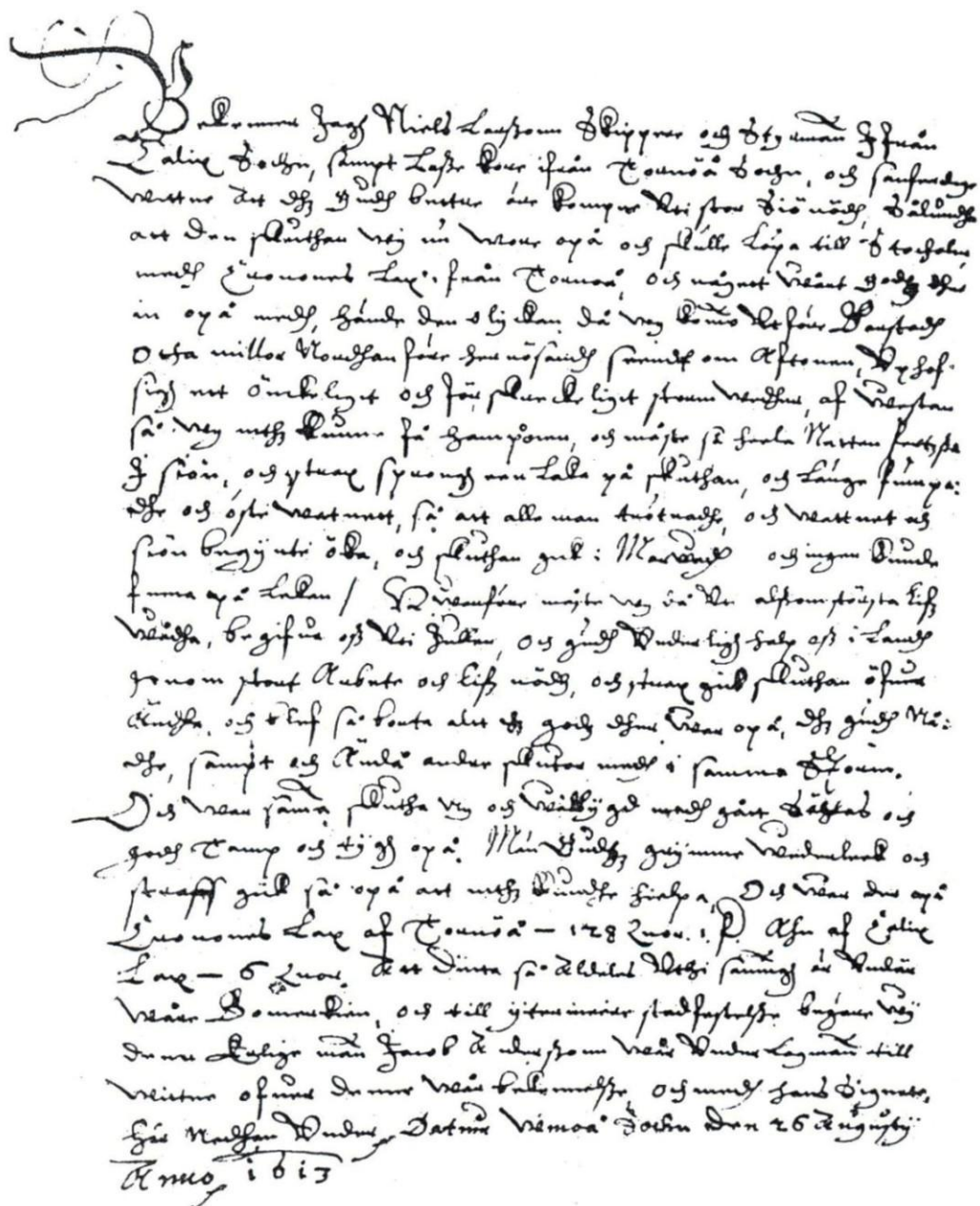
Rättsfall av nämnd typ - okvädingsord, dryckenskap och knivslagsmål - var vanligen förekommande vid ting i socknen men 1608 behandlades ett både ovanligt och makabert fall. Peder Jönsson i Matarengi *framsades då för rätten och gavs skäl att hava tidelagh med Herr Hidricks ko i Övertorne socken, vilken synd och grov missgärning han tillstod och bekände sig skyldig till*. Peder Jönsson dömdes därför att *greffas quick i jord eller i bäll att brännas, efter som aller vår nådige herre konungs nådigste fines honom uppåleggia. Anno 1609 den 21 januari stod han sitt straff och uppbrändes med samma djur efter vår nådigste konung breff och befallning*. Domen var ett exempel på skärpningen av straffsatserna under Karl IX:s regering då Mose lag blev förebilden. Bränning på bål eller nedgrävning i jord, innebärande att den dömda begravdes levande, tillgreps vid grövre brott. Rätten följde vid tidelag straffbestämmelserna i 3 Mos. 20:15 som föreskrev att: *Om en man beblandar sig med något djur, så skall han straffas med döden, och djuret skolen I dräpa*. Henricus Michaelis Carelius som från en kaplansbefattning i Stockholm kom till Torne och 1606 blev kyrkoherde i Övertorneå, var enligt kommissariernas rapport i juli 1607 *svag i halsen och munnen, så att munnen bortutin innen til och halfue leppen bortfallin, och han får därför inthet skickeligt mål framføre. Af hwad sådant hafuer sig förorsakat må han wette sielff och sig i alle saker, som wij effter ransakningen hafue emot honom försware*. Möjligen hade Carelius, gift med Nils Nilsson Oravainens änka Lucia, drabbats av någon skambelagd sjukdom och därför ansett att anfall var bästa försvar. Processen mot Peder Jönsson kanske syftade till att rikta kommissariernas uppmärksamhet åt annat håll och Piekkolasläktens tidigare bravader kan ha väckt kyrkoherdens intresse att statuera exempel. Per Jönssons farfar *Henric Peco* anklagades nämligen vid tinget den 28 juli 1573 för att ha gjort sin hustrus syster med barn. Han dömdes till elden men blev benådad till Kungl. Maj:ts behag och utgav 367 mark.

Lasse Hansson Kouris familj

Lasse Kouri var enligt Wahlberg (1962) svärson till Eskil Nilsson. Domboksuppgifter anger dock att Lasse Kouri *gift sig från Björköen*. Jonelagslängden för *Hapaniemi strand* 1610 anger att det i Lars Kouris hushåll ingick två hjonelag, 1 son, 1 dräng och 2 pigor. På gården synes då ha funnits 2 vuxna söner varav en varit gift och husbondskapet synes ha delats med en av sönerna. Vid tinget i Torne den 27 juli 1611 avhandlades en tvist mellan Josep Josepsson i Kiärsbäck och Lasse Kouris hustru i Suensaari. Orsaken var att de kommit i träta vid Suensaari kolkebod varvid Josep *i sin druckenskap, sköflat henne och kastat henne i marken, så hon fick två blånader, av stora stenar som på marken låge*. I samband med bråket hade Josep kallat henne hora. Inför rätten nekade han *alldelens sina ord, och sade sig vilja göra henne fri från sådan gärning och henne förlika och för samma sak* men dömdes trots sin avbön att betala 3 mark i böter för skällsorden och 6 mark för blånaderna och *sköflingen*. Lasse Kouri som då synes ha varit drygt 60 år torde ha haft en mycket yngre hustru från ett andra gifte eftersom hon beskylldes för horeri. 1613 upptas i Kouris hushåll 1 hjonelag, 2 drängar och 2 pigor. En gift son synes då ha avlidit och bland drängar torde ha ingått den ogifte sonen Henrik som 1615 är länsman och redovisar hemmanet. Uppgifterna antyder att Nils Larsson Kouri avlidit innan 1613 och Lasse Kouri innan 1615.

Nils Larsson Kouri och Lasse Koresson

Nils Larsson dyker första gången upp i 1609 års skattelängd för Pudas. Hans placering i anslutning till Lars Kouri antyder att de fanns på samma hemman i likhet med Jöns Olsson Romi och Nils Olsson på det blivande Kaplansbostället. Därefter försvinner Nils åter ur längden och mycket talar för att han avlidit i början av 1610-talet och att han var far till Jöns och Lars Kouri som senare blev husbönder på Kopukka och Kohre i Kiärsbäck. 1613 var Lars Kouri med om ett skeppsbrott utanför Barsta norr om Härnösand som beskrivs i ett vittnesmål - figur 29 - av Nils Larsson från Sihnäs i Kalix och Lars Kouri som satt sina bomärken under skrivelsen.

Undermin jag Nils Larsson Skippers och styman Johan
 Lasse Koresson, samt Lasse Kouri ifrån Coussa Boyn, och samfundets
 vettne det sig guds bister her Kommer her for die nede, Sälninge
 att den pluttan var in vider og å och plulle löpa till 6 tofjohu
 medt Jesusombs Lag. ifrån Coussa, och miget vreit gody of
 in og å medt, gånck den slydan da var den 26 febr. 1613
 Ocha milles Klougan for den nöfandt samit om Aftonen, Byggef.
 sig ut ömheligt och för pluckeligt stoundredus, af videren
 på. var medt Kouri för gannörnu, och miget se forla Marten fustje
 i sin, och ytare syuung nu lade på pluttan, och linge pinge:
 of och ofte vreitnet, på att alle man tustnad, och vreitnet och
 sin byggjuti öda, och pluttan gub: Marandt og ingan Dinde
 fuma og liden / Sa vreitnet miger var i den alstom stöyta lif
 vreitna, bygifne of her Jiden, och gub Dinde lif galy of i Land
 genom stout Akute och lif vreit, och ytare gub pluttan ofne
 künde, och stuf på bote alst of gody ofne vreit og å, of gub Me:
 of, samt och künde andur pluttas medt i samma ofne.
 Och vreit samn pluttan var och vreit gub medt gub Sälftad och
 gub Camp och sig og å. Men gub, gub vreit vreitmedt och
 stouff gub på og å att medt künde finge, Och vreit den of
 Jesusombs Lag af Coussa - 128 Ros. i. P. Afu af Galie
 Lag - 6 Ros. att ditta på dittede deti samit i künde
 vreit Kommission, och till jittensinnier stadstufte bygner var
 denre Linge man fust de idy som vreit Dinde Lagman till
 vreitne ofne denre vreit künde medt, och gub gub ögnate,
 of künde Dinde, Datum vreit vreit. Diden den 26 Aug. 1613
 Anno 1613

✠ ✠

Figur 29. Nils Larssons och Lars Kouris vittnesmål om ett skeppsbrott vid Brasta 1613.

Skrivelsen har följande lydelse:

Bekänner jag Nils Larsson skeppare och styrman ifrån Calix socken, samt Lars Kour ifrån Tornöå socken, och sannfärdeligen vittna, att det Gud better, äro komma uti stor sjönöd, sålunda att den skutan vi nu voro uppå, och skulle löpa till Stockholm med Cronornes lax ifrån Torneå, och något vårt gods därin uppå med, hände den olyckan då vi kommo utanför Barstad åtta mil nordan Härnösand sent om aftonen, upphov sig ett ömkeligt och förskräckligt stormväder, av vestan så vi inte kunde få hampårne, och måste hela natten patssa ifrån, och strax sprang en laka på skutan, och länge pumpade och öste vattnet, så att alla man tröttnade, och vattnet och sjön begynte öka, och skutan gick i marvatten, och ingen kunde finna på lakan. Varföre måste vi då uti allsom största livsvåda, begiva oss uti jullen, och gud undreligh halv oss i land genom stort arbete och livsnöd, och strax gick skutan över ända, och blev så borta allt det gods där var uppå, det gud mädhe, sampt och ändå andra skutor med i samma storm. Och var samma skuta ny och välbyggd, med gott säglad och god tamp och tyg uppå. Men guds grymma väderlek och straff gick så uppå att inte kunde hjälpa, och var däruppå Cronornes lax av Tornöå 128 tunnor 1 fjärding, av Calix lax 6 tunnor. Att detta så alldeles uti sanning är under våra bomärken, och till yttermera stadfästelse begär vi denne ärlige man Jacob Andersson vår underlagman till vittne över denna vår bekännelse och med hans signet här nedan under. Datum Umeå socken den 26 augusti Anno 1613.

Bomärket skiljer sig något från det Lars Hansson Kouri tidigare tecknat varför det inte kan utslutas att det rörde sig om dennes son som är identisk med den Lasse Koresson som 1616-17 redovisar Kourihemmanet i jordeboken. Det skulle förklara vem den Henrik Larsson är som den 7 september 1631 utskrevs för sin fars hemman i Haparanda.¹⁴⁴ Efter utskrivningen blev han kvar i Haparanda fram till det att Petter Sunessons kompani mönstrades i Stockholm den 9 oktober 1634 och insattes för ombyggnaden av Kalmar slott. Henrik utförde garnisonstjänst där och anges omväxlande komma från *Heiranda*, *Hederanda* och *Haparanda*. Enligt rullan avled han 1640. Möjligen var *Margareta Kouri* som i 1635-års jordebok innehade $\frac{1}{3}$ mantal hans mor.

Henrik Larsson Kouri

Henrik Larsson i Suensaari dömdes 1614 för lägersmål och bötesbeloppet visar att han då var ogift. Enligt redovisningen till Älvsborgs lösen var Henrik Larsson Kouri husbonde 1615 och hade samtidigt länsmansfrihet för hemmanet. Tiondelängden upptar dock Lasse Kouri som också 1616 och 1617 står för tiondet medan Lasse Koresson svarar för årliga räntan. Uppbörderna för Torne socken bekräftas dock 1617 och 1618 med länsmannen Henrik Larsson Kouris signet. 1618 redovisar Henrik Kouri både tiondet och årliga räntan men 1619 då Henrik fortfarande är länsman redovisas tiondet av Lasse Kouri. Vid rannsaking av ödeshemman i mars 1620 uppges att Jöns Jönssons hemman - Näätsaari - på Björkön om $\frac{1}{4}$ mantal är öde men att länsman Henrik Kouri har brukat jorden. Henrik synes ha avlidit 1620 och efterlämnar änkan Karin, sonen Lars och dottern Brita. Änkan gifter sig i början av 1620-talet med borgaren Jöns Isacsson.

Uppdelningen av hemmanet

Kourihemmanet har i jordeboken 1620 delats så att Erik Erikson Drucken, som samtidigt blev länsman, redovisar hela boskapsstocken och skattar för $\frac{3}{4}$ mantal medan hustru Karin skattar för $\frac{1}{4}$ mantal. I tionde erlägger då Erik Druck 2 skäl och Lasse Kores änka 1 skäl. Vid övertagandet var Erik enligt roteringslängden omkring 33 år varför man kan förmoda att han gift sig med en dotter eller änka på gården som blir mor till sonen Nils Eriksson som föds omkring år 1623. Henrik Larssons änka torde redovisas med sin nye make borgaren Jöns Isaacsson i Torneå 1623

¹⁴⁴ 16:e roten Haparanda upptar följande: Simon Jönsson, Erik Eriksson, Per Larsson, Bengt Nilsson, Mickel Mickelsson, Landsknekt Henrik Larsson, Hans Andersson i Mattila, Jöns Nilsson, Henrik Persson, Håkan Olofsson. Borgarna Abraham Larsson och Jöns Isacsson upptas inte i längden.

varefter han upptas i Haparanda 1624 tillsammans med Nils Larsson Kouris son Lars. Det är oklart varför Lasse Kores änka som upptas i tiondelängden 1620 därefter inte nämns i delningen vare sig av jorden eller av boskapen. Möjligen avsågs hon både då Josep Josepsson på Innala i Kiärsbäck 1629 anklagades för att han *haver med häftigt mod kallat sin hustrus syster hora, och strax rättat sina ord och blev därför saker 2 mark* och då han 1611 anklagades för slagsmål med Lasse Kouris hustru som han kallat hora. Josep Josepssons svägerska torde ha varit Hans Hansson Innalas dotter vilket skulle förklara varför denne tillfälligt ersatte Lars Kouri på länsmanstjänsten.

Uppdelningen av Lasse Kouris egendom mellan de olika intressenterna framgår bäst i boskapslängderna sammanställda i tabell 15. Stamhemmanet var ännu 1620 troligen odelat och man fortsatte att leva i en storfamilj. Under Eskil Nilssons och Lars Kouris husbondevälde torde ett patriarkaliskt storfamiljssystem tillämpats medan det nu rörde sig om en flerhövdad storfamilj bestående av systrar, kusiner och svågrar som tillsammans ägde och brukade gården som 1624 delats mellan Erik Drucken, Lars Nilsson Kouri och Jöns Isaacsson. Den drastiskt minskade djurbesättningen för Lars Nilsson Kouri 1626 berodde på att hemmanet drabbats av våld. Jöns Isaacsson flyttade 1627 huvuddelen av sin boskap till gården i Torneå.¹⁴⁵

Tabell 15. Boskapsbestånd och utsäde i Haparanda.

År	Nominati	Hästar	Nötkreatur	Får	Svin	Utsäde/mtl.
1620	Erik Drucken	3	22	-	3	¾ mtl
	Hustru Karin					¼ mtl
	Erik Drucken	tionde: 3 skäl				
	Lasse Kouris änka	tionde: 1 skäl				
1621	Erik Druck	2	17	5	2	1 mtl
	Hustru Karin	1	5	3	-	-
1623	Erik Eriksson	2	17	3	2	1 mtl
	[Jöns Isaacsson och hustrun redovisas i Torneå]					
1624	Erik Eriksson	1	5	1	1	-
	Lars Nilsson	2	10	4	1	-
	Jöns Isaacsson	2	9	2	1	-
1626	Erik Eriksson	2	8	4	-	1 tna
	Lars Nilsson	2	3	2	1	2 tnr
	Jöns Isaacsson	-	9	-	-	2 tnr
	[Nils Larsson	1	2	2	-	-]
1627	Lars Nilsson	-	3	-	-	-
	Jöns Isaacsson	2	7	6	1	-
	[Nils Larsson	1	4	-	-	-]
	[Erik Eriksson	2	9	2	-	Björkö ¼ mtl]
1629	Lars Nilsson	2	4	-	-	2 tnr
	Jöns Isaacsson	1	2	-	1	1 tna
	[-?]- Torneå	2	4	-	1	-]

Från 1627 redovisade Erik Eriksson inte längre någon åker i Haparanda där Lars Nilsson och Jöns Isaacsson vardera 1628 skattar ½ mantal som 1632 sänkts till 1/3 mantal. Resterande del redovisas då inte på någon person men i jordeboken 1635 tillkommer Margareta *Korui* och redovisar 1/3 mantal för att därefter åter försvinna. Hon synes ha varit en av Lars Kouris arvingar - möjligen hans änka - som tagit ut sin arvslott i gården. Placeringen i längden antyder att hennes ägor låg i den norra delen av Haparanda – kanske avradsjorden vid Nären. Med tanke på att hon försvinner samtidigt som Nils Pålack slår sig ner i Kiärsbäck kan det vara hennes ägor Pålack vid denna tid uppges ha avyttrades till några borgare varigenom de kom att försvinna ur jordeboken.

¹⁴⁵ Kvarntullslängden 1627 anger för Jöns Isaacsson 2 daler 2 öre, med tillägget *Har bott på bygden när rannsaking hölls om kvarntullen och bor nu uti staden och inte haver mer så stort hushåll som till förende och gör nu inte mer än 1 daler*. Övriga redovisar som följer: Per Larsson 21 öre, Lasse Nilson 1 daler, Erik Eriksson 13 öre, Erik Jönsson 1 daler, Hustru Mariet 18 öre, Nils Larsson 8 öre. Abraham Larsson som är borgare i Torneå erlagger skatten i staden.

Prelaten Laurentius Henrici och hans efterlevande

Laurentius Henrici - Lars Henriksson - som uppges vara Nylänning kom som kaplan till Torne socken 1564. Han redovisade inget utöver en silverkanna till Älvsborgs lösen 1571. Kyrkoherden Eskil Andersson Ruuth rekommenderade i ett brev till ärkebiskopen i Åbo den 14 augusti 1578 att Lars Henriksson skulle utses till kyrkoherde i Kemi socken.¹⁴⁶ Lars Henriksson synes därefter ha rest till Stockholm där han personligen överlämnade sin ansökan - figur 30 - till Johan III daterad den 13 september 1578.¹⁴⁷ I brevet anges att Kemi socken blivit av med sin kyrkoherde Jacob Olai för ett svårt fall. Innebörden framgår vid vintertinget i Kemi den 18 juni 1580. Herr Jacob i Kemi socken dömdes då att betala 13 mark 2 öre och 10 pengar i böter för det mansdråp han bedrivit på Anders Alku i Lautiosaari. Han fick också enligt saköresregistret 1581 böta 3 mark för att ha slagit blånad på Hans Henriksson i Lautiosaari.¹⁴⁸ Saköresregistret 1581 upptar också *Mickel Pappi* i Lautiosaari som dömdes till 13 mark 18 örtugar i böter för det mansdråp han i nödvärn gjorde då han slog ihjäl Hans Torniolainen i Ijo. Om Jacob Olai, som efter avsättningen synes ha bott kvar i Kemi, sägs i ett brev från ärkebiskopen den 25 juni 1585 då han för sin stora fattigdoms skull och stora nöd erhöll 2 tunnor korn: *förr kyrkoherde i Kim i Österbotten och sitter nu på landsbygden och lider stor fattigdom.*

Lars Henriksson återopade i skrivelsen till kungen att han under 14 år varit kaplan i Torne, njutit ringa lön, lidit mycket vid resor i lappmarken, med stor nöd med livet undslupit de omilda tyranner ryssarna och eftersatt sin bästa hälsa. Uppvaktningen av kungen blev framgångsrik och Lars Henriksson utnämndes till kyrkoherde i Kemi 1578. Uppgifter om honom är dock sparsamma i längderna där han främst figurerar vid redovisning av tiondet i socknen. Vid redovisningen av årliga räntan i Kemi socken, som baserades på jordtalet som där kallades skattemarker, fogderäntepengar, skattesmör och bågamental, upptas *D. Laurentius* i Lautiosaari. I marginalen anges dock att han inte räknas med i fullt mantal utan enbart avger bågskatten som i Kemi uppgick till 3 lispund färsk lax per båge. Troligtvis berodde skatten på att han hade ett eget fiske i Kemi. Johan III utfärdade den 10 september 1591 ett underhållsbrev för Herr Lars då denne klagat på att han satt i stor allmogeväg och de senaste åren haft svår gästning av det Norrländska krigsfolket. Kungen lät kyrkoherden återfå den tredjedel av tiondet, som vintern innan blivit igenkallat över hela riket både av andliga och världsliga, då fienden avbränt en tredjedel av socknen.¹⁴⁹ Hans spannmålsunderhåll uppgick därefter till 1 ½ läst. I samband med gränsförhandlingarna med Ryssland konfirmerade den 19 april 1593 kyrkoherdarna Anders i Pite, Eskil i Torne och Laurentius i Kemi med sina signeter ett uttalande om gränsen mellan Ryssland, Norge och Sverige på Nordkalotten.¹⁵⁰ Restantielängden för bågalex 1599 visar att *D. Laurentius* i Lautiosaari restade 3 ½ lispund vilket var det näst största beloppet i socknen och antyder att ett omfattande laxfiske ingått i prästgården eller ägts av honom personligen.

Trots att Lars Henriksson ännu 1600 uppbar spannmålsunderhåll kan han ha avlidit 1599 då tiondelängden skriven av hans son - troligen Abraham - avslutas som följer: *Att detta är ett visst och oförfalskat register och jag haver inte min faders signet beder jag den ärlige man Herr Simon Kirkeherden om sitt signet här nedanunder*¹⁵¹. Simon Nicolai Ruut från Torne, som utsågs till kyrkoherde i Kemi 1600, bodde i Lautiosaari den 30 oktober 1610 då han undertecknade hjonelagslängden för Kemi socken. Sonen och skrivaren i lappmarken Anders Simonis Ruut är möjligen identisk med borgaren Anders Simonsson som fanns i Torneå 1623-27.

¹⁴⁶ RA, Acta Ecclesiastica Åbo stift, Kemi-Lappmarken, vol. 79.

¹⁴⁷ Ibid, Ingående brev till Johan III.

¹⁴⁸ FRA, Fogderäkenskaper Korsholms län, 4757, fol. 87, 4761, fol. 8.

¹⁴⁹ Ibid, 4793, fol. 105.

¹⁵⁰ RA, Danica 370, Gert Jostings Handlingar om Lappmarken 1595, fol. 13, fol. 36.

¹⁵¹ FRA, Fogderäkenskaper Korsholms län, No. 4815.

Sjunde herte högherrens huse hie wår aller edelicheit heres
 och konung. Eder de h. wår heres aller edelicheit hie
 bome giffandes, at efter heres ider slach sages wnderloper.
 i skiffen och i den Sofen, ifte skiffen wass med sone
 herte herte heres ider och sone fall, giffning
 med heres bome wår, god siff heres siffen faderne.
 Så siffen ifte heres Sofen bome, faderne of skiffen siff
 emellan. of the siffen siffen of skiffen wår skiffen, at wår
 of intagge wår (wår wår wår) for heres herte herte,
 sone siffen siffen med siffen ider slach siffen of skiffen
 wår heres ider wår bome, Tj. wår siffen wår i skiffen
 heres wår Cappelan i Törn Sofen, of siffen for siffen wår
 ifte heres. efter heres siffen siffen wår siffen siffen, of
 sone wår wår och heres i siffen ider Sjunde herte wår siffen.
 wår heres for siffen of skiffen, heres siffen siffen wår heres
 wår wår wår wår siffen heres siffen siffen, of
 heres siffen siffen siffen wår heres siffen.
 The siffen ifte heres wår heres siffen ider of siffen wår, for heres
 siffen siffen siffen, heres wår siffen wår siffen of siffen
 heres siffen siffen siffen, heres siffen of wår siffen of wår
 wår heres heres siffen 78 heres wår siffen siffen,
 heres heres in siffen siffen 78 heres siffen siffen siffen,
 of siffen siffen siffen, of heres slach siffen wår heres i siffen
 heres siffen, (siffen siffen)
 Allre ider of heres siffen siffen siffen siffen, sone
 siffen heres of heres siffen siffen siffen, of siffen i
 siffen siffen siffen siffen, heres siffen med siffen siffen siffen
 siffen siffen, heres siffen siffen siffen siffen, of siffen

Sjunde herte giffen of wår heres siffen ider siffen siffen
 siffen, siffen siffen of siffen siffen med heres ider siffen siffen,
 heres siffen siffen heres siffen siffen siffen siffen siffen.
 heres of siffen siffen siffen siffen siffen siffen siffen.
 heres wår siffen siffen siffen heres siffen siffen siffen
 heres wår siffen siffen siffen heres siffen siffen siffen
 heres siffen siffen siffen, heres siffen siffen siffen siffen
 heres siffen siffen siffen siffen siffen siffen siffen
 heres siffen siffen siffen siffen siffen siffen siffen siffen
 heres siffen siffen siffen siffen siffen siffen siffen siffen

Eder slach siffen siffen

Edelicheit wår siffen

Lars hemman siffen Cappelan
i Törn Sofen

Figur 30. Laurentius Henricii anhållan hos Johan III om att bli utsedd till kyrkoherde i Kemi.

Lars Henrikssons kända barn är sönerna Abraham, Lars och Israel samt dottern Karin. Släktskap mellan sönerna Abraham, Lars och Israel, samt dottern Karin, som var gift med Henrik Nilsson Oravainen från Vojakkala, framgår av skilda domboksuppgifter. Faderns signet, som är väl bevarad, överensstämmer exakt med sonen Lars bomärke.¹⁵² Även Abraham använde en stiliserad variant av faderns märke. Hamppenninglängden för Ullåhamn 1589 upptar skepparen Abraham Larsson från Rauma stad.¹⁵³ Haparandabon Abraham Larssons goda kontakter med de ledande borgarfamiljerna i Rauma kan möjligen indikerar att de ingått i hans släktkrets.¹⁵⁴

¹⁵² Ibid, No. 4802, fol. 86.

¹⁵³ FRA, Fogderäkenskaper för Korsholms län, 4786, fol. 68.

¹⁵⁴ Bland Abraham Larssons gäldenärer återfinns bland andra borgmästaren Henrick Sonck i Rauma stad och Lars Tolvainen i Uleå vilka båda kan knytas till Rauma stads gamla borgmästare- och skepparsläkt Wijolainen med koppling till Gotland.

Lars Larsson Pakkainen

Lars Larsson från Suensaari upptas 1606 och 1607 i slottstullen i Stockholm då han införde lax, torr fisk, strömming och kramsill från Torne socken troligen på sin och brodern Abrahams gemensamma skuta. Lars levererar även varor för kronan vilket framgår av en sedel författad av slottsskrivaren Anders Persson i juli 1607: *Denne sedelvisare Lars Larsson i Tornö haver framfört till Stockholms slott torr fisk 13 skpp som är kommet från Västersjön samt 224 stycken strengelax, som är kommet ifrån Nils Olofson laxfiskare i Alta älv vilket är räknat 8 skpp, löper allt 21 skpp, för skpp 1 mark uti frakt, därför är uppå HKM vägnar vår befallning att låta honom bekomma dessa pengar när han därpå fordrar.* Samtidigt levererade fogden för Torne lappmark Olof Anundsson 15 skeppund 8 lispund torr fisk, 224 torra strengelaxar, 3 tunnor salt lax och 67 renhudar medan fogden i Kemi lappmark Mats Josepsson inlämnade 80 renhudar och 3 par lappskor. Möjligen har de alla kommit till Stockholm på Lars Larssons skuta.

I saköreslängden den 4 augusti 1606 noteras att Lars Larsson i *Suensare* lägrat en kona och *herr Lars son* bötfälldes den 13 november för samma brott. *Lasse Larsson i Hapaniemi* ställdes 1609 inför tinget anklagad för att ha lägrat en kona och blev saker 3 mark. Ytterligare ett sexualbrott antecknades i saköreslängden 1615 då det anges att *Lasse Larsson i Suensari hafuer lägrat en kona uti frändsemio spiel til tredie och fierde ledh, blev därför saker 9 mark, utgav nio mark.* Med tanke på att skrivaren tidvis gjorde skillnad mellan *Hapaniemi* och *Suensare* kan inte avgöras om den otuktige Lars Larsson kom från Haparanda eller tillhör släkten Lorff på Suensaari. 1616 framgår dock av noteringen vem som är gärningsman: *Lars Larsson i Suensare, Abraham Larssons broder, haver lägrat sin broders legopiga till mökränkia blev därför saker 40 mark. Utgav 40 mark.*¹⁵⁵

Bötesbeloppet visar att Lars Larsson var ogift 1616. Vid samma ting döms Anders Staffansson och Staffan Hindersson i Raumo för liknande förseelser men då de förgripna legopigorna i deras fall var *frillobarn* blev straffet för männen endast 20 mark medan de av samhället som frillobarn utpekade flickorna fick slita spö. Vårre gick det för den gifte Bengt Larsson i Raumo som gjort enfalt hor vilket innebar att den kvinnliga parten var ogift. Enligt skrivaren bad Bengts hustru för honom och gav honom åter sin vänskap. *Men horkonan blev död för än denna saken blev lagförd och hon slapp därigenom att bli hudflängd eller att slita spö vid tingshusdörren.* Bengt Larsson blev trots hustruns förlåtelse och vädjan dömd enligt konung Johans ordinantia till 30 daler [160 mark] och då han inte kunde betala beloppet måste han sälja *all den fattigdom han hade och draga med hustru och barn söder på landet.*

Lars och brodern Abraham var från början av 1600-talet aktiva som skeppare. Att Stockholmseglatserna ofta var vådliga framgår av att Lars 1617 drabbades av storm och oväder varvid en del av lasten fördärvades. Då han skeppade kronans egendom blev resan dokumenterad i en skrivelse av den 24 juli 1618, avbildad i figur 31.

Skrivelsen har följande lydelse:

Bekäner jag Lars Larsson i Suensari i Torne socken och sanfärdeligen witnar, att den tidh iagh förde gården ifrån Torne och till Stockholm 1617 och skulle henne der lefuerera, då blef förderfuat og kämpt på siön af stoor storm och weta så att ingen menniskiä kune hafue gagn derutaf, spannemål – sex tynor till wisso at så i sanningh ähr säter iagh mitt bomerke här under, datum Torne den 24 juli Anno 1618.

¹⁵⁵ Mökränkning avser samlag med en intakt kvinna utanför äktenskapet.

Indäner Jagg Larf Larson i Örenfars; Corne Sofu
 of van fördeligen usituar, at den tiez iagg för de
 gården ifrån Örenfars of till Stadholm 1617. of skulle
 femte der befäveras, de Blet för derfiat of plömyt
 för pän af stor storm of weta de at ingen anen=
 uphå. Jine Jafne gage der restaf, Spinnemäll - Der
 tjnor till wifo at stä. Jagg ägr, öster iagg mit
 Bomärke för mantel, Örenfars Corne den 24 July
 Junij 1618.

Figur 31. Lars Larssons skrivelse angående en vattenskada till följd av oväder år 1617.

Lars som var birkarl 1617 deltog vid lappmarkstingen då mantalslängder upprättades. Hans signering av mantalslängden för Jukkasjärvi 1617 och brodern Abrahams signering av längden till Älvsborgs lösen 1613 - figur 32 - visar på likheten mellan sönerns och faderns signet som är en omvänd identisk kopia av Lars bomärke krönt med bokstäverna LH och infattat i en sköld.

Abram Larsson — LH
 Lasse Larsson — LH

Figur 32. Bomärken och underskrifter av Abram Larsson och Lasse Larsson.

Lars Larsson hade 1619 övertagit Pakkala i Vojakkala trots att knekthövitsmannen Peder Clemetsson 1606 fått kungligt brev på att njuta frihet och frälse på detta hemman så länge han själv eller hans son tjänade Sveriges krona. I avkortningslängden 1608 fick Peder Clemetsson

frihet från jordskatt för 4 ½ spann åker, 14 lass äng samt laxtaxan som uppgick till 1 tunna i Övre Vojakkala, 2 fjärdingar i Suensarikolken och ½ tunna i havsfisket vid Kraaseli. Henrik Pakkainen upptas 1613 med 1 son, 1 dotter, 2 drängar och 1 piga och följs 1616 av Hans Pakkainen som i jordeboken redovisas som husbonde fram till 1618. Året därpå skattar Lars Larsson medan ¾ mantal, medan Lars Henriksson Pakkainen skattar för ¼ mantal.

Lars Larsson uppfördes i birkarlälängden 1620 följd av Lars Henriksson Pakkainen. Hemmansnamnet hade då ännu inte överförs på nykomlingen trots att han blivit husbonde på stamhemmanet. Lars Henriksson var kvar på sin hemmansdel fram till nödåret 1634 men då häradsstinget i december detta år rannsakade öde och utfattiga hemman i socknen uppges Lars Henriksson Pakkainen *för hungerns skull förrymt till lappmarken där han och född är.*

Vid den rannsaking av boskaps- och utsädeslängden i Över- och Nedertorne socken, som gjordes 1621 av prosten Canutus Carelius, deltog som tolvmannens sakkunniga länsman Abraham Larsson från Haparanda med brodern Lars Larsson på Pakkala, Henrik Hansson på det blivande Kukko i Nedre Vojakkala, Henrik Håkansson på Heiskala i Vuono samt de gamla lappfogdarna Lasse Henriksson i Vojakkala och Olof Anundsson i Armassaari vilka med sina bomärken bekräftade längden.¹⁵⁶ 1627 var utsädet på Lars Larssons gård i Vojakkala 4 tunnor korn och där fanns 4 hästar, 1 tjur och 1 stut, 12 kor, 2 kvigor, 5 får och 1 svin.

Pakkala sköttes under 1620- och 1630-talet av drängar medan familjen bodde i Torneå fram till 1642 då Lars Larsson sålde gård i staden för 200 daler. Året därpå drucknade han då brorsonen Lars Abrahamsons krejare förliste. Skeppsbrottet drabbade familjen svårt. Änkan Malin synes ha flyttat till gården i Övre Vojakkala 1645 med sonen Hans som från 1650 är gift och redovisar gården. Mycket talar för att *Abrahamus Laurenti Tornensis* som 1635 skrevs in vid Uppsala universitet var son till Lars Larsson Pakkainen. Hans Larsson synes ha haft 2 systrar varav en omkring 1652 gifte sig med Hans Axelsson Holm i Torneå. Ett tecken på att Haparandahemmanet innehafts av Lars och Abraham Larsson gemensamt är att Hans Larsson klandrade uppbudet som gjordes 1664-66 av borgmästare Jöns Mickelsson.

Hans Larsson synes ha blivit änkling 1660 men redovisas åter med hustru i mantalslängden 1665. Den andra hustrun synes vara Elin som upptas i längden ännu 1701. Skatteförmedlingen som gjordes den 25 november 1669, då Hans Larsson var husbonde på hemmanet om 2/3 mantal, påminner om Lars Larssons dödsfall som synes ha drabbat familjen ekonomiskt: *skörden bortfrusit alldeles och fisken i gäld av orsak att hans fader blev borta på sjön med sin skuta och gods.* Fisket som berörs avser bland annat Ruhokalliopatan som ännu 1678 benämndes Lars Larssons pata. Hans Larsson blev en pamp i Torne socken där han verkade som tingstolk, gästgivare, nämndeman och riksdagsman bland annat åren 1664, 1668 och 1680. Hans Larssons söner Abraham och Lars övertog Pakkala 1692 där föräldrarna ännu fanns kvar. Gamla tolvmannen Hans Larsson omnämns sista gången i mantalslängden 1701 då han uppges vara över 70 år och hustrun Elin över 60 år. Abraham Hansson var husbonde på Pakkala fram till 1717 då brodern Lars Hanssons änka Brita Larsdotter tog över. Hon följdes 1720 av sonen Hans Larsson som var tolvman och som riksdagsman 1742-1743 företrädde Torne och Kalix socknar.

Israel Larsson

Sexualbrott gjorde Laurentius Henricus ättlingar till återkommande gäster i domböckerna. Abraham, den ende av sönerna befriad från denna typ av anklagelser, fick som länsman förutom brodern Lars även ta itu med Israel. Saköreslängden 1613 anger att *Israel Larsson i Suensare har*

¹⁵⁶ RA, Boskapslängd 1621, Norrland, 4, fol. 143.

lägrat sin broder Abraham Larssons legopiga till mökränkian. Blev här för saker 40 mark, på höga överhetens nådiga behag utgav 32 mark. Israel försvinner därefter ur längderna men han gifte sig möjligen med Olof Bengtssons dotter Elisabet som i sitt första gifte hade sonen Johan Israelsson. Hustru Elisabet finns 1650 på Oravaisensaari i Vojakkala som änka efter Henrik Clemetsson d.y. Sonen Johan från hennes första äktenskap hade 1647 tillfälligt gått ut som knekt för hemmanet i Vojakkala. 1657 gick han åter ut som knekt och var året därpå korpral i Fromholt Köhlers kompani. Den 7 november 1660 skrev han från Nymunde skans ett brev till Olof Hindersson på Oravaisensaari och hälsade till sin kära mor och alla goda vänner. Bomärket han använde var snarlikt det som brukades av Olof Bengtsson.¹⁵⁷ Johan Israelsson som 1662 följt Fromholt Köhler då han blivit kapten för ett kompani i Österbotten dog i februari 1663. När Elisabet Olofsdotter i början av 1660-talet försökte driva in en skuld från en borgare i Kajana bistods hon av Hans Axelsson Holm som var gift med en dotter till Lars Larsson Pakkainen.

Karin Larsdotter Oravainen

Laurentius Henricus dotter Karin gifte sig med birkarlen Henrik Nilsson Oravainen som 1599 efterträdde fadern på Oravainens stamhemman i Vojakkala. Henrik som 1623 blev borgare i Torneå och var skeppare på Stockholm efterträddes 1631 i borgarlängden av änkan Karin. Gården i Vojakkala redovisades 1632-33 av sonen Nils varefter hustru Karin tog över. I röklängden 1638 redovisar Hans Henriksson hemmanet om ½ mantal. Hans bröder Nils och Lars Henriksson Oravainen var borgare i Torneå men redan 1640 upptogs i tiondelängden för Vojakkala förutom Hans Oravainen som gav 4 ½ skäl även unge Nils Oravainen som gav 1 skäl. Nils som upptogs längst bak i längden synes då ha upptagit Nuoliniemi. Från mitten av 1640-talet skattade Nils för Nuoliniemi om ¼ mantal medan brodern Hans var husbonde på Karhakka om ¼ mantal. Båda hemmanen hade ursprungligen ingått i Oravainens stamhemman.

---

¹⁵⁷ KrA, Regementsräkenskaper Infanteri Västerbotten, Regementsslut 1661, fol. 158-59.

No. 3 Asplund och No. 4 Israeli

Haparandahemmanet, vilket då var benämningen på stamhemmanet till Asplund och Israeli, uppges i en domboksnotering år 1682 att ha anlagts omkring år 1600. Tvisten på tinget berörde äganderätten till några ängar under hemmanet i Haparanda som då innehades av Axel Abrahamsson och brodern Israel Abrahamsson. Därvid konstaterades att Haparandahemmanet var *utaf åtskillige kiöpe ägor tillsamman kommit och till ett särdeles skattelagt booställe eller hemmanskap giort, mehr än för 80 åhr sedan*. Troligen hänsyftade rätten till att Abraham Larsson genom köp utvidgat hemmanet till att på 1610-talet omfatta $\frac{1}{2}$ mantal. Det kan dock inte uteslutas att hemmanet, som initialt var ett kronohemman, tillsammans med Romila utgjorde avradsjorden på 3 markland som sedan mitten av 1500-talet tilldelades länsmanen i Torne socken.¹⁵⁸

Åbyggnaderna till stamhemmanet för Asplund och Israeli låg på den plats där åldringscentrat Lunden och Solbacken ligger idag. Husbönderna var, under de perioder de var borgare, tvungna att bo i Torneå. På hemmanet bodde därför på 1600-talet huvudsakligen deras söner tillsammans med drängar och legopigor. Hemmanet delades på 1690-talet i Asplund om $\frac{1}{3}$ mantal och Israeli om $\frac{1}{6}$ mantal. Israeli, som hade sina åbyggnader på den så kallade Filpusbacken, fick sitt namn efter Israel Abrahamsson medan namnet Asplund synes ha införts av Abraham Johansson som var den förste som använde släktnamnet Asplund vilket blev gårdens benämning i slutet av 1700-talet. Redan på 1680-talet hade dock namnet Asp tilldelats den 14:e soldatroten i Haparanda. Olof Olofsson Asp gick 1689 som knekt för roten och i början av 1700-talet hade rollen övertagits av Nils Johansson Asp från det blivande Kaplansbostället. Fram till 1800-talet var Asplund säte för gästgiveriet i Haparanda medan Israeli var postbondens hemman. Husbondskapet på gården växlade efter Abraham Larssons död mellan sönerna Johan, Samuel, Israel och Axel som turvis stod för hemmanet där de synes ha levt i storfamilj. Från mitten av 1670-talet drev Israel och Axel hemmanet i sambruk men från början av 1700-talet hade det delats med två separata mangårdsbyggnader. Ägarföljden fram till mitten av 1700-talet synes ha varit som följer:

1601-1656 Abraham Larsson
 1656-1677 Abraham Larssons sterbhus
 1678-1690 Axel Abrahamsson och Israel Abrahamsson
 1690-1692 Axel Abrahamsson och Abraham Israelsson

<u>Asplund $\frac{1}{3}$ mtl</u>		<u>Israeli $\frac{1}{6}$ mtl</u>	
1692-1747	Abraham Axelsson	1692-1706	Abraham Israelsson
1747-1777	Johan Hindersson	1707-1722	Margareta Johansdotter
1777-17xx	Abraham Johansson Asplund	1722-1743	Israel Abrahamsson
17xx-1822	Abraham Abr.son Asplund	1743-1775	Abraham Israelsson
1822-18xx	Abraham Abrahamsson	1775-1809	Johan Eliesson
1828-1872	Erik Abrahamsson	1815-1835	Johan Eriksson

Det hemman om $\frac{1}{3}$ mantal Abraham Larsson 1601 uppfördes på i mantalslängden för Suensaari var möjligen Torphemmanet i Pudas. Mantalslängden året därpå uppger dock att Abraham är husman och att hemmanet är öde vilket innebär att Abraham Larsson under nödåren 1602-04 kan ha avyttrat det - möjligen till Knut Carelius - eller hade fått ett tingsutlåtande om dess improduktivitet, vilket gjorde att det kunde skrivas som ödeshemman och befrias från skatten.¹⁵⁹ De som betecknades som husmän, utan att vara upptagna i jordskattemantalet, kunde ändå utgöra vad man med en modern term kallar huvudpersion och att husmän inte nödvändigtvis var fattiga

¹⁵⁸ Gårdsgärdet på Abraham Larssons och Olof Jönssons hemman uppgår till 4 spann åker och 8 lass hö motsvarande 3 markland.

¹⁵⁹ Korniondet för hemmanen i Haparanda visar att tiderna var svåra dessa år: 1602 lämnar ingen något tionde. 1603 ger Lasse Kouri 2 $\frac{1}{2}$ sk 2 k, Olof Klockare 0, Abraham Larsson 0, Erik Jönsson 1 k, Lasse Persson 1 k. 1604 ger Lasse Kouri 3 sp, Olof Klockare 1 $\frac{1}{2}$ sk, Abraham Larsson 1 sk, Erik Jönsson 2 $\frac{1}{2}$ sk, Lasse Persson 2 $\frac{1}{2}$ sk.

framgår av många fakta. Huruvida Abrahams kategorisering som husman var en följd av missväxtåren eller endast var ett resultat av skatteplanering är svårt att avgöra. Då Torphemmanet 1607 hade övergått till den nye kyrkoherden Knut Carelius måste det något år innan ha avträtt av den förre ägaren. Vid samma tid sänktes mantalet för klockaren Olof Jönssons hemman från ½ till ¼ samtidigt som Abraham Larsson började skatta för ¼ mantal i Haparanda. Han utökade snabbt sina domäner och sitt inflytande till att bli något av en patriark under den första halvan av 1600-talet då han var skeppare, birkarl, länsman, borgare, och laxfiskare.

Länsmannen och birkarlen Abraham Larsson

Abraham Larsson kom att omnämnas flitigt i domböckerna under den första halvan av 1600-talet. Vi möter honom första gången vid sommaringet i Torne socken den 17 juli 1605 i samband med att Hans Olsson i Raumo anklagades för att 12 år tidigare ha våldtagit en liten piga. Det blev emellertid bevisat för rätten att samma ärende redan tidigare lagfarits och handlingen räknades därför som övermaga gärning. I detta mål hördes flera vittnen vilket var mycket ovanligt då i regel endast de tolv i nämnden konsulterades. Till Hans Olssons fördel vittnade Herr Lars i Suensaari, Abraham Larsson *ibidem*, länsmannen Henrik Larsson Oravainen i Kemi och Jon Håkansson i Skellefteå.¹⁶⁰ Dessa uppgavs ha varit tillstådes då Mäster Didrik *för saken uppburit* bland annat en tunna lax, *räv och slikt* samt ett timmer gråverk, vilket tydligen räckte för att täcka böterna som utdömts.

Av den refererade rättsakten framgår inte den våldtagna pigans framtida öde. Förövaren av ett våldtäktsbrott skulle dock vid denna tid enligt Edsöresbalken *dömas under svärd och halshuggas* om han blev tagen och fångad på färsk gärning och om det fanns tolv män som kunde styrka att övergreppet skett. Uppenbarligen ansågs brottet, såväl då det begicks som tolv år senare, inte ha varit *färsk gärning* och det torde ha varit svårt för pigan att förmå tolvmännen att styrka hennes sak. Domstolsutslaget 1605 bekräftade bara att förövaren gick fri och att det tidigare frikännandet möjligen uppnåts genom bestickning av Mäster Didrik.¹⁶¹ Även vid denna tid var det den starkes rätt som gällde. Abraham Larssons vittnesmål tillsammans med kaplanen Laurentius Sigfridi Lorff är förvånande. Med tanke på att domen fallit under Mäster Didriks tid innebär det att Israel Eskilsson som länsman torde ha handlagt ärendet. Då Abraham Larsson var född omkring 1578 kan han inte ha varit myndig vid den första rättegången men däremot vid det ting med Mäster Didrik Ruuth som hölls 1597. Vid tinget i Torne den 13 november 1606 möttes åter Abraham Larsson och Hans Olsson Drucken i Raumo inför rätten. Enligt protokollet skulle Abraham Larsson ha krävt Hans Olsson för någon skuld denne hade haft till hans far. De hade då *begynt träta och Hans Olsson brukade många skamliga ord och witesmål, dock strax rättade sine ord och blev saker 3 mark*.

Abraham Larsson som startade sin karriär i Haparanda som husman titulerades därefter skeppare och birkarl samt var under en lång period socknens länsman innan han installerade sig som borgare i Torneå. 1607 års jordebok anger att hans hemman, och det blivande Kapellansbostället, skattade för 2 spann utsäde och 4 lass hö. Landskapshandlingarna samma år anger att Abraham Larsson boende i Suensaari i Tornö socken uppå sitt bevis den 20 november 1607 fått 22 daler i fraktersättning för att han med sin skuta om 8 läster till Stockholm överskeppat knektar från Övertorne och Nedertorne socken samt deras 3 månaders kost och tingest. Den skepparverksamhet som redan från 1500-talet drevs av Eskil Andersson Ruut och hans söner fortsattes under 1600- och 1700-talet av Abraham Larsson och brodern Lars samt deras ättlingar.

¹⁶⁰ Henrik Larsson Oravainen i Lautiosaari var länsman från 1600 och är vid riksdagen detta år Österbottens representant.

¹⁶¹ Troligen avses det landsting som 1597 hölls i Mäster Didriks närvaro då Abraham Larsson möjligen assisterat fadern Herr Henrik.

Abraham Larssons affärer gick bra de första årtiondena på 1600-talet. Gården blev skattehemman på ½ mantal och i jonelagslängden för *Hapaniemi strand* 1610 anges att på gården finns en son, en dräng och en piga. Abraham utsågs 1611 till länsman vilket i länsmanslängden uttrycktes sålunda kommande år: *Abraham Larsson i Suensare uti Tornö Socken brukar och besitter sitt hemman fritt för sitt omak, och är 1 mtl.* Året därpå baserades skattefriheten på $\frac{3}{8}$ mantal vilket avsåg den egna gården där gärdesarealen svarade för denna skatt. 1613 baserades skattebefrielsen åter på 1 mantal vilket torde ha inneburit att friheten avsåg Kopukka, Förare och Sax som utgjort den tidigare länsmansgården. I samband med att den Wardske fogden tillfångatagits i lappmarken detta år hade befallningsmannen Erik Johansson Båga legat till *hus och kost* hos länsmännen i Torne och Kalix varför han i ett brev utfärdat i Torne den 2 juni 1613 utverkar en utbetalning till var och en av dem på 10 daler. Befallningsmannen lämnade själv Torne den 12 juli 1613 och medförde då på sin skuta lappgodset till Stockholm för vilket han fick 16 daler i frakt.

Abraham efterträddes 1615 som länsman av Hans Hansson i Kärsbäck men Henrik Larsson Kouri tog samma år över sysslan som han synes ha behållit fram till 1619. Uppgiften i jordeboken att Lars Kouri 1618 var länsman synes vara en felskrivning då längden bekräftades med Henrik Larsson Kouris signet. Abraham återtog befattningen 1619 men då han i allt större utsträckning synes ha ägnat sig åt handelsverksamhet, troligen innebärande långa vistelser uppe i lappmarken, övergick tjänsten 1620 tillfälligt till Erik Eriksson Drucken. Detta år erlade Abraham Larsson 1 lispund torr fisk i birkarlatull för handel bedriven i Norge och Lappmarkerna. Sanningshalten i skattelängden som upprättades i Torne den 25 juli 1620 bekräftade de ledande birkarlarna - Lasse Henriksson, Mats Josepsson och Carl Josepsson i Nedre Vojakkala, Olof Anundsson i Armassaari, Jöns Marcusson i Laivaniemi och Abraham Larsson i Haparanda - med sina bomärken.¹⁶² Denna skatteredovisning blev det sista administrativa dokumentet över birkarlarnas mer än trehundra år privilegierade lappmarkshandel som bröts då köpstaden Torneå grundades. Abraham som åter var länsman 1621 hade två drängar på gården som födde 1 hingst, 1 sto, 11 kor, 1 kviga, 3 får och 2 svin.

Twisten om Pitkäniemipatan

Redan på 1580-talet hade prosten Eskil Andersson en laxpata på Björkö. Patan som anlagts av sonen Israel kom på grund av täta byten på kyrkoherdeposten fram till 1600 i vanskötsel. Herr Anders, Herr Simon och Herr Måns, vilka innehade tjänsten kort tid i Torne, satte inte upp eget hushåll och de hade inte heller kunskap om laxbruk som krävde stort arbete och tillgång till många nät. Efter Israel Eskilssons död 1599 började klockaren Olof Jönsson bruka patan och tog efter ett tag Lars Kouri som partner. Senare tog de med Abraham Larsson i sitt bolag då han som länsman behövde fisk för utspisning av kronans resande när det tog in på länsmansgården.

Abraham och brodern Lars flyttade på 1610-talet patan från dess läge nedanför Spetalsstugan på Björkö till Pitkäniemi 270 famnar söder om prästgårdsåkern. Till skillnad från den ursprungliga patan, som endast uppbyggts med 3-4 bockar, var den nya uppbyggd med tio bockar med yttersta pålen nedslagen där djupet i älven var 6 alnar. Trots att patan inte gick ut i kungsådern där djupet var $7\frac{1}{2}$ alnar ansågs fisket uppströms och inseglingen till Torne försvåras vilket ledde till kritik från kyrkoherden och sockenmännen. Vid sommaringet 1616 avvisades klagomålen av fogden Abraham Staffansson och lagmannen Jacob Andersson som ansåg att patan inte gick för nära in på kungsådern och inte heller ansågs ligga på kyrkans mark. Trots fogdens och lagmannens uttalanden blev patan föremål för en långvarig tvist vilket framgår av summeringen nedan som anger specifika händelser och myndighetsbeslut under Pitkäniemipatans första 100 år:

¹⁶² RA, Landskapshandlingar Norrland Lappmarken 1620:8, *Daniel Wulfssons räkenskap för opbörds och utgift för Kemiå och Torneå lappmark pro Anno 1620.*

- Omkring 1580 anlägger kyrkoherde Eskil Andersson Ruuth och sonen Israel Eskilsson en pata på Björkö.
- Från 1599 till mitten av 1610-talet brukas patan av klockaren Olof Jönsson, länsmännen Lars Kouri och Abraham Larsson.
- Abraham och Lars Larsson flyttar patan längre ned mot åmynningen och utvidgar den till omkring 10 kränkar.
- 10 juli 1616 anslår fogden Abraham Staffansson och lagmannen Jacob Andersson patan åt Abraham och Lars Larsson.
- 28 september 1616 uppvaktar Abraham och Lars Larsson Gustav II Adolf i Stockholm och får kungligt brev på patan.
- 3 juli 1620 då landsting hålls i Torneå avslås kyrkoherde Knut Carelius krav på att patan skall inrymmas under prästgården.
- 20 augusti 1628 vädjar kyrkoherde Martinus Vargus till Johan Skytte om att få uppbära tionde av laxfisket i älven.
- 2 april 1629 meddelar Gustav II Adolf att borgare i Torneå stad ej får utslå pator inom prästgårdens rå och rör.
- 19 mars 1633 anger Frantz Crusebjörn att Abraham Larsson och Martinus Vargus skall bruka Pitkäniemipatan samfällt.
- 4 november 1634 anges i ett regeringsbrev att landshövding Crusebjörn skall handhålla att Abraham Larsson får behålla patan.
- 23 juli 1640 besvärar sig kyrkoherde Johannes Torneus vid tinget över att patan ej har lagts under prästbordet.
- 24 november 1640 meddelar landshövding Stellan Mörner att en rannsaking skall hållas om äganderätten till patan.
- 19 mars 1641 hålls en rannsaking och Abraham Larsson anses ej kunna skiljas från patan utan ärendet hänskjuts till regeringen.
- 16 mars 1642 då ting hålls i Torneå noteras att befallningsmannen uppburit 2 tunnor lax om året av Abraham Larsson.
- Vid sommaringet 1643 får Abraham Larsson böta för att ha riktat okvädingsord mot kyrkoherde Johannes Torneus.
- 3 september 1643 lämnar tolvmännen i socknen en historik över ägarförhållandena för Pitkäniemipatan.
- 14 maj 1647 fråntas i ett brev från drottning Christina patan av Abraham Larsson och tilldelas prästbordet.
- 1648 uppvaktar Abraham Larsson Kungl. Majts kansli och återkräver patan men hans begäran avvisas.
- 1 december 1648 synas patan av befallningsmannen och tolvmännen varefter tvisten remitteras till en opartisk rättegång.
- 18 september 1649 hålls landssyn med 22 representanter från Kemi, Kalix och Lule socknar vilka tilldömer Björköborna patan.
- 4 december 1650 då ting hålls i Torneå tillstyrker tolvmännen på Johannes Torneus begäran att Björköborna aldrig brukat patan.
- 10 juli 1651 anklagas prosten Johannes Torneus av klockaren Josep Josepsson för misshandel av honom och sonhustrun.
- Sommaren 1651 klagar Björköborna hos drottningen över att Johannes Torneus och överbyggarna hindrat dem att bruka patan.
- 25 oktober 1651 kräver drottning Christina att landshövdingen bilägger tvisten mellan Björköborna och Johannes Torneus.
- Hösten 1651 vänder sig Johannes Torneus till Svea Hovrätt och kräver ett rättsligt utslag i tvisten.
- 6 november 1651 utfrågas Johannes Torneus och Hindrik Andersson från Hellälä om Pitkäniemipatan av riksdrotsen.
- 7 november 1651 inkallas landshövding Franz Crusebjörn till Svea Hovrätt för att förklara de olika rättsprocesser som förevarit.
- 8 november 1651 lämnas Svea Hovrätts slutgiltiga dom innebärande att patan tilldöms Torne prästbord.
- 9 december 1651 anhåller Israel Abrahamsson vid Svea Hovrätt på sin faders vägnar om att återfå patan. Hans begäran avslås.
- 16 december 1651 behandlar Svea Hovrätt åter Israel Abrahamssons krav på patan och fastslår att tidigare avsgad dom står fast.
- 6 april 1652 avslår hovrätten Johannes Torneus begäran om kompensation för kostnader i samband med rättstvisten.
- Sommaren 1689 anhåller Israel och Axel Abrahamsson hos landshövdingen om hjälp med att återfå Pitkäniemipatan.
- Vid sommaringet 1689 citerar prosten Gabriel Tuderus Haparandasönerna och kräver att de skall plikta för domkval.

Efter tingsutslaget i Torne reste Abraham Larsson med brodern Lars till Stockholm för att uppvakta Gustav II Adolf i syfte att få ett stadfästelsebrev på patan som de hävdade att de av nyo uppbyggt. Kungens konfirmationsbrev daterat den 28 oktober 1616 antyder att han övertygats:

Gustav Adolf med Guds nåde Sveriges Götas och Wendes utkorade konung och arvfurste, storfurste till Finland, Hertig till Estland och Västmanland. Vi låta dig veta Abraham Staffansson, att dessa brevisare, Abraham Larsson och Lars Larsson i Swänsarby, uti Torne socken uti Västerbotten, hava här för oss varit, och uti underdånighet givit tillkänna, att de hava för någon tid sedan av nyo upptagit och upprättat en laxpata vid Kyrkoön i Pitkäniemi, som aldrig tillförne någon brukat hade, eller vetat utav, förr än bemälda två bröder henne uppfunnit, och nu vill herr Knut driva dem därifrån: Så efter förbenämnda laxpata ingen haver tillförande haft eller hävdad därför befalla vi dig, att du låter dem av någon odriven och oklandrat njuta, bruka och behålla, så länge de förmå utgöra skatt och skuld därav, och håller hand över, att ingen må göra dem häremot hinder eller förfång i någon måtto. Där rätte dig efter. Av Stockholm den 28 september år 1616. Gustav Adolfus Locus sigilli.

Det kungliga brevet ledde till en mer än 40 årig tvist om rättigheten till Pitkäniemi patuställe, eller Bentihietä - Benedictus sand - som det benämndes i vissa längder, på den östra älvstranden mitt för Sundholmen. Tvisten beskrivs ingående i rättsakten från domslutet i Svea Hovrätt 1651 där patans historik kan följas från det att den anlades av länsmanen Israel Eskilsson.¹⁶³ Tvisten inleddes med att kyrkoherden Knut Carelius begärde syn för behandling av frågan den 3 juli 1620 i ståthållarens närvaro. Till synen hade inkallats slottsfogden från Ulå samt länsmännen från Kemi, Piteå och Luleå. Utslaget föll då till Abraham Larssons förmån. Kyrkoherde Carelius som avled 1623 efterträddes året därpå av Martinus Matthiae Wargius från Nerpes som i likhet med sin föregångare försökte överta patan. Anledningen till att Wargius förflyttades till Torneå var att han som deltagare i en riksdag, där klagomål anförts över att Torneborna var *något styva och motspänstiga*, skall ha yttrat att vore han bara där skulle han väl få råd med att tukta dem. Då Gustav II Adolf hörde detta hade han genast skickat Wargius fullmakt på kyrkoherdetjänsten som denne ingalunda ville ha men som han inte vågade avsäga sig.

Wargius såg snart till att han genom ett kungligt brev av den 28 mars 1625 kom i åtnjutande av laxtionen i Torne socken som kronans arrendatorer indragit, men patan i Pitkäniemi lyckades han inte ta ifrån Abraham Larsson. Trots att *Herr Mårten qualdt och klandrat* detta fiske och utverkat ett kungligt brev som den 2 april 1629 förbjudit borgerskapet i Torneå att utsätta sina patu- och laxgårdar inom prostgårdens rå och rör fortsatte Abraham Larsson att bruka Pitkäniemipatan som 1638 skattade ½ tunna salt lax. Uppenbarligen lyckade Wargius inte tukta den styve Haparandabon. Rätten till patan kom på 1640-talet åter att diskuteras och redan under sitt första tjänsteår tog den nye kyrkoherden i Torne socken Johan Torneus upp ägarätten till Pitkäniemipatan. Vid tinget den 23 juli 1640 lades ett protokoll till handlingarna varur framgår att Mårten Wargius och Abraham Larsson nått en uppgörelse att i sämjo dela på patan medan Torneus krävde att den skulle läggas helt under kyrkobordet. Nämnden ansåg sig dock inte ha makt att gå mot de kungliga breven som framgår av texten i tingsprotokollet:

Mäster Johan Kyrkoherden besvärade sig om den Pata som Abraham Larsson brukar och Härr Mårten har med semio samma pata brukat till hallftz med Abraham Larsson och förmenade m[äster]: Johan att bemälda pata skullt liggia under prästbordet, der emot protesterade Abraham Larsson, framlade Salig och ihugkommelst konungh Gustaffs brev sub dato 1616, ellits några andra breff som av originalet fundes ähr. Resoluf[tion]: de 12 i nembden sade sampt wittnade eden förmente att samma pata skulle liggia under kyrkiobordet däck hade det ickit någre viss beskied der till att man kunde dööma Mäster Johan förwisso patan till.

¹⁶³ RA, Svea Hovrätt Huvudarkivet, EVI a 2aa:134 vol. 101. Pars 4, 1651.

Vid tinget den 16 mars 1642 lät landshövdingen notera i protokollet att det kommit till hans kännedom att Carl Carlsson Burman, då han var befallningsman, uppburit 2 tunnor lax om året av Abraham Larsson. Denna lax hade inte införts i kronans räkning utan behållits av Burman. Möjligen var det genom denna typ av tillmötesgående Abraham Larsson kunde fortsätta fisket i Pitkäniemi. Tvisten med prosten Torneus fortsatte dock och vid sommartinget 1643 fick Abraham böta 3 mark för att han *i häftigt mod kallat kyrkoherden mäster Johan okvädingsord*. Det som föranlett ordstriden var troligen att Johannes Torneus av landshövdingen lyckats utverka en sedel som *förmåler att mäster Johan skall få nyttja och bruka uti Abraham Larssons pata såsom hans antecessor Sal. Mäster Wargius haver*. Vid rätten konstaterades att Abraham detta år drivit ut mäster Johan därifrån och förvägrat honom fisket. Domslutet blev att *denna ringa häradsrätten icke kan något göra emot Wälb. Herr Landshövdingens sedel och befallning, att mäster Johan härefter brukar såsom hans antecessor jämt haver. Men belangandes den skada mäster Johan i detta året tagit haver det han inte blev efterlåtit bruka, nu han låter annotera och nästkommande ting uppföra, då man ock förmedelst Wälb. Herr Landshövdingen varandes tillstådes kommande*.

Vid sommartinget 1643 lämnades en utförlig beskrivning av alla turerna kring patan. Såväl då som vid den rannsaking, som gjordes av tolvmännen den 3 september 1643, synes Abraham Larsson ha assisterats av sin processerfarne son grosshandlaren Lars Abrahamsson från Stockholm. Lars synes även ha försökt beveka sockenmännen genom att till den nya kyrkan i Torneå stad utlova en silverbägare vilken han brevledes bett hustrun i Stockholm inhandla. Tolvmännen lät sig inte påverkas utan besvärade sig över att Abraham genom orätt berättelse fått kungligt brev på patan och vid tidigare rannsakingar bara kallat män från andra socknar. De synes dock helst ha sett att vare sig Abraham eller Torneus skulle få driva patan vidare.

Drottning Kristinas tillrättavisande

Torneus nöjde sig inte med att enbart få hälften av fisket och då tingsrätten inte, trots flera påstötningar, lyckades lösa tvisten vände han sig till högre instans. Inte förrän ärendet hamnade hos drottningen fick Torneus igenom sina krav. I ett öppet brev den 20 maj 1647 ställt av Drottning Kristina till kyrkoherden i Torneå Johannes Torneus fick denne tillstånd att njuta och bruka Pitkäniemi. Torneus hade i sina klagoskrifter hävdad att Abraham Larsson inte varit den förste ägaren av patan och fick stöd för detta av en i ärendet okunnig drottning. Texten i drottningens brev som upptar fyra foliosidor lyder som följer på nysvenska:

Öppet brev 14 maj 1647: Vi Christina gör veterligt, att hos oss har vår tro undersåte och kyrkoherde i Tornö, hederlig och vällärde M. Johan Torneus, sig underdånigst besvärat, huruledes en borgare i Tornö stad Abraham Larsson benämnd skulle uti vår Salig Högstärade K. Herrfader, glorevärdigst i åminnelse livstid och Anno 1616 den 28 september ha utvärkat sig en befallning till dåvarande fogde darsammastädes Abraham Staffansson, att honom en laxpata vid kyrkoån och Pithanemi, för årliga utlagor till kronan, måtte bliva efterlåten att hävda och bruka, givande före, som berörda befallningsbrev på hans, Abraham Larssons relation, sig funderar: att där aldrig tidigare någon pata har varit upprättad, utan att han den av nyo lagt och grundat haver. Nu ändå en del av denna Torneii Antecessorer har bemälda fiske kvalt och klandrat, framlidne Herr Märten och nått ett brev av Högstbemt. te vår S. K. Herrfader de dato den 2 Aprilis A.1629. Varutinnan vid straff och onåd tillgörandes förbindes borgerskapet i Tornö, att olagligen utsätta sina pator och laxgårdar, innan om prostgårdens råå och rör, och sålunda kyrkoherden förhindra, att han själv prästgårdens fiskevatten inte får njuta, bruka ock behålla, erkannerligen efter han till kronan all riktighet som av prästbordet bör utgå utgiva måste. Så är likväl i denna socken intet sådant utslag följt, att man har kunnat veta, vilken delen, antingen prosten eller borgaren ovanbenämnda laxpata med skäl har varit berättigad till. Ödmjukeligen bedyrandes, att emedan merbenämnda pata är på prästbordets ägor belägen, sedan och, att på bemälda ägor och samma sida, en pata har varit utslagen, förr än mer- och förbemälda Abraham Larsson haver sin där funderat, och alltså det skäl förmedelst vilket han ovanbemälda befallningsbrev nått och bekommit har, förfaller och till intet bliver, vi då vill honom

ovanbemälda laxpata under prästbordet igen bekomma och åtnjuta låta. Nu såsom vi av de regerande ovärdiga till benägenhet att skylla och handhava det som under prästbordets ägor med rätta lyder och länder, icke gärna får, att något må på vrångevis berättelse komma och ryckas därifrån, synnerligen eftersom igenom det, skäligt försvar, de som guds ord lära och undervisa skola, kunna nödtorftligen uppehållna bli, ty har vi oss däröver således gunstligen velat förklara, göra det och härmed och detta vårt öppna brev kraft, nämligen att där tillförne på den orten en pata har varit brukad och uppslagen för än denne Abraham Larssons blev där lagd och uppsatt, därtill med att mer- och ovanberörda pata, har förr både stått, och än är vid stranden av prästgårdens ägor, det då berörda fiske, skulle bliva honom Torneus under prästbordet fullkomligen restituerat, att bruka för den utgäll som där och till oss och kronan gå bör; men den andre skall vara förpliktad att träda därifrån. Vi befalla fördenskull vår landshövding på den orten att han härom noga och granneligen ransakar, och där befintligt är, att han Abraham Larsson har utvärkat sig våra berörda brev på orätt berättelse uti sådan måtto som för är ihågkommit, det han då honom Torneus utan förhalande av saken vid vår onåd tillgörandes densamma under prästbordet inrymmer, och saken aldeles okvald och oturberat åtnjuta låter, lagandes att saken må nu strax bliva sliten och avhjälpt, jämväl att ingedera delen över någon orätt med skäl sig må ha till besvära heller oss därom värdera överlöpa och molestera där alla som vederbör har sig att efterrätta till visso.

Abraham Larsson skall 1647 enligt Johannes Torneus, trots drottningens brev, våldsamligen ha brukat patan varför landshövdingen i Abraham Larssons och Johannes Torneus närvaro den 23 november 1647 åter meddelade att patan tilldelats kyrkoherden okvald att bruka. Sommaren 1648 fick Torneus ostört bruka patan samtidigt som Abraham Larsson uppvaktade Kungl. Majt:s kansli med begäran om att återfå fiskerätten. Möjligen assisterades han av sonen Abraham som då var i Stockholm för att tillsammans med Lars Wivallius utforma en kritisk skrift mot förmyndarna av brodern Lars dödsbo. Abraham Larsson avvisades dock från kansliet som stod fast vid sitt beslut. Trots detta fortsatte tvisten den 1 december 1648 då landshövding Crusebjörn kallat befallningsman Carl Carlsson Burman, landskapten Hans Jönsson, tolvmännen och representanter för borgerskapet i Torneå för att ånyo ta upp frågan om rätten till patan. Tolvmännen framförde då att uppteckningen som gjorts av deras vittnesmål den 3 september 1643 inte överensstämde med vad de samtyckt till. På grund av oredan remitterades tvisten till en opartisk rättegång. Vid patusynen sommaren 1649 uppges Abraham Larsson åter våldsamligen ha brukat patan. Vid en ny syn och ett ting med tolvmän från Kemi, Kalix och Lule socken den 18 september 1649 fick processen en överraskande vändning då man enligt 26 kapitlet i Byggningsbalken kom fram till att patan egentligen tillhörde Björköborna vilka gavs rätt att bruka den tillsammans med Torneus.

Björköborna tar över Pitkäniemi

Domslutet 1649 innebar att Björköborna året därpå slog ut patan i Pitkäniemi. Detta gillades dock inte av Torneus som lät slå ut en egen pata strax nedanför i syfte att skada Björköborna vars fångst därigenom blev så liten att de inte kunde betala utlagorna till kronan. När Björköborna sommaren 1651 åter slog ut patan angreps de av Torneus med sina två drängar, en student och kaplanerna Jacob och Per samt skolmästaren. Kyrkoherden själv började hugga ner patan medan kaplanen Jacob och kyrkoherdens drängar från land kastade stenar mot Björköborna. När Torneus med sitt anhang lämnat Pitkäniemi började bönderna att bygga upp det prästen huggits ner och satte åter ut näten i patan. Då kom fjärdingsmannen Henrik Kouri och högg ner en del av patan så att den blev 15 famnar kortare än den tidigare varit. Några dagar senare kom Hindrik Hansson i Alkkula, Jöns Clemetsson i Kuivakangas, Nils Jönsson i Niemis och Nils Simonsson i Vitsaniemi och högg ner ytterligare 10 famnar av patan samt lade beslag på näten.

För att klara ut om patan varit riktigt utlagan tog Björköborna till synesmän Torneåborgarna Jöns [Christoffersson] Guldsmed i borgmästarens ställe, Per Olofsson [Näbb] och sockenskrivaren Abraham Abrahamsson [Abraham Larssons son]. Vid uppmätning av patan fann de att den var tre famnar kortare än vad den av ålder varit och att kyrkoherden sålunda inte hade någon orsak att

molestera dem. Vid sommartinget 1651 beslutades därför att Björköborna skulle få bruka patan ostört vilket Torneus lovade mot att han fick 30 daler från Björköborna för de kostnader han haft med rannsakingar kring patan. Pengarna överlämnades då omgående till Torneus som dock några timmar senare lämnade dem åter och krävde att i stället få halvparten av patan vilket Björköborna dock inte accepterade. Saken remitterades därför till Kung. Maj:ts nådiga resolution.

Torneus tvist med klockaren

Torneus som i drottningens brev framstår som en rättskaffens man synes ha agerat i egenintresse. Påståendet att Abraham Larsson inte var den förste innehavare stämde egentligen inte då Israel Eskilssons pata övergivits och Abraham och Lars Larsson uppfört den nya utvidgade patan närmare älvmyningen. En strikt tolkning av laga fång innebär att tidigare icke i anspråk taget jungfruligt land eller fiske tillfaller den som först tagit nyttigheten i anspråk och kan visa att det inte fanns någon annan ägare. Om lagtexten följts borde Abraham Larsson ha fått behålla patan men Torneus lyckades få stöd för sitt agerande från sockenmännen som troligen räknat med att patan därigenom skulle avkortas och förbättra fisket uppströms. Det var dock inte för att hjälpa sockenmännen Torneus agerade. Domböckerna visar att han förstod att ta väl vara på sina möjligheter och inte drog sig för något då det gällde att nå sina syften. Även fysisk misshandel av församlingsborna togs till om de inte följde hans nycker. Snikenheten framgår av kampen med Anders Essevius om förordnandet i lappmarken och av att han i flera år efter det att tjänsten som själavårdare bland lapparna indragits likväl fortsatte att kvittera ut lönen. Torneus våldsamma temperament framgår av följande domboksutdrag från tinget den 10 juli 1651:

Kom för rätta fordom klockaren Joseph Josephsson och besvärade sig över sin kyrkioherde höglärde pastor Johan Torneus och som hade slagit honom båd' blå och blodigh, såsom och i lijka måtto slagit hans sonhustru båd' blå och blodigh, huartill pastor Johan icke neka kunde, föregivandes dock att bemälte Joseph och hans sonhustru hafwer bruckat origtigt namn på honom och derföre hafwer han dem slagit, Och efter såsom Hennes Kungl Maj:ts Privilegium förmår, thet ingen av presterskapet skall någon wärdslig doom öfwer någon, och deth ähr Consistorio tillkommen gifwit, Will alt för denna ringa saken hawa remiterat till hans Ehrvrydigste Superintendenten och det höglofliga Consistorium.

Såsom Fridstedt uttryckt saken så tycktes den världsliga rätten känt sig underkastad den kyrkliga myndigheten och en grov misshandel utförd av en präst, för att oriktigt namn brukats på honom, lades till handlingarna som *Denna ringa saken*.¹⁶⁴ Klockaren som avsatts av Torneus anklagad för tjuveri hade av Björköborna fått rätt att behålla klockargården och sockenmännen gav honom också fortsatt stöd i agerandet mot Torneus. Vid prästeståndets utskottsmöte i Stockholm den 7 november 1651 framträdde enligt protokollet: *en finne, Josep Josephsson kläckare i Torneå, och klagade över sin kyrkoherde Mr Johan, att han haver slagit honom och hans sonhustru, att de därigenom näppeligen haver kunnat behålla livet, och därigenom mist deras hälsa och välfärd etc. item satt Hindrik Andersson ifrån Herrens Nattvard etc. såsom deras brev utvisa. Denna saken remitterades till allm. rev. M. Petrum Stechium superintendent på Härnösand etc.*¹⁶⁵ Det var dock inte bara Björköborna som hade synpunkter på Torneus. En process vid rådstugan den 11 juni 1654 visar att befallningsmannen Olof Kråka beskyllde Torneus för att vara ovärdig att bära prästkåpa då han inte bara var en kronans tjuv utan även var noterad för att *löpa med limstången*¹⁶⁶ och hustrun var en beryktad hora. Kråka anklagade också Torneus för att ha ljugit ihop en massa pengar med lappri - *Lappiska Manualis* - som lapparna inte förstod. Anklagelserna föll dock tillbaka på Kråkan som strax därefter fick lämna befallningsmannatjänsten i Torneå.

¹⁶⁴ Erik Fristedt, *Torneå Domsaga 1270-1970*, Proprius förlag, 1970, s. 45.

¹⁶⁵ Prästeståndets Riksdagsprotokoll, I, 1642-1660, Uppsala 1949, s. 220.

¹⁶⁶ SAOL Springa efter flickor, springa med skvaller, intrigera.

Samtidigt med att Josep Josephsson anklagade Torneus inför prästeståndet togs stridigheterna kring Pitkäniemipatan åter upp då Torneus insänt en supplik till Svea Hovrätt där han krävt upprättelse och att patan slutgiltigt skulle tilldelas honom och inte de orättfärdiga Björköborna. Processen vid Svea Hovrätt inleddes den 6 november 1651 med Johannes Torneus som käreande och Björköbonden Henrik Andersson i Hellälä som svarande. Inför riksdrotsen Gustav Bielke drogs än en gång alla turer kring patan. Henrik Andersson, som svarade på riksdrotsens frågor genom tolk, angav att kyrkoherden av byborna efterlåtits en bred äng på ön men att de aldrig efterlåtits strand och fiske till honom. Efter det att alla tidigare domslut i ärendet genomgått framkom åter att Pitkäniemipatan skulle lyda under Torne prästbord nu och i tillkommande tider.

Hovrätten lät sig den 9 december 1651 föreläsa Israel Abrahamssons supplication med bifogade dokument på sin fader Abraham Larssons vägnar mot kyrkoherden Johannes Torneus. Efter det att akterna genomgått och noga överlagts fann man att inget nytt i saken tillförts varför tidigare dom stadfästes och supplicationen avvisades. Israel Abrahamsson synes inte ha nöjt sig med svaret utan den 16 december 1651 *discurterades* åter Abraham Larssons tvistiga sak mot *Magistrum Torneum* angående laxpatan hans son Israel Abrahamsson pretenderar uppå. Det *resoluerades* än en gång att det blir vid förr åtgången dom dem emellan.

Borgaren Abraham Larsson

Då Torneå grundades 1621 var Abraham Larsson socknens länsman och ingick i den krets som såg till att den nya staden förlades vid Torneälvens mynning. Han byggde 1623 hus med köpmansbod i Torneå men behöll hemmanet i Haparanda där utsädet enligt 1626 års boskapslängd var 2 tunnor och där det fanns 1 häst, 1 föl, 1 oxe, 5 kor, 2 kvigor, 3 får, 2 lamm och 4 grisar. Samtidigt höll Abraham sig med häst och några kor på gården i Torneå där han bodde med sin hustru. 1625 var Abraham Larsson fortfarande länsman och hans bidrag i kvarntullen uppgick då till 4 daler vilket även utgavs av kyrkoherden Herr Märten medan kapten Jacob Picard gav 3 daler och löjtnanten Peder Wellamsson och fänriken Johan Pällack gav 4 ½ mark var. Abraham Larsson lejde 1639 Olof Mattson från Kukkola som knekt för gården i Haparanda. Olof Mattson som 1642 befann sig i Tyskland i Peder Sunessons kompani synes ha avlidit på krigståget då han försvann ur rullan och 1643 ersattes av Peder Larsson och därefter av den nyutskrivne klockarsonen Per Josefsson som 1645 uppgavs gå för sin husbonde i Haparanda.

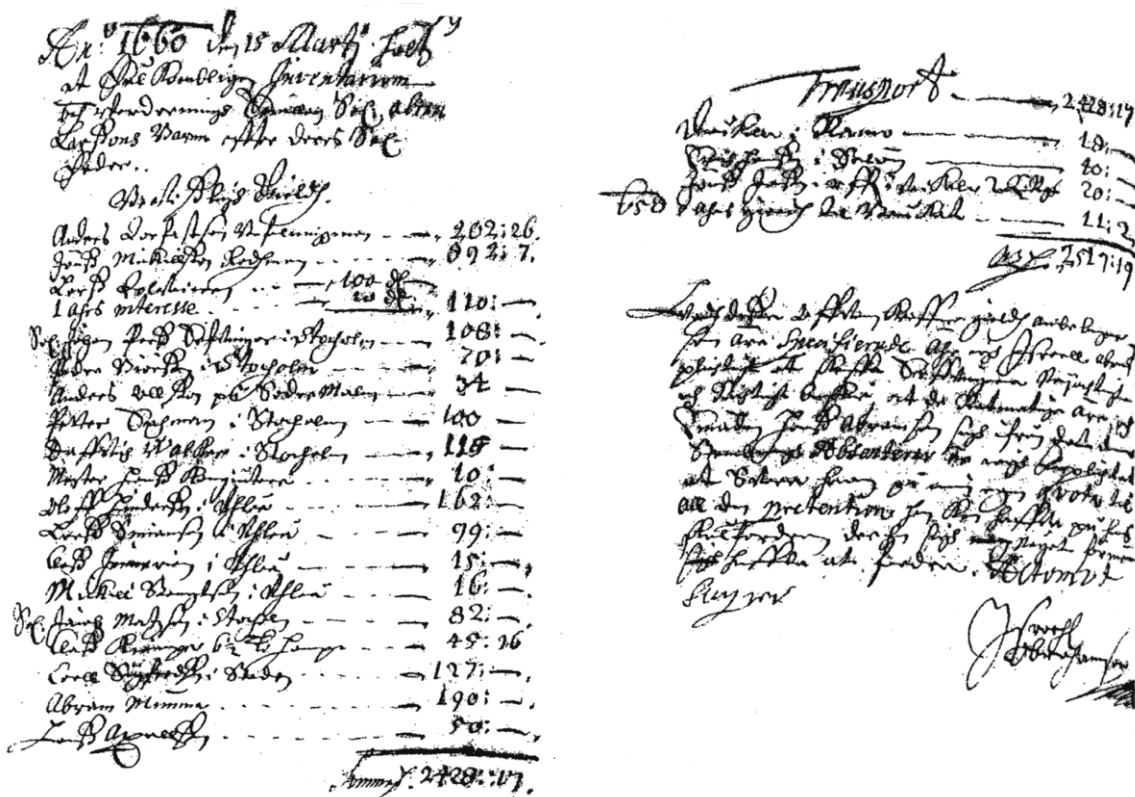
Abraham Larsson synes 1642 fortfarande ha varit välbeställd och i Torneå upptas han då med hustru, två söner, 1 dotter och 1 legopiga. Sonen Lars var då etablerad som grosshandlare i Stockholm och bedrev handel och sjöfart på Norrbotten och Österbotten. Hösten 1643 förliste emellertid Lars Abrahamssons krejare på vägen från Torneå till Stockholm varvid såväl skepparen som dennes farbror Lars Larsson Pakkainen omkom samtidigt som skutan och varumängden ombord förlorades. Till följd av skeppsbrottet och långvariga efterföljande processer vid Stockholms rådhusrätt och Svea Hovrätt ruinerades familjen och redan 1645 uppges Abraham Larsson vara *en utarmad gammal man som är mycket skyldig*. Han behöll dock gårdarna i Torneå och Haparanda samt fortsatte med laxfisket och skepparverksamheten men nödåret 1648 förmådde han inte erlægga kronotaxan för patan i Haparanda, laxfiskena i Kiviranta och Kraaseli samt Torpet kolken som han innehade tillsammans med Herman Schröder.

De åldriga föräldrarna har 1649 överlåtits gården i Torneå på sonen Abraham som finns där med en vuxen bror och en legopiga. Bröderna Abraham och Hans fortsatte under de första åren på 1650-talet sin handel på Stockholm och Österbotten. Som styrman hade de dessa år, tillsammans med borgaren Hans Henriksson, städslat Elias Olofsson som bland annat 1651 och 1652 seglade på Stockholm. Abraham Larssons sista Stockholmsresa synes ha skett hösten 1655 då han följde med sonen Abraham som den 3 november erlade 2 daler i hamnpenning i Östra hamnen. De tycks

ha blivit kvar över vintern då Abraham Larsson den 3 april 1656 i Stockholm tecknade en skuldförbindelse involverande Raumaborgarna Lars Persson Tolvainen och Henrik Sonck. När Abraham Larssons skuta våren 1656 återkom till Torneå begärde tullnären Anders Torfastsson på rådstugan den 18 juni arrest på Jöran Bulles gods som förts till Torneå på skutan. Abraham Larsson och sonen Abraham synes ha avlidit 1656 eftersom båda är borta från längden påföljande år samtidigt som Abraham Abrahamssons änka tillkom. 1656 upptogs Israel Abrahamsson för första gången i borgarlängden för Torneå och seglade som skeppare på Stockholm samma höst samtidigt som Axel Abrahamsson med bror finns i Haparanda.

Inventering av dödsboet

Vid sin död lämnade Abraham Larsson stora skulder till borgare i Torneå, Uleåborg och Stockholm vilket ledde till att de yngre sönerna - Israel, Axel och Samuel - och änkan började uppvakts av de största fordringsägarna - rådmannen Jöns Mickelsson och befallningsmannen Anders Torfastsson i Torneå - som den 15 mars 1660 krävde inventering och värdering av tillgångarna i boet. Bröderna Hans och Johan deltog inte vid inventeringen, trots att de fanns på orten. Inte heller en syster, gift med Olof Tärfwoi, eller de avlidna bröderna Lars och Abrahams arvingar var representerade då uppgörelsen slöts. Israel Abrahamsson synes ensam ha åtagit sig uppgiften att konfirmerar dödsboets skulder som angavs till 2517 daler och 19 öre - figur 33 - för vilket belopp han utfäste sig att skaffa övriga arvingars nöjaktiga besked.

Figur 33. Inventering 1660 av bevislig gäld för Abraham Larssons dödsbo.

Israel påtog sig också brodern Hans kvota då denne absenterade sig från stämningen mot dödsboet. De kända skulderna i daler uppgavs av Israel Abrahamsson som följer:

Kreditorer	Belopp	Kreditorer	Belopp
Anders Torfastsson befallningsman i Torneå	202:26	Clas Jenderjan i Uhlå	15
Jöns Mickelsson rådman i Torneå	892:07	Mickel Bengtsson i Uhlå	16
Lars Tolvainen	110	Sal. Jacob Matsson i Stockholm	82
Sal. Johan Perssons arvingar i Stockholm	108	Clas Kiempe för 6 ½ lp hampa	45:16
Peder Biörsson i Stockholm	70	Carl Sigfridsson i Torneå	1
Anders Olsson på Södermalm	34	Abraham Momma i Stockholm	190
Petter Eichman i Stockholm	100	Hans Axelsson i Torneå	50
David Wolcker i Stockholm	116	Drucken i Raumo	18
Mäster Hans Kanngjutare	10	Erik Hansson i Sellön	40
Olof Hindersson i Uhlå	162	Jöns Jönsson i Övervojjakkala	20
Lars Simonsson i Uhlå	99	1658 års gärd till Bruket	11:2
		Summa	2517:19

Som pant för skulden uppsattes tillgångar värderade som följer: gården i Torneå 250 daler, skutan som hon låg i Stockholm 900 daler, 9 kor 3 ungdjur och en häst 107 daler, Kraaseli laxfiske 258 daler samt gården i Haparanda 450 daler. Med diverse lösöre och några ängar täcktes därmed skulden. Senare rättsakter visar dock att tillgångar utöver vad som redovisats undanhållits och att värderingen som gjordes av Jöns Mickelsson och Anders Torfastsson i många fall var mycket i underkant då de hade intresse av att på ett billigt sätt komma över egendomen. Emellan Abraham Larssons änka, 7 söner och en dotter föll delar av den fasta egendomen i form av ängar och åkerjord värderad till 426:28 daler. Den äng som Johan Abrahamsson omgärdat gent emot staden på andra sidan och pantsatt till rådmannen Carl Sigfridsson upptogs inte då bröderna ville få saken avgjord vid laga ting. Johans mor bekände dock att Johans salig fader hade bett honom uppföra en gärdesgård omkring ängen och behålla den för sig själv. Den reglering av skulden och uppsplittring av hemmanet som uppgörelsen den 15 mars 1660 beskrev genomfördes aldrig. Abraham Larssons änka synes ha avlidit sommaren 1665 då Israel Abrahamsson den 11 augusti levererade 1 daler till kyrkan för bårkläder. Bröderna Israel, Axel och Samuel åtog sig att själva reglera skulden och inledde en lång rättsprocess som slutligen avgjordes vid Svea Hovrätt 1678.

Abraham Larssons ättlingar

Då Abraham Larsson som länsman 1613 redovisade till Älvsborgs lösen betalade han 12 daler i skatt för 1 jonelag, 1 dräng och 2 pigor. Inga barn över 15 år synes då ännu ha funnits i familjen som senare bestod av en dotter samt sju söner: Lars, Hans, Johan, Abraham, Israel, Axel och Samuel. Av en rättstvist 1690 framgår att dottern varit gift med borgaren och skepparen Olof Terfwoi. Alla söner utom Lars synes periodvis ha varit borgare i Torneå och de bodde endast tidvis i Haparanda. Sonen Abraham tog 1649 över faderns gård i Torneå där Hans också bor. 1656 bor Abraham, Hans, Israel och Samuel i Torneå medan Axel och Johan bor på gården i Haparanda. Både Abraham Larsson och sonen Abraham var döda 1657 då Abraham Abrahamssons änka Kerstin tillkom i längden. Gården i Haparanda redovisades därefter omväxlande mellan bröderna: Axel 1657-58, 74-77; Johan 1659; Samuel 1660-66, 69-71 och Israel 1667-68, 1678. Gården i Torneå synes 1671 ha blivit såld till rådmannen Isac Ersson som då tog sönernas plats i längden samtidigt som Hans flyttade in i Isac Erssons gård och Israel med hustru blev granne med Casper Ekman. Israel hade 1678 lämnat Torneå och återvänt till hemgården som han därefter sambrukade med brodern Axel.

Lars Abrahamsson

Lars Abrahamsson synes 1621 ha varit skrivare hos den tidigare fogden i Torne lappmark Jacob Olofsson Burman som 1619 utsetts till befallningsman i norra Österbotten. Lars namnteckning under restantielängden för laxfisket i norra Österbotten den 27 juli 1621 med hans speciella snirklingar för *manu propria* antyder detta. Han fanns i Stockholm i början av 1630-talet där han möjligen börjat sin köpmansbana i Mats Tomassons handelshus i Brunnsgränden. Tomassons

rekonstruerade räkningars arkiv visar att han bedrev omfattande handel med fisk, smör, hudar och tjära i Österbotten under 1620- och början av 1630-talet. Varorna avsattes dels i Sverige, dels på export till Tyskland.¹⁶⁷ I samma kvarter fanns Johan Pederssons handelshus med intressen i Torneå där hans bröder var borgmästare. Omfattningen av Pederssons handel antyds av värdet på fastighetsbeståndet han efterlämnade vid sin död 1659: Stora huset vid Skeppsbron och gårdshuset vid Slottsbacken och Österlånggatan värderades vardera till 22000 daler.

Lars Abrahamsson gifte sig den 25 april 1636 i Storkyrkan med Malin Matsdotter och blev genom hustrun ägare av ett handelshus som i början av 1630-talet var rikt och blomstrande. Svärfadern hade redan 1606 som köpsven egen bod i Stockholm och handlade vid denna tid tillsammans med tysken Henrik Nyman på Torneå. Mats synes senare ha övertagit styvfadern rådmannen Erland Joenssons handelsverksamhet med säteshus i Brunnsgränden där han 1609 av välborne Johan Christersson till Skravsta för 280 daler köpt ett korsvirkeshus som var 28 alnar långt och 15 alnar brett. Han köpte också 1622 en kryddgård och tomt som sträckte sig ner till sjön vid Badstugugatan på Södermalm. Detta år utsågs han av Bryniel Biörssons änka till förmyndare för hennes styvbarn. Möjligen rörde det sig om guldsmeden som 1601 försvann från Pudas. Sex år senare utökades åter Mats fastighetsinnehav varvid han begärde fastebrev på gatan och tornet som låg längst ner på Brunnsgränden vid stadens våghus. Hustrun begravdes den 22 april 1629 under Erland Joenssons sten i Storkyrkan. Den 26 maj 1630 begärde Johan Pedersson att få köpa en tomt nedanför Mats Tomassons hus i Brunnsgränden där Arendt Grape synes ha bosatt sig. Malmgården Mats anlagt på Södermalm, på vilken syn gjordes den 2 maj 1631, fick han inte länge njuta av då han redan den 30 augusti 1631 begravdes i Storkyrkan.

Mats Tomasson fasta egendom skattades till 12000 daler, guldnipper till 258 daler och silver till 385 daler. I reda pengar fanns närmare 700 daler och i fordringar i runda tal 21000 daler. Till utredningsmän och förmyndare hade han själv förordnat rådmannen Mickel Abrahamsson, borgmästaren Jöns Henriksson samt Anders Larsson och Tomas Matsson. Genast efter dödsfallet tog Mickel Abrahamsson hand om boets tillgångar men dröjde i sju månader med inventeringen som inte fullföljdes då indrivning av fordringar särskilt i Österbotten drog ut på tiden. Endast två av sönerna var myndiga vid dödsfallet. Tomas dog strax efter fadern och lämnade hustru och barn. Erik var vid dödsfallet i Västindien och synes ha dött på 1630-talet. Då även dottern Margareta avlidit 1639 återstod av arvingarna bara sonen Henrik och dottern Malin gift med Lars Abrahamsson samt Tomas Matssons barn. Då förmyndarskapet skötts på ett skandalöst sätt initierade Lars Abrahamsson en process mot rådmannen Mickel Abrahamsson.¹⁶⁸

Lars Abrahamssons svåger kavalleriofficeren Henrik Matsson hade 1634 lämnat Sverige. Han tjänstgjorde i Stålhandskes regemente och gav i ett brev skrivet i Tyskland den 19 maj 1636 Lars fullmakt att få sitt fasta arv samt gälden som utestod i uppstäderna i Norrbotten. Lars reste då till Österbotten och Norrbotten för inkassering av skulderna och av en handskrift från den 16 november 1636 framgår att han inför resan köpt ett stort parti spanskt salt – figur 34 – vilket konfirmerades i ett skuldbrev på 550 daler silvermynt till borgaren Arvid Davidsson. Lars hade påsken 1637 övertagit handelshuset och avlade sin borgared den 4 maj 1639 varefter han titulerades *grosser*. Löftesmän var Simon Simonsson och bryggaren Lars Jacobsson. Arendt Grape som den 15 juni 1639 avlade sin borgared ingick i Lars Abrahamssons vänkrets och båda bedrev handel på Norrbotten men tolagslängderna visar att de även idkade export på Tyskland.

¹⁶⁷ RA, Kammararkivet, Enskilda Arkiv, Mats Tomasson; räkningar för hans barns arv. Blått nr. 716. Svartmärkt.

¹⁶⁸ RA, Svea Hovrätt Huvudarkivet, EVI a 2aa, vol. 104, Liber Causarum 94:2, akt 7, fol. 316-889.

vid påsktiden 1639 och endast sedan Lars den 2 mars 1639 i en ny skrivelse begärt att hustruns förmyndare måtte: *pålagt bliva för sitt förmyndarskap Reda och Räkning göra.*

Lars Abrahamsson bekräftade i två handskrifter från den 24 mars och den 12 juni 1639 dels en skuld till sin svägerska på 849 daler, dels att han av Mickel Abrahamsson mottagit 1303 daler tillhörande svågern Erik. Då något avslut med Mickel Abrahamsson inte nåddes pantsatte Lars den 2 december 1639 till Georg Gerden den äldre en del av fastighetsbeståndet nere vid Brunnsgränden för 1000 daler. När Mickel Abrahamssons till slut framlade sin redovisning godkändes den inte av Lars som i ett brev till kämnärsrätten den 8 maj 1641 begärde att gode män skulle utses för att gå igenom redovisningen. Petter Weerhusen, Jost Laurens och Jacob Rebeldi tillsattes därför och deras utlåtande den 12 mars 1642 var som följer:

Alldenstund vi underskrivna är utaf rätten förordnade till att överse den tvistiga räkningen mellan W^{tt} Mickel Abrahamsson och Lars Abrahamsson angående det förmyndarskapet som W^{tt} Mickel Abrahamsson för Sal. Mats Tomassons barn haft haver. Så hava vi vad räkning angår icke något därutinnan kunnat uträtta orsaken är, emedan man några dubiösa poster därutinnan funnit, varför haver vi uppålagt att Herr Mickel Abrahamsson skulle göra en riktig räkning varefter vi då kunna oss rätta, att så passerat är vittna samliga undertecknade. Actum Stockholm den 12 mars Anno 1642. Petrus Langius, Jacob Rebeledi, Jost Laueis.

Då förmyndaren trots påpekandena från de gode männen inte framlade en korrekt redovisning vände sig Lars Abrahamsson våren 1642 på nytt till magistraten med följande skrivelse:

Ehreborne välbördiga högt betrodde lagfarne gunstige herrar Borgmästare och Råd. Borgmästare och Råd [betecker] jag mig på det ödmjukaste, i det mig gode män är förordnade att överse förmyndarna W^{tt} Mickel Abrahamsson och Anders Larssons ingivna räkning om sal. Mats Tomassons arvskap, så ha de med oss i åtskilliga [dagar] sammankommit och boken igenomfarit och de gode män icke annat funno mestadels än såsom fauter, varför de måste därifrån träda och pålägga benämnda förmyndare en annan räkning och riktigare att förelägga, hava så förmyndarna det förgätit utan sig till marknaden begivit, och mig därmed vidare uppehåller, därför ber jag denna ärade Rätten ville honom tillhålla Mickel Abrahamsson menar jag att han efterkommer det som de gode män uti sitt medföljande bevis attestera, förundrar mig och storeligen varför förmyndarna icke vilja uppvisa rätt original inventarium på arvskapet, ty det finns mycket uteslutet som han då strax hade kunnat införa, ty efter min svärfaders död lät förmyndarna försegla vad där var, och det var om hösten uti september månad och icke låtit inventera förrän uti mars därefter, men hur han sig däruppå förklarar känner jag icke gott, utan begärer att denna lovlige Rätten ville honom uppålägga att uppvisa ett rätt inventarium på hela arvskapet det han besvärja kan: och för sin onyttiga och fåfänga räkning han gjort haver och därför penningar måste giva, och leja dem som contra räkning gjort hade, samt på procurator som mig uti några år härutinnan tjänt haver, protesterar jag att förmyndarna skall mig sådan omkostning rependera. Sedan vill jag härmed ifrån fria förmyndarna att de härefter inte skola sig befatta med det fasta, ty jag är fullmyndig själv att därmed tispensera och haver ärvt min hustrus syskon och har fullmakt av min svåger Henrik Matsson, att för lånta penningar träda till hans fasta. Därför förmyndarna må mig räkning göra till dato. Här uppå förväntar jag den Lovliga Rättens Resolution. Städse till ... Lars Abrahamsson (underskrift).

Lars Wivallius utses till prokurator

På den krog Lars Abrahamsson drev i Brunnsgränden synes han våren 1642 ha gjort bekantskap med Lars Wivallius som efter fängelsevistelsen i Kajaneborg 1634-41 återvänt till Stockholm. Wivallius kunde tack vare sina inflytelserika kontakter börja arbeta som advokat trots att rådhusrätten på grund av hans kriminella bakgrund försökte hindra honom i denna utövning. Wivallius fick dock stöd av sin gamle gynnare Jacob De la Gardie. Även med övriga medlemmar i familjen synes kontakterna ha varit goda då man kan förmoda att det var Wivallius som genom

Jacob De la Gardies systerson - Lars Jespersson Kruus - utverkade ett lån på närmare 2000 daler till Lars Abrahamsson. Troligen var det Wivallius som underblåste Lars Abrahamssons processlystnad då han åtog sig att driva processen mot rådmannen mot att han enligt ett upprättat kontrakt skulle få 8 % av det han kunde pressa ur Mickel Abrahamsson. Henrik Schück har i sin biografi över Wivallius beskrivit denna hans längsta och vidlyftigaste process som fördes inför hovrätt och rådhusrätt och resulterade i mer än 1000 sidor rättstext.¹⁷⁰ Med sin talang lyckades Wivallius trassla in frågorna så att till och med hovrätten förklarade sig *icke hava kunnat sakens beskaffenhet för räkningarnas myckenhet och mörkhets skull rätt fatta*.

Då Lars Abrahamsson på grund av sina handelsresor inte själv ansåg sig kunna driva processen begärde han i en skrivelse till magistraten den 5 mars 1643 att Wivallius skulle utses till hans prokurator och företräda honom i rätten. Som skäl framhöll Lars att tvisten nu pågått ett antal år och att målsmännen trots att de ett antal gånger krävts att lämna klara och riktiga räkningar:

synes som de icke allenast saken långsam, mödosam och mörk göra ville, utan och henne genom invecklade räkningar förvilla, gåendes alldeles ifrån det urgamla goda Svenska riket, som alltid det för bäst hållit, att målsmän ett riktigt underskrivet inventarium för sig hava, och sig därmed försvara borde: samt barnagods så förestå och använda att det förmögande vår svenska lag, varken sjunka eller brinna kunde utan rättan arvingar tillväxa och förkovras måtte. Varför eftersom jag för min person till denna saks utförande enfaldig är, och henne icke personligen så utföra kan som det sig bör, enär henne i så måtto rätteligen kunde försvaras: icke heller domarna på sådant sätt nog samt kunde bliva undervista om sakens omständigheter dock oss för den skull av den höga överheten allernådigt tillåtit är att bruka advocater: ty haver jag bett och vänligen övertalat Laurentium Wivallium, att han sig denna saks utförande uppåtaga ville lika som han honom själv anginge, och alla dokumenter och skäl till sig taga, och därmed söka som lag förmår den lovlige rätt, svar och domar förvänta och emottaga, och sedan dess execution begära och fullfölja, anten jag är när eller frånvarande: vilket han och lovar och tillsagt haver att efterkomma, däremot haver jag och honom lovat skadelös att hålla. Är för den skull till den Lovliga Rätten min ödmjuka bön och tjänstskyldiga begäran, att den rättvisande tillstyrka benämnda min fullmäktiges skäl emottaga, dem översett och äntligen mig och de mina till allt vad oss med rätta bör gunstligen förhjälpa vilja: och vad Wivallius i denna sak talar, handlar och gör, så upp- och antaga täcktes, såsom jag det själv handlade, talade och gjorde. Sådant till mera visso, haver jag denna supplication med egen hand underskrivit och vanligt signete bekräftat. Stockholm den 5 mars Anno 1643.

Den lovlige rätten till all ödmjuk tjänst.

Lars Abrahamsson (Underskrift) Signet:

Wivallius som omgående åtog sig uppdraget inlämnade snabbt en omfattande skrivelse till rådhusrätten där en svidande kritik lämnas över förmyndarna vilka anklagas för att ha försvillat Mats Tomassons tillgångar. Borgmästaren Jöns Henriksson, som haft en stor handel med den avlidne, kritiserades för att ha överlåtit förmyndarskapet på Mickel Abrahamsson och Anders Larsson som först sju månader efter dödsfallet inventerade boet. Någon dokumentation av inventariet hade inte gjorts och inte heller affärshandlingar, böcker och skrifter dokumenterats eller utestående fordringar presenterats. De smärre rättelser förmyndarna gjort, efter arvingarnas klagomål, var inte tillräckliga och övertygande vilket Wivallius bland annat uttryckte sålunda:

Nu frågar man och icke utan orsak efter den Salige mannens handlingsböcker, skrifter och husbrev, var de äro och hur många de voro, och hurulunda och med vad riktighet de är upptecknade, och i vars åsyn och närvaro skärskådade, och vadan de eljest veta kunna om den Salige mannens gäld och skuld: om och någondera av målsmännen har haft någon orsak sig inför Rätten att besvära över någon oriktighet uti den Salige mannens handlingar, böcker och skrifter, och huru troligt de utståndna gälderna äro uppskrivna [...]

Sr Mickel Abrahamssons räkning vill föregiva ett kapital av 56838 daler, och detta kapital hade årligen bort växa och ett billigt interesse haft, och därav de omyndiga barnen nödtorfteligen sitt uppehälle: och de

¹⁷⁰ Henrik Schück, *Lars Wivallius Hans Lij och Dikter, I, Biografi*, Uppsala 1893, s. 239-56.

andra i rätten tid efter lag avvittrade varit, så att den summan, som på de omyndigas del löpte, hade kunnat stått behållen, och av sitt interesse skäligen dem kunnat uppehålla [...]

Mickel Abrahamssons egen räkning gör dem misstänkta och misstänksam gives icke vitsord, utan de måste dig med vittnen frigöras. Men vem kan nu med dem vittna särdeles med Sr Mickel Abrahamsson och Välartad Anders Larsson, ty de själva måste bekänna några poster i sina invecklade räkningar: och än hoppas man mera att finna än som där uti det förment riktiga inventariet av dem till förende är infört vordet. Sådant gör inventariet falskt och övertygar dem icke hava sitt förmyndarskap efter lag förestått ej heller den dödas yttersta vilja och sitt gjorda löfte efterkommit. Och vad den dödas yttersta vilja, begäran och mening var, kan var och en rättsinnig tänka, som själv barn har. Efter och den döda icke själv tala kan, och här till rätta stå, förmodar man att ingen arvingarna förtänker, att de sådant efterfråga. Vem kan och giva sig till freds med den räkning, om vilkens kapitals visshet man än disputerar och tävlar, ja, dubiterar och tarifferar, där till med så gör räkningar inventarium oriktiga, om och ett tocket kan kallas inventarium, det som av ingen finns underskrivet. Ja, hade och ingen av arvingarna någonsin klandrat på benämnda inventariemän, sig enfaldeligen till freds givit med blotta ord, då vore ej heller de sedermera bekända poster i räkningen införda vordna [...]

Och detta var vad man nu för denna gång sig över målsmännen haver att besvära, och begärom av den lovlige rätten, att dom måtte bliva pålagt, att de oss därtill strax lagligen svara måge, och nu icke tiden längre förhåla. Hade de efter lag låtit inventera och riktig räkning gjort, så vare man sådant klander förutan.

Jag är och förblir den lovlige rätten till all ödmjuk tjänst. Lars Wivallius.

Magistraten som var påverkad av den inflytelserike Mickel Abrahamsson godkände inte Wivallius som advokat på grund av hans brottsliga karriär utan inkallade den 11 mars 1643 Lars Abrahamsson till rådstugan där han ombads skaffa en annan advokat:

Föreställes Lars Abramsson och sades honom uti hans sak och räkning med W^{tt} Mickel Abramsson skulle gode män förordnas som saken skärskåda skulle och rätten om dess beskaffenhet förständiga. När detta skett är skall den skäligen och hulpen vara. Wivallium kan rätten till ingen procuracion tillåta för orsakars skull särdeles för en dom som i den Kongl. Hovrätten avsaqder varder och i stadens protokoll intecknad finnes, varutinnan han är dömd till en oärlig person vars namn skulle naglas vid kåken, domen blev för honom uppläst och förmantes att skaffa sig en annan god och redlig man i sitt ställe om han själv inte tid haver saken att bevista.

Resan till Torneå 1643

I förhoppningen att Wivallius genom påtryckningar från högre ort skulle driva processen till ett ändligt slut förberedde sig Lars sommaren 1643 för en resa till Torneå där han troligen avsett att assistera fadern i tvisten om Pitkäniemi. Innan avresan köpte han den 18 juni hos kryddkrämaren Hans Kohlmäter 50 tunnor salt, 4 halvfat mumma och en pipa spanskt vin till ett värde av 1123 daler och 24 öre vilket sonen Jacob försökte indriva.¹⁷¹ Dryckerna var troligen avsedda att förhöja stämningen vid återkomsten till Torneå varifrån han skrev ett brev till hustrun. Brevtexten - figur 35 - lyder som följer:

*Till min kära hustru Malin Matsdotter
Boendes i Stockholm i Brunnsgränden Detta brev kärlligen tillkommandes.*

Kär hälsning med Gud allsmäktig nu och tillförende. Där hos låter jag eder kära hustru förnimma att jag är gudi ske lov väl framkommen till Tornö och var sju dagar på vägen

Samuel skall gå till Arendt Grape och taga ut kläde fyra stycken pjuck ett stycke blått och ett stycke grönt och ett stycke rött och ett stycke svart packlakan. När gud hjälper mig hem vill jag honom betala i höst.

¹⁷¹ SSA, Handlingar till Tänkeboken F1a:62. 1 pipa = 450 liter, 1 fat = 157 liter.

Än bed åt Arendt Grape om han vill göra mig den vänskap att han ville taga utav Mickel Guldsmed eller utaf en annan en silverkanna som väger 60 lod eller 70 lod och beder honom vänligt att han sänder mig med första lägenhet antingen med Ulåskutor eller med någon annan. Efter jag har ingen lägenhet nu särdeles att skriva Arendt till så visa honom detta brevet:

Vad eljest vidkommer om laxfiske så är svår elaka år vääro som det var i fiol. Om eder kära hustru fattas öl i källaren så beder Arendt Grape att han förskaffar eder.

König Persson drunknade och åtta personer med honom 3 veckor för jag kom till Tornöo och skall begravas nu om söndagen. Simon med Järhtan var kommen två dagar förr jag.

Vad eljest vidkommer är vi alla vid god hälsa. Sägen åt Wivallius att han intet förlikas med Mickel Abrahamsson med mindre han icke vill giva 20000 R: Dal: jag säger tjugo tusende R: Dr. Skriv mig till med första posten. Hälsa Wivallius och alla goda vänner. Eder nu käre hustru och barn gudi befallat.

Hastigt av Tornöo den 14 juli 1643.

E. K. M.

Lars Abrahamsson

Härmed förklarar jag
 till er kära hustru Malin
 som jag icke vill giva
 20000 R: Dal: jag säger
 tjugo tusende R: Dr. Skriv
 mig till med första posten.
 Hälsa Wivallius och alla
 goda vänner. Eder nu käre
 hustru och barn gudi befallat.
 Den 14 Julij 1643

E. K. M.

Lars Abrahamsson

Figur 35. Lars Abrahamssons brev till hustru Malin efter ankomsten till Torneå 1643.

Seglatsen med krejaren från Stockholm till Torneå hade tagit 7 dagar. Simon som kommit till Torneå på skutan Järthan torde ha varit Simon Eskilsson som ännu på 1650-talet var styrman på Abraham Larssons skuta. Samuel som ombads gå till Grape för att köpa tyg torde ha varit den yngre brodern som synes ha bott i Stockholm. Påfyllning av öl i källaren torde ha behövts då cirka 500 tunnor öl årligen utskänktes på krogen i Brunnsgränden. Det ansenliga beloppet 20000 riksdaler Lars krävde 1643 motsvarar baserat på konsumentprisindex närmare 10 miljoner kronor 2013. Uppgiften att König Persson med 8 personer drunknat i juni 1643 antyder att hans skuta lidit skeppsbrott och att kompanjon Bengt Jönsson samtidigt avlidit. König Persson hade vid denna tid förlorat sitt välstånd och hade skulder till Peder Pedersson och Arendt Grape samt hade vid Svea Hovrätt angripits av riksfiskalen Kylander för förseelser i sitt ämbete. Även styvsonen Johan Graan, den blivande landshövdingen, hade anklagat König för brister i förmyndarskapet för fadern Salig Herr Giert.¹⁷² Innan Lars Abrahamsson hösten 1643 seglade från Torneå utfärdade han en skrivelse som visar att han förutom eget gods, och det som farbrodern Lars Pakkainen samt brodern Hans Abrahamsson inskeppat på krejaren, även hade mottagit gods och pengar av förre borgmästaren Peder Andersson att avlämna i Stockholm.¹⁷³ Skrivelsen har följande lydelse:

Bekännom wi undertäcknade Lars Abrahamsson och Clemet Eskilsson, borgare i Stockholm att hafua annamat gods och penningar av W^{rt} Peder Andersson inhonere i Torneå stad som löper efter kopparmynt, ettusen sexhundra och femtio och en daler, vilke vi vele och skole wara för oblikerade leverera, och avbetala i Stockholm opå Skeppsholmen. Särdeles bekänner jag Lars Abrahamsson att efter min förriga gifne handskrift uppfylla och betala sexhundra daler kopparmynt, der det icke tillförende ähre lefererade. Och såsom vi oss här uti hafuåm bepligtat att föreskrefne af skiedh och summa, skall med första, /: der Gud täckes hielpa :/ till Stockholm blifua lefuera, huad öfersändt ähr, så skall dätta aff oss oryggeligen, och utan någon förwändh enskyllan hållas för den skull, stadfästom wi med egna händer här underskrifuit och förseglat. Datum Torneå stad den 18 september Åhr 1643

*Lars Abrahamsson
Egen hand*

*Clemetz Eskilsson
Signet*

Clemet Eskilsson som var med på skutan hade den 4 februari 1643 svurit sin ed med Lars Abrahamsson och Jacob Barkman som löftesmän. Han synes liksom hela besättningen ha omkommit vid skeppsbrottet. Förutom förlusten av krejaren och köpmansgods som skulle avsätta i Stockholm hade kronolax funnits i lasten. Kronogods prioriterades vanligen inte vid skeppsbrott då bärgningslön inte utbetalades av kronan varför man kan förmoda att de medförda laxtunnorna lämnats i havet. Den 17 januari 1644 begärde därför befallningsmannen Iwar Halfuardsson på rådstugan i Torneå stadens bevis på hur mycket av *cronones ränta som var uppå Sal. Lars Abrahamssons kreyare, som det Gud bätter bleffin ähr, uti förliden höst.*¹⁷⁴ I stadens arkiv uppgavs då ha funnits Lars Abrahamsson kvittens som visade att han på skutan inskeppat 35 tunnor kronolax. Vad som i övrigt ingick i lasten framgår inte men domboksuppgifter antyder att Lars Larsson Pakkainen och Hans Abrahamsson förlorat en stor varumängd vid skeppsbrottet.

Lars Abrahamssons efterlevande

Samtidigt med att maken så sorgligt omkom och drunknade uppges änkan Malin ha fallit i barnsäng. Familjen bestod då av två döttrar, en son och ett spädbarn. Dottern Malin hade döpts i Storkyrkan den 24 februari 1638, Abraham den 17 november 1641 och Brita den 14 december 1642. Sonen Abraham dog 1644 och begravdes den 2 december i morfadern Mats Tomassons grav i Storkyrkan. Den ekonomiska utredningen av dödsboet visar att änkan 1643 haft expenser i

¹⁷² RA, Svea Hovrätt, EVI a 2aa, vol. 96 (1642), Liber Causarum 91:1, akt 5.

¹⁷³ KA, Länsräkenskaper Västerbottens Landskapshandlingar, Verifikat, 1646, fol. 418.

¹⁷⁴ Ibid, 1644, fol. 274.

Norrland till föda och kläder åt två barn i 4 års tid vilket hon med sin salig mans broder Abraham i Torneå kunde bevisa uppgått till 300 daler. Samtidigt hade hon hos sig uppehållit ett barn i 4 års tid vilket kostat 6 mark om veckan eller 308 daler. Hon hade även hållit en piga till barnens behov till en kostnad av 100 daler. Barnen i Norrland, som Malin uppgav sig ha bekostat, synes ha varit Lars bröder Israel och Axel medan barnet i Stockholm torde ha varit brodern Samuel. Vid makens död levde ännu Malins bror Henrik som i början av 1640-talet följt general Stålhandske som enrollerats av kungen i Polen. Sedan Henrik fått veta om svågerns bortgång skrev han den 19 augusti 1645 från Königsberg ett brev till systemn Malin och skänkte henne all sin egendom. Henrik, som då var kapten i den Polska armén och uppgav sig kommendera 300 dragoner, stupade några år senare då han var utkommenderad mot tatarerna.

Efter makens död inlämnade Malin en suplik till hovrätten där hon begärde att Wivallius i enlighet med makens begäran skulle få verka som prokurator. Hovrätten uppmanade därför Mickel Abramsson att mot 300 dalers vite innan nästkommande *Tomæi* tid klarera sin sak med änkan. Rådhusrätten, som inte med blida ögon sett att Wivallius dragits in i processen, inkallade den 27 november 1643 Malin till rådhuset och utfrågade henne varför hon beklagat sig hos hovrätten då hon visste att gode män förordnats att utreda tvisten mellan hennes man och Mickel Abrahamsson. Wivallius ansågs av rådhusrätten vara en oredlig person, som fått sitt namn naglat vid *Kåken*, varför han inte kunde godkännas att drivits ärendet. Då änkan inte sade sig ha någon annan att sätta in i Wivallius ställe förordnade rådhusrätten Lars Jacobsson, Hindrich Eckhoff och Arendt Grape till förmyndare. De uppmanades hålla Malin till klara räkningar med Mickel Abramsson under förordnande som gode män. Då de nya förmyndarna inte lyckades få rådhusrätten att driva processen mot Abraham Mickelsson begärde Malin den 26 februari 1646 åter att Wivallius skulle förordnas till förmyndare då han utsetts av maken och satt på alla handlingar i målet men än en gång underkändes han på grund av sin brokiga historia.

Förmyndarnas krav på Mickelsson

Barnens nya förmyndare inlämnade den 21 oktober 1644 en vidlyftig skrivelse till rådhusrätten med begäran att Abraham Mickelsson skulle åläggas att redovisa för sitt tidigare förmyndarskap så att tvisten kunde lösas.¹⁷⁵ Förmyndarnas bevekelsegrunder uttrycktes som följer:

Oss är av den lovlige och ärade Magistraten pålagt och befallt varit att vara förmyndare över Sal. Lars Abramssons barn [...] samt deras värlösa moders bästa söka och vad som i löst eller fast efter honom är funnet, särdeles utstående gälder som de veta på fadern eller modern hava att kräva, vi dem lagligen uppfordra skullom, och till deras nytta förmera och använda [...] vilket vi efterkommit haver och oss vinnlagt särdeles emot Vålaktad Mickel Abramsson den [...] som de emot honom om förmyndarskapet en rum tid bortåt haft till en önskelig utgång och ändskap förmedelst den högt ärade rättens hjälp att driva och utföra, och havom varit [...] hopp att bakas något hastigare pennornas Sentence och Dom hur skulle avslutas och avhjälpt vara.

När aldenstund man svävat med domens avtingande :/ vi veta icke för vad orsaks skull /: droges den fattiga änkan och de små faderlösa barnen till stor skada: ty de leva i stor fattigdom och eländighet än man här beklaga och utsäga kan. De måste ut i barkebrödet att tillgå sitt liv över vintern med att uppehålla, sitter och der hos uti stor gäld och skuld och varder dagligen av sina creditorer krävda och överlupna, likväl haver icke förmyndarna :/ särdeles Mickel Abramsson :/ emot dem det erliga och medynksamma hjärtat, att de dem med en penning till ett stycke bröd bispringa och hjälpa, där de dock väl veta i sitt eget samvete vad de är pliktiga att göra. Vi vill nu för vidlyftighets skull förtiga :/ efter och i vår förra inlaga är nogsam tädrom klagat och talat :/ att de aldrig ännu någon riktig räkning för förmyndarskapet är gjort: där de då efter Sveriges lag var årligen skyldiga att göra, ej heller har de ännu velat eller kunnat något riktigt underskrivet inventarium framvisa, varav man kunde komma under kapitalens rätta kunskap, icke heller

¹⁷⁵ SSA, Stockholm Magistrat och Rådhusrätt 1636-1849. Handlingar till Tänkeboken, huvudserien 1644 F1a:15.

hava de velat tillståndiga att denna tvistiga saken skulle för någon rätt ageras, utan på många handa sätt prakticerat henne nu i många år bortåt att uppfölja in till nästförlidna sommar då för den lovlige Magistraten av kristelig medömkan till den fattiga änkan och menlösa barnens [...] och klagevärdiga tillstånd och lägenhet Sr Mickel Abramsson dem tillhöll och pålade att han till vad var emot honom på änkans och barnens vägnar har att tilltala utan vidare uppskov svara måste där hos han och haft under sina händer malmgård, bodar, pörte och kryddgård och somt själv brukat och somt förhyrt, och därpå årligen tagit penningar och än tager, och icke därav unt eller ännu velat unna, den fattiga änkan med sina faderlösa barn en fyrk till hjälp [...]

In summa talat går i staden efter hans ord, att han varken henne eller hennes barn en fyrk vill veta till viljes eller något skyldig är att giva: varav särdeles finnes creditorer mäktiga otålig och tvivelaktige varda och desto hårdare tränga om betalningen hotandes att taga ifrån henne hus och grund. Varöver hon som en värnlös kvinna mäktiga kränkt och bedrövad kom till oss med gråtande tårar och bad att vi ville hava medlidande med hennes motgång och eländighet, och för den skull denna böneskrift till de högsta vid rätten ställa låta och frambära, vilket hennes sorgfulla begäran vi med gott samvete ej avslå kunna, och om vi det icke henne hade beviljat och samtyckt sade hon sig ingen annan utväg vetat än som näst en innerlig bön till Gud taga sitt spenabarn på sin arm och de andra vid sin hand och med dem träda fram och göra ett knäfall med gråtande tårar inför HKMt vår allernådigste utkorade drottning och de Höga Kungl. Regeringen supplicerandes i all som störst underdånighet om hjälp och bistånd till denna tvist önskelig utgång emot sina hårda underparter och förmyndare: vilket vi henne avrådde och förmente ännu först en gång att supplicera till den högtärade stadens Magistrat att en äntlig Sentence och Dom av Rådhuset med det första och fogligste avgå måtte [...]

Vi bedjom ödmjukeligt den lovlige Rätten vela detta i bästa måtto upptaga och uttyda och där hos gunstelige befinna och vi likväl utan vår skull förom oss uti hennes underparterers misstycke och ogunst, att vi hennes och hennes barns sak driva. Ja kanske vi och den lovlige rätten fullom förtreteliga att vi med sådan iver om hennes sak önskelig utgång supplicerom och bjudom. Oss går hennes klagomål och tårar hårt åt hjärtat, och kunnom hennes överlopp icke kvitta varda för den skull ärom vi uti det vissa till, [...] att hennes och vårt hopp i detta fallet icke utan önskeligt [...] avgå ska, derom vi och på det ödmjukaste bedjom och värnom och bliva på Salig Lars Abramssons barns vägnar: Den högstärade rättens tjänstvilliga

Lars Jacobsson, Hindrich Eckhoff, Arendt Grape

*Hustru Malin Matsdotter
Salig*

Lars Abramssons högbedrövade änka.

Twist om huset i Brunnsgränden

Den 11 augusti 1645 begärde förmyndarna att de som bodde i Lars Abrahamssons hus i Brunnsgränden och innehade bodar under huset skulle ge så stor bodhyra som andra intressenter förväntades erbjuda. Till följd av detta befalldes den 18 oktober 1645 Hans Israelsson att avträda boden, som han föregav sig besitta i panträttighet, eller förlika sig med förmyndarna. Wivallius som redan av Lars Abrahamsson tilldelats en kammare i fastigheten bodde möjligtvis där innan han gift sig med dottern till krögaren Thomas Ellertz. Genom Wivallius insatser hade Lars Abrahamssons kreditorer hindrats att driva in sina fordringar och änkan kunde därför sitta kvar i orubbat bo och för sitt och barnens uppehälle få uppbära hyrorna i Brunnsgränden samt från malmgården, mältegården och pörtena. Själv ansattes dock även Wivallius vid denna tid av skulder till ett antal borgare vilka svärfadern Ellertz och Arendt Grape kvitterade.

Hösten 1645 kom Wivallius utan de andra förmyndarnas vetskap överens med Grape att han skulle få hyra fastigheten i Brunnsgränden för 150 riksdaler om året. Grape bodde då i Johan Pederssons hus och upptas i kontributionslängden 1643 i anslutning till grosshandlaren Lars Abrahamsson och 1645-46 bredvid Lars Abrahamssons änka. Wivallius uppger vid återkomsten till Stockholm våren 1646, efter en längre vistelse i Halland, att han med änkan kommit överens om att Arendt Grape som varit en besynnerligt god och trogen vän med hennes salig man skulle

få hyra huset och försörja henne och få det avkortat i hyran. Malin skulle dessutom få behålla en källarbod och stuga för att hålla en krog till vilken Arendt Grape och Lars Wivallius ordnade med krediter för ölinköp. När Wivallius var borta hade emellertid de andra förmyndarna satt in en ny hyresgäst och brytit upp det rum som Wivallius hade i huset och bortkasat hans saker. Möjligen var orsaken till konflikten att de andra förmyndarna försökt göra slut på Wivallius utsugarsystem. Malin hade dock fortsatt förtroende för honom och berättade att Lars Jacobsson då Wivallius var bortrest utsatte henne för spotska och otidiga ord.

Den 16 mars 1646 meddelade Arendt Grape inför rådhusrätten att han hösten året innan ackorderat med änkan och kreditorerna om att få bo i huset för en skälig hushyra. Han uppgav sig också ha velat ge så mycket som någon annan och menade sig därför vara närmast att få hyra huset. De andra förmyndarna påstod att de meddelat Grape att om han betalade 150 riksdaler om året skulle han få flytta in. Inget synes därefter ha hänt då Grape troligen hade börjat planera för sin flytt till Torneå. Trots att han inte flyttade in i huset fortsatte han att som förmyndare förvalta Malins egendom och den 14 september 1646 begärde han att Hindrik Karkman och Anders Boy skulle förordnas som gode män för att se över vilka reparationer som behövdes på Lars Abrahamssons hus. Malin hade då bestämt sig för att själv driva krogen i huset och begärde den 5 oktober 1646 vid rådhusrätten att få njuta sin näring i sitt hus vilket rätten beviljade.

Upplösning av tvisten med Mickelsson

Mickel Abrahamson ålades den 18 november 1646 av Svea Hovrätt att framlägga räkningar för åren 1632-47 vari varje års kapital skulle uppföras för sig varefter sedan med kvittan skulle visas hur mycket han gett åt arvingarna. Då ingenting ännu hänt våren 1648 var Wivallius beredd att överge processen vilket fick Malin Matsdotter att den 17 maj 1648 inlämna en besvärsskrivelse mot *Sr Arendt Graap, Lars Jacobsson och Heinrich Eckhoff*. Inlagan signerades på Malins vägnar av svågern Abraham Abrahamsson som framhöll att förmyndarna endast kunde kvarstå till dess barnens farfar och farbröder efter Sveriges lag själva påtog sig förmyndarskapet. De vill dock att Wivallius även fortsättningsvis skulle driva processen och krävde förmyndarna på 3586 daler för hushyra i Brunnsgränden och för Malmgården och Mälteboden på Södermalm.

Någon utbetalning från förmyndarna synes inte ha gjorts och genom en dom i hovrätten den 6 juli 1648 frikändes Mickel Abrahamsson. För de 2184 daler Malin Matsdotter fick hade hon hållit Wivallius med kost och bostad i fyra år och utöver 1000 daler i kontanter även gett honom extra dusörer. Malin gav dock inte upp utan vände sig nu till högre ort. Ett brev utställt av Peder Brahe till överståthållaren Herman Flemming den 8 december 1651 visar att Malin åter insisterar på att få använda Wivallius som advokat.¹⁷⁶ Rättens kvarnar malde dock långsamt och när processen ännu inte tycktes komma till ett slut krävde riksmarsken Greve Gustav Horn den 16 oktober 1656 återbetalning av ett lån hans svärson Lars Jespersson Cruus hade gett Lars Abrahamsson 1643. Beloppet på 1998 daler skulle delvis ha återbetalts genom att en bod i Brunnsgränden under några år stått till Cruus förfogande. Någon återbetalning beviljades dock inte utan riksmarsken fick i likhet med övriga fordringsägare avvakta den slutliga domen i målet som föll 1657 och blev helt till den då avlidne Mickel Abrahamssons fördel. Turerna i rättstvisten som under mer än 20 år drivits i rådhusrätten innan den fördes upp i hovrätten framgår av den digra akten i Svea Hovrätt.

Lars Abrahamssons döttrar

Malin Matsdotter gifte sig den 8 juni 1648 med Ander Matsson som flyttade in i hennes fastighet i Brunnsgränden och upptas där till 1651. Malin begravdes den 15 juli 1665 i sin fars grav i

¹⁷⁶ SSA, Handlingar till Tänkeboken, huvudserie, 1651 F1a.

Storkyrkan i Stockholm där stora klockan då ringde två gånger för henne till en kostnad av 10 daler. Hon efterlämnade döttrarna Malin och Brita som kan ha bott kvar i fastigheten i Brunnsgränden som synes ha övertagits av skepparen Henrik Sonck som 1675 avyttrar den. Vid vintertinget i Torne socken i februari 1674 framställde Malin och Brita: *en pretention till sina farbröder, Abraham Larssons söner i Haparanda, om något gods av deras salig fader Lars Abrahamssons kräjäre som förgick, vilket skall vara i deras fader fader hemman inkommit. Så emedan detta skett Anno 1643 för 31 år sedan, men de intet laga åtal däremot gjort emellertid, utan större gäldsummor kommit på hemmanet [...] varför Jöns Mickelssons arvingar njuter preferencer efter förskrivningarna der till mer förmår en Kungl. Maj:t resolution Anno 1624 uppgiver att den sin gäld icke rätteligen kräver innan 20 års tid bör Debito a solutione blefwä libererat, alltså kännes denna deras pretention nu vara förlegad och av intet värde.*

Protokollet antyder att gods bärgats från krejaren vid förlisningen och omhändertagits av farfadern. Då arvslotten i Haparandahemmanet, som då ännu inte delats, höll på att gå systrarna ur händerna hade de troligen framlagt sin gamla fordran. Jöns Mickelssons arvingar anspråk på dödsboet hade dock företräde både på grund av sin storlek och beroende på flickornas allt för sent påkomna arvsanspråk varför deras begäran lämnades utan åtgärd. Brita bodde vid denna tid i Gamlakarleby där hon den 2 januari 1671 gift sig med borgaren Per Danielsson Frimodig. Han var genom sin första hustru svåger med rådmannen Daniel Bockmöller i Gamlakarleby. I den nya familjen Frimodig döptes Abraham den 10 januari 1672, Margareta den 18 februari 1673, Johan den 21 oktober 1674, Anders den 9 januari 1677 och Maria den 25 maj 1679. Brita Larsdotter begravdes den 23 juli 1697 i Gamlakarleby vid en ålder av 55 år. Skälet till att Brita flyttade till Gamlakarleby är okänt men möjligen hade morfadern anknytning till orten då borgmästaren Gabriel Ljungosson den 11 april 1638 på rådstugan i Gamlakarleby gjorde allmänt kunnigt att handelsmannen Lars Abrahamsson i Stockholm befullmäktigat Samuel Eriksson i Rauma att förhöra rådmannen Lars Frimodig om en stor skuld till svärfadern Mats Tomasson.

Hans Abrahamsson

Hans Abrahamsson omnämns första gången i domboken 1638 då han dömdes till 40 mark i böter för att ha lägrat Malin Hansdotter till mökränkan. Den 29 november 1641 fick han böta 20 mark för lägersmål med Malin Persdotter som var frillobarn. Hans upptas som ogift i Torneå 1643 då han enligt saköreslängden åter fick böta böta 20 mark för lägersmål. Det lättfärdiga levernet hindrade honom inte från att året därefter, då han ruinerats genom broderns skeppsbrott, gifta sig med prästen Kempes änka och bli husbonde på Krook. I morgongåva skänkte han Brita ängen *Killa korpi* i Övre Vojakkala. Hon bytte senare ängen mot en ängslott som gamle länsmannen Hindrik Kouri hade i arv efter Junkkala hemmanet.¹⁷⁷ Ängen - *Ländias Wayuo* - lades under Torneå stad då Mattila by 1652 donerades till staden. Vid häradstinget försökte Israel och Axel Abrahamsson 1689 utan framgång återvinna Vojakkalaängen från Per Henriksson Kouri men lyckas bättre med *Ländias Wayuo* då roteringskommissionen den 3 juli 1689 beslutade att den jord som borgaren Bengt Målare innehade skulle inrymmas under Haparandahemmanet.¹⁷⁸ Som skäl anfördes att ängen låg vid Haparandahemmanet och var bytt från Henrik Kouris hemman mot en annan äng. Mer om Hans Abrahamssons kan läsas under hemmanet Krook.

Abraham Abrahamsson

Våren 1648 var Abraham Abrahamsson i Stockholm som företrädare för brodern Lars omyndiga barn. Mantalslängden för östra kvarteret i Stockholm upptar 1649 i borgmästare Jöns Henrikssons hushåll Abraham Abrahamsson samt pigorna Brita och Malin vilket möjligen innebär att han och

¹⁷⁷ Benämningen gamla länsmannen *Hindrik Coore* torde avse Henrik Hansson Kouri som var länsman fram till 1670.

¹⁷⁸ KrA, Indelningsverk och jordeböcker, vol. 76.

brorsdöttrarna då fanns i borgmästarens hushåll. Abraham upptas i borgarlängden för Torneå 1649 då han synes ha blivit sockenskrivare en befattning som efter hans död 1656 uppgraderas till notarie. Abraham hade i likhet med fadern ett hetsigt temperament vilket ledde till att han den 3 juli 1650 anklagades för att ha dragit Erik Olofsson Pulkinen i håret och slagit honom varför han fick böta 6 mark. Han var åter i Stockholm 1652 där han hos bokhållaren Johan Persson gått in som borgenär för Hindrik Hansson. Den 21 juli 1653 stod Abraham åter för rätta anklagad av Hindrik Andersson i Hellälä för att ha slagit *blåna och blodvite*. Pitkäniemipatan var troligen orsak till handgemänget som inte hindrade Abraham att som borgerskapets nämndeman delta vid tingen i lappmarken kommande år. Han seglade åter till Stockholm 1655 med 41 tunnor lax till Petter Eichman samt gods för Mommorna som enligt Jürgen Bulle värderats till 506 daler.

Av en process på rådstugan i Torneå den 9 juni 1656 framgår att Abrahams kompanjoner hade varit borgarna Hans Hindersson och Josep Carlsson. Abraham gifte sig 1656 med Joseps änka Kerstin Andersdotter Ulstadia men synes själv strax ha avlidit då brodern Israel den 7 augusti 1658 presenterade en fullmakt av *Hustru Kerstin Salig Abraham Abrahamssons* på rådstugan i Torneå och begärde exekution på ett avdömt mål mellan Kerstin och Hindrik Håkansson som varit styrman på Hans Hindersson och Josep Carlssons skuta. Domslutet innebar arrest på Hindriks styrmanshyra hos Carl Sigfridsson som då brukade honom på Stockholm. Kerstin upptogs som borgaränka 1652-56 och 1657- 60. Av ett rådstuguprotokoll den 10 september 1659 framgår att hon förlovat sig med Israel Nilsson: *Kom för rätta Israel Nilsson från Övertorneå och vill vinna burskap, och såsom han är befriat med en bårgaränka ty blev han efter lag förskont för burskapspengar och lovade till kyrkan 10 daler. Löftesman är Jöns Mickelsson.*

Israel Nilsson Ulopolitanus som var Torneå stads kassör 1660 synes ha efterlämnat obetalda räkningar vilket ledde till att skepparen Isak Ersson vid rådstugan den 31 augusti 1661 förbjöds inta honom på skutan innan han klarerat sina kassörsräkningar. Israel Nilsson som var kompanjon med Hans Hansson Kivistrand lämnade även oreglerade räkningar hos Petter Johansson i Stockholm. 1681 slog han sig ner i Nedre Vojakkala där han övertagit Olof Philipssons ödehemman om ¼ mantal. Möjligen hade det tillhört Josep Carlsson då Mickel Persson som var husbonde 1705 använde det bomärke Carl Josepson tecknade 1620 då han var husbonde på föregångaren till hemmanet Palo i Nedre Vojakkala.

Johan Abrahamsson

Första upplysningen om Johan Abrahamsson - figur 36 - påträffas i uppbördsboken för tullen vid Blockhusudden 1635 då han till huvudstaden införde lax, strömning, nors, abborre, torrfisk, smör, hudar och lappmarksvaror. Sedan dyker han upp i domboken den 8 september 1642 där det uppges att borgarsonen Johan Abrahamsson slagit Olof Lukasson blodsår och får böta 12 mark. Vid tinget den 19 juli 1652 döms han enligt 3 kapitlet i giftermålsbalken till 40 mark i böter för att ha lägrat Aili Eriksdotter till mökränkning. Den 9 juni 1656 blev han på rådstugan pålagd att skaffa bevis om den äng på södra sidan Vuonon Pudas han inhägnat samt vem den med rätta tillhör. Den andra ängen han hade intagit på andra sidan Vuonon Pudas, och lagt en stor del inom den gamla gärdesgården, blev han förbjuden att slå. Nästa uppgift om honom återfinns i domboken 1657 då han anklagades för slagsmål med Anders Didriksson i samband med en tullfordran. Faderns gård i Haparanda redovisades 1659 av Johan som fanns där med hustru och två söner vilket troligen var bröderna Axel och Samuel. Johan med hustru och brodern Samuel med son, dotter och två inhysingar uppförs 1660 var för sig i Haparanda då Samuel övertagit stamhemmanet medan Johan med hustru bodde för sig. Då Johan i mantalslängden upptas i anslutning till Peder Haquinis änka synes han ha bott på Kråklund. Vid inventeringen efter Abraham Larsson den 15 mars 1660 uppgavs att *Påttan nitu* tillhörande Haparandahemmanet inhägnats av Johan och förpantats till Nils Rääf för en anseelig summa pengar.

1 October 1635

Johan Abrahamsson	12 1/2	45	12
Strömming	8 1/2	5	12 1/2
Strömming	17	2	4
Lax	1 1/2	8	8 1/2
Abrahamson	1 1/2	5	2 1/2
Strömming	8 1/2	5	8
Strömming	4 1/2	4	4
Strömming	2 1/2	5	5
Strömming	1 1/2	20	12
Strömming	1 1/2	5	5
Strömming	1 1/2	1	1
Strömming	1 1/2	12	12
Strömming	2 1/2	2	2
Strömming	1 1/2	5	5
Strömming	1 1/2	5	5
Totalt	68	72	3 1/2

Figur 36. Tulldeklaration för Johan Abrahamsson vid Blockhusudden den 1 oktober 1635.

Johan Abrahamssons tilltrasslade affärer ledde till flera processer på rådstugan i Torneå. Den 13 juli 1663 kärade Hans Axelsson Holm till Johan varvid en detaljerad utredning gjordes kring deras affärer. För att betala sina skulder levererade Johan strömming och löja från Sandskärsfisket samtidigt som han av Axelsson köpte salt och lånade fiskenät. Värdet på fisken och saltet kom man inte överens om och skuldförhållandet ledde till att Axelsson 1656 tog en häst av Johan trots att den redan pantsatts till Jöns Mickelsson. Troligen hade Johan för att komma ifrån skulden även sett sig tvungen att pantsätta *Påttan nitu* vars ägarförhållanden diskuterades i rätten under flera sekel. Ängen delades i två delar och pantsatta till Nils Rääf och Jöns Mickelsson. Vid roteringskommissionens undersökning den 3 juli 1689 besvarade sig Abraham Israelsson över att borgaren Johan Jönsson innehade en del av *Påttan nitu* som 1663 pantsatts för 129 daler. Kommissionen beslöt att ängen mot lösen skulle återföras till Abraham Israelssons hemman.

Johan uppförs sista gången i mantalslängden för Haparanda 1669 men han torde dock ha bott kvar ännu en tid eftersom Olof Kurki och Östen Nilsson i Kiärsbäck vid tinget i augusti 1672 förordnas att likvidera *den tvist som Johan Abrahamsson i Haparanda och Jöns Hindersson Kouri i Övervojakkala sig emellan haver om en häst*. Vid denna tid tvistades också om ett laxfiske vid Seskarfurö som Johan sålt till Nils Henriksson Rääf. När ägarförhållandena kring Abraham Larssons hemman diskuterades vid häradsrätten i februari 1674 synes Hans Abrahamsson ha företrätt Johan som då troligen hade avlidit. 1682 upptas *Hustru Anna J. Abrahams* såväl i Haparanda som i Torneå där hon 1687 uppgavs vara allmosehjon. Dottern Anna som gifte sig med Mickel Hafsstrand blev urmodern för släkten Förare i Haparanda.

Samuel Abrahamsson

I början av 1640-talet synes Samuel ha vistats i brodern Lars hushåll i Stockholm. En inläga till rätten 1646 visar att änkan Malin erlagt skolkostnader för ett barn i Stockholm och två barn i Torneå vilket torde ha avsett makens yngre bröder. Samuel döms den 20 december 1655 till 40

mark i böter för att ha lägrat Malin Hindersdotter i Laivaniemi till mökränkan. Vid en tvist mellan Casper Ekman, Arendt Grape och Torneå stad 1657 ingick Samuel bland de borgare som stödde de anklagade. Skriften - figur 37 - ger även upplysning om hur handeln i Torneå bedrevs.

Handwritten document in Swedish, dated 1657, titled "Torneå borgarnas konfirmation av handelssättet i staden 1657". The text describes the trade practices in Torneå, mentioning various goods like iron, copper, and lead, and the roles of different merchants and officials. It is signed by several individuals, including Johan Persson, Johan Persson, and Johan Persson.

Figur 37. Torneåborgarnas konfirmation av handelssättet i staden 1657.

Samuel var under 1650-talet skeppare tillsammans med brodern Israel och anlände den 7 november 1659 med skutan från Torneå till Blockhusudden i Stockholm med stångjärn, blockkoppar och ungerska plåtar till Mommorna.¹⁷⁹ Samuel redovisade därefter faderns hemman, där han fanns med legopigor 1660-1666 och 1669-1671 varefter bröderna Axel och Israel tog över husbondskapet. Samuel som var ogift anklagades vid tinget den 16 juli 1663 för att ha lägrat Karin Persdotter i Haparanda till mökränka men trots att Karin var frillobarn fick Samuel böta 40 mark då han tillförne gjort mökränkia och nu andra gången kom igen, kånan blev sack sina tjugo mark. Vid mönstringen av Torne kompani den 5 juli 1666 utgick Samuel Abrahamsson för sitt eget hemman och fanns 1666-69 i Petter Starcks kompani där grannarna Isac Jönsson Brom och Axel Johansson Kempe också ingick.

Samuels utomäktenskaplige son Johan övertog 1669 knektrollen. Då Samuel Abrahamsson redovisade gården i mantalslängden 1671 upptogs 5 gemena och 1 officer. Trots att brodern Axel 1675 redovisade stamhemmanet anger mantalslängden att Samuel Abrahamsson inte sått något

¹⁷⁹ RA, Momma Reenstiernasamlingen, E2540.

detta år. Trumslagaren Johan Samuelsson, med soldatnamnet Tornwächter, anklagades i januari 1672, av länsman Gustaf Johansson Arfman *för att ha lägrat Per Larssons dotter Margareta på samma ort och henne med barn rätt*. Enligt Margareta hade Johan lägrat henne under äktenskapslöfte men nu ville han inte gifta sig trots att hon fött deras barn vid allhelgonatid. Länsmannen anklagade Johan, som inte hade annat än gott att säga om Margareta, för att ha utnyttjat detta *faderlösa barn och tillsagt henne äktenskap för att han fick sin enda vilja främja*. Rätten dömdes Johan till 40 mark i böter och att ge Margareta 80 mark i morgongåva samt betala hennes böter på 40 mark. Vidare skulle båda utstå kyrkoplikt och avbedja församlingen.

Böterna tyngde uppenbarligen Johan Samuelsson då han vid tinget i mars 1673 besvärade sig mot fadern och farbröderna vilka 1669 insatt honom i knektrotan. Johan, som den 12 oktober 1669 antagits som pipare och 1672 utnämns till 2:e trumslagare, uppgav att han inte hade fått någon knektlega och att han nu ville bli ersatt som sina vederlikar. Fadern angav då att han å sonens vägnar betalt 47 daler till Mats Åjainen i Kemiträsk och att *honom som är hans oäkta son uppfött och en klädning givit, likväl pretenderade soldaten att det var skäligt att fadern och dennes bröder skulle betala honom 200 mark i knektlega vilket här i landet är brukligt*. En uppgörelse gjordes och den 3 januari 1675 tillstod trumslagaren Johan Samuelsson att hans 1675 års lön kunde utkvitteras av rådmannen Jacob Christiernsson i Torneå. Johan deltog därefter i kriget mot Danmark vid strider i Jämtland 1676 och fanns i Christianstad och Åby fältläger 1677 innan Torneå kompani återvände mot hemorten. Den 19 november 1677 kvitterade han i Löfvånger med sitt bomärke mottagandet av 1676 års lön bestående av full hemmansränta, tilldelningspengar och halva spannmålsunderhållet. Generalmönsterrullan upprättad i Löfvånger den 8 februari 1679 angav att trumslagaren Johan Samuelsson gick i stället för Carl Staffansson i Övre Raumo. Johan var 1679 förlagd i Ystad och var i Stockholm året därpå.

Då Johan Samuelsson den 26 juni 1683 utnämns till korpral uppgavs bostadsorten vara Övre Raumo varifrån han senare flyttade till Björkönen och blev husbonde på Kunnari. Vid häradstinget i december 1689 drevs en rättsprocess som antyder att Johan Samuelssons hustru Elina Johansdotter möjligen hade samma läggning som maken eller också hade prostens på Björkönen drabbats av köttets lustar. Kyrkoherden vällärde *Herr Gabriel Tuderus* uppgavs nämligen då ha *råkat uti roop och rychte för sammanlagh med Corporalen Johan Samuelssons hustru i Björkönen*. Kyrkoherden svor sig dock fri från anklagelserna - vad annat var att vänta - och Johan Samuelsson gick vidare i sin militära karriär. Han utnämndes 1694 till rustmästare och befordrades 1697 till furir i majorens kompani samtidigt som han antog soldatnamnet Berg. Han deltog i fälttåget till Polen och blev förare sommaren 1701 strax efter det att Torne kompani tagit sig över floden Düna och intagit fästningen Dünamünde. 1705 års regementsspecifikation berättar att föraren Johan Berg beviljats avsked, men skulle få lön fram till 1 juni samma år. Efter 35 knektår slog han sig ner på Björkönen där han avled 1708. Sonen Samuel som 1708 benämns gamle förarens dräng gifte sig 1709 med Margareta Henriksdotter Gunnari. Från 1712 redovisar Margareta hemmanet Gunnari som är öde 1715-19 för att från 1727 drivas av sonen Johan Samuelsson gift med Malin dotter till Anders Isaksson Tysk och Malin Matsdotter i Vuono.

Samuel Abrahamsson yngste son Samuel figurerar i domboken för samma försyndelse som fadern och brodern Johan. På tinget 1678 dömdes han att betala 40 mark i böter för lägersmål med Gärtrud Mickelsdotter i Kiärsbäck. För henne gick det dock värre då hon i avsaknad av pengar för sina böter fick plikta sitt straff med kroppen.

Axel Abrahamsson

Innan fadern kom på obestånd synes Axel ha fått boklig bildning möjligen i samband med vistelse hos brodern Lars i Stockholm. Vid tvisten om Haparandahemmanet företrädde Axel

ensam bröderna under långa förhandlingar i Svea Hovrätt. Han var änklings 1666 då han fick böta 40 mark för att ha lägrat Karin Nilsdotter från Kemi till mökränkan. Han gifte sig senare med Brita Johansdotter men var åter änklings från 1690. Axel, som titulerades byggmästare, kontraherades - figur 38 - tillsammans med bröderna Israel och Samuel den 18 november 1668 att bygga en skuta för borgmästare Jöns Mickelsson i Torneå.

Jöns Mickelsson borgmästare i Torneå
 Axel Abrahamson byggmästare
 Samuel Abrahamson byggmästare
 Haparanda den 18 november 1668

Figur 38. Kontrakt över ett skutbygge i Haparanda år 1668.

Priset för skuta i furu om 30 alnar över kölen uppgick till 1000 daler för skrov och master – en stor och en liten – samt en esping medan köparen stod för rigg, segel, järn och smidesverk. Axels skeppsbyggnadskunnande kom åter till användning i mitten av 1670-talet när han anlätades för att reparera en skuta om 8 läster som stod på stapeln i Haapaniemi efter att ha lidit skeppsbrott. För att få den seglingsbar tillverkade Axel bland annat roder, spel, master och rår.

På 1670-talet var Axel hårt ansatt av fordringsägarna för skulder han och bröderna dragit på sig. Mantalslängden 1678 anger att Axel Abrahamsson är en fattig man hafwer ingen folckhielp uthan många små barn och sitter i stoor giäld. 1685 fanns han på hemmanet med hustrun och sönerna Axel, Nils, Johan och Abraham. Sonen Axel, som 1678 gått ut som knekt för hemmanet, var 1683 upptagen i Anders Gadds kompani. Vid mönstringen i Torneå den 26 juni 1683, då han gick som knekt i Reinhold von Fersens kompani för sin farbror Israel Abrahamsson, hade han fått tillnamnet Rechartd. Axel tillstod inför tinget 1685 att han belägrat en kona och henne med barn rätt dock ej under äktenskapslöfte, ej heller nu vill han henne ha till äkta och bötade därför 40 mark medan konan pliktade med kroppen då hon inte hade några pengar.

Axel Axelsson Rechartd var 1689-90 i Göteborg som knekt i Lövångers kompani. Vid återkomsten till socknen instämde han till häradstinget i mars 1693 då det kommit i allmänt

rykte att han haft olovligt umgänge med sin förriga kåna *Kristin Olofsdotter, vilken nu derom föreställes till förhör och i förstone enständigt därtill nekade, dock omsider kommo de bägge till sannskyldig bekännelse, att hava å nyo haft olovligt umgänge sig emellan, ändock hon intet blivit rådd med barn; hvarföre fälltes de för det andra lägersmålet till sina 2 gånger 40 mark vardera och undergå uppenbare kyrkoplikt.* Axel fick avsked från kronan den 19 juni 1694 efter att ha varit soldat i elva år då han nu var *lam i knät och alltså oduglig.* Trots detta synes han den 24 november 1698 ha värvats i kapten Zeuners kompani under det Tyska livregementet till fots. Vid mönstringen 24 januari 1699 uppges Axel Regardt född i Torneå stad vara 40 år gammal. Möjligen var Brita Axelsdotter i Haparanda, som 1729 gifte sig med soldaten Hans Utter i Lapträsk, dotter till Axel Axelsson.

Bakgrunden till namnet Rechartt, som också bars av Israel Abrahamssons barn, är okänd. Utterström (1973) har genom att tolka Abraham Larssons bomärke från 1613 som en stilisering av initialerna AR antagit att dennes namn var Abraham Rechartt. Därigenom har han velat ge släkten ett tyskt ursprung. Som visats ovan torde släkten på fädernet i första hand kunna knytas till Nyland. Utterströms uppgift att Abraham Larsson varit borgmästare i Torneå grundar sig på en felläsning. Den marginalanteckning i jordeboken Utterström refererar till anger att Abraham Larsson var borgare och inte borgmästare. Möjligen användes namnet Rechartt av Lars Abrahamsson som i sitt signet hade initialerna LAR vilket antyder att han kallat sig Rechartt men namnet återfinns inte i några handlingar. Anknytning till Tyskland kan inte uteslutas då Lars Abrahamsson hade nära kontakter med tyskarna Arendt Grape, Hindrich Eeckhoff och Petter Eichman. Släktskap har antytts med den på 1670-talet i Umeå bosatte länsbokhållaren Zacharias Rechartt. Han var emellertid son till kamreren i Stockholm Johan Carlsson Rechartus. Zacharias Rechartt tjänstgjorde dock 1660-66 som bokhållare i Viborg och kan således ha haft någon anknytning till Finland. Eventuellt släktskap med Torneåfamiljen synes dock vara avlägset.

Nils Axelsson figurerar i en rättsakt för att ha brutit av fänriken Johan Hagenbäcks kornetvärja. Fänriken, manhaftige Johan Hagenbäck, stämde därför Nils vid häradstinget i augusti 1694. Då Nils övertagit knektrollen efter brodern Axel framträdde fadern inför rätten och menade att sonen inte var pliktig att betala för värjan *havandes härför åtskilliga fåfänga funderingar.* Fänriken kunde emellertid uppvisa en av Nils Axelsson utgiven obligation, i sin farbror Israel Abrahamssons närvaro, där han tillstod att han brutit av värjan och utställt sig att betala den. Rättens utslag blev att Nils skulle betala 9 daler kopparmynt och behålla de avbrutna värjdelarna. Vidare uppmanades Axel, angående sitt avvisade förslag, att söka fjärdingsman Clemet Jönsson bäst han gitter. 1695 tilldömdes Nils Axelsson 3 daler i sakören efter slagsmål med Torfast Ananiesson i Torneå vilket Nils konfirmerade med faderns initialbomärke AR den 29 april 1696.

Vi möter åter Nils Axelsson vid häradstinget våren 1712 då han stämt fältväbeln Mickel Hafsstrands änka Anna Johansdotter och hennes son Mickel. De hade beskyllt Nils för att ha bytt en guldring, som fältväbeln lämnat i hans förvar, mot en silverring. Trots att saken avgjorts vid vintertinget till Nils förmån hade han åter förebråtts av änkan och sonen för att ha förbytt ringen. Inför rätten erkände nu änkan och sonen sitt fel och sade att de om Nils Axelsson *ej veta annat än ära och gott.* Inför rätten utfäste sig de inblandade att hädanefter leva i sämja som goda grannar. 1728 gifte sig den gamle soldaten Nils Axelsson med änkan Anna Nilsson i Nikkala. Nils dog i Haparanda den 23 november 1744 vid en ålder av 70 år.

Johan Axelsson avled 1710 och begravdes samtidigt med Johan Hafsstrand den 14 december 1710. Troligen hade båda drabbats av pesten som detta år härjade i Torneå och Haparanda. Fadern Axel Abrahamsson fanns kvar på Haparandahemmanet fram till sin död 1707. Sonen Abraham fortsatte att driva hemmanet i sambruk med kusinen Abraham Israelsson.

Israel Abrahamsson

Israel Abrahamsson omnämns första gången 1651 då han i Svea Hovrätt som faderns ombud försökte återvinna Pitkänienipatan. Han upptas i borgarlängden i Torneå 1656-77 sedan han tagit över föräldragården i staden. Faderns skuta började han då använda för att skeppa järn och koppar från bruken i Kengis och Svappavaara. Utskeppningslängden för Hellälä visar att Israel den 5 augusti 1656 tagit frakt för Mommorna. Hamnpenningslängden för Östra hamnen i Stockholm visar att Israel Abrahamsson även medförde egna varor då han den 20 oktober 1656 inskeppade 200 tunnor lax. Han upptas i borgarlängden från 1660 med hustrun Anna som var dotter till kyrkoherden Nils Nilsson Toppila eller Ulopolitanus i Övertorneå. Israel titulerades i mitten av 1650-talet skeppare men var också handelsman, bonde och fiskare.

Israel Abrahamsson var främst skeppare på traden Torneå – Stockholm. Av akter i Momma-Reenstiernasamlingen framgår att han den 8 oktober 1657 seglade ut från bruksgården i Hellälä med en last bestående av 1095 järnstänger vägande 150 skeppund 7 lispund, samt 511 stycken garkoppar vägande 64 skeppund 18 lispund. Lasten var förtullad i Torneå av Jacob och Abraham Momma.¹⁸⁰ Tydligt hade Israel gett sig av för sent på hösten då han på grund av oväder och storm drev in i Löfstafjärden där skutan gick på grund varför delar av lasten under vintern fördes på släde till Avesta. Efter att ha bärgats seglades skutan på våren till Stockholm där Israel den 10 juni 1658 levererade 1 skeppund 13 lispund och 10 marker koppar till Mommorna. På sensommaren var han åter i Torneå och tog en ny last av järnstänger, kopparplåtar och garkoppar med vilken han avseglade från Hellälä den 7 september 1658.

Mommornas förvaltare Christian Wellinghusen skrev den 6 september 1658 ett brev till sina principaler vari han meddelar att han i den heliga trefaldighets namn låtit lasta i *Schipper well' Israel Abrahamsson* skuta, vilken efter behållen resa, den Gud dem nådeligen förläna ville, till Hr Abraham och Jacob Momma leverera skall, nämligen: 742 hela stänger järn, 149 stycken ungerska plåtar, 112 hela skivor garkoppar, 8 halva tunnor och 20 hela tunnor lax [märkta med Mommornas bomärke].¹⁸¹ *Om frakten will Schippern sig i Stockholm med Hr: Patroner sielfuer förlika aldenstund han meehr begär än som ordinarie wart är och trongt om skute rum.* Uppenbarligen försökte Israel trissa upp fraktsatsen då tillgången på skutor var dålig. På skutan förde Israel utöver Mommornas gods 200 tunnor lax för vilket han den 16 och 18 oktober betalade packaravgift i Östra hamnen i Stockholm.

Från början av 1660-talet var Israel i ständig penningbrist vilket ledde till återkommande tvister på rådstugan i Torneå och kämnärsrätten i Stockholm. Den 28 april 1662 tvistade han med Casper Ekman om en post smör som skeppats till Caspers bror i Stockholm men vid inklareringen på skutan uppgetts väga 35 lispund som vid kontroll i Stockholm befanns vara 78 lispund 5 marker vilket ledde till att Israel fick böta 40 daler som han nu krävde av Casper. Skutan hade Israel tydligt liggande i Stockholm över vintern då brodern Axel den 25 april 1662 för rätten angav att Israel till Henrik Mickelsson i Stockholm levererat åtskilliga skutetyg som han inte återfått. Styrmannen Simon Eskilsson Hasu intygade också att bland annat följande persedlar förkommit genom Henrik Mickelssons försummelse: 1 kabel, 1 warp, 1 tremeters lod, 1 mesanuppståndare, mesanens mässingskiva och två kompasser. Processer på rådstugan sommaren 1662 visar också hur Israel och svågern Israel Nilsson trasslat till sina affärer i Torneå och Stockholm. Israel Nilsson hade bland annat till rådmannen Johan Pederssons änka i Stockholm lämnat en varuskuld på 243 daler och ytterligare en skuld på 211 daler som skulle ha återbetalts hösten 1661.

¹⁸⁰ RA, Momma-Reenstiernasamlingen, E2540.

¹⁸¹ Benämningen vällärd antyder gymnasial utbildning och användes för icke prästvigda teologer.

Den 14 maj 1662 krävdes Israel Abrahamsson på rådstugan i Torneå av Simon Nopp på 541 daler 13 öre för en skuld hänförlig till sterbhuset. Israel hävdade då att hans bröder var medskyldiga men trots detta dömdes Israel den 4 augusti 1662 att betala skulden men inlade då en räkning mot brodern Hans på 2118 daler 23 ½ öre. Då Israel inte fullgjort skyldigheten utan mot förbud hade seglat från Torneå dömdes han den 8 augusti 1663 till 40 mark i böter. För att styrka sin likviditet hade Israel Abrahamsson den 5 augusti 1663 presenterat ett köpebrev utvisande att Samuel Kempe köpt halvparten i hans skuta för 700 daler som skulle betalas i december månad. Pengarna behövdes uppenbarligen då Anders Torfastsson den 8 augusti 1663 presenterade ett brev från Alexander Brandt daterat i Stockholm den 19 juni 1663 utvisande att Israel var skyldig Alexander 293 daler 22 öre. Slottsfogden i Stockholm hade också utfärdat förbud för Israel att resa från Stockholm vid 40 daler silvermynts vite innan beloppet var betalt. Den 6 februari 1664 drogs ytterligare en skuld upp då Per Nilsson Dahl från Stockholm på rådstugan i Torneå presenterade en dom från kämnärskammaren i Stockholm den 17 juli 1662 enligt vilken Axel Abrahamsson på sin broders vägnar accepterat en skuld på 110 daler 15 öre. Israel hävdade dock att Per Nilsson var skyldig honom för frakt av 60 tunnor salt han skeppat på skutan sommaren 1662. Den 17 februari 1664 var tvisten med Peder Nilsson åter uppe i rätten varvid framkom att skulden bland annat berodde på att ett antal laxtunnor fallit i sjön vid bryggan mellan Skeppsbron och skutan då Israel var skeppare och Simon Hasu var styrman.

Israel ansattes inte bara av fordringsägare i Stockholm utan pressades nära till bristningsgränsen av de största fordringsägarna till fadern rådmannen Jöns Mickelsson i Torneå och dennes svärson Anders Torfastsson. Laxfisket Israel drev med brodern Axel i den egna patan och vid arrenderade öar i skären gav intäkter men även här fanns fordringsägare. Den 8 augusti 1668 krävde Gabriel Nilsson Junkkala betalning av en skuld på 6 daler för Leppikari laxfiskearrende som detta år uppgick till 3 lispund lax. Israel nekade vare sig till skulden eller till arrendet men försökte sig på en bortförklaring med att han räknat med att ge Gabriel en ren. Rättens utslag blev att Israel utan uppskov skulle betala Gabriel 6 daler och 3 tunnor lax. Vid samma tillfälle kände Jacob Johansson till Israel om en fordran på 26 daler där Israel dock krävde avdrag för 2 tunnor strömming och en fjärding färsk lax som brodern Axel levererat.

Gamla skulder fortsatte att förfölja Israel även under 1670-talet och den 16 maj 1670 framsteg Peder Biorsson från Stockholm på rådstugan i Torneå med en fordran från den 12 augusti 1659 på 78 daler som dock Israel påstod att Samuel betalt i Stockholm den 3 oktober 1660. Israel hade lämnat skepparprofessionen då han den 7 januari 1674 anklagades för olaglig tobaksförsäljning till vilket han dock nekade till. Vid denna tid synes Israel ha insett att han inte längre hade någon framtid som köpman varför han den 2 maj 1675 sade upp sitt burskap *vilket inte förvägrades honom emedan han sina år varder*. Troligen var det den stora skuldbördan som gjorde att Israel Abrahamsson tillsammans med svärfadern processade mot svägerskan den nyblivna änkan Elin Mickelsdotter vid tinget i Övertorneå den 1-3 mars 1676 där rättsakten har följande lydelse¹⁸²:

Kyrkoherde Myndige och Vällärde Nicolaus Nicolai lät igenom sin måg Israel Abrahamsson insinuera uti rätten en besvärsskrift emot sin framlidna son Sal. Nils Nilssons hustru Elin Mickelsdotter i Kuivakangas därutinnan han besvärar sig därutöver att sedan hennes man genom döden avlidit uti Salo på Östra sidan skall hon hava tillägnat sig allena hans kvarlåtenskap i pengar och persedlar jämte det mannen före äktenskapet eller vigseln hade givit oaktat hon barnlös efterlämnad är och således icke till egendomen ärvandes komma borde dessutom tillägnat sig saker uti prästgården sedan mannen död var som kyrkoherden enskilt tillhörde av vilket han något haver igenbekommit läggandes däruppå en uppsats nämligen reda pengar 120 daler kmt, uti poletter 250 daler, 3 kvinnfolkskjortlar, 1 ½ timmer gråverk, 5 silverskedar, 1 silverbägare förutom vad sonen Nils skall saker ha givit henne då han friade och före vigseln till 218 daler med några husgeråd [...].

¹⁸² RA, Dombok Gävleborg 1676, vol. 24, fol. 690-691.

Även om svärfadern hjälpte Israel så kvarstod skulder från hans dåliga affärer med bruksägarna vilket behandlades i flera processer. Ett fall drogs upp vid tinget den 12-13 maj 1678 då Israel dömdes att till *Thorna Bruks participanterne* erlägga likvid för 100 alnar vadmal, á 20 öre eller 62 daler 16 öre kopparmynt, som han efter sin revers av den 16 december 1668 hade tagit av bokhållaren Lars Rasmusson vid Kengis bruk. Enligt domen skulle skulden betalas inom *14 dagars tid, så framt Israel inte gitter med contra räkning och nöjaktiga skäl bevisa, besagda valmar uti den räkning tillförne betalt vara, som Israel nu föregiver*. Israels köp av vadmal av bruksherrarna förklaras av att det var vadmal, salt och spannmål som Mommorna hade rätt att tullfritt införa och sälja på marknadsplatsen i Kengis.

De svåra åren i slutet av 1670-talet, kombinerat med skuldbördan, gjorde att Israel själv tvingades gå ut som knekt för hemmanet i Haparanda. Vid generalmönstringen den 13 juni 1679 upptogs han bland nykomna knektar i Reinhold von Fersens kompani där sedan tidigare ingick grannarna fältväbeln Axel Kempe, trumslagaren Mickel Mickelsson och furiren Cemet Jönsson. Israel var i Ystad i oktober 1679 och i Stralsund året därpå. Under hans bortavaro redovisade Axel hela hemmanet under en rök. Då Israel avgick som knekt den 26 juni 1683 ersattes han i rullorna av brorsonen Axel Axelsson. Fram till 1686 var Israel husbonde på det sammanhållna hemmanet om ½ mantal. Familjen bestod av sönerna Israel, Hans, Abraham och Nils samt dottern Margareta. Sonen Israel, som var skeppare och borgare i Torneå, tog namnet Rehardt liksom sonen Hans Israelsson, som 1701 gift sig med Apollonia Renmark och tagit över det blivande Krook. Margareta Israelsdotter gifte sig med Abraham Cemetsson Sax. Hemmanet i Haparanda övertogs efter Israel Abrahamssons död av sonen Abraham medan brodern Nils då han gifte sig 1682 blivit husbonde på Ryssbält no. 2 i Nederkalix. Han blev förfader till släkten Rutberg i Kalix där en av de mer framträdande gestalterna var den för sin slughet och vassa tunga uppmärksammade sockenskrivaren Johan Jacob Rutberg - anfader till TV-reportern K-G Bergström - som 1817-54 var riksdagsledamot för bondeståndet. Hans ättlingar Emil och Allan Rutberg slog sig i början av 1900-talet ner i Haparanda.

Twisten om Haparandahemmanet

Abraham Larsson hade vid sin död lämnat stora skulder till borgare i Torneå, Stockholm och Uleåborg och ett antal trassliga kontrakt med sina handelspartner. Även sonen Hans laxaffärer gick vid denna tid dåligt liksom Johans skärgårdsfiske. De yngre bröderna Israel, Axel och Samuel tycks inte ha bekymrat sig om faderns efterlämnade skulder utan fortsatte efter hans bortgång fiskebruket och skeppsfarten på Stockholm. 1660 ökade emellertid påtryckningarna från fordringsägarna och en uppgörelse med Jöns Mickelsson och Anders Torfastsson kom till stånd i samband med inventeringen av dödsboet. Vare sig alla skulder eller tillgångar upptogs dock vid inventeringen vilket ledde till fortsatta processer på rådstugan.

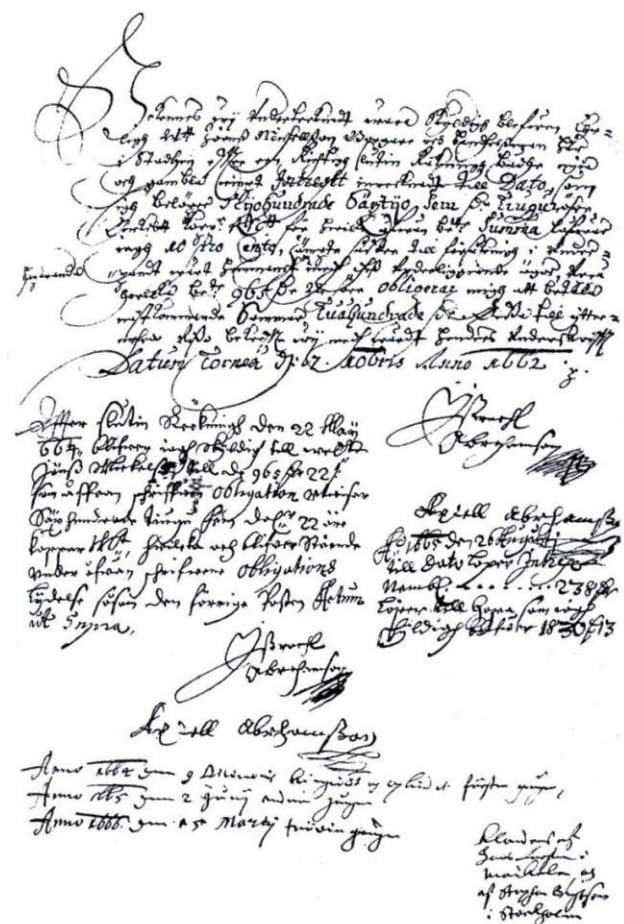
Stockholmaren Bertil Germund försökte vid ett besök i Torneå 1662 driva in fordringar i Hans Henriksson och Abraham Larssons sterbhus. Germund presenterade bland annat en skuldsedel på 100 daler som Abraham Larsson fått utställd den 25 april 1656 av skepparen Hindrik Sonck i Stockholm och borgaren Lars Persson Tolvainen i Rauma. Pengarna skulle återbetalas samma höst i Stockholm men på grund av Abraham Larssons bortgång blev detta inte gjort och det dröjde till den 22 augusti 1660 innan Israel Abrahamsson konfirmerade obligationen.

Betalningsförelägganden och rättstvister avseende skulden till Jöns Mickelsson, där äganderätten till Haparandahemmanet disputerades, kom att behandlas i olika instanser under mer än två årtionden. Mickelsson drog upp ärendet vid härads- och lagmanstinget och efter hans död uppvaktade arvingarna landshövdingen innan de slutligen förde upp tvisten till Svea Hovrätt. Då

det ju, som ett finskt ordstäv säger, är en sak att lämna ett torp en helt annan att lämna en gård, höll Abrahamssönerna ut under alla dessa år trots att de vid flera tillfällen var nära att förlora gården. Av inventeringen 1660 framgår att skulden ursprungligen skulle ha reglerats genom att Abraham Larssons skuta i Stockholm överlämnades till borgmästaren. Då skutan blivit upptagen till ett för lågt värde i inventeringen fortsatte dock Israel, Axel och Samuel att bruka den samtidigt som de satt kvar på gården och ökade skulden genom att ta kramsvoror av Mickelsson.

Pantsättning av hemmanet

Två år efter att inventariet gjorts och bröderna förbundit sig att reglera skulden med borgmästaren krävde han att de skulle ge honom en obligation på 965 daler 22 öre kopparmynt. Den 7 december 1662 utgav Israel och Axel obligationen - figur 39 - där de medgav att fordringen omfattade gammal och ny skuld inklusive ränta. Bröderna, som förband sig att betala 10 % i ränta, avlämnade den 22 maj 1664 ytterligare en obligation på 625 daler 22 öre men vad den skulden hänförde sig till framgår inte av obligationstexten. Den 26 augusti 1665 medgavs att räntan uppgick till 238 daler varigenom skulden kom att uppgå till 1830 daler och 12 öre.

Figur 39. Obligation utgiven av Israel och Axel Abrahamsson 1662.

När borgmästaren Jöns Mickelsson fått obligationerna lät han strax uppbjuda hemmanet vid laga ting den 9 december 1664 och andra gången den 2 juli 1665.¹⁸³ Då Abraham Larssons släktingar klandrade detta krävde Mickelsson den 11 mars 1666 en ny obligation som underskrevs av Israel, Axel och Samuel vilka medgav att skulden stigit till 1830 daler 4 $\frac{1}{3}$ öre trots att obligationssumman endast borde ha uppgått till 1692 daler 12 öre. I samma obligation - figur 40 - uppläts för betalning av räntan halva patan i Haparanda, laxfisket i Suensaari samt slåttern på Karhusaari ängsholme så länge pengarna inte återbetalts förutsatt att Jöns Mickelsson lät bröderna sitta orubbade på hemgården. Mickelsson lät dock uppbjuda hemmanet för tredje gången den 15 mars 1666 men det klandrades då av Hans Larsson Pakkainen i Vojakkala och Stephan Bengtsson i Stockholm vilket ledde till att borgmästaren inte fick något dombrev. Israel, Axel och Samuel slöt den 18 november 1668 ett kontrakt med Jöns Mickelsson innebärande att de för att reglera skulden skulle bygga en skuta till nästkommande sommar. Värdet på skutan skulle dras från skulden. Skutan levererades först sedan Jöns Mickelsson avlidit varför hans söner Johan, Mickel och Henrik tillsammans med svågern Anders Torfastsson, Nils Rääf och Östen Nilsson i Kiärsbäck drev processen om Haparandahemmanet vidare rättsligt.

Handwritten mortgage deed for Haparandahemmanet, dated 1666. The text is mostly illegible due to fading and overlapping. At the bottom right, there are three signatures: J. Bränd, Abrahamson, and Samuel Abrahamson.

Figur 40. Pantbrev för Haparandahemmanet tecknad 1666.

¹⁸³ Enligt landslagen skulle arvejord uppjudas på tre ting, och sedan hade säljarens skyldemän rätt att lösa jorden inom natt och år från sista uppbudet. Uppbudet är ursprung till nuvarande lagfart.

Tvisten i häradsrätten

Jöns Mickelssons arvingar krävde vid häradstinget den 23 februari 1674 genom stadsskrivaren Johan Pilcar *Räfst och Rättning* på Haparandahemmanet som de menade borde övergå till dem. Mot detta protesterade Hans Abrahamsson som företrädde de syskon vilka vare sig vetat om att de yngre bröderna pantsatt det oskiftade dödsboet eller gjort någon skuld på hemmanet. Hans beklagade sig vidare över att bröderna brukat faderns skuta, som varit anslagen till betalning av skulden på hemmanet då fadern dog, och att de därigenom förorsakat att skulden blivit så stor. Samtidigt protesterade Israel och Axel mot det sätt på vilket skulden uppräknats och att de tvingats ta dyra varor och inte hade fått pengar av borgmästaren i fraktersättning och dessutom tvingats acceptera en hög ränta som gjorts till kapital på vilket åter ränta räknats. De hade också, i enlighet med sitt kontrakt, byggt skutan vars värde enligt avtalet skulle ha avräknats från den gamla skulden. Bröderna krävde mot denna bakgrund att Jöns Mickelssons arvingar måtte tillhållas att låta dem få en underskriven *Special Räkning* från första begynnelsen på Mickelssons alla levereringar till dem utvisande hur skulden och räntan kunnat växa till det stora beloppet.¹⁸⁴

Häradsrättens biföll brödernas begäran men Johan Pilcar *menade att hans principaler inte voro pliktiga att meddela dem någon Special Räkning på det som tidigare var likviderat och med brödernas obligationers utgivande redan var känt och stadfäst*. Vidare ansåg Pilcar att Mickelsson *försträckt dem så mycket att den uppbyggda och betingade skutan redan var betald*. Bröderna kunde dock visa att avtalet varit sådant att skutans värde skulle diskonteras och inräknas i den gamla skulden som samtliga arvingar borde svara för. Vidare menade de att laxfisket och Karhusaari som Mickelsson fått bruka var mer värt än räntan som skulle betalas. Avtalet hade inte heller stipulerat någon tid för obligationens inlösen och hemmanet hade bara getts som säkerhet varför de menade att dombrev inte kunde utkrävas av Jöns Mickelsson.

Rättens utslag angående skulden på 1830 daler, samt det laga fastebrev Jöns Mickelssons arvingar sökte på Haparandahemmanet som de pretenderade på, blev följande: då inte samtliga Abraham Larssons arvingar åstadkommit skulden, och då något laga skifte av dödsboet inte skett, och då inte heller de tre bröderna hade haft de andra syskonens tillstånd att pantsätta hemmanet, skulle skulden hållas för deras *proprie gäld*. Då panten inte heller löpte på någon viss tid inom vilken den skulle lösas innebar det enligt rätten att Jöns Mickelsson själv gått ifrån det han inskrivit i obligationen. Eftersom Jöns Mickelsson också låtit bröderna sitta på hemmanet, och själv gått med på att utnyttja hemmanets ägor till dess skulden betalats, fann rätten det inte skäligt att medge Salig Jöns Mickelssons arvingar något fastebrev på hemmanet. Vad själva skulden anbelangade framhöll bröderna vidare att enligt 15 kapitlet i Rådstugubalken har målsägaren minst rätt om en gäld tillkommit genom ocker. Då *Kungl. Maj:ts Interesse Placat* påbjöd att i gäldsaker av denna typ inte högre ränta än 6 % skulle tas menade Abraham Larssons arvingar att den ränta Jöns Mickelsson tagit var en ockerränta.

Domen blev att Jöns Mickelssons arvingar förpliktades framlägga en specialräkning på hela skulden, både gammal och ny, varifrån skulle separeras och åtskiljas den skuld som var på hemmanet då Abraham Larsson dog. Betalningen skulle samtliga arvingar *pro quota* svara för om de redan fått arv efter sina föräldrar eller ännu ville ärva. Den övriga summan skulle Israel och Axel svara för men räntan fick inte överstiga 6 %. Vidare höll rätten det för skäligt att skutan som byggts åt Jöns Mickelsson skulle avräknas från skulden. Ränta skulle inte heller utgå för den tid

¹⁸⁴ Specialräkning avser en detaljerad specifikation på samtliga transaktioner.

laxfisket och Karhusaari äng fått nyttjas. Jöns Mickelssons arvingar inla sina kvarstadspenningar mot domen under den lovliga lagmansrätten undantagandes klausulen om räntan.¹⁸⁵

Uppvaktning av landshövdingen

Sina debitorer ovetande reste Mickelssons arvingar till landshövdingen i Umeå och förskaffade sig genom falska uppgifter hans tillstyrkan att de skulle få inrymma sig i Haparandahemmanet med dess lägenheter till land och vatten. Skälet till landshövdingens beslut var att kreditorerna angett att hemmansarrendet till Torneå Kopparbruks Participanter inte betalats enligt avtalet. De hade även uppbördsmanen Hans Clemetssons berättelse att gården förföll och ägorna blev illa brukade och således med tiden skulle komma kronan till skada. När Abraham Larssons arvingar fick kännedom om uppvaktningen reste Israel till landshövdingen i Umeå som efter förklaring av sammanhangen återkallade sitt immissorial den 2 maj 1676 med befallning att Mickelssons arvingar skulle förklara sig över Abrahamssönernas supplik som hade följande lydelse:

Ädle välborne Herr Landshövding Nådige Herre och Mäktige befordrare.

Eders herlighet vi fattige män ödmjukeligen bönfälla och tillkännagiva, det vår salig fader för en rund tid sedan haver blivit skyldig några hundra daler till Sal. Jöns Mickelsson, och vi sedan efter vår Sal. Faders död allt här till uti handel med honom varit så till Anno 1666 skulle gälden hava uplupen efter hans sage med dess höga intresse som han oss påfört haver till 1800 daler kopparmynt nog aldrig av honom någon specialräkning kunde mäktig bliva utom då 1666 föreställde oss en skrift på bemälda 1800 daler och tvingat oss den att underskriva med de ord uti skriften författat att han för interesse $\frac{1}{2}$ patan vid gården och $\frac{1}{3}$ dels kolk i Suensara samt 4 lass äng sig till godo bruka skulle, vilket han uti 8 års tid hävdade haver, för bara intresset av $\frac{1}{2}$ patan haver han bekommit uti de 8 års tid 29 $\frac{1}{2}$ läster lax men av $\frac{1}{3}$ dels kolk vet vi icke visst vad därav är fått, kanske där även så mycket som $\frac{1}{2}$ patan. Nu hava vi stått för utlagorna och rustat soldat och utgjort där han aldrig en penning tillsatt haver fast han bästa ägor under hemmanet brukat.

Bönfallandes till E^d H^t det Eders H^t täcktes oss fattiga män av nåde och barmhärtighet förhjälpa och pålägga att vi utav Sal. Mans arvingar kunde specialräkning bekomma, då skönjes huru vi fattige män med obarmhertighet interesse caverade äro och om sådant interesse av E^d H^t och den lovliga rätten honom bestås kan, och såsom de arvingar nu med flit söka laga fasta dom brev på vår fattiga fasta egendom för ovan benämnda gäld, därför vilja och våra medarvingar veta huruledes den stora gälden kommen är äska att få se den specialen och vi däruppå svara. Medler tid bedja vi att med dombrevsutgivande täcktes uppehållas, denna vår begäran hoppas vi fattige män hos E^d H^t rum finna, och förvänta ett nådigt svar, äro och förbliva stüds Eders Herlighets Ödmjuka undersåtar emedan vi lever Israel och Axel Abrahamsson i Haparanda by.

Troligen kom större delen av den lax Mickelsson sålde i Stockholm från Abrahamssönernas fiske eftersom han enbart från halvdelen av patan i Haparanda fått 354 tunnor lax medan bröderna inte visste hur mycket han fått från det förpantade kolkfisket. Enligt packarlängden inskeppade Mickelsson ett stort antal tunnor lax i Stockholm: 80 tunnor 1666, 128 st 1669, 123 st 1670 och 130 st 1671. Mickelsson torde från Haparandapatan och Suensarikolken fått 90 tunnor lax per år.

Domen i lagmansrätten

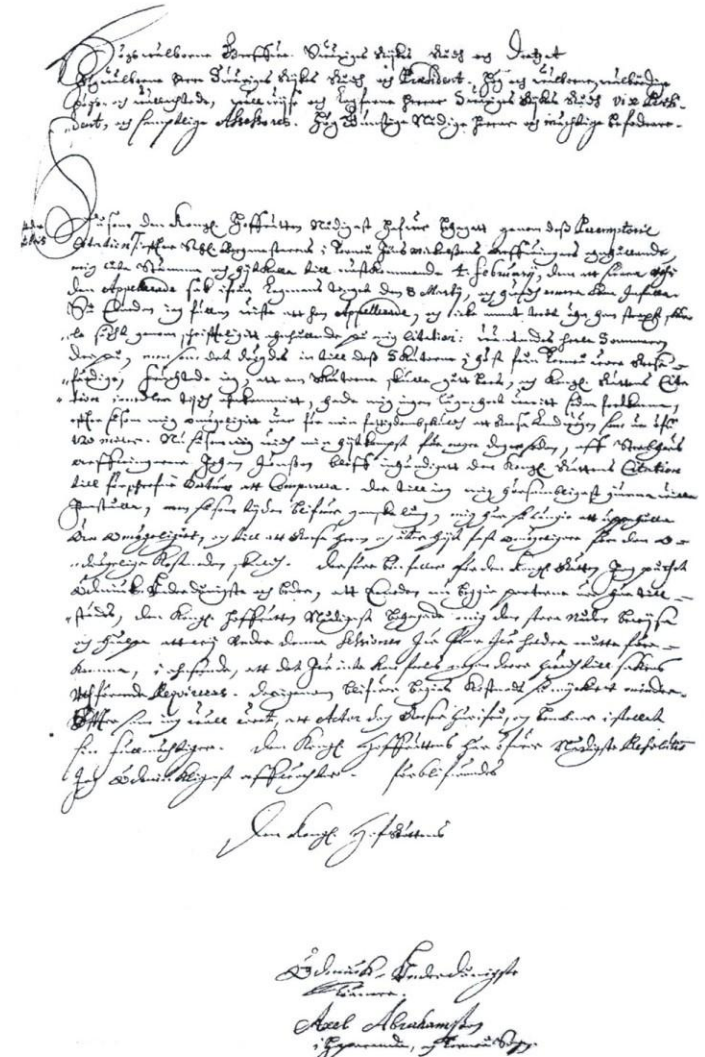
Efter landshövdingens återtagande av sitt immissorial appellerade Mickelssons arvingar genom sin fullmäktige rådmannen Christoffer Jönsson mot häradsrättens dom under lagmansrätten som godkände häradsrättens dom vid ting i Nederkalix den 8 mars 1677. Lagmansrätten utkrävde dock i likhet med häradsrätten specialräkningarna samt justering av räntan och en diskontering av

¹⁸⁵ Skuldsedlarna överlämnades till rätten för att säkerställa fordran och hindra gäldenärerna att undansticka egendomen.

skutbyggnaden från kapitalet. Det Israel, Axel och Samuel därefter skulle finnas vara skyldiga skulle deras andel i Haparandahemmanet garantera. Övriga syskons arvslotter skulle dock vara oförverkad samt börsrätten efter lag dem reserverad. Jöns Mickelssons arvingar accepterade inte lagmansdomen utan anhänggjorde saken under hovrätten i Stockholm där de begärde citation på Abraham Larssons arvingar genom sin fullmäktige notarius publicus Isac Fernström.

Twisten avgörs i hovrätten

Mickelssons arvingar beviljades den 4 oktober 1677 citation på Abraham Larssons arvingar men den 5 oktober lät hovrätten meddela att förhandlingarna skulle börja först den 4 februari 1678. Axel Abrahamsson reste till Stockholm med en av de sista Torneskutorna hösten 1677 och inlämnade en supplik - figur 41 - till Svea Hovrätt.

Figur 41. Axel Abrahamssons supplik till Svea Hovrätt 1678.

I sin supplik uppger Axel Abrahamsson att han:

väntat hela sommaren på citationen, men som det dröjde intill dess skutorna i höst från Torneå voro resefärdiga, fruktade jag att om skutorna skulle gått bak, och Kungl. Hovrättens citation emellertid ankommit, hade mig ingen lägenhet varit sedan fortkomma, efter såsom mig omöjligt var för min

fattigdoms skull att resa landsvägen som är över 120 mil. Nu såsom nog vid min hitkomst för några dagar sedan, av sterbhusarvingarna Johan Jönsson blev inhändigat den Kungl. Rättens citation till föreskrivna datum att comparera. Därtill jag mig hörsamligast gärna ville inställa, men såsom tiden bliver ganska lång, mig här så länge att uppehålla är omöjligt, och till att resa hem och åter hit fast omöjligare för den odrägliga kostnadens skuld.

Axel bönföll ödmjukt att saken skulle behandlas vid oktobersession då båda parterna redan var närvarande men Johan Jönsson motsatte sig detta med motiveringen att det fanns sex intressenter i Mickelssons sterbhus och att han inte hade fullmakt från de andra syskonen. Den av rätten angivna tidpunkten bibehölls därför. Processen började den 4 februari 1678 med att Fernström uppvisade sin fullmakt att företräda Mickelssons arvingar medan motparten företrädde av Axel Abrahamsson ensam. Vid förhandlingarna förelades alla tidigare skrifter i målet vilka bilades till rättsakten.¹⁸⁶ Fernström åberopade främst inventariet från 1660 med Mickelssons fordran på 892 daler samt obligationerna vilka enligt Fernström klart visade att Haparandahemmanet varit och är Mickelssons arvingars lagbjudna och lagståndna pant. Han krävde därför att underrätternas domar korrigerades och protesterade även mot de hinder, expenser och skador dessa förorsakat.

Emot Fernströms inlägg replikerade Axel Abrahamsson med en omfattande utläggning som främst vände sig mot Jöns Mickelssons sätt att utföra inventariet och hans illistiga sätt att driva handel. Inventariet var enligt Axel inte lagligt då Jöns Mickelsson med svärsonen Anders Torfastsson ensidigt och utan tingsrättens behag påtagit sig detta. Inventariet borde ha utförts av personer förordnade av nämnden för att leda till *Concensus Creditorum*. Vidare ansåg Axel att skutan med tamp och tyg som låg i Stockholm bara värderats till 900 daler för att Mickelsson skulle få den för de 892 daler som Abraham Larsson var honom skyldig. Dessutom lämnades en häst oinventerad då Mickelsson och Torfastsson begärt att få den för sitt omak. Eftersom Abrahamssönerna inte kunde eller ville tillåta det, då hästen var testamenterad till deras moder, blev inventerarna förbittrade och drog bort med sitt inventarium vilket Abrahamssönerna sedan inte sett förrän vid häradsstinget 1674, det vill säga 14 år senare, och alltså inte rätteligen vetat vad de var skyldiga eller själva ägde.

Axel Abrahamsson hävdade vidare att obligationerna underskrivits under tvång och fruktan att hemmanet skulle komma dem och släkten ur händerna. Ökningen av skulden skulle dels ha berott på den ockerränta Jöns Mickelsson utkrävt, dels på det överpris han tagit på de varor de tvingats ta emot. Vid nyteckning av obligationerna hade även de gamla obligationerna rivits sönder av Mickelsson så att det inte skulle framgå vad de omfattat. Hans avsaknad av riktiga räkningar och handelsböcker ska vidare ha lett till en stor och oförsvarlig oriktighet såväl för Abrahamssönerna som för många flera med vilka han handlat i socknen. Axel Abrahamsson anhöll därför att hovrätten skulle förordna ärliga och beskedliga män från Uhlå stad, som ärligen handlade på marknaderna i Torneå och hade bäst kunskap om *vad godset ärligen har gällt på båda sidor, vilka räkningar och böcker ifrån begynnelsen till ändan skulle genomgå, och därmed gör ett riktigt slut, den kungliga rätten och parterna till säker efterrättelse.*

Fernströms svar på Axel Abrahamssons inlägg blev mest en upprepning av det han tidigare framfört. Han höll fast vid att obligationerna var riktiga och att skutan som låg i Stockholm vid inventeringen senare sålts av bröderna till egen profit liksom annan egendom som fanns där. Den skuta bröderna byggt ansåg Fernström vara en särdeles handling som inget hade med den ursprungliga gälden att göra. Axels replikerade med att uppvisa en attest - som han uppgav hade varit förlagd och först nu återfunnits och vilken han ödmjukt bad få addera till akten - från skutsmeden Erik Olsson Pulckan. Attesten konfirmerade klart att Jöns Mickelsson kontrakterat bröderna för att bygga skutan åt honom för avräkning av det bröderna var skyldiga. Axel

¹⁸⁶ RA, Svea Hovrätt, Huvudarkivet EVI a 2aa vol. 317 (1677), Liber Causarum 128:4 akt 19.

Abrahamsson gav också en förklaring till varför bröderna inte hade några kvitton på sina leveranser eller på det gods de mottagit av Jöns Mickelsson. Enligt Axel hade föräldrarna börjat handla med Mickelsson redan för 30 år sedan trots att inga kvittenser kunde framläggas för att bevisa att kontanta pengar betalats eftersom det är känt: *att i Nordland är aldrig brukligt att bonden tager kvittens på sin leverering, utan såsom bonden årligen tager av sin creditor varor, och årligen efter förmögenheten betalar så litar debitoren på creditorens bok, vilket är kvittens gott nog såvida vi inte annat veta än han har upptecknat låtit vad vi årligen kunna betalt hava och det gods som vi honom levererat hava, vilket han gagneligare är än kontanta pengar, ty det antogs han som han ville och med sin stora profit det i Stockholm avyttrade.*

Axel begärde vidare att Mickelssons arvingar skulle betala bröderna 1098 daler för den pant i laxfisket och ängsholmen de njutit under de senaste sex åren trots att bröderna återbetalt kapitalet genom skutbygget. Vidare krävdes att Mickelssons arvingar skulle betala sin andel av utlagorna och knektlegan för de 12 år hemmanet pantsatts. Axel invände även mot det sätt på vilket bröderna förts från den ena instansen till den andra och att motparten inte stannat förrän hovrätten besvärats. Mickelssönernas avsikt ansåg Axel hade varit att utmärka bröderna så att de inte skulle uthärda. Vilket också enligt honom skulle ha inträffat om inte kristmilda människor förbarmat sig över honom så han inte svalt till döds eftersom han allt sedan hösten tvingats vara i Stockholm i väntan på processen i hovrätten. Genom motpartens samvetslösa procederande uppgav Axel att bröderna blivit utblottade och att detta inte kan repareras eller uppfyllas med 200 daler silvermynt vilket lämnades uti hovrättens *dejudention*.

Den slutliga domen, som meddelades av hovrätten den 14 mars 1678, konfirmerande tidigare domar i målet innebärande att Abrahamssönernas skuld uppgick till 1830 daler 13 öre.¹⁸⁷ Kärandena kom dock inte i besittning av den pantsatta gården då gälden inte gjorts av arvingarna i gemen utan endast av vissa av dem och pantsättningen skett utan de övrigas samtycke. Dessutom skulle räntan vederrättas efter ränteplakatet och skutbyggnaden avkortas från gälden. Kärandena ålades vidare att svara för rättegångsexpenserna som uppgick till 50 daler silvermynt.

Slutligt likvidationsförfarande

Trots alla domstolsutslag vägrade Abrahamssönerna reglera de delar i skulden vilka de ansåg orättmätiga. Vid häradstinget den 18-19 augusti 1680 avhandlas därför åter *den långvariga tvisten och stridigheten om den anseelig gäldsfordran mellan framlidne Borgmästaren Sal. Wählb. Jöns Mickelssons arvingar och Sal. Abraham Larssons söner i Haparanda* vilken är vid härad- och lagmanstinget och jämväl omsider i Svea Hovrätt debatterad och avdömd, och häradsrättens dom approberad vorden. Rätten ansåg nu att Haparandaarvingarna med flit sökt riktighet i saken allenast till att uppehålla underparterna ifrån den betalning de likväl lära finna berättigade efter klara förskrivningar och ågångna domar.

Jöns Mickelsson arvingar hade vid detta ting gjort en skriftlig påminnelse och laga protestation mot Haparandaarvingarna, att *de så oskäligen blivit uppehållna: ty i förmåga av Kungl. Stadgans 4:e punkt som i domstolen bör i sådana fall observeras kan Mickelssons arvingar inte förvägras söka vederbörlig immission uti Haparandasönernas fasta egendom och laxbrukets possiderande, som de förlängt pantsatt jämväl lagbundit och nu mera lagståndet är, till dess de accomodera sig till en vederbörlig liqvidation och riktighet, eller och med nöjaktiga skäl och odisputerliga kontraräkningar gälla lagligen bevisa, sig intet vara Jöns Mickelssons arvingar uppå samma förskrivningar, vidare något skyldiga.*¹⁸⁸

¹⁸⁷ RA, Svea Hovrätt 1678, BII:a:50, fol. 5.

¹⁸⁸ Immission = åtgärd varmed myndighet insätter någon i besittning av och därmed tillerkänner denne äganderätten till en fastighet.

En uppgörelse kom slutligen till stånd den 9 augusti 1688 efter ett likvidationsförfarande.¹⁸⁹ Israel och Axel hade då fått ner skulden till 1000 daler varav de endast betalade 150 daler var till sterbhuset emedan den av Axel Abrahamsson tillverkad skutan godkändes som avbetalning och värderades till 700 daler. Israel och Axel Abrahamsson lyckades genom den långa rättsprocessen behålla stamhemmanet med dess laxfiskebruk. En definitiv uppdelning gjordes därefter av gården i två brukningsdelar - Asplund om $\frac{1}{3}$ och Israeli om $\frac{1}{6}$ mantal.

Hemmanet Asplund

Sedan tvisten avseende skuldfordran på Haparandahemmanet lösts synes Axel arbetat på att återfå mark som pantsatts under skuldperioden. Av 1681 års karta över Haparanda by framgår att han återtagit ett ängsområde - *Axel Abrams Råning* - väster om Granvik och Kråklund. Detta område benämndes i Brenholms karta över Mattila 1729 *Påttan nito*.¹⁹⁰ Ägarna uppgavs då vara husbonden på Granvik Johan Wegelius samt Abraham Axelsson och Israel Abrahamsson i Haparanda. Abrahamssönerna figurerade i flera rättsakter som återfinns i domböckerna från 1680-talet där ägarrätten till ängar och åkrar behandlas. Skälet till detta var en 1671 meddelad tillåtelse att återförvärva jord som förut tillhört stamhemman men försålts eller förpantats. Vid vintertinget 1682 kårar Margareta Henriksdotter i Björköen mot Axel Abrahamsson mot denna bakgrund *föregivande sina framlidna förfäder för mer än 70 år sedan pantsatt till Abraham Larsson i Haparanda, den tid han länsman var, en äng på Palosaari om 3 skattlass hö, för 1 tunna lax, vilken äng hon nu söker igenbekomma, likväl och såsom hon till detta sitt förebringande varken skäl eller vittnen förebringa kunde, utan nämnden bevittnade sådant var en gammal och mörk sak*. Axel Abrahamsson fick följaktligen behålla ängen.

Äganderätten till ytterligare en ängslott behandlas vid häradstinget i juli 1693 då Axel Abrahamsson besvärar sig över en äng benämnd *Putkinsaari* som då innehades av handelsmannen Henrik Eriksson i Torneå. Enligt Axel skulle hans far *ha efterlåtitt ängen till sin syster som bodde i staden att bruka en tid* men hennes son Lars Henriksson Oravainen hade sålt eller pantsatt ängen som räntar 4 lass hö till Henriks far salig Erik Grelsson för innemot 30 år sedan. Ängen hade sedan genom arvsrätt kommit i Henriks ägo. För att styrka sina krav framlade Axel Abrahamsson en attest av en *gammal man*, Nils Henriksson Oravainen, som angav att hans salig moder ärvt ängen av sin broder Abraham Larsson i Haparanda. Nils bror Lars Henriksson Oravainen skulle enligt Nils senare ha sålt ängen till Erik Grelsson.

Nils Henriksson Oravainen uppgav vidare att *Putkinsaari* för 100 års tid sedan var kommen från Haparandahemmanet. Enligt rätten var detta dock ovisst emedan *nu inga av de gamla män som sitta i rätten kunde ge någon berättelse därom, eller förvisso säga att ängen hörde till Haparanda hemmanet*. Även Henrik Eriksson hade inkallat en gammal man, Lars Larsson från Vuono, som gav en attest på att *Putkinsaari* belägen mellan Vuono och staden sålts till salig Erik Grelsson för 40 år sedan av borgaren Lars Oravainen. Rättens beslut blev att Erik Grelsson fick behålla ängen till dess en allmän jordrevning gjordes. Emot detta utslag inla Axel Abrahamsson sin protest. Ängen synes senare ha lagts in under kapellansbostället vilket antyder att den ursprungligen ingått i det så kallade Haparandahemmanet. Vid tinget den 4 mars 1701 processade Axel angående ytterligare en ängslott - *Hemmoinen törmä* i Övre Raumo - som han omkring 1680 pantsatt till Jöns Eriksson Drucki. Den 30 juli 1701 besvärade sig Henrik Mickelsson [Jatko] i Mattila vid häradsrätten över att Axel Abrahamson i Haparanda vrångvisligen tillägnat sig en

¹⁸⁹ Avser en rättslig utredning om skuldförhållanden och ersättningskrav ledande till en avräkning mellan parterna.

¹⁹⁰ Lantmåteriverket Gävle, Arkivbeteckning, Å 24-15:2

uppgrundning i anslutning till Henrik Mickelssons äng nedanför Kiurinsaari i Nedre Raumo vilken Henrik uppgav sig ha slagit och bärgat i 40 år.¹⁹¹

Vid häradstinget och rådstugan i Torneå fortsätter ännu på 1690-talet tvister rörande ägor Axel Abrahamsson på 1680-talet avyttrat och nu ville återvinna. En fiskelott i Suensaari behandlades på rådstugumötet den 29 mars 1693 då borgaren Per Olofsson *Heedman* - från Heden i Överkalix - hävdade att han genom sin hustru, som var närbesläktad med Axel, borde vara berättigad att inlösa fisket. Den 17 december 1694 kände Erik Olofsson på Heden i Överkalix till sin Sal. Broder förre borgaren i Torneå Per Olofsson änka Anna Bäck angående en skuld på 122 daler från 1692. Den 13 april 1695 behandlades åter rätten till fiskelotten och Axel uppgav då att han 1686 i sitt stora trångmål emot någon försträckning, uppdragit borgaren Nils Becks *Antesessor Matrimoni* - borgaren Per Persson Taro från Alkkula - en laggiftolott i Swensare och Junkula kolken. För 130 daler hade han sig och sina barn avhänt fisket till Per Persson men vill nu få Nils Beck att återlämna det.¹⁹²

Efter flera förhandlingar i rätten beslutades den 9 maj 1695 att Axel för 115 daler fick återlösa fisket som framledes skulle hopas under hans bohlstad. Per Olofsson, som kom in på Olof Terfwois plats i borgarlängden för Torneå 1692, synes härigenom ha varit besläktad med Olof Terfwois hustru som var Abraham Larssons dotter. Släktskapet med Terfwoi framgår av en tvist vid häradstinget 1690 då borgaren Olof Tärfwoi framla en arvspretention till Israel och Axel Abrahamsson om något arv på sin hustrus vägnar. Kravet erkändes dock av rätten skällös och av intet värde *alldenstund svarandena uppviste byteslängden hållen i mars 1660 varande deras fader hos en och annan i så stor gäld begripen att arv av deras egendom i löst och fast ej blivit mer än 426 daler behållet arvingarna till delning sedan gälden betald varit, varav hans hustrus lått varit allenast 1/15 del men de sedermera blivit pålagda betala till brodern Hans Abrahamsson dess aparta fordran samt flera att alls intet blivit behållit åt arvingarna.*

Efter Axel Abrahamssons död 1707 övergick Asplund till sonen Abraham Axelsson Rechartt med hustrun Margareta Nilsson. Deras åtta barn och deras födelseår var som följer: Brita född 1701, Margareta 1703, Anna 1709, Elsa 1712, Apollonia 1713, Catarina 1720, samt tvillingarna Malin och Johan 1721. Margareta gifte sig 1742 med Pär Johansson Innala i Nikkala, Anna gifte sig 1737 med gästgivaren och postbonden Erik Hansson Hetta-Mörtberg i Matarenki och Elsa gifte sig 1733 med Elias Gustavsson Köstjä i Sävis. När dottern Apollonia döptes inkallade fadern och kyrkvärden en illuster skara dopvittnen. Prosten Henrik Forbius och prostinnan Brita Ulhegius, rådman Backman, Mickel Sax, Abraham Israelssons änka och Kristina Lithovia övervakade dopakten. Apollonia gifte sig 1736 med Per Andersson Lampinen från Turtoila och familjen bodde på Asplund där sonen Isac föddes 1739. Apollonia avled redan 1742 och Per gifte sig året därpå med Helena Mickelsdotter från Kuivakangas och de flyttade då till Torphemmanet. Faddrar vid Catarina Abrahamsdotters dop var Johan Larsson Kopukka, Israel Israelssons med hustrun Margareta Andersdotter, Mickel Hafsstrand med hustrun Anna Persdotter, Nils Abrahamsson och pigan Brita Persdotter. Catarina gifte sig 1744 med länsmannen Carl Larsson Björkman i Torneå. Äktenskapet blev barnlöst och som änka gifte sig Catarina 1763 med sin släkting handelsmannen Israel Asplund.

Abraham Axelssons äldsta dotter Brita gifte sig 1727 med Johan Henriksson Pekkala från Laivajärvi som tog över hemmanet efter svärfadern. Fram till sin död 1777 var han kyrkvärd, gästgivare och postbonde på gården. Dottern Margareta Johansdotter gifte sig 1752 med Anders Andersson Oravainen i Nedre Vojakkala. Sonen Abraham Johansson var den förste att använda

¹⁹¹ HLA, Nedertorneå och Karl-Gustavs Tingslag, Inneliggande handlingar, FI:1, fol. 55.

¹⁹² Per Persson drunknade hösten 1687 på en seglats till Reval. Han var bror till länsmannen Olof Persson Wiippo i Alkkula.

efternamnet Asplund som också blev benämningen på hemmanet. Han gifte sig 1756 med Brita Svensdotter Lenning från Övertorneå. Deras son Abraham Abrahamsson Asplund verkade som gästgivare i Haparanda. Handlanden Erik Asplund var den siste i släkten som innehade gården som 1873 såldes av sterbhuset. Efter den nye ägaren Erik Engman kom gästgivargården att sluta som ålderdomshem. Asplunds förste husbonde - Abraham Larsson - synes ha betraktats som en patriark då namnet Abraham från generation till generation gavs åt äldste sonen. Även bomärket för Asplund - uppbyggt av initialerna AL - behölls i något modifierad form trots ägarbyten vilket framgår då Johan Henriksson den 13 juni 1759 konfirmerar beslutet om ett samfällt fiske i älven.

Hemmanet Israeli

Israel och Axel Abrahamsson i Haparanda hade vid tinget 1692 *erkänts berättigade i följe av Kungl. Maj:ts Jorda plakater igenbekomma en äng vid Palåsari belägen*. Israel hade då överlåtit hemmanet på sonen Abraham som gift sig med Margareta Johansdotter. Redan 1689, då Israel och Axel Abrahamsson fortfarande levde, hade Abraham Israelsson uppförts som husbonde på hela hemmanet som dock från 1695 drevs i sambruk med kusinen Abraham Axelsson. 1695 års roteringslängd anger att Abraham Axelssons och Abraham Israelssons hemman vardera födde 5 kor, 6 småkreatur och 1 häst. Uppdelningen av stamhemmanet synes ha skett samtidigt med regleringen av skulden till Jöns Mickelssons arvingar men Axel Abrahamsson besvärade sig inför rätten efter Israels död över att han hade tvingats betalat mer än vad hans andel uppgick till. Han krävde därför i en räkning den 24 juli 1700 brorsonen Abraham på 233 daler då han uppgav sig ensam ha byggt skutan till borgmästaren. Brorsonen borde enligt Axel därför stå för $\frac{1}{3}$ av skutans värde då han nu innehade denna andel av stamhemmanet. Abraham Israelsson förklarade inför rätten att han inte kände till något om detta och att farbrodern borde ha krävt sin bror på skulden innan han för några år sedan dog om det var så att han hade en rättmätig fordran. Axel hade heller aldrig sedan skutan levererats lagligen sökt eller krävt något av brodern medan han levde. Mot denna bakgrund förklarade rätten kravet abandonerat och förlegat.

En rättstvist 1701 visar att Abraham Israelsson innehade gamla skattägor benämnda *Räfwaniemi äng* - Revoniemi äng - i Övre Vojakkala vilka han av rätten förbjöds vid laga straff att skingra från sitt hemman.¹⁹³ Tvisten mellan Abraham och Henrik Mickelsson, som genom gifte med Simon Nilssons änka var husbonde på det blivande Pettersberg, vilket övertagits av Johan Hanson Kouri på 1640-talet, antyder att Abraham Larsson innehaft gammal arvejord i Övre Vojakkala. Abraham Israelssons hustru Margareta Johansdotter, som tidigare varit trolovad med borgaren Henrik Nilsson Piipo, stämdes vid häradstinget den 30 mars 1699 av sin gamle fästman som ville få tillbaka sin fästmansgåva. Han anklagade vidare Margareta för att utan hans vilja och vetskap hade ingått äktenskap med Abraham. Margareta berättade då att det skett för 18 år sedan när Henrik själv brutit sitt givna löfte och gett en fästmansgåva till en kvinna i Kemi. Margareta hade därför skickat bud med sin svåger att hon inte längre skulle vänta på Henrik. Fyra år senare hade hon gift sig med Abraham. Rätten ansåg att Piipos pretention saknade all grund och att han hade sig själv att skylla att han inte strax hade fordrat tillbaka sina gåvor.

Abraham Israelsson synes ha avlidit i början av 1705 då han i en rättsakt den 11 juni benämns salig och hemmanet övergått till änkan. Vid häradstinget i mars 1707 beklagade hon sig över hur hennes grannar, Lars Jönsson, hustru Anna Hafsstrand och Abraham Axelsson *fuller varit med henne i noten både höst och vår men i sistlidna höst har de henne utskjutit utur noten och endast givit henne en tiondel av aveln där hon likväl haft $\frac{1}{5}$* . Hon bönföll därför om att återfå sin rätt och att kamraterna skulle förnöja henne den skada hon härav tagit. Lars Jönsson och fältväbeln Hafsstrands hustru förklarade skriftligen för rätten, *att notvarpet Röidskärlachti* [Röystikarinlahti]

¹⁹³ RA, Dombok Norrbotten, laga ting Nedertorne socken 1701-03-04.

kommer dem allenast till att bruka om hösten sedan isen lagt sig det de föregivandes deras förfäder njutit. Förliden höst hade de emellertid tagit med sig Abraham Israelssons änka i höstnoten för grannsämjans skull, med det förord att hon Lars Jönsson med Hafsstrands hustru skulle i den delen hålla halva noten, som de och gjorde, men den andra halva noten skulle de övriga tre grannarna hålla, vilka utskjutit Abraham Israelssons änka ur noten. Resolution: Rätten överlade det tvistiga målet mellan hustru Margareta Johansdotter [Israeli] kärande och Lars Jönsson [Kopukka] i Haparanda svarande, tillika med de övriga grannarna där i bygden, och som det befanns att Lars Jönsson med sina Cammarader i halva noten varit vållande att hustru Margareta blivit utstötter ur noten och kommit därigenom något att lida. Varföre dömdes Lars Jönsson pliktig att förnöja henne i skadestånd 3 daler kmt, det han bör godvilligt göra [...] härefter och allt framgent bör Lars Jönsson med Hafsstrands hustru [Förare] och Abraham Sax hålla halva noten samt taga halva aveln, och den andra halva noten med dess avel skall Axel Abrahamsson [Asplund] med änkan hustru Margareta och Johan Nilsson [Kapellansbostället] hålla och åtnjuta, var och en som de skatta och äga tunga i bygden, varefter parterna bör sig rätta och sålunda nu vara åtskiljda.

Nils Abrahamsson övertog husbondskapet efter modern Margareta Johansdotter och blev kvar i Haparanda fram till 1722 då han flyttade till Kalix där han blev husbonde i Ryssbält. Två år senare flyttade han till Ytterbyn där han övertog ett hemman. Efter moderns död den 1 oktober 1722 övertogs gården i Haparanda av sonen Israel som gått som knekt under namnet Styf. Den yngre brodern Lars Abrahamsson Rechartt, gift med Gertrud Henriksdotter Chore, var då handelsman i Torneå. Israel Abrahamsson drev sitt jordbruk framgångsrikt och utnämndes 1742 till lanthushållare med uppgift att främja jordbrukets framskridande. Han drabbas dock av andtäppa och avled året därpå vid en ålder av 53 år. Sonen Abraham Israelsson, som under soldatnamnet Styf tjänstgjort i Majorens kompani, övertog gården och utsågs 1756 som fädernesläkting till fadder för Lars Abrahamsson Rechartts barn i Torneå. Abraham Israelssons hustru Margareta var dotter till Carl Carlsson och Margareta Henriksdotter Strand i Ruskola. Abraham Israelsson som var född 1722 avled 1775. Israeli övergick då till mågen Johan Eliesson Huhtasaari från Vuono som gift sig med Anna Greta Abrahamsdotter. Anna Greta avled 1785 och två år senare gifte sig Johan Eliesson med Caisa Nilsson från Övertorneå. Svärmodern Margareta Carlsdotter levde kvar på gården till sin död år 1800. I den nya familjen på Israeli fostrades en stor barnaskara bland andra Johan född 1792 som är stamfar för släkten Holmström.

No. 5 Romila eller Kaplansbostället

Romila, eller Kaplansbostället som det senare benämndes, ingick troligen tillsammans med Asplund och Israeli i det hemman som fram till slutet av 1590-talet innehades av klockaren Eskil Nilsson innan Henrik Sigfridsson 1595 upptogs under *Hapaniemi* och 1597 följdes av klockaren Olof Jönsson. Husbönderna fram till att gården blev kaplansboställe torde ha varit följande:

1595	Henrik Sigfridsson	1631-1646	Simon Jönsson
1597-1609	Olof Jönsson	1647-1663	Per Larsson
1609-1616	Jöns Olsson Romi	1663-1681	Per Larssons änka
1617-1619	Nils Olsson/Hustru Margeta	1681-1683	Johan Persson
1619-1626	Hustru Margeta Romiskan	1683-1692	Hustru Brita
1626-1631	Jöns Jönsson	1692-1723	Johan Nilsson

Olof Jönsson i Haapaniemiranta

Eskil Nilsson upptas i tiondelängden för det blivande Haparanda ännu 1597 då hans korntionde halverats till 3 ½ skäl. Klockaren Olof Jönsson upptas samtidigt i anslutning till honom dock utan erläggande av tionde vilket antyder att gården ursprungligen kan ha ingått i Eskil Nilssons hemman men efter hans avgång tillfallit den nye klockaren i sockenkyrkan. Från 1600 redovisar Olof Jönsson ett hemman som skattade ½ mantal. Hjälpkattelängden samma år anger att hans boskapsbestånd utgjordes av 1 häst, 6 kor och 4 får. 1601 års mantalslängd upptar honom i *Hapaniemi randha* där han skattade ½ mantal och sådde 1 tunna korn. Bågalängden 1602 tar upp två vuxna manspersoner på gården som nödåret 1603 inte lämnade något korntionde och ett år senare efter delning hade fått skatten sänkt till ¼ mantal. Jordeboken 1607 visar att Olof Jönsson skattade för 2 spann i utsäde och 4 lass hö. Han hade två år senare försvunnit ur tiondelängden och 1613-års silverskattelängd anger att han är fattig och bara äger en ko. Troligen var knekten Olof Olofsson från Pottan, som dog i Mitau under fälttåget i Livland 1621, en son i gården.

Jöns Olsson på Romila

Jöns Olsson hade 1609 övertagit hemmanet som då synes benämnas Romila. Tiondelängden för *Pothan* förde då samman Jöns Olsson Romi och Nils Olsson vilket antyder att de bodde på samma hemman och troligtvis var bröder. Släktnamnet antyder att de var befryndade med Olof Persson Ruomi i Vitsaniemi som i mitten av 1500-talet uppbar skatten från Kvänangen i Finnmarken med Måns i Juoksengi och Olof Andersson i Vitsaniemi. Saköreslängden från sommaringet 1612 anger att *Jöns Olsson Råmi i Suensaare haver med svärd stukit Clemett Kopparslagare fullsår i sidan. Blev därför saker 20 mark, utgavs 16 mark.* Clemet Matsson Kopparslagare från Luleå som från 1613 upptogs med en dräng under Suensaari - möjligen i Kiviranta där han fanns 1613 - uppges 1617 ha flyttat till Björkön där han övertog Mårten Enevaldssons hemman då dennes son Johan Mårtensson flyttade till Wiiki i Vuono. Trots detta upptogs Clemet i boskapslängden 1623 under *Hapaniemi* varefter han slog sig ner i Torneå där han ännu 1642 var borgare och redovisades med hustru och en legopiga.

Jöns Romi gav ½ skäl och 1 kanna i tionde 1615 trots att jordeboken året därpå fortfarande upptar Olof Jönsson som husbonde på hemmanet. Älvsborgs lösen upptar Jöns Olsson Romi under Suensaari fram till 1616 då han efterträds av änkan Margeta. Nils Olsson som tjänat som knekt från 1613 var 1617 åter i Haparanda där han sades ha sönderdelat hemmanet med änkan Margeta. Nils som vara utfattig och bara hade en ko försvann ur längden året därpå.

Klockare Jönses hustru - Jöns Olsson Romis hustru - som 1619 fick betala 6 mark i böter för slagsmål var troligen identisk med den Hustru Margeta som enligt boskapslängden 1620 ägde 4 kor och året därpå redovisade 5 kor, 1 stut, 1 får och 1 lamm. Hemmanet var då på $\frac{1}{3}$ mantal och av avkortningslängden 1620 framgår att Jöns Olsson i Suensaari genom orådseld mist sin gård och sina ägodelar. Möjligen hade han till följd av detta omkommit då änkan Margeta, även benämnd Romiskan, hade tagit över hemmanet 1616 och redovisade det till 1626 då Jöns Jönsson tog över. Utsädet på den lilla gården var då 1 tunna och där fanns 1 fåle, 2 kor, 2 får och 1 gris. Året därpå blev Jöns knekt i den 14:e rotan varför Hustru Margeta åter blev husbonde. Boskapslängden 1630 visar att boskapsbeståndet utgjordes av 1 häst, 1 fåle, 2 kor, 2 får och 1 svin samt att Jöns Jönsson återvänt och att Henrik Henriksson då intagit knektrollen.

Simon Jönsson, som synes ha varit Jöns Olssons son, blev 1633 husbonde på Romila. Enligt boskapslängden 1635 var gården åter på $\frac{1}{4}$ mantal, men två år senare var mantalet $\frac{1}{3}$ och roteringslängden 1640 anger att Simon själv gick som knekt för hemmanet. Under hans bortavaro försökte kaplanen Johannes Kempe ta över gårdens laxfiske och anklagades därför för våldsverkan vid tinget i mars 1642. Enligt befallningsmannen hade kaplanen gjort intrång i sin grannes laxpata och trängt ut honom därifrån vilket lett till att Simon kommit i rest till kronan. Tingsprotokollet anger att patan hade tilldömts Simon Jönsson under Salig Canutus tid men beslutet att den skulle delas mellan kaplanen och Simon hade Herr Johan sedan inte *efterkommit utan alldeles utträkt Simon därifrån ehuru väl befallningsmannen i förlidna år hade varnat Herr Johan att han skulle tillika låta Simon bruka med sig*. Rättens kunde inte förstå annat än att: *herr Johan utan laga dom haver tillvällat sig Simon Jönssons del i patan, varför kan han icke frias från det 28 Cap. i Kung. Balk. till sina 40 mark till treskifte och vedergälla målsäganden [...] igen och sedan befallningsmannens förbudsbrev haver Johan sack efter det 39 Cap. i Tingsb. 3 mark, dock blev beslutat och beviljat det herr Johan skulle giva Simon i skadestånd som han haver lidit i patan två tunnor råg eller dess värde*. Då ägarförhållandena avdömts på Canutus tid antyder detta att patan uppförts under något av de två första årtiondena på 1600-talet.

Simon Jönsson som var 22 år vid roteringen 1638 hade skrivits ut som knekt 1640 men eftersom han höll sig undan uttogs Jöns Persson i Björköen till ersättare med förbehållet, *skall vara knecht så frampt Simon Jönsson i Happaranda icke kommer tillstädz*. Vid mönstringen 1641 noterades fortfarande Jöns Persson som knekt tills Simon kommer åter med tillägget *som schättet står opå*. Skrivningen angav att Simon Jönsson detta år svarade för knektskottet och året därpå hade han också tagit på sig uppgiften och utgick för sitt eget hemman.¹⁹⁴ Efter vårfloden 1641, då Haparanda drabbades hårt, uppges Simon vara en utfattig knekt som förskonats för boskapspengar för 1 ko och 2 får. Hemmanets skatt nedsattes 1642 till $\frac{1}{6}$ mantal och i längden noteras *Simon Jönsson knecht borttrymt intet utsatt*. Fattiglängden för Haparanda den 4 december 1643 anger $\frac{1}{3}$ *Simon Jönsson knecht, bortdragen, medh hustru och barn, och sambtliche af Barnen ähre här hoos Modren vthi stoor fattigdom*.

Simon Jönssons hemman som var öde 1643 förskonades 1644 från rotering på grund av innehavarens fattigdom. Restlängden den 8 juli 1646 anger att Simon Jönsson avdragit från hemmanet med sin hustru och att 3 barn nu lever hos modern. Simon, som 1647 blivit korpral i Per Arvidsson Gyllenankars kompani, anklagades samma år för enkelt hor med Malin Fransdotter i Vuono och dömdes till 120 daler i böter. Han hade vid sin död i slutet av 1655 avancerat till förare i kapten Rosenklingas kompani. Hustrun Malin Andersdotter i Björköen kvitterade då med sitt bomärke den 28 februari 1656 mottagande av sin salig mans deputat och hemmansränta. Hustrun Malin synes ha varit dotter till Anders Nilsson på Hellälähemmanet.

¹⁹⁴ Äliggandet att uppsätta en knekt cirkulerade mellan bönderna i rotan. Då skottet kom igen på en gård svarade denne bonde för att en knekt lejdes och om han ej hade råd att betala knektlegan fick han själv åta sig uppgiften. Rotelängden 1637 exemplifierar detta då Lucas Jacobsson i Kaakamo uppmanas att leja för sig en karl, då skottet fallit på gården, eller ta hem sin son som tjänar i Torneå stad.

Peder Larsson övertar Romila

Peder Larsson gick enligt rotelängden 1643 som knekt för sin far Lars Nilsson i Haparanda. 1647 hade han med hustru tagit över Romila där han 1663 efterträtts av änkan som var dotter till Simon Jönsson. Sonen Olof som återfinns som knekt hösten 1660 i kapten Gabriel Rosenskölds kompani tjänstgjorde för kapten Nils Duvall 1666. Han var förlagd i Skåne 1667 där han de två första åren upptogs i Kalix kompani i Malmö, sedan i Christianstad och slutligen i Helsingborg där han stupade 1672. Förmedlingslängden 1667, som upptar gårdar vilka haft missväxt eller mist sina djur, anger att *Per Lars* änka är utfattig. Mantalslängden 1675 visar, att hon bodde på hemmanet med son, dotter, måg och en inhysesperson.

Sonen Johan Persson utgick 1675 som *3:die mannaknekt*. Inom indelningsverkets ram kunde i krigstider nya regementen sättas upp genom att ett bestämt antal rotar förenade sig om att ställa upp med en ny knekt varvid tremännings- eller femmänningsregementen bildades beroende på om 3 eller 5 rotar stått för de nya knektarna. Under krigsåren kom hemmanet i ödesmål då Johan Persson var i Jämtland. Längden *oppå öde och obesittne hemman af Neder Torneå socken pro 1678* undertecknad den 23 juli 1678 anger att Johan Perssons hemman är öde, *åboenden utgick knecht 1675 och ingen brukar något der af, ångiarna söndersweda i förlidit åhr af isgången och watuflodh*. 1679 redovisas hemmanet av *hustru Brita soldat* och efter ödeperioden återupptas gården av Johan Persson som den 6 juni 1680 uppges komma från Björköen.

Johan Persson utökar ägor

Romila, som efter ödeperioden var kronohemman, skattade 1681 för ¼ mantal men arealen i Haparanda uppgick bara till 6 skälsland och 3 kappland åker samt 22 skattlass äng. Till hemmanet hörde emellertid också ett litet markområde om 5 skälsland och 3 ⅙ kappland samt 2 skattlass äng på Björköns östra sida mitt för Leppikari angränsande till Johan Jacobssons hemman. Enligt Kiöping tillhörde den marken Hellälähemmanet. Möjligen var det en arvedel ur Anders Nilssons hemman som tillfallit Malin Andersdotter innan gården konfiskerats av bruket.

Johan Persson drev i början av 1680-talet ett antal processer för att återvinna ägor som morbröderna sålt eller pantsatt under nödåren då han var omyndig. Han bevakade härigenom inte något annat än sin lagliga rätt ty inget av fäderne- eller mödernejorden fick säljas eller bortskänkas utan alla arvingars samtycke. Vid tinget 1681 besvärade han sig mot Erik Hansson i Sellön om en äng om 3 skattlass i Vuono, *Kusaarinpärä benämnd*, som Johans morbror Simon Simonson ärvt från hemmanet och sålt till Erik Hansson för 20 år sedan. Då Johan fordrade att få ängen åter remitterade nämnden ärendet till en inbördes rannsakan och likvidation parterna emellan. Samtidigt tillsades tolvmännen att informera sig om ängens situation och bedöma hur mycket hö som kunde skördas. Om inte parterna skulle komma till förlikning skulle ärendet remitteras till rätten. Därför skulle årets hö *blifwa orördt och in Sequestro stående*.

1681 drogs en tvist upp vid tinget mellan Johan Persson och Jöns Jönsson Heiskala i Vuono angående ett laxfiskeställe benämnt *Allmsteni* vilket Johans morbror för 30 år sedan pantsatt. Efter överläggningar blev rättens dom att *emedan såsom Jöns beviste sig ha köpt fisket och jämväl under varande possessionstiden betalt den vanliga taxan därav, ståendes till Gud och lyckom antingen han då kunnat få mer eller mindre afwel förutan sin där jämte nedlagda bekåstnad på arbete näit och mera slikt, alltså kan Johan Persson inte förvägras fisket under sin gamla bohlostad igenbekomma, allenast han erlägger Jöns de 14 daler kmt eller i dess ställe 1 tunna råg och 1 lispund kött, som han därför givit haver, då Jöns bör honom afträda fisket men inte förr*. Om Johan Persson inlöste laxfisket förtäljer inte akterna. Detta laxfiske redovisades

emellertid inte i laxskattelängderna i slutet av 1600-talet varför man kan förmoda att det övergivits då Vuonoviken uppgrundats.

Johan Persson rymmer till Reval

Johan Persson, som tjänstgjort som tremänningsknekt i Jämtland, kontrakterade vid hemkomsten 1683 Olof Olofsson Asp som knekt för hemmanet. Olof gillades emellertid inte vid mönstringen av löjtnant Christoffer Bruun och då Johan såg sig tvingad att själv åter bli knekt rymde han till Reval tillsammans med Lars Carlsson från Haapakylä och Jöns Samuelsson från Helsingbyn. Vid häradstinget i juli 1685 framkom att Johan Persson i sällskap med några andra Tornedalingar återvänt från Reval i en liten farkost men upptäckts i Vasa skärgård. Profossen Henrik Larsson från Kukkola och Lars Carlsson från Haapakylä blev då fasttagna medan de andra hann rymma sin kos. En skrivelse utgick då till guvernören i Reval att de förrymda knektarna, samt några missgärningsmän som var i deras följe, omedelbart skulle gripas. I sällskapet ingick bland andra Henrik Jönsson och Tomas Svensson från Kukkola och Abraham Larsson Rousu från Karungi. Det skulle dock dröja många år innan Johan Persson återvände till Haparanda.

Hustru Brita med son och en inhysesperson upptas i mantalslängden 1685 på Romila. Vid häradstinget i mars samma år tilldelade Jacob Johansson, som var ny husbonden på Ponkalahemmanet, Johan Perssons hustru 40 daler för att återfå jord hon brukade under Hellälähemmanet. Brita Nilsdotters son Johan Nilsson redovisar hemmanet i Haparanda från 1692 då styvfadern återvänder halt och sjuklig och ställs inför rätta. Johan berättade då att han hela tiden sedan ankomsten till Vasa 1685 befunnit sig på den Österbottniska sidan. Han anhöll i ödmjukhet att slippa straff för sitt obetänksamma förfarande vilket landshövdingen biföll men för att *ge androm ett varnande exempel* skulle han sättas ett dygn i fängelse. Johan uppgav vid utfrågningen inför rätten att det som fick honom att rymma var att kapten *Bruunskiöld* - Bruun hade nu adlats - inte gillat Johans val av Olof Olofsson som knekt trots att kaptenen *strax därefter, eller i samma dagar, accepterat att Olof Olofsson Asp tagit på nytt lega av en annan bonde* nämligen Lars Jönsson Kopukka. Landshövdingen krävde därför att kaptenen förklarade sig samt att Olof Olofsson återbetalade till Johan Persson det han av hustrun hade uppburit i lega.

Johan Nilsson blir husbonde

Vid häradstinget i Nedertorneå socken 1690 krävde hustru Brita Nilsdotter i Haparanda att återfå ängen *Pållakan niitu* som på 1650-talet sålts till borgaren Jöns Kurcki i Torneå. Bevekelsegrunderna i rättsprotokollet antyder att vare sig skrivaren eller rätten varit helt klara över ängens historia som uppges vara som följer: *Alldenstund nu för rätten blev intygat och bevisat att Påwalkan Nittu om 2 lass hö, är lydande under det hemmanet Brita Nilsdotter i Haparanda åbor, eller under hemmanets bysägor i förstone uppröjt av hennes framlidne mans syskonbarn, en gammal soldat, Nils Pålack, men han sedermera försålt till salig borgaren Jöns Kurcki för 25 daler varandes nu mera 30 år framlidne, dessförmedelst ängen ufus fructus nog samt betalt samma penningar, med 60 lass hö à 10 daler lasset, som gör 150 daler kopparmynt där dock kapitalet och intresset ej stiger högre än 70 daler, omskönt interesse därpå beräknas skulle, varför erkändes Jöns Kurckis änka, hustru Karin Persdotter i staden, pliktig avträda ängen utan lösen till Brita Nilsdotters hemman igen.*

Texten anger att *Pållakan niitu* uppröjts av Brita Nilsdotters framlidne mans syskonbarn (brorson) vilket synes vara en felskrivning.¹⁹⁵ Med Britas framlidne man torde avses hennes första man knekten Nils Nilsson Warg från Björkönen som 1676 deltog i den Jämtländska fejden

¹⁹⁵ Möjligen kan detta tas till stöd för att Nils Pålack gift in sig i Kourisläkten.

och därefter försvann ur rullorna. Britas son från hennes första äktenskap, Johan Nilsson Warg som var född 1675, är från 1692 innehavare av Romila. 1695 lejde han knekten Olof Olofsson Asp för roten nummer 16 där han tillsammans med Johan Larsson Kopukka och Abraham Axelsson på Asplund var rotehållare. Rullan detta år anger: *Olof Asp bliver vid roten som för sig bygd huus och Olof Hofslagare transporteras till rote 64.*

Roteringslängden 1695 ange att Johan Nilssons kronohemman föder 5 kor, 3 smådjur och 1 häst. Vid hösttinget 1696 medgav Johan Nilsson att han var skyldig borgaren Hans Clemetsson 164 daler 22 öre kopparmynt. Vidare gav han Clemetsson all rätt och preferenser till sin egendom om han inte skulle betala skulden. Uppenbarligen hade han svårt att fullgöra sina skyldigheter då Romila om $\frac{1}{8}$ mantal 1697 uppges vara öde - även om Johan Nilsson med hustru upptas i mantalslängden - och året därpå anslogs hemmanet till kaplansbordet och Erik Brunnus som samma år tilldelades Kråklund. Johan Persson Asp - Brita Nilsdotters make och Johan Nilssons styvfar - konfirmerar i en skrivelse 1697 att han i brist på pengar pantsatt och av sagt sig brukandet av hemmanet.¹⁹⁶ Texten lyder sålunda:

Efter riktigt räkningsslut har jag undertecknad blivit skyldig Vällärde Sal. Herman Kiempes efterlåtna änka dygdesamma Matrona Margareta Grape 124 daler kopparmynt, vilken gäld jag till kronans utlagor och hemmanets tarver tagit. Ty föröbliger jag all min egendom i löst som befintligt är, dygdesamma Matronan i avbetalning, så och avsäger mig härmed hemmanets bebrukande för medellöshets skull. 22 mars 1697. Själv vittnat med bomärke. Johan Persson Asp bonde i Haparanda och son. Så i sanning är attestera: Samuel Kempe, Mickel Holm.

Domboksnoteringar samma år anger att Johan Nilsson anklagade grannen Abraham Clemetsson Sax för att förliden höst ha avhänt honom en ko. Abraham nekade dock till förseelsen som hans brorson berättat om för Johan Nilsson som sedan han hört ryktet gått till grannen Lars Jönsson Kopukka. Där hade han sagt att Abraham bekänt att han stulit kon och gett honom en tunna strömning i förlikning. När Abraham två veckor senare kom till Johan Nilsson skickade denne sin fru att hämta Lars Jönsson för att höra på deras tal. Lars hörde då hur Johan fordrade ännu mer för kon som var stulen. Abraham lovade honom då en häst vilket Lars Jönsson avstyrde då hemmanet Sax redan var pantsatt till borgaren Johan Staffanson. Abraham erbjöd sig då att betala 12 daler kopparmynt varefter de skildes.

Vid nästa akt i rättegången framträdde kyrkoväktaren Lars Jönsson Kåppare och anklagade Abraham Clemetsson och brodern Axel Clemetsson Hielte för att de avhänt honom en kviga som brorsonen också berättat om. I denna sak meddelade fjärdingsmannen Gustaf Jöransson från Raumo att han varit hos Lars Kåppare när soldaten Axel Hielte kommit dit. Då hade Lars Kåppare frågat om inte han ville förnöja honom för hans kviga. Axel hade då frågat vad han begärde. Kåppare svarade då 13 daler. Soldaten tyckte det var för mycket och bjöd först 12 och sedan 12 $\frac{1}{2}$ daler. Men eftersom Kåppare inte ville acceptera ett lägre bud så utfäste sig soldaten med handsträckning att ge honom 13 daler.

Inför rätten nekade bröderna till att vare sig ha stulit någon ko eller kviga och hävdade att de till alla delar var oskyldiga och beklagade att de kommit i uppenbart vanrykte efter Johan Nilssons berättelse. Efter rättens överläggning blev Abraham och Axel ombedda att den 11 mars 1698 ge sin ed och de förmanades att väl betänka akta sig att göra falsk ed mot sitt samvete: *Varmed de frimodigt framstego och samma Ed med Hand å Book presterade, att varken de hava dessa kreatur stulit eller det ringaste därav njutit, inte heller veta någon annan det hava gjort. Hvarföre blevo förbemälda bröder Abraham och Axel Clemetsson ifrån samma beskyllning och tillika alldeles fria erkända.* Mycket tyder på att bröderna Sax hade ett mycket rymligt samvete.

¹⁹⁶ HLA, Dombok 1672-1725, AI:a:1a, fol. 80.

Jordeboken 1699 upptar Johan Nilsson som husbonde på hemmanet som i restlängden den 10 januari 1700 anges ha anslagits till kaplanen men att vidare order ännu måste skaffas på friheten. Året därpå stadfästes hemmanet som kaplansboställe med Johan Nilsson som arrendator. Johan Nilsson med hustru och syster upptas i jordeboken 1711 på hemmanet i Haparanda och uppförs som husbonde fram till 1721 då *Johan Nilssons son* uppges bruka hemmanet. Anders Johansson, som troligen var sonen, står 1724 som husbonde men tre år senare hade hemmanet definitivt övergått till komminister Henrik Tornberg och blivit kaplansboställe. Troligen kom Nils Johansson Asp, som 1711 antogs i 16:e roten i Majorens kompani från Romila. Han befordrades till korpral 1718, men när han 1726 som förare endast fick rustmästarlön, när fältväbeln Gustav Bucht uppbar förarlönen, benämndes han Elfman. Krigskassan var fortsatt skral 1732 vilket innebar att *Nils Elf, tillförne kallad Asp*, fick återgå till gemen för att Torne kompanis lönedel skulle räcka för rustmästaren Christian Hulkov, som i februari hemkommit från fångenskap. När Nils Johanssons dotter Anna föddes i Kiviranta 1728 använde Nils i likhet med brodern Anders i Torneå efternamnet Hafström.

Johan Nilsson Warg köpte den 30 augusti 1722 av Lars Persson för 256 daler kopparmynt det blivande skattehemmanet Susi på Seskarö om $\frac{3}{8}$ mantal. Av dödboken framgår att Johan Nilsson Warg, som var född 1675, dog 1742. Hans hustru Ella Johansdotter född 1672 dog 1751. Hemmanet på Seskarön togs över av sonen Johan Johansson Warg.

No. 6 Kopukka

Då Erik Eriksson Druki flyttade till Näätsaari synes Lars Nilsson Kouri ha uppfört den gård som senare kom att benämnas Kopukka och där följande ägare redovisats:

Lars Nilsson Kouri	1624-1648	Johan Johansson Kopukka	1756-1765
Jöns Nilsson Kouri	1648-1678	Carl Nilsson Kopukka	1765-1768
Lars Jönsson Kouri	1678-1692	Anna Catharina Plantin	1768-1789
Johan Larsson Kopukka	1692-1752	Olof Ekman	från 1789 ½ mtl
Nils Johansson Kopukka	1752-1756		

Lars Nilsson Kouri

Lars Nilsson Kouri som enligt roteringslängden var född omkring 1602 synes ha varit den dräng som i utskrivningslängden 1621 upptogs hos Erik Eriksson Drucken och som 1623 uppgavs vara son på hemmanet. Namnsammanhagen antyder att Lars Nilsson var son till Nils Larsson Kouri. Uppdelningen av Lars Hanssons Kouris sterbhus synes ha genomförts först efter Henrik Larsson Kouris död och legaliserats först 1624 då möjlighet funnits att uppbuda jorden på tre ting. Lars Nilsson hade då övertagit faderns andel i hemmanet och hade enligt boskapslängden detta år även övertagit huvuddelen av det boskapsbestånd Erik Eriksson tidigare redovisat. Samma år drabbades dock hemmanet av vådeld vilket föranledde tolvmännen att hos Kungl. Maj:t vädja om skattefrihet för Lars Nilsson vilket de i sitt brev motiverade som följer:

Vittnar, och sannfärdeligen betyga, tolvmän samt menige allmoge uti Tornö socken, att år 1624 den 2 augusti blev :/ det Gud bätter :/ genom vådeld, förbränt Lasse Nilssons gård i Suensaari, och icke allena gården, utan och mestadelen av hans bohagsting, och efter förbenämnde Lasse Nilsson nu sådan stor skada lidit haver, där vi fattiga män till K. Mt samt de välborne Herrar Riks och Cammarråd underdåneligen och ödmjukelig och tjänstvilligen bönfallandes, att förbenämnde Lasse Nilsson Kuur såsom sedvanligt vara pläga med utlagorna för hans fattigdoms skull förskont blive. Lön av gudi att detta förskrivne så sannfärdeligen tilldragit haver till yttermera visso, hava vi detta med vårt sockensignet förseglat. Datum Tornö den 5 januari Anno 1625.

På Lars Nilssons hemmansdel fanns 1626 bara 1 sto, 1 föl, 3 kor, 1 kalv, 3 får, 1 lamm och 1 svin till följd av vådelden som ödelagt gården. Enligt rotelängden 1637 hade Lars Nilsson städslat Per Henriksson från Vuono för sitt hemman men 1643 uttogs sonen Peder Larsson för sin fader men han tycks aldrig ha blivit knekt då han vid roteringen året därpå Peder Larsson upptas i anslutning till Lars Nilsson med tillägget *Sr Peder Pederssons* dräng vilket antyder att han arbetade i Torneå.

Tiondet för Kopukka låg kring 2 skäl fram till 1644 då en kraftig minskning inträffade.¹⁹⁷ Under de svåra åren i Haparanda i början av 1640-talet hade Lars Nilssons hemman skattat $\frac{1}{3}$ mantal fram till 1645 då han, i likhet med sina grannar Jöns Isacsson och Simon Jönsson, uppges vara husarm. Den 2 november 1645 uppges Lars vara utfattig, ha sex små barn och vara mycket skyldig varför hemmanet förmedlas till $\frac{1}{6}$ mantal. En delförklaring anges i restlängden den 18 juli 1646: *Lars Nilsson två gånger bränt sin gård och mist sin boskap haver tre kor; rest 40 daler kopparmynt 16 öre.* Året därpå skrivs i rullan att *Lars Nilsson i Hapakylä håller sig undan, densamma skall skaffas igen.* Det antyder att Lars Nilsson i brist på legoknekt själv uttagits för hemmanet. Till följd av fattigdom tvingades han lämna gården i Haparanda. Han benämns Lars *Kåuri* när han 1649 flyttade till Kiärsbäck och övertog Nils Pålacks gård i anslutning till Innala.

¹⁹⁷ Tiondet för Kopukka är 3 sk år 1631 och 2 sk $2\frac{2}{3}$ k år 1636. Inget tionde utges i Haparanda 1642 och enbart Abraham Larsson erlägger tionde 1643. År 1644 redovisar Jöns Isacsson $\frac{1}{2}$ sk, Lars Nilsson $\frac{1}{2}$ sk, Simon Jönsson 0, Abraham Larsson 2 sk, Hans Abrahamsson 3 sk, Junkula Nils 1 sk, Hustru Margeta $\frac{1}{2}$ sk.

Lars Nilsson kärade den 18 augusti 1658 på rådstugan i Torneå mot stockholmsborgaren Christoffer Persson till följd av ett bråk som inträffade på stadskällaren när Lars skulle betala sina utlagor.¹⁹⁸ De hade då fattats några rundstycken och pengarna räknades därför än en gång samtidigt som Lars blev bjuden på öl av Simon Nopp. Christoffer hade då sagt till Lars att han inte hade något i deras sällskap att göra och bett honom ge sig iväg. Lars hade då sagt: *unnar du mig inte dricka? Du har stått en gång förut på stranden och du skall väl stå där en gång till.* Christoffer hade då slagit Lars så blodet rann ur mun och näsa. Rätten frågade Lars vad han egentligen sagt och menat. Lars, som var färjkarl i Nikkala, bekände att han sagt att när de kom till färjestranden skulle de väl få stå där eller betala för sig. Lars vittnen Jöns Christoffersson, Clemet Larsson och Johan Nilsson styrkte att slagen gett Lars blodsår och svullna ögon. Christoffer dömdes därför enligt 9:e kapitlet i sårsmålshalken till 5 gånger 12 mark i böter.

Mantalslängden 1678 visar att Lars Nilsson avlidit och efterlämnat änkan Anna Jönsdotter med två döttrar och en son. Sonen Nils Larsson Core gift med Margareta Henriksdotter stod från 1687 för hemmanet. Han efterträdde fadern som färjkarl och avled den 15 oktober 1737 vid 85 års ålder. Sonen Johan Nilsson Core var då gift med Margareta Johansdotter Innala. Då han som nämndeman den 20 mars 1778 konfirmerade bouppteckningen efter Karin Johansdotter i Kiärsbäck tecknade han samma bomärke som Lars Hansson Kouri använt på 1500-talet.

Jöns Nilsson Kouri

Jöns Nilson Coure, som upptas i kvarntullslängden i Kiärsbäck 1645, saknas dock i röklängden vilket förklaras av Johannes Torneus som anger att 4 postbönder i socknen skattebefriats 1645 varför de inte uppförts i längden. I en skrivelse av uppbördsmannen Nils Rääf den 4 april 1648 framgår att Jöns Nilsson *Koure* i Kiärsbäck var postbonde i likhet med Henrik Kouri i Övre Vojakkala, Lasse Henriksson i Säivis och Anders Staffansson i Raumo.¹⁹⁹ Den av dem kvitterade lönen uppgick till 1 daler och 4 öre silvermynt. Jöns Nilsson Kouris föregångare som postbonde var Hustru Malin.²⁰⁰ Trots att Jöns Nilsson upptas i Kiärsbäck står han i jordebokskartan 1647 som innehavare av Kopukka medan Lars Nilsson, som stod för gården i rotelängderna 1647, 1648 och 1650, redovisade tiondet som uppgick till 5 skäl. Lars Nilsson stod också för det enda skäl som utgavs för Nils Pålacks gård i Kiärsbäck 1650. Längden över fattiga och oförmögna i Nedertorneå socken 1647 anger för Haparanda: *Jöns Nielson Core, Nyss kommen fattig.*

Förhållandet mellan Jöns Nilsson och grannen Clemet Jönsson tycks inte ha varit det bästa vilket ledde till att Jöns Nilsson fortsatte släkten Kouris vana att dras in i handgemäng. Vid tinget den 23 februari 1674 sakfälldes Jöns Nilsson för stämningförsittande att *svara Isac och Clemet Jönssöner i Haparanda om begånget slagsmål opå nästlidna söndag* och skulle stämmas till nästa ting. Bötesbeloppet var 3 mark. Jöns Nilsson Kouri upptogs sista gången i mantalslängden 1675 med hustru, son och sonhustru men ännu i 1678 års laxtaxelängd anges att Jöns Nilsson och Henrik Mickelsson i Mattila bedrev laxfiske på *Kattaiakari*, det vill säga Kataja. Fisketillgången där synes ha varit god då laxtaxan uppgick till 11 lispund.

Lars Jönsson Kopukkas efterkommande

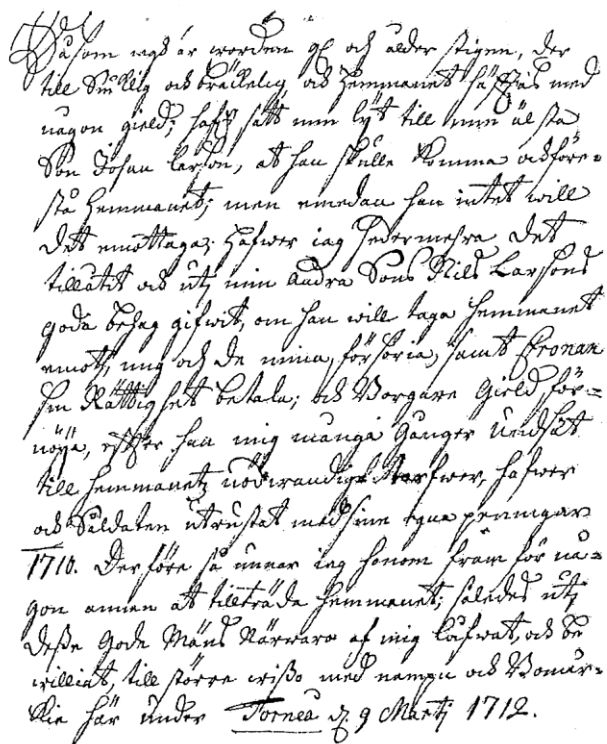
Mantalslängden 1678 visar att Lars Jönsson *Coore* tagit över hemmanet. Han var gift med Malin Andersdotter och familjen hade enligt mantalslängden 1683 utökats med en dotter och 1685 med en son. 1690 års längd över allmogens kontribution för tjänstefolk upptar 2 söner, 1 dotter och 1

¹⁹⁸ RA, Renoverad Dombok Gävleborg 8, 1657-59, fol. 129.

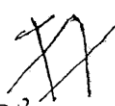
¹⁹⁹ RA, Länsräkenskaper Västerbottens län, Landsbok Verikationer, 1650, fol. 453.

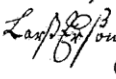
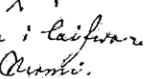
²⁰⁰ Postbönder 1643-44. Lars Henriksson Säivis, Hustru Malin Kiärsbäck, Anders Staffansson Raumo, Jöns Olofsson Seskarö samt Hindrik Couri som var fjärdingsman och gästgivare. 1647-48 har Jöns Couri Kiärsbäck efterträtt Hustru Malin.

syster. Sonen Johan med hustru och syskon redovisade gården från 1692 men i roteringslängden 1695 är det åter Lars Jönsson som står som husbonde för hemmanet som uppges föda 10 kor, 16 små kreatur och 2 hästar. Mantalslängden samma år upptar åter Johan som husbonde på gården om $17/32$ mantal där han och hustrun uppges ha en soldathustru och ett syskon som inneboende. Johan Larsson *Kopoca* uppges i samband med en tvist som behandlas vid tinget den 28-29 juli 1709 bruka hälften av $1/2$ not ute vid *Röytzenkari* eller *Rötzelholmen* [Röyttä], såväl på havssidan som i viken innanför, ihop med Mickel Hafsstrand och Abraham Clemetsson, vilka satt på en del av det ursprungliga stamhemmanet, medan den andra halvparten brukades av övriga Haparandabönder på olika dagar. Detta fiske hade ursprungligen tillhört *Hellälä Hindrik* men hade övertagits av bruksfaktorn Arfman 1668. Då Arfman inte kunde uppehålla hela noten hade han tagit med *Lars Kopoka* [Lars Jönsson Kouri] i den andra halvan.

 På som dag är utkommen af mig ädler Pijem, Jön
 helle som lät och bralaley vid Jammaant på gård med
 någon guld; jag fått mig lytt hille herra al på
 den Jofue Larsson, at jag skulle Jamma ant och
 på Jammaant; men nämnan jag intet ville
 Jatt misttagas; jag var jag Jotompra Jatt
 hilleant vid utt, min ädler Jofue Larsson
 gode brygg gifvit, om jag ville laga Jammaant
 misttag, mig vid Ja minia, for Jofue, Jant Jofue
 Jofue hilleant på halle; vid Jofue gode Jofue
 mig, Jofue jag mig minia Jofue hilleant
 hille Jammaant vid Jofue Jofue Jofue
 vid Jofue hilleant mig Jofue Jofue
 1710. Jag Jofue på minia ing Jofue fram Jofue
 gon minia at hilleant Jammaant; Jofue utt
 Jofue gode Jofue Jofue af mig Jofue, vid Jofue
 hilleant, hille Jofue utt mig mig vid Jofue
 hille Jofue Jofue Jofue 1712.

Lars Jönsson i Jofue
 raudo.

 Valunda utt mig Jofue
 hilleant Akteferar.

 Olaf Larsson i Jofue. Lars Jönsson i Jofue
 Jofue.

Figur 42. Lars Jönssons donation av Kopukka till sonen Nils Larsson Core 1712.

Kopukka kommer på obestånd

I likhet med övriga hemman i Haparanda kom Kopukka i borgarnas klor. Gården drevs i början av 1700-talet av Johan Larsson då brodern Nils flyttat till Torneå och systemen Anna gift sig med Henrik Parviainen i Nikkala. Anna avled dock i barnsäng 1707 varefter systemen Carin gifte sig

med änkingen. Skulder till borgaren Henrik Ersson ledde till att ägandet av gården avhandlades på häradstinget 1712 där Lars Jönsson inlämnade en skrift – figur 42 – i vilken han motiverade sin donation av hemmanet till sonen Nils.²⁰¹ Nils Larsson Core inlämnade samtidigt en skrift med följande innehåll:

Inför den lovlige häradsrätten nödtvingas jag ödmjukeligen föredraga, huru såsom min faders hemman Lars Jönsson i Haparanda häftas för någon gäld till framlidne borgaren Henrik Ersson här i staden. Viljandes nu änkan träda till hemmanet, det dock jag henne tillbjudit 40 daler om året betala på hennes gäld, men vill det intet emottaga, och min fader är nu ålderstigen därtill sjuklig, att han ingalunda hädanefter [icke] kan stå och uppehålla hemmanet, utan vill och ser gärna att jag tager det emot, för än någon främmande får det om händer, och för den skull bönfaller jag ödmjukt för den lovlige häradsrätten, att jag som sonen är till hemmanet måtte få det att besitta tillika med min fader, och såsom tiden tillstundar, att hemmanet skall förses med patuverket och annat vad till laxbruk behöves, ty är min ödmjukaste bön till den lovlige häradsrätten, mig meddelas svar härå, sammaledes huru mycket jag skall betala borgare gäld årligen. Som allt hemställes uti den lovlige häradsrättens gunst och rättvisa betänkande och städse förbliver den lovlige häradsrättens ödmjuka tjänare. Nils Larsson Core i Staden.

Nils Larsson Kopukka-Kohre

Nils Larsson Kopukka som gifte sig i Torneå 1702 redovisas i stadens utskeppningslängd 1706 då hans bidrag endast uppgick till 10 öre att jämföras med att Hans Israelsson Rechards änka och Israel Israelsson Rechard som båda utgjorde drygt 2 daler. Nils Larssons verksamhet utökas dock allt eftersom men ännu 1709 var hans ekonomiska ställning blygsam.²⁰² Efter bataljonsprästen Nils Kohres död 1707 i Balticum synes Nils Kopukka ha återtagit släktnamnet och i vretlängden 1715 benämndes han *Nils Larsson Kohre*. Han ägde då en skuta tillsammans med Abraham Abrahamsson Hellander och hade i början av 1720-talet blivit en av Torneås mer betydande handelsmän och rankades som fjärde störste Torneåhandlaren på Stockholm.

Redan 1714 drabbades Nils Larsson av ett skeppsbrott utanför Kemi och det var också i den österbottniska skärgården han skulle förlora sitt liv. Den skuta han ägde tillsammans med rådmännen Pipping och Burman led vid återresa från Stockholm hösten 1722 skeppsbrott i Larsmo skärgård utanför Gamlakarleby varvid 22 personer omkom.²⁰³ Bland de omkomna var rådmannen Abraham Burman med sonen Abraham och dottern Magdalena, Augustin Persson med sonen Petter, Nils Larsson Cohre, Henrik Reenbeck, Maria Olofsdotter, Maria Murström, Catharina Ervast, Johan Nilsson Pipping, Jacob, Sophia och Helena Pipping samt löjtnanten Carl Fredrik Godenhjelm som var Sophia Pippings trolovade. Utöver dessa namngivna personer omkom bland andra 3 båtsmän och Burmans dräng.

Olyckan inträffade så sent på hösten att skeppsbrottet först följande år i mars månad blev bekant då vraket tillfälligt upptäcktes av några säljägare. Endast 4 halvklädda lik hittades och de övriga var spårlöst försvunna. Ännu långt in på sommaren var man sysselsatt med att uppsamla det kringspidda godset. I reda mynt fann man 1562:28 daler. Sophia Pipping hade fört med sig fina särkar märkta S.P, förkläden av klosterlärfvt, nettelduksremсор med uddar, flors huvor, natttröjor med spetsar, snörliv med fiskben, breda spetsar, vita och röda handskar, *borderoiskor*, gördel av gull med silverspänne, smala silver uddar och mycket annat. Vidare återfanns en guldkedja tillhörande Sophia samt en guldring med skrift på flatan *Jesu Guds Son Regere dit Lefverne*. Johan Pipping från Korpikylä hade året innan skeppsbrottet flyttat till Torneå och gift sig med

²⁰¹ HLA, Nedertorneå och Karl-Gustavs Tingslag, Inneliggande handlingar, FI:1, fol. 49, 115.

²⁰² Taxering på Torneå stads kontribution 1709 visar högsta beloppet 115 daler för Henrik Ersson. För några andra borgare var bidraget som följer : Anders Planting 100 daler, Nils Bäck 80 daler, Samuel Krookvik 66 daler, Israel Israelsson 38 daler, Abraham Grape 30 daler, Hustru Apollonia 25 daler, Nils Larsson Kopukka 18 daler.

²⁰³ Jakobstads tidnings jul- och hembygdsblad, H Björkman, *Skeppet som förgicks i stormen*, 1923:9, s. 9-10.

Margareta Törnblad. Svågern Christian Hulcow som samtidigt gift sig med Brita Nilsdotter Pipping hade installerat sig hos svärfadern, handelsmannen och gästgivaren Nils Persson Pipping. Jacob, Sophia och Helena Pipping som omkom vid skeppsbrottet var barn till rådmannen Johan Persson Pipping. Henrik Reenbeck synes ha varit son till rådmannen Nils Bäck i Torneå.

Nils Larsson Cohre hade den 27 februari 1721 för sitt skutlags räkning lämnat 44 daler till Torneå kyrka. År 1723 förärade Nils Larsson Cohres änka 12 daler till kyrkan. Änka Maria Olofsdotter gifte sig 1724 med handlanden Anders Jönsson Murberg i Torneå. När hon avled 1730 efterlämnade hon sönerna Lars och Johan Cohre och i dödsboet ingick då $\frac{1}{4}$ i den 8 år gamla skutan Nordstierna som värderades till 3600 daler.

Johan Larsson Kopukka

Johan Larsson, som enligt faderns skrivelse 1712 inte ville ta emot hemmanet, stod dock som husbonde fram till 1719 då modern Anna tog över och redovisade gården fram till 1721. Lars Jönsson Kopukka begravdes 1724 varefter sonen Johan åter blev husbonde på skattegården som 1728 hade ägor på Björkönen – *Kirkonajo* – och i Nedre Raumo – *Tikan saari* och *Wallolansaari*. Dottern Malin, som 1724 gift sig med Lars Hindersson från Laivaniemi, hade då bosatt sig i Nikkala där maken fick tillnamnet Pelli. Sonen Nils Johansson fanns på hemmanet fram till 1756 då han avled vid en ålder av 48 år. Johan Larsson Kopukka, som var gift med Juliana Larsdotter, dog 1757 vid 92 års ålder. Kopukka övertogs av sonen Johan Johansson som 1731 gift sig med Brita Danielsdotter från Pello.

Från 1767, då Johan Johanson Kopukka avled vid en ålder av 68 år, drevs hemmanet av brorsonen Carl Nilsson *Copuka* som dock året därpå förvärvade ena halvan av Sängelähemmanet i Mattila och lämnade Haparanda. Han blev kvar i Mattila till början av 1780-talet varefter han flyttade till Erkinmikko i Laivaniemi där han efterträddes av Gustav Kopukka. Då Carl Nilsson flyttade från Haparanda övertogs hemmanet av kronobefallningsman Anders Hackzells änka Anna Catarina Plantin i Torneå. Landbonde på gården blev fram till 1786 Johan Adamsson Kitti. Häradshövding Olof Ekman köpte 1789 hemmanet av Torneå stads magistrat och fyra år senare förvärvade Ekman även Förare som inkorporerades i Kopukka som därefter skattade $\frac{1}{2}$ mantal. Dagens Kopukka, eller Corps de logi, uppfördes av Ekman 1796.

Tillnamnet Kopukka synes av en rättsakt ha använts av Lars Jönsson Kouri redan på 1660-talet. Namnet som dök upp i kyrkböckerna först i början av 1700-talet förklaras troligen av att en färjeförbindelse mellan Haparanda och sockenkyrkan drivits av husbonden på hemmanet. Kopukka uppges av Svanberg (1986) vara det finska ordet för en liten flotte, men kan enligt honom också vara ett förvanskat soldatnamn. Pellijeffs förmodan att namnet kan utgöra en variant av det ryska förnamnet Kópka, en kortform av Kapitón, verkar med tanke på tidigare invånare på Kopukka långsökt och mindre trolig.²⁰⁴

²⁰⁴ Gunnar Pellijeff, *Ortnamnen i Norrbottens län Del 5 Haparanda Kommun Bebyggelsenamn*, Umeå, 1992, s. 103.

No. 7 Förare och Sax

Borgaren Jöns Isacsson blev ägare till Förare och Sax i början av 1620-talet genom gifte med Henrik Larsson Kouris änka. Jöns egendom i Haparanda dokumenteras första gången 1624 men ännu 1680 upptogs han i jordeboken då arvsförförhållanden inte skett. Anledningen till att Jöns Isacsson figurerade i längderna långt efter sin död berodde dels på att arvsförhållandena var oklara då gården kommit i hans ägo genom hustrun, dels på att stora delar av hemmanet pantsatts till ett flertal personer. Ägarförhållandena på hemmanet har varit som följer:

Jöns Isacsson	1624-1658
Isac och Clemet Jönsson	1658-1677
Clemet Jönsson	1677-1681

Sax $\frac{1}{6}$ mtl

Clemet Jönsson	1681-1690
Jöns Clemetsson	1690-1696
Axel Clemetsson	1697-1698
Ella <i>Jöns Clemets</i>	1698-1700
Clemet Clemetsson Sax	1704-1707
Abraham Clemetsson Sax	1707-1722
Abraham Abramsson Sax	1722-1740
Erik Johansson Sax	1740-1787

Förare $\frac{1}{6}$ mtl

<i>Föraren</i> Mickel Hafsstrand	1681-1709
Mickel Mickelsson Hafsstrand	1709-1725
Anna Hafsstrand	1725-1736
Per Mickelsson Hafsstrand	1736-1752
Johan Persson Förare	1752-1792
Inkorporerat i Kopukka	1792

Jöns Isaacsson – *Humbla – von Saxen*

Jöns Isaacsson upptogs 1623 i längden över de första borgarna som byggt gårdar i den nya köpstaden Torneå. Troligen var han identisk med stockholmsköpmannen Jöns Isaacsson som enligt slottstullen seglade ut med salt till *Norlanden* den 9 augusti 1619. Han hade möjligen, i likhet med hur andra köpmän senare gjorde, flyttat till Torneå för att driva in sina fordringar. Henrik Larsson Kouri, som synes ha avlidit 1619, kan ha varit en av gäldenärerna. Detta skulle förklara varför Jöns flyttade till Haparanda, konserverade änkan och övertog gården. I Torneå hade han 1623 uppfört en byggnad med två stugor och en strandbod med 2 under- och överbodar.

Boskapslängden 1624 visar att Jöns Isacsson i Haparanda hade 2 hästar, 8 kor, 1 kviga, 2 får och ett svin. Kvarntulllängden 1625 visar att han på gården också hade en väderkvarn.²⁰⁵ Året därpå hade han 6 kor, en kalv och två oxar i Haparanda samtidigt som han hade hästar, kor och svin på gården i Torneå. Möjligen drabbades också Jöns Isacssons gård av vådelden hos Lars Nilsson 1624. Då boskapslängden upprättades 1630 angav hemmanets utsäde till 2 tunnor och på gården fanns då 6 kor, 1 stut, 1 oxe och 1 kalv för att 1635 reduceras till 1 sto och 4 kor som Jöns hade på gården i Torneå. Boskapsbeståndet i staden hade 1637 reducerats till några getter medan han i Haparanda hade 1 häst, 5 kor och 2 får. Borgarlängden 1640 upptar Jöns Isacsson med hustru och legopiga i Torneå och hans boskap uppges då vara införda i sockenlängden.

Jöns Isacsson, som vid Torneå stads bildande synes ha varit en välbeställd borgare, uppträdde under 1630-talet och början av 1640-talet i egenskap av rådman som borgarnas representant vid lappmarkstingen. Det skriftliga källmaterialet för denna period är dock sparsamt förekommande. Då ting hölls i Torne lappmark den 2 februari 1639 deltog fyra representanter för borgerskapet i Torneå, Jöns Isacsson, Jöns Persson och Nils Oravainen samt borgmästaren Peder Andersson.

²⁰⁵ Per Larsson handkvarn 21 öre, Erik Jönsson handkvarn 1 daler, Romiska Margareta handkvarn 24 öre, Erik Eriksson handkvarn 24 öre, Lasse Nilsson handkvarn 1 daler, Jöns Isacsson för en väderkvarn 3 mark och för en handkvarn 1 daler 10 öre, Nils Larsson för en handkvarn 8 öre. Länsmanen Abraham Larsson utgav 4 daler. För varje handkvarn på gården utgick en skatt på 8 öre medan väderkvarnar skattade 24 öre. De udda skattebeloppen kan bero på att för vissa handkvarnar full skatt inte uttogs.

Den 8 februari 1643 representerade Jöns Isacsson och Simon Hindersson borgerskapet vid tinget i Kemi lappmark i närvaro av befallningsmannen och borgmästaren i Torneå Peder Pedersson. Den 28 februari 1643 hölls ting i Torne lappmark och borgerskapets representanter var då Jöns Carlsson, Jöns Isacsson, Olof Johansson, Claes Dickman, Anders Staffansson och Lars Simonsson. Källmaterial saknas 1644-45 men 1646 sitter Jöns Isacsson fortfarande i nämnden vid lappmarkstingen som representant för borgerskapet.

Under 1640-talet synes Jöns Isacssons ekonomi snabbt ha försämrats. Jordeboken för Haparanda 1642 uppger att innehavaren *Jöns Isaakson Humbla* är borgare. Efternamnets ursprung har inte kunnat härledas men förklaras kanske av att han handlat med humle. Kvarntullslängden 1642 upptar honom ensam i Torneå och året därpå upptas en dotter i Haparanda samtidigt som Jöns med hustru finns i Torneå. Jordeboken samma år anger att han är husarm, ett tecken på fattigdom som också konfirmeras i förskoningslängden 1644 där Jöns Isacsson och grannen Lars Nilsson fick skatten förmedlad till $\frac{1}{6}$ mantal vilket kan ha berott på att båda gårdarna drabbats av våld. I jordeboken 1645 skrivs hans namn *Jöns von Saxen* och han uppges då vara utfattig och gammal med många små barn varav en son gick som knekt för hemmanet. Restlängden visar att hans skuld på hemmansräntan detta år uppgick till 10 daler 29 öre. Trots detta var han året därpå nämndeman vid lappmarkstinget i Enontekis och assisterar den tyske bergsmannen Jacob Pfundt då kopparfyndigheten i Svappavaara upptäcktes hösten 1645.

Jöns Isacssons familj

Jöns Isacsson med hustru upptas i 1647-års mantalslängd på hemmanet i Haparanda där det också fanns många små barn. Han hade dock ännu kvar sin handelsbod i Torneå, men hade på grund av ålder och fattigdom befriats från att erlägga burskapspengar. Längden över fattiga och oförmögna från samma år anger: *Jöns Isacsson är en gammal man, sonen knecht*. Förskoningslängden 1650 anger åter att han är fattig och *utgammal*. Hemmanets mantal behölls trots denna anmärkning medan Jöns Nilsson Core och Peder Larsson fick sina mantal sänkta från $\frac{1}{3}$ till $\frac{1}{6}$. Av mantalslängderna framgår att han finns på gården med söner och döttrar fram till 1657 då sonen Isac Jönsson tar över husbondskapet och finns där med bror och syster. Jöns Isacsson synes då ha flyttat åter till Torneå.

Trots att mantalslängderna ger sparsam information om Jöns Isacssons familj framgår av andra handlingar att där bland andra ingick Henrik Larsson Kouris efterlämnade barn Lars och Karin. Jöns Isakssons kända egna barn är dottern Brita samt sönerna Isac, Henrik och Clemet. Namnbruket antyder att Jöns Isakssons hustru torde ha varit dotter till Clemet Henriksson i Vojakkala. Släktskapet antyds även av att Clemet Henriksson i Vojakkala tillfälligt övertog länsmanposten efter Lars Hansson Kouri 1609. Jöns Isacssons sonsöner tilldelades i slutet av 1600-talet soldatnamnet Sax, vilket senare blev benämningen på familjens hemman. Namnet, som torde härledas från *von Saxen*, antyder att Jöns Isacsson var av tyskt ursprung. Den nära relation till Arendt Grape, dottern Britas giftermål med tysken Jürgen Bulle, som var Mommornas bruksfaktor i Torneå under 1650-talet, och rådmannen Hans Koberg styrker detta.

Jöns Isacssons penningbekymmer

En process vid rådstugan den 4 januari 1662 visar att Jöns Isacsson redan 1641 sålt gården i Torneå till rådmannen Hans Koberg för 145 daler kopparmynt men att han fortsatt bott kvar. Kvarntullslängden 1642 upptar också Jöns Isacsson i anslutning till Hans Skomakare som var identisk med den ovannämnde tyskbördige rådmannen. Jöns finns kvar i Torneå till 1647 då han upptas i Haparanda där han synes bli änklings 1649 för att i början av 1650-talet åter ha flyttat till sin gamla gård i Torneå där han behållit sin handelsbod. Möjligen hade den tyske bruksfaktorn

Jürgen Bulle stöttat Jöns som ännu 1657 bedrev handel med Kengis bruk som förmedlade en betalning till hans bod i Torneå. Vid denna tid hade den sjuklige bruksfaktorn Jürgen Bulle flyttat in hos Jöns Isacsson och lierat sig med dottern Brita. Sedan Bulle förlorat sin maktposition såg Hans Koberg till att definitivt ta över Jöns Isacssons gård den 21 februari 1659.

Gårdsövertagandet överklagades av Jöns Isaacsson 1662 då han hävdade att Koberg inte erlagt köpeskillingen, men denne kunde visa att betalningen kvitterats av Jöns Isacsson redan den 11 december 1641. Rådstugurätten konfirmeras därför att Koberg med klara dokument kunde visa att han betalt gården och erkände därför att *Hans Koberg är fri från Jöns Isacssons pretention i detta mål*. Troligen hade Jöns Isacsson sålt gården med förbehållet att bo kvar under sin livstid. Den nämnda processen, som följdes av andra, visar att Jöns Isacssons finanser snabbt försämrats under 1640-talet och att han för att klara sitt uppehälle därför successivt pantsatt sin fasta egendom.

Penningbekymmer ledde till att Jöns Isacsson inte bara pantsatte delar av sitt eget hemman utan även mark tillhörande styvdottern Karin. Transaktionerna ledde till återkommande processer mellan hans arvingar och olika kreditorer fram till slutet av 1600-talet. Karin Hindersdotter i Juoksengi kände vid tinget i Nedertorneå den 6 juli 1660 till borgaren Hans Hindersson arvingar i Torneå för att styvfadern Jöns Isacsson i Haparanda hade sålt en äng till Hans Hindersson. Ängen som utgjorde Karins fädernearv hade Hans Hinderssons arvingar tagit fastebrev på medan Karin ännu varit omyndig. Då hon föregående år blivit myndig och försedd med en äkta man - Mickel Mickelsson Rautia i Juoksengi - krävde hon nu att få arvet efter sin fader.

Rättens beslut blev att hustru *Karin träder till sin faders äng igen, när Hans Hinderssons arvingar får sina pengar igen, här om och gode män skola vaka över deras räkning*. Frågan om ängen togs åter upp på tinget den 3 juli 1661 då Jöns Isacsson presenterades den tidigare domen daterad den 9 juli 1660 utvisande att salig Hans Hinderssons arvingar fått dombrev på ängen 1654.²⁰⁶ Det blev vid tinget konfirmerat att ängen sålts av Jöns Isacsson *i hans styvdotters omyndigår och kom henne till*. Dombrevet angav att för ängen var givet 140 daler varför rätten dömde Jöns att inlösa ängen efter dombrevets innehåll och till dess han betalat detta belopp skulle den få behållas av Hans Hinderssons arvingar. Då ängsmark efter en prisuppgång på 1660-talet värderades till 6 daler per vinterlass synes ängen ha räntat minst 30 lass hö. Markområdet torde ha inkorporerats i Purra hemman som på 1630-talet övertogs av borgaren Hans Hindersson.

Vid urtima ting i Nedertorneå socken den 4 juli 1662 behandlades åter Jöns Isacssons penningbekymmer då Daniel Cruus framlade en obligation som Jöns ingivit den 4 juli 1661 där han *obligerar sig vilja betala strax 50 daler och nästkommande år 50 daler: och beslöts det Jöns med foderligaste betalar benämnda 50 daler, och det andra 50 daler nästkommande år, varpå Jöns Isacsson och streckte hand före*. Möjligen var det för att betala Daniel Cruus som Clemet Jönsson utgav en obligation på 50 daler kopparmynt och lämnade en äng om 6 lass hö i *Kyrkiopottan* i underpant till borgaren Carl Sigfridsson enligt ett domslut den 2 december 1662. På tinget den 22 mars 1667 uppgavs Carl Sigfridsson ännu inte ha fått pengarna varför han fick behålla ängen.

Brita Jönsdotter Bulle

Brita Jönsdotter, som i mitten av 1650-talet var piga hos Jürgen Bulle innan de legaliserade förbindelsen, synes ha haft ett hett temperament. Den 12 april 1656 kände Nils Olsson Dunder till henne för att hon i julhelgen slagit honom med en kavelstock. Dådet som förövades i Arendt Grapes kammare hade börjat med ett bråk hos Hans Skomakare efter ett gräl mellan Brita och

²⁰⁶ Hans Hindersson som var borgare i Torneå avled 1651. Han innehade hemmanet Purra i Mattila om $\frac{1}{8}$ mtl som upptogs i jordeboken 1632. Den av Jöns Isacsson sålda ängsmarken kan ha inkorporerats i Purra.

Nils. Enligt Brita hade Nils slagit och sparkat henne och samtidigt hade Britas kjortel rivits upp framtill. Hans Skomakares version var att Brita av Bulle sänts till honom för att hämta ett par skor och då hade Nils frågat Brita vem som skulle ha skorna. Hon svarade inte men stannade vid dörren och tjuvlyssnade när hon gick och hörde då Nils säga *är icke det en hora*. Brita gick då in igen och började bruka en skamlig mun på Dunder som då föst henne utanför dörren. Brita dömdes efter tre olika lagrum att betala 36 daler silvermynt. Det höga beloppet berodde på att boten dubblerats då Brita med sitt agerande ansågs ha stört julfriden. Dunder råkade dock ut för ett värre straff sedan han den 5 mars 1665 mördat Erik Eriksson i Niemis och därför i juni 1665 halshöggs i Torneå av skarprättaren från Nyakarleby.

Då Brita 1658 gifte sig hade Mommorna redan sänt Christiern Jacobsson Wellinghusen till Torneå för att assistera Bulle som året därpå insjuknade och avled. Christiern, som redan från början synes ha haft ett horn i sidan till Brita, kärade vid rådstugan i Torneå den 4 juli 1659 mot *Hustru Brita Salig Jörn Bulles änka* om en silversked som hon hade satt i pant. Skeden som tillhörde hattmakaren och klockställaren Olof Didricksson uppgavs tidigare ha varit pantsatt i Mommorna bod. Jöns Isacsson, som inställdes för rätten för att svara på dotterns vägnar, berättade att när bröllopet stod mellan Bullen och Brita hade hon inte haft pengar varför silverskeden sattes i pant för brännvin. Brita hade sagt att det gjordes på Christierns befallning vilket han inför rätten nekade till och begärde därtill några vittnen. Domen blev följande: *Rätten finner skäligt att Jöns Isacsson på sin dotters vägnar skaffar Christiern skeden igen, först som där ju inga skäl eller vittnen har därtill att Christiern hade befallt henne att sätta skeden i pant.*

Jürgen Bulle - Mommornas man i Torneå

Jürgen Bulle var borgare i Landskrona när han efter det dansk-svenska kriget 1643-45 flyttade till Stockholm där han drev handel på Lübeck. Han kom till Torneå 1651 för att som Mommornas faktor ansvara för bokföring, varubodarna i Torneå, transporterna till och från bruket i Kengis och Svappavaara, samt utskeppningen av koppar och järn från Hellälä. Bulle synes till att börja med även ha bedrivit egen handel och utgav 15 daler i burskapspengar 1651. Han nöjde sig dock inte med handeln i staden utan drev även landsköp där hans kumpaner var kyrkoherden i Övertorneå och kaplanen i Kemi. Bulles lagöverträdelse behandlas på rådstugan den 3 maj 1652 och synes ha blivit upprinnelsen till fortsatta tvister med borgerskapet i Torneå. Rättsakterna visar att Jürgen Bulle, som synes ha varit en kontroversiell person, hade lite till övers för Torneås magistrat, rådmän och tullnärer.

Ett exempel på den typ av processer Bulle var indragen i avhandlas på rådstugan den 5 juli 1655. Hans Henriksson svärson Elias Olofsson kärade då till Jürgen Bulle för att denne överlastat den av Elias översände tulltjänaren Jacob Christiansson med skamlig mun och hugg då denne ville väga en säck humle och ett fat tobak. Inför rätten bad Jürgen Bulle tullknekten kyssa en *morafitta*. Elias Olofsson som ville få ett slut på saken framkallade Jöns Isacsson som vittne. Efter avlagd ed berättade Jöns Isacsson att när tulldrängen kom och ville väga humlen hade Jürgen sagt att han vare sig hade tid eller någon våg och om Jacob ville få varorna vägda så fick han skaffa fram en egen våg. I den munhuggning som följde hade Jacob Christiansson sagt din gamle hund till Jürgen varefter de börjat slåss. Henrik skraddare angav vidare inför rätten att Bullen var den som slog först. Resultatet blev att Jürgen fick böta såväl för skällsorden inför rätten som för okvädingsorden. Med *äreröriga ord* avvisade Jürgen Bulle året därpå Anders Torfastssons syster som vill köpa järn från bruket när det omlastades vid Kukkolaforsen - brodern sades bl.a. vara en tjuv och en skälm - vilket fick till följd att Bullen åter fick böta.

Lübeckarna Jürgen Bulle, Hans Norten och Arendt Grape, som redan i början av 1640-talet var kumpaner i Stockholm där de drev handel på hemstaden, kom åter att mötas i Torneå. Vid

kämnärsrätten i Stockholm avhandlades den 12 juni 1644 en tvist mellan Arendt och Hans Norten innebärande att den senares pengar hos Arendt blockerades. En rättsprocess vid rådstugan i Torneå 1657 antyder att Jürgen Bulle fortsatt med affärer på Lübeck då Hans Norten från Stockholm krävde honom på en skuld som flöt av deras handel avseende en obligation Jürgen utgett till Casten Shanck på 8128 lybska mark och 11 skilling. Jürgen avvisade dock räkningen som han påstod var betald och avdömd i Stockholm. Då Jürgen Bulle i slutet av 1658 insjuknade tvingades han lämna sin tjänst och gav den 31 januari 1659 på rådstugan i Torneå Christiern Jacobsson Wellinghusen fullmakt att bevaka Mommornas intressen. Christiern, som synes ha varit holländare, stod under hela 1659 i flitig korrespondens med Abraham Momma i Stockholm. Med tanke på att Christiern övertog Bulles plats i borgarlängden i Torneå detta år kan man förmoda att han flyttade in i bruksgård då Jürgen tagits om hand av Jöns Isaacsson.

Christiern Jacobsson, som grep in i sin nya befattning med friskt mod, synes vid Jürgens insjuknande ha inventerat dennes tillhörigheter och börjat driva in Mommornas utestående fordringar. Han framlade den 8 december 1659 på rådstugan, på sina principalers vägnar, en obligation på 473 daler daterad i Stockholm den 26 januari 1652 vilken stod på Hans Norten. Rätten dömde Hans att betala Abraham Momma efter sin räkning och förhållandet mellan kopparleverantören Norten och Wellinghusen var då inte det bästa. En delorsak framgår av ett protokoll från rådstugan i Torneå den 8 december 1659 som visar att Norten åtagit sig att leverera råkoppar till Avesta bruk men av någon orsak han inte kunde ange hade skeppningen inte kommit till stånd. Förutom tvisten kring skulden anklagades Norten för att ha spridit ett rykte att Christiern inventerat Bullens saker hos Jöns Isacsson. Mot detta angav Christiern inför rätten:

att Hans Norten haffwer honom beskyllt, att han Jöran Bulles saker haffwer inwenterat emmottagit orden bekiänner Hans Norten haffwa sagt. Men Jöns Isacksson och Jöran Bulls änkia, hafwa hos Hans Koberg sagt att Christiern haffwer emmottagit både salt och spannmål boder fulla, och att de intet wetta honom en fryk wara skyllig Mommorne. Framlade Christiern Jacobsson inventarium underskriffwet aff Bruks Boghållaren Denis Joris den 3 januari 1659 på 9948 dal 4 öre såsom og Boghållarens rägningh dat 17 feb. 1660 der han för samma 9948 dal. 4 öre war bliffwen debiterat.

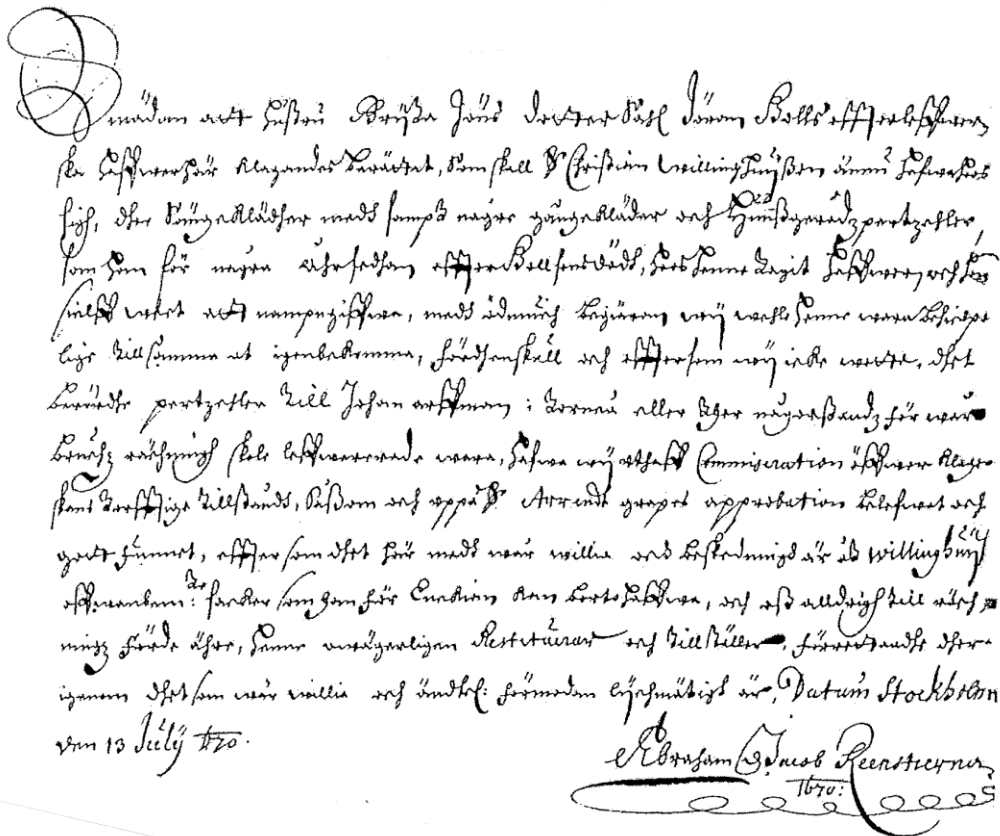
Protokollet från processen som fortsatte på rådstugan den 14 december 1659 börjar som följer:

Christiern Jacobsson begierede, at det som honom aff Hans Norten är påfördt, och den 8 december nest tilförende annoterat måtte göras ett uthslag uthi. Norten swarade at han intet annat hade sagt uthan det Jöns Isacksson hade sagt för honom, at när Bullen låg sjuk, hafwer Christiern tagit nycklarna og gådt öffwer alt. Jöns Isacksson bekiände sigh haffwa kommit in hos Mester Hans [Koberg] när Bullen war död bleffwen, då Hans Norten haffwer till honom sagt, har du något betala mig på Bullens wägnar dett ähr lika hwad det kan wara, då han swarade at han intet hade uthan badh honom gå til Christiern, som Mommernas saker om handen hafft haffwer, kan han der något få wore godt. Domen blev som följer: Emedan Hans Norten nu nekar till sina ordh som den 8 decembris fins annoterat, at ej så haffwa ment som orden äro falna, uthan dem nu sielf rättar kan denna ringa rätten honom intet befria för det 43 cap. i tingmålabalken uthan sagfeller till 3 mark silver mynt, och Christiern för inwenterat godz erkiennes fri.

Då Norten uppenbarligen levererat koppar till Mommorna hade han begärt att Jöns Isaacsson skulle svara för betalningen på Bulles vägnar vilket Jöns nekade till och bad honom vända sig till Christiern. Hans Abrahamsson vittnade också att Norten bett Jöns ge honom några gamla riksdaler vartill Jöns Isacsson sagt sig aldrig ha sett några riksdaler hos Bulle och att denne inte hade pengar nog för att komma i jorden utan Jöns måste sälja hans kläder för att bekosta detta. Jöns Isacsson berättade vidare att han av Arendt Grape och Christiern Jacobsson utlovats ved och vad han skulle behöva då han tog Bulle till sitt hus samt att de även sagt sig stå i skuld till Bullen. Att Jürgen Bulle hade en fordran på Mommorna visar en process vid kämnärsrätten i Stockholm den 24 januari 1662. Abraham Momma krävdes då av Casten Shanck i Lübeck på de 1600 daler

Jürgen Bulle investerat i Kengis bruk då han började i Torneå. Denna summa med ränta krävde och fick också Shanck. Handlingar i Momma-Reenstiernasamlingen och processer vid Svea Hovrätt visar att Bulle fått sin förmögenhet i Landskrona beslagtagna under det danska kriget och därför kommit på obestånd. Befattningen som bruksfaktor hade troligen borgarkollegorna Grape och Momma ordnat för landsmannen då han kom på obestånd. Från Bulles vistelse i Torneå åren 1651-59 finns ett femtiotal brev avfattade på tyska adresserade till Mommorna.

Christiern Wellinghusen tycks från början ha haft en aversion till Jürgen Bulle och dennes hustru. Inventeringen som Norten antytt under rättegången men senare återtog, visade sig ha inträffat och innebar att Bulles hela kvarlåtenskap övertogs av Wellinghusen. Tio år efter makens död fick änkan upprättelse i ett brev skrivet av Abraham Jacob Reenstierna - figur 45 - där hon medges viss kompensation för de sängkläder, gångkläder och husgeråd Wellinghusen lagt beslag på.

Emådan att Hustru Brita Jönsdotter Sahl: Jöran Bulls eftherlevherska haffwe här klagandes berättat, som skall Sr Cristian Wellinghuysen ännu hafwa hoos sigh, dhet sängklädher medh sampt någre gångkläder och huusgerådartzpartzeler som han för några åhr sedan efther Bullsens död, hos henne tagit haffwer och hon sielf wäet att nampngiffwa, med ödmiuch begiäran wi wille henne wara behielplice till samma at igenbekomma, fördhensull och efthersom wi icke wete, dhet berördhe partzehler till Johan Arffman i Torneå eller ther någonstandz för wårt bruchs räkning skall leffwererade wara, hafwa wi uthaff Commiseration öffwerklagerskans torftiga tillstånd, såsom och uppå Sr Arendt Grapes approbation blefwet och godt funnet, efther som dhet här medh wår willia och beskedningh är åss Wellinghuysen offwanbenda saker som han för enkian kan bortohaffwa, och oss alldrigh till rächningz förda ähro, henne [orägerligen] restituerar och tillställer, förretandhe ther igenom dhet som wår willia och [ändteliga] förmodan likmäligt är, Datum Stockholm den 13 juli 1670.

Abraham Jacob Reenstierna
1670

Figur 45. Abraham Jacob Reenstiernas brev 1670 angående Brita Jönsdotter Bulles klagomål.

Brevet lyder som följer:

Emådan att Hustru Brita Jönsdotter Sahl: Jöran Bulls eftherlevherska haffwe här klagandes berättat, som skall Sr Cristian Wellinghuysen ännu hafwa hoos sigh, dhet sängklädher medh sampt någre gångkläder och huusgerådartzpartzeler som han för några åhr sedan efther Bullsens död, hos henne tagit haffwer och hon sielf wäet att nampngiffwa, med ödmiuch begiäran wi wille henne wara behielplice till samma at igenbekomma, fördhensull och efthersom wi icke wete, dhet berördhe partzehler till Johan Arffman i Torneå eller ther någonstandz för wårt bruchs räkning skall leffwererade wara, hafwa wi uthaff Commiseration öffwerklagerskans torftiga tillstånd, såsom och uppå Sr Arendt Grapes approbation blefwet och godt funnet, efther som dhet här medh wår willia och beskedningh är åss Wellinghuysen offwanbenda saker som han för enkian kan bortohaffwa, och oss alldrigh till rächningz förda ähro, henne [orägerligen] restituerar och tillställer, förretandhe ther igenom dhet som wår willia och [ändteliga] förmodan likmäligt är, Datum Stockholm den 13 juli 1670. Abraham Jacob Reenstierna

Brita Jönsdotter Bulles nye man Axel Kempe

Änkan Brita Jönsdotter Bulle gifte sig på 1660-talet med sonen i granngården Axel Johansson Kempe. Axel som blivit korpral i Västerbottens regemente den 13 februari 1658 var 1659 i Landskrona som rustmästare i Åke Ulfsparrs kompani. Han figurerar under Skånevistelsen tillsammans med Clemet Henriksson från Vojakkala i två samsända brev vilka i februari 1660 skickades till hembygden. Breven har följande lydelse:²⁰⁷

Gud med oss. Kärlig hälsan försänt med Gud allsmäktig, nu och alltid låter jag min Kära hjärtans hustru Malin Olofsdotter förnimma att jag är vid god hälsa och har gott och står mig väl och tackar högeligen Gud, jag haver bra en husbonde, beder där hos min kära hjärtans hustru ville skriva mig till med fändrik Hans Larssons hustru ty hon vill [...] till honom hit till Landskrona och jag är hos fändriken dagligen, hans hakeskytt, och försänder mig med denna fem riksdaler beder min kära hjärtans hustru att ingalunda ha någon sorgsak av min frånvaro ty jag för mig väl med alla saker och menar snart komma hem till er, hälsa min kära moder, syster samt andra goda vänner. Eder Gudi befallandes. Landskrona februari 1660

Clemet Hindersson

i Nedre Vojakkla

Axel Johansson Kämpe lät ödmjukeligen hälsa sin broder hederlig prästman herr Mårten och beder honom han ville göra väl och taga hans underhåll av regementsskrivaren och förskicka honom 10 riksdaler med fänrikens hustru till Landskrona. Gudi befallandes med största hast av Landskrona februari 1660.

Axel Johansson

Förridare under Westerbottens kompani

Den i breven omnämnda fänriken Hans Larsson kom från hemmanet Ranta i Vuono. Hans far Lars Larsson uppgavs 1637 vara styvson till Bengt Nilsson som i slutet av 1610-talet flyttat till Vuono. Mycket talar för att Bengt Nilssons vistelse i Vuono haft med sjöfarten att göra då han 1641 tilldelades 12 daler av Torneå stad för märkning av skeppsleden. Hans Larsson, som gick ut som knekt i Västerbottens regemente på 1630-talet, blev sergeant 1644, fältväbel 1649, fänrik 1657, löjtnant i Skellefteå kompani 1676 och stupade slutligen i Malmö i november 1677. Clara Nilsson som besökte honom i Landskrona var hans andra hustru. Clemet Henriksson, sonson till birkarlahövdingen Henrik Larsson, hade tvingats ut som knekt för stamhemmanet på Oravaisensaari då fadern skuldsatt sig hos Stockholmsborgaren Johan Pedersson.

Axel Kempe hade 1661 utnämnts till förridare i Åke Ulfsparrs kompani. Då han var på tåg 1662 kvitterade brodern Mårten ut hans lön för år 1661 vilken uppgick till 41 daler kopparmynt. I februari 1664 var Axel åter i Torneå och två år senare hade han befordrats till sergeant i Petter Starcks kompani. Han vistades åter i Haparanda 1667-72 innan det var dags för nästa fälttåg. Då fältväbeln Hans Thomasson Rausti hemförlovades hösten 1676 efterträddes han av Axel Kempe som drogs in i kriget mot Danmark och den 12 februari 1676 tillsammans med svågern Clemet Jönsson fanns i Åke Ulfsparrs kompani i Jämtland. De förflyttades sedan till Skåne och var i Christianstad 1678 och i Ystad året därpå. Hustrun Brita Jönsdotter bodde under denna tid på hemgården i Haparanda och kvitterade under makens bortavaro ut hans lön i Torneå. Ännu 1687 innehade Axel Kempe fältväbelbefattningen vid Torne kompani men avgick strax därefter, troligen med ålderns rätt, då han i rullan uppgavs ha fått avsked på grund av att han var oduglig. Axel Kempe med hustru Brita Jönsdotter synes ha bott kvar i Haparanda fram till 1683 då de flyttade till kronhemmanet Wiita i Pudas där Axel ännu 1696 tvistade om rätten till $\frac{1}{8}$ av byalaxpatan i Påttan, men då var hans dotter Brita Kempe husbonde på hemmanet

²⁰⁷ KrA, Regementsräkenskaper Infanteri Västerbotten 2:1, Regementsslut 1660, fol. 134.

Knektarna på hemmanet

Lars Hindersson gick enligt rullan ut som knekt för sin faders hemman i Haparanda 1642. Han var i Stralsund året därpå och uppgavs då gå för sin styvfader vilket bekräftar att det rörde sig om Henrik Larsson Kouris son och Jöns Isacsson styvson. Rullan den 6 april 1646 anger att Lars Hindersson är sjuk hemma i landet. Då han tillfrisknat året därpå gick han ut som knekt i Jörgen Tunders kompani där han var kvar fram till 1656 då han avled. Halvbrodern Hindrik Jönsson trädde i hans ställe den 6 april 1656 och året därpå redovisas brodern Isac som husbonde på gården i Haparanda. Den 7 januari 1660 avled Henrik Jönsson vid Nymynde skans. Isac Jönsson i Haparanda och Axel Johansson Kempe i Pottan upptas som lagskrivna knektar i Torneå den 13 februari 1658 och den 7 juli 1659 befinner sig båda i Åke Ulfsparres kompani i Landskrona. Isac har 1660 tilldelats soldatnamnet Brom och finns 1663 i Henrik Müllers kompani och hade 1666 förflyttats till Johan Rudolf von Carling kompani. Under Isacs bortavaro redovisade brodern Clemet hemmanet i Haparanda.

Isac Jönson återvände 1667 tillfälligt till Haparanda där han åter står som husbonde men redan året därpå uttogs han till major Petter Starcks kompani. Tre år senare tycks han ha fått nog av knektlivet. Vid mönstringen i Torneå den 24 februari 1671 antecknades i rullan att Isac Jönsson Broms *supplication remitteras till Herr Landshövdingen och utskrivningen efter han i 15 år tjänt och hans tid 4 soldater av detta hemman utgått.*²⁰⁸ Under en femårsperiod vistades Isac Jönsson Brom därefter i Haparanda där han försökte ordna upp faderns efterlämnade skulder. Vid häradstinget i april 1673 konstaterades att *Isac Jönssons i Haparanda fader befinnes till åtskilliga främmande utsatt några ängstycken av vilka hans skiftes laga Jöns Nilsson Chore, som och sitter på halva hemmanet, haver igenlöst en äng Esisaari om 6 lass hö för 16 daler, det Isac nu begär igen av honom under sitt hemman lösa, det med kunglig resolution slika ägors abalienerande under hemman är likmätigt; alltså avsades att när Isac betalar Jöns Nilsson 16 daler skall han samma Esisaari äng till Isac avträda.*

Övriga ägor, som Jöns Isacsson pantsatt och som sonen inte ville eller kunde inlösa, fick Jöns Nilsson Koure behålla. *Orriniemi*, som låg under fäfat, fick Jöns Nilsson behålla i enlighet med deras ingångna förlikning 1669, medan Isacs krav på att återfå *Ylinen Kirkontörmä* och *Kurkilan nitu* skulle behandlas vid ett senare tillfälle. Vid samma ting synes sergeanten Axel Kempe ha deltagit för att bevaka hustruns intressen. Då han emellertid *allt som oftast ställde sig för rätten full och drucken*, tillsades han av landshövdingen att han *avträde taga skulle låtandes sig uti åtskilliga saker som han inte vidkom*. För sitt tilltag dömdes Axel till 3 mark i böter. Senare akter visar att Isac och Clemet återfick såväl Esisaari som Kirkonajo. *Kurkilan nitu* och *Orriniemi* behölls dock av Jöns Nilsson Koure. Omkring 1674 pantsatte Isac Jönsson *Kuckolan nittu* i Vuonon Pudas till Johan Thomasson i Torneå. Två år senare tvingades Isac och brodern Clemet inta knektrollen. De kommenderades först ut för att vakta vid gränsen mot Norge i Jämtland men förflyttades senare till Skåne där kriget mot Danmark pågick. Isac befann sig den 9 augusti 1677 efter slaget vid Landskrona i Åby fältläger där han avled i slutet av året.

Clemet Jönsson blir husbonde

Mantalslängden 1660 upptar Jöns Isacsson sista gången med son och två döttrar på gården i Haparanda. Kvarntullsmantalslängden 1663 upptar Mickel Rautia med hustru, son, 2 döttrar och sonhustru på gården.²⁰⁹ Mickel Rautia som 1658 gift sig med Karin Henriksdotter Kouri hade nu överlåtit gården i Juozengi på brodern Knut och räknade uppenbarligen att med hustruns bordsrätt

²⁰⁸ Troligen avses följande knektar: Henrik Larsson, Lars Henriksson Kouri, Henrik Jönsson och Isac Jönsson.

²⁰⁹ FRA, Pohjanmaan läänin tilejä 1663, Tositekirja 9144, fol. 366

kunna bli ny husbonde.²¹⁰ Troligen var det med sin fordran på den äng som styvfadern Jöns Isacsson sålt medan Karin var omyndig som hon nu hoppades kunna tillträda hemmanet. Genom att i likhet med fadern pantsätta delar av hemmanet lyckades uppenbarligen Clemet Jönsson att behålla gården då han upptas i 1665-års mantalslängd med hustru, en dotter med måg, samt en knekt. Möjligen avsågs systemen Brita med maken Axel Kempe samt brodern Isac. Det är oklart vart Mickel Rautia med familj flyttade från Haparanda.

Brita Jönsdotter blev kvar på gården, som tidvis var militiehemman, fram till mitten av 1680-talet. Från 1680-talet fanns där även Johan Abrahamssons dotter Anna som gift sig med trumslagaren Mickel Mickelsson. Av senare akter framgår att Clemet Jönssons familj vid denna tid bestod av fem små barn bland andra sönerna Jöns, Abraham, Clemet och Axel. Faderns penningbekymmer kom att överföras på Clemet Jönsson. Vid laga ting den 22 mars 1667 presenterade borgaren Erik Grelsson en obligation utgiven den 27 september 1666 på 233 daler 14 öre kopparmynt vari Clemet i underpant satt sin fasta egendom och fiskevattnet i Kataja samt en pata. Länsman Samuel Kempe presenterade samtidigt en annan obligation som Clemet gett till Olof Wiik där samma pata satts i pant. Rätten beslöt då att patan antingen skulle brukas av parterna *per cuotas* eller också skulle ena parten utlösa den andra.

Vid laga ting i Nedertorneå socken den 1 december 1668 blev Jöns Isacssons hemman uppbudat av Mommornas bruksfaktor på grund av skatterestantier. Uppenbarligen hade jordskatten och laxtaxan inte betalats i tid till Mommorna som arrenderade socknens skatteuppbörd. Då Jöns Isacssons arvingar inte ansågs vara i stånd att betala såg bruksfaktorn en möjlighet att indriva fordran genom att sälja hemmanet vilket dock genom ytterligare lån undveks. Henrik Anderssons hemman i Hellälä gick emellertid vid samma ting över till bruksfaktorn för 870 daler. Redan den 16 juli 1666 hade dock Henrik Andersson undertecknat ett köpebrev innebärande att bruket oklandrat skulle få ta fastebrev på hemmanet mot att han och hustrun fick sitta kvar med framtida underhåll genom hälftenbruk.²¹¹

Clemet lyckades reglera faderns skuld till bruksförvaltaren, och kunde på så sätt behålla hemmanet, men den rike Erik Grelsson i Torneå ville snart få tillbaka sina pengar. Då laga ting hölls den 8 december 1670 kände Erik Grelsson än en gång till Clemet om den gamla skulden på 233 daler 14 öre kopparmynt. Som underpant begärde Erik åter den fasta egendomen inklusive löst och fast laxfiske. Clemet svarade då att han var villig att ge en skriftlig försäkran på skulden men han ville inte sätta laxfisket i underpant. Det beslöts då av rätten att Clemet med det snaraste skulle laga så att han såg sig om efter medel till Erik Grelssons utbetalning och förnöjelse. Clemet skulle vidare igenlösa den äng hans far pantsatt till Erik Grelsson 1665 för 55 daler kopparmynt och som Erik Grelsson nu *omsköter, men sina penningar igenbekomma vill*.

Twisten med fältväbeln Kempe

Det var inte bara till Erik Grelsson som Clemet Jönsson stod i skuld. Vid tinget den 8 december 1670 begärde svågern Axel Kempe återbetalning av en skuld på 40 daler 24 öre kopparmynt som Clemet dock nekade sig var skyldig till. Hans Larsson Tolck [Hans Pakkainen], Östen Nilsson i Kiärsbäck och sockenskrivaren förordnades då att hålla räkning och byte mellan Axel och hans svågrar. Jönssönernas finanser var nu så pressade att de båda tvingades ut som knektar trots att ingen vuxen mansperson lämnades på hemmanet. Medan de befann sig på krigståg drabbades gården av vårfloden 1677 och hemmanet höll åter på att gå dem ur händerna. Trots bekymren tvingades Clemet efter brodern Isacs död att fortsätta som knekt då i krigets slutskede även de

²¹⁰ Mickel Rautia i Juoxengi var son till Mickel Nilsson Rautia född omkring 1593 som var son till birkarlen Nils Mickelsson.

²¹¹ RA, Momma-Reenstiernasamlingen, E 2539.

fåtal återstående av den vuxna mansbefolkningen i socknen utskrevs. Inte heller hemmansägarna vilka behövdes på de skövlade gårdarna kom undan. Av de 76 knektar som uttogs 1678 var 51 hemmansägare. Från Haparanda utgick husbönderna Clemet Jönsson och Israel Abrahamsson. Hemma på gården fanns då Clemets hustru med deras fem barn samt en officershustru som troligen var svågern och fältväbeln Axel Kempes hustru Brita Jönsdotter. Axel synes vid denna tid ha utnyttjat Clemets försämrade finanser och långa krigstjänst och installerade sig på hemmanet där han räknade med att genom hustrun bli ny husbonde.

Vid mönstringen den 11 juli 1678 var Clemet Jönsson förridare i Christian Johansson Mormans kompani som kommenderades till södra Sverige i samband med kriget mot Danmark. Vid ankomsten till Skåne blev han emellertid sjuk och var i november i Åhus fältläger. Året därpå var han tillsammans med kompaniet i Ystad och förskoningslängden som undertecknades den 11 mars 1680 anger för Clemet Jönsson: *sielf soldat, hustrun sitter här på med fem små barn i största fattigdom måste betahla halfparten*. Vid häradstinget i december 1680 framkom att Clemet hade en resterande laxtaxa till kronan för Kataja laxfiske som han drev tillsammans med Henrik Mickelsson i Mattila. Tingsprotokollet lyder som följer: *Oavsett Henrik Mickelsson i Mattila står anskrivnen för någon resterande laxtaxa till kronan av Kattakari fiskebruk, som han med andra intresserar uti; likväl och såsom bevisas honom riktigt betalt sin del därav, men för år 1677 och 1678 [...] Clemet Jönsson i Haparanda fullan tillkommit fisket att bruka, dock hans hustru inte haft råd och lägenhet därtill i sin mans frånvaro i fiendeland, utan fisket legat obrukat. Ty bliver Henrik Mickelsson för resten omolesterad, och Clemet Jönsson i Haparanda bör svara därtill*. Rättens lakoniska dom innebar att Clemet, trots att han sänts ut i krig och inte kunnat bruka fisket, inte hade tillräckliga skäl att slippa skatt på den förmån han inte kunnat utnyttja. Efter denna dom tycks Clemet Jönsson ha förlorat rätten till laxfisket på Kataja som övergick till grannen Jöns Nilsson Koure.

Twisten med Mickel Mickelsson om äganderätten till hemmanet

1681 skildras i rätten tvister och stridigheter mellan *fältväbeln manhaftige Axel Kiempe* och trumslagaren Mickel Mickelsson samt soldaten Clemet Jönsson angående Jöns Isacssons hemman *som till borgaren Torfast Eriksson för gäld uppdragit är*. Röklängden 1680 visar också att Torfast Eriksson var upptagen som husbonde på hemmanet tillsammans med Clemet Jönsson. Av rättegångsprotokollet framgår att fältväbeln Kiempe på sin hustrus vägnar förmenade sig vara så när att innebörda och tillträda hemmanet som Mickel och Clemet, men:

med vad mera der utav dependerer är detta häradsrättens utslag givit vid Neder Torneå Sockens tingsställe den 5 juli 1681: Ehuruväl fältväbeln Axel Kiempe har levererat och ifrån sig satt de 90 daler Rmt som Clemet Jönsson betalt till borgaren Torfast Eriksson opå sin i hemmanet havande laga fordran, förmenande sig derförmedelst vara befogat hämmanet behålla och besitta eftersom han dessutom skall hafva der utinnan en post att prätendera: Likwähl och såsom Mickel Mickelsson är närmaste byrdeman till hämmanet och Clemet gått knekt därför; ty blifwer och Jus Retractus eller Bördsrättigfordran dem förbehållen, hwilka också ähro sigh emellan eense om dess posiderande, så att de behålla hämmanet, och fältväbelen träder der ifrån, när han först bekommer sine in Deposito satta penningar igen, 50 daler Rmt hos ländzman Nils Langinen och de 40 dal Rmt hwilka Torfast nu bekände sig om händer hafwa, och det uti samma mynte sorter de emottagne blefwo, ovehtande den afräknings opå valeuren sedermera giorder är, hwilken inte bör honom till någon last föra.

Sammaledes kändes arfwingarna pliktiga betala Kiämpen de 100 daler som honom dess utom efter nu skedd likvidation och ingången förlikning tillkommer, för sina i hämanet gjorda försträfningar, blifwandes der emot fria för de öfriga 180 daler Rmt fältväbelen uti sin öfvergivna räcgnings sak prätenderat. Men de 80 $\frac{3}{4}$ daler Rmt parte fordran af Clemet Jönsson för något [...] godz, skola de widare likvidera om, efter som de inte kunde elliest der komma öfwärens. Denna åhrs gröda och hämmanets afwel samt 1680 års eng

afwel, belangande, som Clemet alläna sig tillägna will. Så emedan fältwäbelen är [utomlands] och tålfmannernas tillstånds komet till posesionen, deels såsom eni byrdesman meed sina indsatta 90 daler och däls för den pretension han däri hade, som härtill warit oliqviderad, de kunde Clemets intension i detta mål ej för skäligt ästimeras, utan Kiämpen behåller äfwen åhrs wäxten af den jord han sielf uppgjort och besådt, jämwähl laxafweln emot använd bekåstnad på näät och annat ty tillhörande reedskap, swarandes sedan sielf för skatten och taxan där af efter proportion i detta åhr, Men ej widare sig med hemmanets ägor befattandes, utan enär han bekommer sinn 100 daler betalning skall han totaliter afträda hemmanet, dock efterlåtandes honom i medlertid och så länge penningarna obetalda äro sitta i den stugun han här till dags på gården innehaft hafwer, warandes sedan aldeles åtskilda.

Rättstvisten mellan Clemet Jönsson, Mickel Mickelsson och Axel Kempe hjälper oss att förstå familjeförhållandena på hemmanet. I korthet kan protokollet sammanfattas sålunda. Axel Kempe hade i Clemet Jönssons ställe betalt en skuld till Torfast Eriksson i Torneå och hade dessutom själv en fordran på Clemet. Troligen hade Axel genom sin penninginsats, och genom att hustrun var dotter till Jöns Isacsson, hoppats kunna överta hemmanet där han installerat sig då det under krigsåren var militiehemman. Rätten bestämde dock att Clemet Jönsson och Mickel Mickelsson skulle dela hemmanet sig emellan så snart Clemet reglerat sina skulder. Anledningen till detta var att Mickel hade börsrätt till hemmanet och att Clemet genom att ha gått som knekt för hemmanet stärkt sin besittningsrätt. Mickels börsrätt förklaras troligen i kvarntullsmantalslängden för Haparanda 1663 då Henrik Larsson Kouris dotter Karin med sin make Mickel Rautia redovisar hemmanet. Trumslagaren Mickel Mickelsson, som gift sig med Johan Abrahamssons dotter Anna, kunde genom börsrätten på morfadern Henrik Larsson Kouris sida kräva att bli husbonde på halva hemmanet.

Uppgårelsen innebar att Clemet fick återbetala de 90 daler Axel utbetalt till Torfast Eriksson samt de 100 daler Axel investerat i hemmanet. Vidare fick Clemet likvidera den fordran på 80 daler som Kempe hade på honom medan Kempes krav på ytterligare 180 daler inte godkändes. Axel fick dock rätten till 1680 års skörd och laxfiske men skulle betala kostnaden för fiskeredskap samt årets laxtaxa. Han fick också bo kvar i den stuga han hade på hemmanet fram till dess skulden erlagts. Därefter skulle han flytta och parterna rekommenderades av rätten att hålla sig ifrån varandra. Ända fram till 1688 var Clemet knekt och upptogs i mantalslängden bland gifta soldater. Han synes därefter ha varit fjärdingsman.

Hemmanet delas i Sax och Förare

Enligt utslag i rätten 1681 delades hemmanet om $\frac{1}{3}$ mantal mellan Clemet Jönsson som redovisade $\frac{1}{2}$ rök medan den andra halvan, som innehades av Mickel Mickelsson, uppgavs tillhöra kronan. Då Mickel Mickelsson 1684 var på tåg kvitterade hustrun Anna Johansdotter i Haparanda den 6 mars sin mans vinterkost bestående av 2 tunnor spannmål och 7 daler kopparmynt. Mantalslängden året därpå upptar 8 personer på den sammanhållna gården som karaktäriseras som militiehemman med bonde, officer med hustru, knekt med hustru, son, dotter och piga. Kampen om att återfå de ägor som pantsatts av Jöns Isacsson i början av 1660-talet fortsatte nu. Mickel Mickelsson erkändes vid tinget den 3-4 juli 1685 berättigad att återfå en äng om 6 skattlass hö som för 23 år sedan pantsatts av Jöns Isacsson mot ett lån på 50 daler från rådmannen Carl Sigfridsson. Vid lagmanstinget 1667 hade Sigfridsson tilldömts ängsbruket så länge pengarna var obetalda. Mickel Mickelsson krävde också att återfå ägor som Peder Eriksson Planting - Isac Erssons fosterson - och Johan Tomasson änka hade under hemmanet. Troligen avsågs Kukkolan niitu och ängsområden i norra Haparanda vilka då redovisas av Simon Strand som gift sig med Johan Tomasson Haaks änka Brita. Vem som skulle berättigas att tillträda ängsområdet skulle dock rannsakas av länsmannen och Nils Larsson i Laivaniemi.

Trots nära släktskap tycks relationen mellan Clemet och Mickel ha försämrats. Vid vårtinget 1691 anhöll furiren Mickel Mickelsson, som nu använde släktnamnet Hafsstrand, att få lösa ut fjärdingsmannen Clemet Jönsson ur hemmanet. Enligt furiren hade delningen resulterat i två icke bärkraftiga hemman om vardera $\frac{1}{6}$ mantal. Han yrkade därför på en sammanslagning vilket Clemet motsatte sig åberopande den uppgörelse som gjorts dem emellan om att bruka halva hemmanet var under särdeles rök. Rätten gick på Clemets linje och motsatte sig Mickels begäran då socknens intäkter därmed skulle minska. Vidare ansågs det ovisst, då Mickel dessutom var under *Militien*, hur länge han skulle få vara hemma på gården. De uppmanades därför att förbli vid sitt ingångna kontrakt *till dess en allmän jordrevning anställs då sådana små hemmansdelar bäst kunna åter sammanläggas under den som då befinnes vara närmast berättigad.*

Vid samma ting besvärade sig Mickel Hafsstrand över att Clemet Jönsson skulle ha beskyllt hans hustru för att vara en hora åberopande sig på grannen Johan Larsson Kopukka och hans hustru samt pigan Carin Andersdotter som hade hört detta. Mickel Hafsstrand begärde därför att ett så grovt tillmäle måtte antingen bevisas eller lagligen pliktas. Clemet förklarade att Mickels hustru misstänkt och beskyllt honom för att ha stulit lax ur deras pata. Clemet uppgav att han till beskyllningen om laxtjuvnad svarat att furirens hustru var en hora till dess hon kunde bevisa att han stulit lax ur deras pata. Men furiren kontrade då med att Clemet inte bara beskyllt henne för att vara hora *utan även utnämnt vilkens hora hon var, nämligen Herr kaptenen Christoffer Bruuns. Därtill Clemet aldelens nekade, exciperandes [invändande] emot Johan Larssons intygan, att han dessutom vore Clemets afvundsman och i tiufvabeskyllningen intresserad.*

Då Johan Larsson inte kunde anses opartisk - släktskap med Mickel torde ha avsetts - uppskötts målet till dess furiren kunde skaffa bättre vittnen. Rätten meddelar dock att om Clemet här efter *med sådana eller andra vitesmål framkommer och beskyller Anna Hafsstrand skall detta stå honom yppat och vederbörligt straff häruppå fällas.* Kaptenen Christoffer Bruun [senare Brunsköld], Anna Hafsstrands förmenta älskare, hade redan 1677 utnämnts till löjtnant i Västerbottens regemente där även Annas man återfanns. Huruvida kaptenen verkligen haft ett förhållande med Anna kan inte utläsas i skrifterna. Att han inte var främmande för denna typ av förbindelser framgår dock av att han 1695 ställdes inför krigsrätt för att ha rått familjens piga hustru Brita Johansdotter i Piteå med barn något kaptenen emellertid nekade till inför rätten.

Mickel Hafsstrands militära karriär

Mickel Mickelsson återfinns första gången den 11 juli 1678 som trumslagare i Överste Evert Horns regemente i Large som var sammansatt av knektar från Kalix, Råneå och Luleå. Samtidigt var Johan Lång trumslagare i Reinhold von Fersens kompani. Johan Lång, som ibland benämns Johan Tornwächter, var son till Samuel Abrahamsson i Haparanda. Mickel Mickelsson vistas i Åhus 1678, Ystad 1679, Stralsund 1680 men har återvänt till Haparanda 1683. Vid generalmönstring av Reinhold von Fersens kompani i Torneå den 26 juli 1683 var Christoffer Bruun löjtnant, Axel Kempe fältväbel medan Mickel Mickelsson, som var trumslagare, *säges vara förpassat efter contract med bonden och lät värva sig av löjtnanten.* Året därpå befordrades Mickel Mickelsson från pipare till 1:e trumslagare. Vid häradstinget februari 1688 berättigades trumslagaren Mickel Mickelsson återfå ängen *Kuckolan nittu* i *Wånom Påttan* av Johan Thomassons änka i staden. Änkan Brita som efter makens död 1679 gift sig med Simon Strand hade 1688 åter blivit änka. Ängen som räntade 9 lass hö årligen uppgavs vara bortsatt från *Bohlstaden* av hemmanets förra åboende Isak Jönsson för 14 år sedan för 116 daler.

Mickel som fortfarande var trumslagare då han kvitterade ut 1689 års lön i Torneå benämndes då Mickel Hafsstrand. Han befordrades den 15 maj 1690 till furir. Vid tinget den 4-5 december 1693 besvärade sig Mickel Hafsstrand på sin hustrus vägnar emot Hindrik Hansson Pörhö i Laivaniemi

angående två ängar som Lars Hindriksson Pörhö skulle ha tillvällat sig då Mickel Hafsstrands hustru ännu var omyndig. Eftersom hennes föräldrar nu var döda menade Mickel att hustrun borde återfå ängarna för vilka endast betalats 10 daler till hustruns salig moder. Redan i juli 1685 hade ärendet remitterats till länsmannen utan att något skett. Lars Hindriksson berättade att ängarna för ungefär 30 år sedan förpantats av föräldrens svärfar - Johan Abrahamsson - som aldrig själv satt på *bolhemmanet* utan var borgare i staden. Ängarna hade senare inlösts under Pörhöhemmanet där de upptagits redan i 1667 års jordebok. Henrik Hansson fick därför behålla ägorna till dess en allmän jordrevning skulle genomföras.

Mickel Hafsstrand, som under långa tider av sin militär karriär vistades på krigståg, fanns under delar av 1690-talet i Haparanda som furir i Majorens kompani.²¹² Med sitt bomärke kvitterade han i Torneå den 14 november 1696, tillsammans med sergeanten Johan Adamsson Pålack på kyrkobordet i Torneå, rustmästaren Johan Samuelsson Berg från Björkönen och kompaniprofossen Anders Olofsson Karck från Korpikylä, mottagandet av årets servicepengar.²¹³ Mickel Hafsstrand avancerade den 1 juni 1697 till förare då Dittmar Simon Hagen utnämndes till fältväbel samtidigt som Johan Samuelsson Berg blev furir. Som förare, titeln kom senare att bli benämningen på hans hemman, hade Mickel Hafsstrand som den högste i det *ringaste befälet* ansvar för trossen och uppbar en årslönen på 31 daler. Enligt överstelöjtnant Julius Rickard de la Chapelles excercisbok från 1669 – *Laskepellens bok* – som följdes i den karolinska armén skulle föraren ha noga uppsikt över kompaniets fana, som han under marschen bar bakom fänriken. Han hade också hand om kompaniets sjuka och skulle se till att ingen av dem *vanskötslades*.

Efter några fredsåar drabbades Sverige åter av krig - det stora nordiska kriget och fälttåget mot Ryssland - då Danmark och Sachsen-Polen våren 1699 slöt ett anfallsförbund mot Sverige. I februari 1700 marscherade den sachsiska kurfursten August den starke in på svenskt territorium i Livland och året därpå lovade även tsar Peter att gå med i det förestående kriget mot Sverige. August anföll i februari Riga och intog Dünamünde skans vilket fick Karl XII att handla snabbt för att komma Riga till undsättning. Den svenska armén hade då legat i krigsberedskap sedan 1699 och Majorens kompani från Torneå hade redan den 17 januari 1700 under Lars Björnhuvud tågat ut från Torneå med föraren Mickel Hafsstrand bärande kompaniets fana. Marschen gick mot mobiliseringsplatsen i Bohuslän där Björnhuvuds kompani jämte staben förlades i Alingsås medan kapten Bruunschöld inkvarterades i Kungsbacka.

Majorens kompani hade inte ännu hunnit överskeppas till Livland innan Karl XII med den svenska hären bestående endast av 8430 man vid Narva lyckats övervinna tsar Peters ofantliga armé bestående av 80000 man. Kungen gick efter fältslaget i vinterläger i Estland och friska trupper överskeppades under våren från Sverige och i slutet av maj gick hären mot August den starke. Sergeanten Johan Pålack i Majorens kompani dog den 14 juni 1701 och Mickel Hafsstrand efterträdde honom som sergent samtidigt som Johan Samuelsson Berg avancerade till förare. Kompaniet deltog under major Björnhuvuds ledning i övergången av Düna den 9 juli 1701 där Karl XII tog de fyra mörsarna som står uppställda vid hans staty i Stockholm, men samtidigt förlorade kungen sin älskade hund Pompe. Torne kompani förlade sitt vinterkvarter i det ockuperade Kurland och i början av 1702 startade marschen söderut mot Samogitien. På årsdagen av Dünaövergången inleddes slaget vid Kliszow där 8000 polacker och 6000 sachsare besegrades. Lovorden till kungen efter slaget var översvallande och bedömningen var att detta var hans ärofullaste seger. Samma år angreps Krakow och året därpå inleddes belägringen av det starkt befästa Thorn där sachsarnas huvudstyrka kapitulerade den 4 oktober.

²¹² 1692 finns under major Schuttehielm i det 3:e kompaniet fältväbeln Jacob Stierncreutz, sergeanten Johan Pålack, mönsterskrivaren Johan Nystedt, föraren Olof Grape, furiren Mickel Hafsstrand och rustmästaren Henrik Wallo.

²¹³ KrA, Västerbottens regemente, regements slut 1697-1700, fol. 116.

Mickel Hafsstrand befordrades den 5 april 1703 till fältväbel då Carl Girström utnämndes till fänrik. Samtidigt höjdes Mickels lön till 41 daler 8 öre kopparmynt samt 5 daler i inkvarteringspengar. Som fältväbel eller kvartermästare skulle han enligt *Laskepellens bok* vara kompaniets öga. Han skulle därför vara särdeles kvick, exakt och hurtig. Han skulle kunna läsa och skriva samt ställa upp kompaniet och se till att allt stod rätt till i rotar och leder. Han skulle också känna var och en av kompaniet till deras kapacitet och villkor. Smärre förseelser bland de meniga skulle han direkt bestraffa med värjan eller piken.

Ryssarna intog i maj 1703 fästningen Nyenskans – det blivande Sankt Petersburg – och fortsatte sin framryckning året därpå med att inta Narva och Dorpat medan de svenska trupperna uppehöll sig i Polen i stället för att försvara de egna gränserna. Major Björnhuvuds kompani befann sig i mars 1705 i Przygodica. När Karl XII detta år begav sig mot Warszawa och östra Polen blev Majorens kompani kvar för att året därpå delta i slaget i Fraustadt den 3 februari 1706 där 7300 sachsare stupade och ännu fler togs till fånga. Framgångarna ledde till att kapten Christoffer Bruunschöld vid Torne kompani befordrades till major och bataljonschef för det 3:e kompaniet där Christofer Moritz var löjtnant, Mickel Hafsstrand fältväbel och Fredrik Stjerncreutz sergente.

Majorens kompani under Christoffer Bruunschöld var fortfarande kvar i Posen i början av 1707 och där avlider den 26 januari skvadronsprästen Nils Core från Torneå. På eftersommaren startade Karl XII tåget österut från Altranstädt med en armé bestående av 40000 man. Vid nyåret gick hären genom Livland och erövrade Grdno och stannade sedan några veckor i Smorgonie varefter huvudhären påbörjade marschen mot Moskva. Majorens kompani hade sitt vinterkvarter förlagt i Zirmony varefter tåget på våren fortsatte österut. Det första större slaget utkämpades vid Holowuczyn där karolinerna i juni stötte på den ryska armén och åter vann en lysande seger vilket ledde till att Bruunschöld den 8 december 1708 utnämndes till överstelöjtnant och efterträddes som befälhavare för Torne kompani av major Johan Bernhard Wiedemeyer.

Vedermödorna för karolinerna ökade då ryssarna till sitt försvar började ödelägga landet för att på så sätt försvåra underhållet av den anfallande hären. Karl XII tvingades då byta taktik och i stället för att gå mot Moskva vek hans trupper i trakten av Smolensk av mot Ukraina. De sumpiga skogar och kärr som mötte trupperna, i kombination med en mycket svår vinter innebar, att det var en av köld och hunger svårt drabbad här som våren 1709 började belägringen av fästningen Poltava. Slutet var oundvikligt. Karolinernas långa framgångssvit bröts nu med kapitulationen vid Poltava där 15729 man tillfångatogs. Någon lista över fångarna blev inte uppgjord men bland dem ingick bland andra överstelöjtnanten Bruunschöld och knektar i Torne kompani.

Anna Johansdotter i Haparanda kvitterade den 31 januari 1709 troligen ut den sista lönen för maken. Hon intygade då att hon mottagit fältväbeln Mickel Hafsstrands 1708 års lön under Herr Majorens kompani: hemmansränta 41 daler 8 öre silvermynt samt årets inkvarteringspengar som uppgick till 5 daler. Då hela det svenska fältarkivet försvann vid kapitulationen i Perevolotjna - troligen förstört av svenskarna för att inte komma i ryssarnas händer - finns inte några rullor bevarade över den återstående truppen. Av den av ryssarna den 18 juni 1713 översända fånglistan, som dock endast upptog högre officerare, framgår att överstelöjtnant Bruunschöld och major Wiedemeyer var fångar. Det kan därför inte uteslutas att även Mickel Hafsstrand deporterades till Ryssland där han i så fall torde ha omkommit under fångenskapen. Bruunschöld kvarhölls i Kostroma fram till 1722 och på hemväg efter frigivningen avled han den 14 april samma år i Vasa. Fältväbeln Mickel Hafsstrand återvände aldrig till Haparanda efter slaget vid Poltava, som karaktäriserats som ett av världshistoriens blodigaste slag där 6900 man stupade, 2800 blev tillfångatagna och 1500 sårades.

Mickel Hafsstrands efterkommande

Mickel Mickelsson med hustru upptogs på Förare till 1698 då sonen Johan Mickelsson redovisade gården. Det sammanhållna hemmanet Sax och Förare redovisades 1699 åter av Mickel Mickelsson Hafsstrand. Förare om $\frac{1}{6}$ mantal uppgavs då vara *Reservhemman* medan kronan uppgavs ha behållit Sax som var utan åbo 1700-03. *Anna föraren Hafstrandh* - föraren Mickel Mickelsson Hafsstrands hustru - svarade för hemmanet till 1703. Förare redovisades därefter av Johan Hafsstrand hos vilken Malin Johan Rist uppges logera 1706. I början av 1700-talet var Johan anställd hos handelsmannen Abraham Grape för att sköta dennes handel på Västersjön. Efter en tvis med sin husbonde 1708 tog Johan anställning hos Grapes antagonist rådmannen Nils Bäck och erlade 1710 sin borgared i Torneå. Han avled dock samma år efter att ha återvänt från Stockholm där han drabbats av pesten och efterlämnade fästmon Brita dotter till sergeanten Johan Bäck från Innanbäcken.

Fältväbeln Hafsstrands son Mickel Mickelsson Hafsstrand var enligt jordeboken 1711 husbonde på Förare där han fanns med en syster som synes ha varit Elisabet som året därpå var gift med brofogden Anders Cajanus i Lautiosaari Kemi. Elisabet dog den 18 oktober 1760 och uppgavs då vara 80 år gammal. Mickel gifte sig 1713 med Anna Persdotter från Korpikylä och i familjen föddes sönerna Per 1714, Henrik 1719, Johan 1722 och Mickel 1725. Från slutet av 1710-talet härjade ryska kosacker i Tornedalen där de rövade och brände ett flertal hemman. Torneå eldhärjas 1718 och brändes ner en andra gång då den ryska truppen retirerade 1721. Troligen drabbades även Förare och Sax av ryssarnas framfart då de vid denna tid inlöstes av kronan på grund av skatterestantier. Mickel Mickelsson Hafsstrand dog 1725 och Förare innehades vid karteringen 1728 av Hafsstrands änka Anna Persdotter. Stamhemmanet var då åter av skattekaraktär och Brennholms karta visar att där fanns två mangårdsbyggnader - Förare och det sydligast liggande nyuppförda Sax.

Johan Mickelsson Hafsstrand som i likhet med farfadern var soldat gick under namnet Asp. 1746 hade han blivit far till ett utomäktenskapligt barn avlat med en lappkvinna i Jukkasjärvi och fyra år därefter gifte han sig med Beata Carlsdotter från Ijo. Hemgården övertogs av brodern Per Mickelsson Hafsstrand som gifte sig med Carin som var dotter till Johan Nilsson i granngården. Deras son Johan Persson Hafsstrand som föddes 1735 gifte sig 1758 med änkan Carin Nilsdotter från Marjosaari. Johan var färjkarl på rutten Haparanda – Torneå och innehade en torpstuga vid färjeläget. Brodern Isack Persson var fjärdingskarl i Haparanda. Per Mickelssons hustru dog 1765 och änklungen gifte sig då med Anna Henriksdotter.

Ännu 1792 brukade Johan Persson Förare och Erik Johansson Sax åkermarken samfällt med Kopukka vilket visar att Lars Hansson Kouris stamhemman behållits som en brukningsenhet sedan 1500-talet. Året därpå sålde Johan Persson, som nu åter benämndes Hafsstrand, hemmanet Förare till häradshövding Olof Ekman på Kopukka där Johan Jacobsson Björnström var landbonde. 1797 avled kronobonden Johan Persson Förares tredje hustru Caisa Matsdotter. Kvar på hemgården - där namnet Förare nu försvunnit ur längderna i och med att det uppgått i Kopukka som utökas till $\frac{1}{2}$ mantal - bodde fram till sin död 1802 den förre ägaren Per Mickelsson Hafsstrand med förgånga, bland annat innebärande rätt att bärga Esisaari äng. Sonen Johan Persson Förare bodde kvar som inhysing i bagarstugan på den gamla hemgården fram till sin död 1809. Samma år dog sonen Mickel Johansson Förare som efterträtt fadern som färjkarl.

Husbönderna på Sax

Mantalslängden 1690 upptar Jöns Clemetsson med hustru på Sax och två år senare upptas också två syskon vilka torde ha varit bröderna Axel och Clemet. Vid 1695 års rotering fanns på Jöns

Clemetssons hemmansdel 5 kor, 4 smådjur och 1 häst, medan Mickel Hafsstrand hade 2 kor, 4 smådjur och 1 häst. Skulder efter fadern hade övergått till Jöns då han övertog husbondskapet för Sax. Vid tinget i augusti 1695 begärde handelsmannen Johan Staffansson, som hade en fordran på Clemet Jönssons, att hemmanet skulle värderas och inventeras så att uppbud kunde göras. Rätten förordnade därför tolvmännen Nils Närä och Olof Larsson samt sockenskrivaren Per Kurki att genomföra ett riktigt inventarium. Inte heller denna gång lyckas dock kreditörerna tillvälla sig hemmanet. Clemet Jönssons pressade finanser hade emellertid lett till att laxpatan brukades av Erik Grelssons son Torfast Eriksson i Torneå medan notfisket i älven behållits. Mantalslängden 1696 antyder att Jöns Clemetsson avlidit då *Ella Jöns Clemets*, Jöns Clemetssons hustru, och Johan Mickelsson redovisade det sammanhållna hemmanet. Jöns Clemetssons hustru Ella Larsdotter från Pajala dog i Vuono 73 år gammal 1743. Hon uppgavs då vara gamle soldaten Johan Saxs mor. 1754 gifte sig den avskedade soldaten Johan Sax med Margareta Eriksdotter Strijk i Vuono. Johan uppgavs vara 76 år gammal då han dog 1769.

Invånarna på militiehemmanen synes under krigsåren ha fört en ambulerande tillvaro där knektarnas eller deras hustrurs namn redovisas på de hemman de för stunden tilldelats.²¹⁴ Axel Clemetsson Sax drev 1697 stamhemmanet i sambruk med Mickel Hafsstrand på Förare varefter Sax lämnades öde vid krigsutbrottet. I slutet av 1690-talet fanns Malin Asp på ena halvan av Rantahemmanet i Vuono vilket under en följd av år innehafte av olika befäls personer. Hon synes ha varit identisk med Malin Rist som 1706 logerade på Sax i egenskap av Axel Clemetssons hustru. Axel Clemetsson, som tågat ut med Torne kompani i januari 1700, efterträdde 1708 Johan Hielte som korpral i Bruunschölds kompani. Axel, som därefter benämndes Hielte, synes ha avlidit vid Poltava. Hustru Malin Hielte som 1709 sägs ha blivit en brottfälling – epilektiker – bor 1713 med pigan Karin på soldatorpet vid Kuusilahti.

Sax som varit öde till 1704 återupptogs av Clemet Clemetsson som 1708 gift sig med Margareta Josefsdotter Purra i Nikkala. De får dottern Brita 1708 och Margareta 1709. Clemet Clemetsson från Haparanda lät vid tinget 1708 uppbjuda och kungöra den sons rätt i löst och fast som hans svärfar Josep Hindersson Purra i Kiärsbäck testamenterat i en skrift upprättade den 9 november 1707. Vid tinget 1709 berörs åter skriften innebärande att Josep Hindersson antagit sin måg till husets föreståndare och dessutom lovat honom en sons arvslott. Clemet Clemetsson som är korpral vid mönstringen i Reval den 24 september 1710 synes ha avlidit under krigstågen i öster. Änkan Margareta Josefsdotter gifter sig 1718 med Mickel Andersson Pekula. Dottern Margareta Clemetsdotter gifter sig 1730 med soldaten Pär Nilsson Törnquist.

Abraham Clemetsson Sax

Abraham Clemetsson är soldat i Lövångers kompani 1689 och befinner sig då i Göteborg. Året därpå var han piquenerare i Adam Gadds kompani. 1694 anges att den 52:a roten i Torneå kompani inte hade någon annan soldat än *Abraham Sax, ty blifver han för roten ståendes*. Han gick då som knekt för fjärdingsmannen Henrik Kouris hemman i Övre Raumo. Två år senare avgick Abraham som knekt och övertog Lassheikki i Vuono vilket innehafte av Johan Rist som troligen var den *Johan besökare* som 1675 upptas i Torneå i anslutning till tullskrivaren Anders Planting.²¹⁵ Johan Rist var tullskrivare 1676-80 varefter han upptog Lassheikki som legat öde sedan 1677. Hemmanet började skatta 1683 men blev snart åter öde och den 11 mars 1687 tilldelades Erik Jönssons hemman Lassheikki om $\frac{1}{8}$ mantal föraren Johan Adamsson Pålack. Hemmanet förmedlades 1692 och behölls av kronan då utlagorna inte erlagts. Pigan Brita Rist

²¹⁴ Mantalslängd för Sax. 1704 Clemet Clemetsson, 1705-22 Abraham Clemetsson där 1706 finns H. Malin Johan Rist. 1708 brukar H Malin Asp Hans Hanssons gård i Vuono. 1709 finns H Malin Hjalte i Haparanda då kronan 1709 och 1711 sägs ha behållit rören i Vuono. Jordeboken 1711 anger för Vuono: Abraham Rist $\frac{1}{8}$ Micke Mickelsson $\frac{1}{4}$, Malin Asp $\frac{1}{8}$, Hans Hansson $\frac{1}{8}$.

²¹⁵ HLA, Nedertorneå och Karl-Gustavs Tingslag, Inneliggande handlingar, FI:1, fol. 33, 50.

bodde där 1694 men 1697 var det åter öde.²¹⁶ Johan Pålack, som då blivit sergeant i Torne kompani, var troligen på tåg då hustrun Brita Olofsdotter ensam upptogs på Kyrkobolet. Lassheikki tilldelats därefter soldaten Abraham Sax och då han 1702-03 åter var på tåg redovisade *H. Margareta soldaten Abraham Saxs* hemman i Vuono. Hustrun Margareta var dotter till Israel Abrahamsson och Anna Nilsdotter Tornberg. Då Abraham Sax återvände inlämnade han den 3 mars 1703 en klagoskrift till häradshövdingen - figur 47 - och besvärade sig över att ha blivit utträngd ur Tjuvholmspanan av Vuono byalag.

Abraham Clemetsson Sax
Tjuvholmspanan - - gungstena församling

Jag för den tillförlitliga hustru samt till mig all-
redan i ett fattigt hus mig äroge 4 1/2 tjugo 1/2 lörd
jpland 1/2 lörd församling till mig alldeles utflänt
af sin församling för sig själv, som de af öfriga
företag och tingen i den fattigaste och äroge för
samt som utgrunda tillförlitliga hustru samt till mig
i den ing af dem af öfriga tillförlitliga hustru samt till mig
samt alldeles utflänt till mig samt till mig samt till mig
Därför äro jag tillförlitliga hustru samt till mig samt till mig
för mig samt tillförlitliga hustru samt till mig samt till mig
i den församling samt till mig samt till mig samt till mig
och för mig samt till mig samt till mig samt till mig

Abraham Clemetsson Sax
Tjuvholmspanan
Den 3 Mars 1703

Dominik Lemm
Abraham Clemetsson
i Vuono

Figur 47. Abraham Clemetsson Saxs besvärsskrift angående Tjuvholmspanan 1703.

Enligt Abraham Sax borde hans hemman i Vuono om $\frac{1}{8}$ mantal, vilket tidigare innehafts av salig Johan Rist, ha sin andel i benämnda fiske. Vuono byalag angav i sin svarsskrivelse till häradshövdingen att Johan Rist i livstiden själv godvilligt övergav laxbruket för vilket byn betalt avgiften till kronan. Byamännen ansåg därför att de inte kunnat ta med Rists successor Abraham Clemetsson som dessutom hade ett laxbruk vid Ämmän letto i skärgården vilket han brukade ensam utan att erlægga taxa till kronan.²¹⁷ Abraham Clemetsson lämna den 20 juli 1715 ett vittnesmål om ett hästköp han konfirmerade med det bomärke som användes av Sax husbönder ännu i slutet av 1800-talet.²¹⁸ Abraham uppgav att Johan Nilsson i Haparanda och Jöns Junkkala i Vuono ha gjort upp om hästköpet hemma hos honom. Hästen hade sålts av en flykting för att den skulle kunna undanhållas ryssen. Mickel Mickelsson Hafsstrands hustru Anna, Maria Aronsdotter och Nils Abrahamsson bekräftade med intyg och bomärken denna händelse.

²¹⁶ Johan Rist var möjligen släkt med den tyske guldsmeden Casper Rist som verkade i Piteå fram till 1644 varefter han flyttade till Torneå där han upptas i kvarntullängden 1645 med hustru, legopiga och legodräng.

²¹⁷ Torde avse Ämmänkari väster om Stora Almsten.

²¹⁸ HLA, Nedertorneå och Karl-Gustavs Tingslag, Inneliggande handlingar, FI:1, fol. 116.

Abraham Clemetsson som var gift med Israel Abrahamssons dotter Margareta fick barnen Anna (1699), Abraham (1701), Ella (1708), Karin (1713) och Johan (1721). Anna gifte sig med Henrik Johansson Elg i Kakamo. Johan gifte sig med Brita Jacobsdotter Rauva ifrån Övre Vojakkala och blev husbonde på Järkä i Kaakamo. Ella gifte sig med Anders Mickelsson Pekula i Nikkala som efter hustruns död flyttade till Nedre Raumo där han blev husbonde på Nakkula. Carin fick 1736 sonen Olof med drängen Olof Anundsson från Alkkula. De gifte sig strax därefter och bodde 1739 i Torneå där sonen Abraham föddes. Olof Anundsson använde då efternamnet Rechartd. När dottern Karin föddes 1743 bar soldaten Olof Anundsson namnet Kåppare.

Abraham Clemetsson dog 1722 varefter sonen Abraham övertog husbonderollen. På det nyuppförda Sax bodde han tillsammans med modern Margareta och hustrun Brita som var dotter till Per Persson Tikka och Ella Östensdotter i Seskarö. Modern och sonen Abraham dog båda 1740 vid en ålder av 66 respektive 39 år. Vid en visitation i februari 1742 uppges att *änkan hustru Brita Persdotter ifrån Haparanda sohn Johan Abrahamsson lämnades tillswidare, för såwida modern utan honom skulle råka i största älande, och rotan hwar på han födder är försedt sig med vargeringskarl*. Troligen rörde det sig om hennes svåger Johan Abrahamsson som senare flyttade till Kakamo.

Änkan Brita Persdotter gifte sig 1745 med Anders Andersson Rudia från Mattila och i den nya familjen föddes sonen Anders Andersson som var båtsman. Han dog i rödsot samtidigt som modern 1774. Abraham Abrahamssons äldsta dotter Margareta (1726) gifte sig med soldaten Mickel Andersson Rudia eller Styf och flyttade till Vuono. Abraham Abrahamssons dotter Brita (1733) övertog hemmanet Sax och gifte sig med Erik Johansson från Kemi som blev nämndeman i socknen. Deras sonson häradsdomaren Erik Eriksson Sax - *Saxis Erkki* - sålde 1858 hemmanet Sax om 259 hektar till kollega Johan Pipon mot födoråd och flyttade själv in i den födorådsstuga - figur 49 - som ännu i slutet av 1900-talet fanns kvar i hörnet Sågaregatan – Storgatan. Saxis Erkki, som i likhet med fadern hade en framskjuten ställning i samhället i kraft av sin titel som häradsdomare, var också mån om att visa sin rikedom och makt. En gång då han var i hög stämning dängde han sitt guldur i gatan så bitarna yrde omkring under det att han med patos utbrast *Itse minä roovaan* - Jag själv är det som råder - vilket sedan blev ett ordspråk bland den finskspråkiga ortsbefolkningen.

Figur 48. Födorådsstuga på hemmanet Sax.

No. 8 Sundholmen

Fram till mitten av 1700-talet var Sundholmen – *Warkansaari* eller Tjuvholmen som den då benämndes – en obebyggd ö i älvmyrningen. Den södra delen av Sundholmen, där reningsverket nu ligger, benämndes vid denna tid Wiikinkari. Enligt Svanberg (1986) skulle Nils Rääf från Torneå ha fått tillstånd att på Tjuvholmen anlägga ett nybygge 1697. Med tanke på att Nils Rääf då var död sedan ett antal år rör det sig uppenbarligen om en sammanblandning med Erik Nilsson Rääfs gård Kuusilahti - det blivande Granvik - som vid denna tid infördes i jordeboken som ett regelrätt hemman efter en långvarig tvist med Torneå stad. I anslutning till det område som idag benämns Grankullen fanns dock ett område benämnt Kuusilahti vilket kan ha vilselett Svanberg.

Turerna kring hemmanet Sundholmens tillblivelse har av Svanberg uppgivits som följer:²¹⁹

År 1699 har klockaren Johan Jacobsson Björnström fått tillstånd att å Holmen anlägga ett nybygge, varom det sägs att, efter erhållet tillstånd och frihetsbrev den 13 april 1753 det begynta nybygget efter 35 frihetsår 1788 borde skattläggas. Han [Johan Jacobsson] bor på gården till 1758 då han avlider och änkan, "klockare änkan", Anna Björnström övertager. Efter henne är det Per (Petter) Björnström, förmodligen sonen, som blir husbonde. Han äger gården fram till 1795. [...] Efter Per Björnström kommer Christina Björnström som ägare. 1806-1814 ägs gården av Johan Björnström. Han är gift med Helena Persdotter. Troligen har Johan Björnström gift in sig i familjen med en dotter till Per Björnström och tagit namnet efter gården. I 1810 är mantalslängd sägs att änkan Helena med folket bor på den ryska sidan.

Då Svanbergs uppgifter inte kunnat återfinnas i mantalslängder och kyrkoböcker skissas nedan en troligare historiebeteckning av Sundholmens tillblivelse och ägarförhållanden. Ett nära samband finns från början av 1700-talet mellan klockarbostället på Björkönen och nybygget Saari. Jacob Christiernsson, som var från Anträs i Luleå, hade i början av 1650-talet kommit till Torneå där han började som tullknekt. Jacob dog 1686 och änkan Brita Olofsdotter Fordelia gifte sig 1694 med kyrkoherden Johan Tuderus i Kemi. Sonen Christiern Jacobsson Antilius, som i slutet av 1600-talet förvärvat hemmanet Antman i Övre Raumo, var skeppare och laxhandlare i Torneå där han tillsammans med Ander Andersson innehade $\frac{1}{6}$ av Junkkalakolken. På Christierns skuta skeppades 510 tunnor lax till Stockholm 1695. Han drev 1700 sjöfart i kompanjonskap med Nils Jönsson Bäck, men efter konkurs tvingades Christiern, som var gift med Sofia Halsia, söka sin utkomst som klockare i Övertorneå varifrån han några år senare återvände till Torneå.

1712 var Christiern Jacobsson stadsklockare i Torneå, men från början av 1720-talet bodde han på Björkönen där han avled 1743 vid en ålder av 75 år. Dottern Brita Christiernsdotter Antilia gifte sig med Magnus Olsson Iding från Stockholm som på 1720-talet blev klockare i Nedertorneå. Iding bodde kvar på Björkönen fram till 1762 då han dog vid 67 års ålder. Redan 1735 hade emellertid i Idings ställe svågern Jacob Isacsson Björnström från Kemi inträtt som klockare. Jacob som var son till kaplanen Isak Magnusson Björnström och Anna Fant gifte sig 1725 med Elisabeth Christiernsdotter Antilia. De hade tidvis bott på svärfadern Christiern Antilius hemman i Raumo innan de slog sig ner på kyrkbacken på Björkönen. Hemmanet i Raumo som år 1700 innehades av Elias Håkansson pantsattes för 161 daler 12 öre kopparmynt till borgaren Christiern Jacobsson som fem år senare lät uppbuda hemmanet för att återkräva sin fordran. Med sin första hustru Elisabeth Christiernsdotter fick Jacob Isacsson Björnström barnen: Isac (1726), Christiern (1730), Hans (1734), Jacob (1735), Abraham (1735) och Johannes (1737). Efter första hustruns död gifte sig Jacob Isacsson med Anna Jacobsdotter Westman från Luleå. I det nya äktenskapet föddes dottern Ablona (1747) och sonen Per (1749).

²¹⁹ Nils Svanberg, *Det äldsta Haparanda 1600-1900*, Södertälje, 1986, s. 139.

Då Jacob Isacsson Björnström dog på Björkönen 1758 vid 60 års ålder övergick nybygget Saari, som upptagits 1753, till *Matronan Anna Westman*. I början av 1760-talet redovisades hon som nybyggare i Haparanda där hon bodde med sina barn. Styvsonen Jacob Jacobsson, gift med Margareta Nilsson, lämnade snart Saari och blev nybyggare i Vuono. Kvar på nybygget Saari bodde tillsammans med änkan Anna Westman Björnström sönerna Hans, Abraham och Johan från det första äktenskapet, samt sonen Per och dottern Ablona från det andra äktenskapet. Kvar på Björkönen bodde klockaren Christiern Jacobsson Björnström som gift sig med Anna Hedvig Björkman dotter till faktorn Erasmus Björkman i Hellälä. Äldste sonen Isak var arbetsfogde på Tornefors bruk där han gifte sig med Brita Andersdotter Spett.

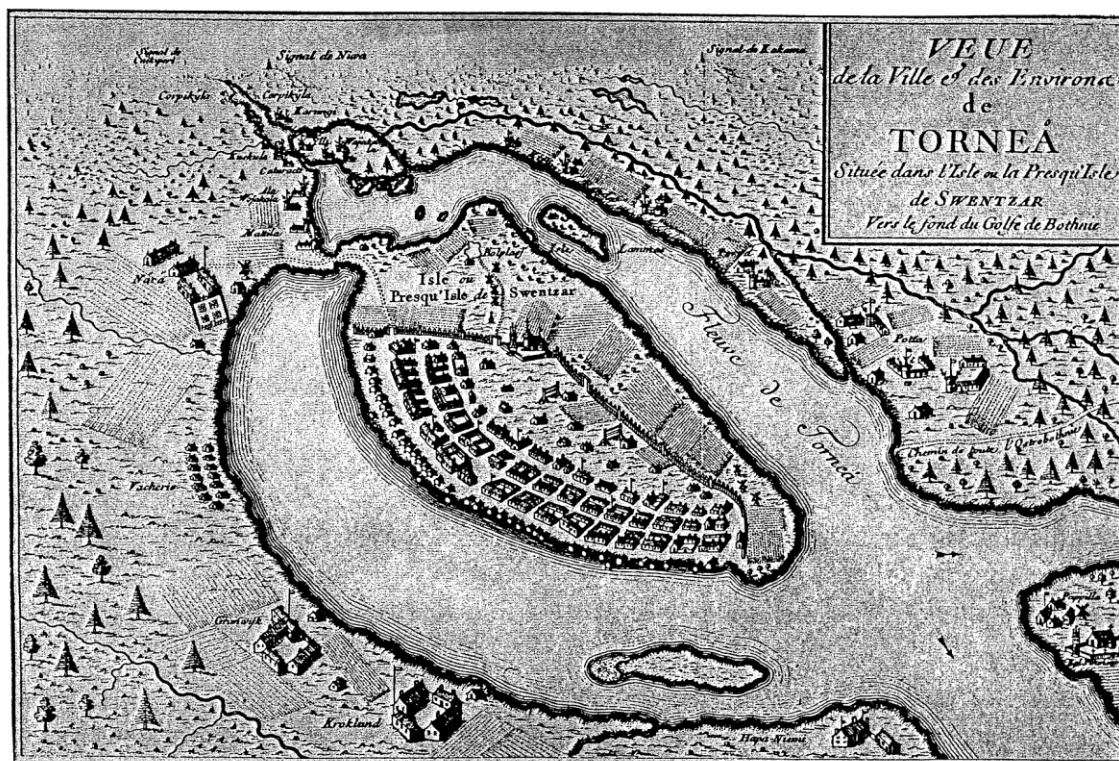
Hans Jacobsson som gift sig med Lisa Persdotter Hafsstrand från Haparanda flyttade 1776 till nybygget Vuopio i Kiärsbäck som 1767 upptagits av Olof Pärsson. Johan Jacobsson gift med Helena Persdotter blev landbonde på Förare i Haparanda och flyttade därefter tillbaka till Saari och sedan till Björkönen där han avled som inhysing 1811. Abraham Jacobsson gift med Anna Nilsson flyttade från nybygget Saari och blev landbonde på Kaplansbostället i Haparanda. Kvar på nybygget blev Per Jacobsson Björnström som gift sig med Anna Greta Larsdotter Aava. Per benämndes fortfarande nybyggare då sonen Henrik föddes 1787. Per Jacobsson Björnström drunknade året därpå och efterlämnade hustru med barn på nybygget som då skulle börjat skatta.

Vid kartering av Haparanda by 1792 uppgavs fortfarande nybyggaren Per Björnström som innehavare av hemmanet som omfattade 16 kappland åker av tredje graden samt 2 tunnland 3 kappland ängar av ringa växt. Hemmanet, som endast var på $\frac{1}{16}$ mantal, synes efter Pers död ha övergått till brodern klockaren Christiern Jacobsson som emellertid bodde kvar på Björkönen. Då Christiern Jacobsson avled 1806 övergick hemmanet till sonen Johan Christiernsson och dennes hustru Anna Christina Nilsson vilka båda avled tre år senare. Ny ägare blev då deras farbror Johan Jacobsson Björnström gift med Helena Persdotter. Efter kriget tycks hemmanet ha kommit i ödesmål då borgaren Johan Sundell gift med Hedvig Pipping köpte det av kronan 1814. Efter Sundell kommer Saari eller Tjuvholmen senare att döpas till Sundholmen

No. 9 Kuusilahti eller Granvik

De första kartorna över Haparanda och Mattila som ritades 1647 visar endast gårdsgården för mantalssatta hemman upptagna i jordeboken - däribland Purra som innehades av borgaren Hans Henriksson - medan fäbodrar och utägor utelämnades. Kartor upprättade senare visar hur området mellan Haparanda och Mattila, som under lång tid ansågs utgöra Torneå stads privilegiejord, innehades av borgare. Granvik och Kråklund ombildades i slutet av 1600-talet till hemman och kom i början av 1700-talet att tillföras Mattila by. Gårdarnas belägenhet vid stadsviken framgår av Outhiers teckning från 1738 återgiven i figur 49. Vid det laga skiftet 1858 lades Granvik och Kråklund, *för vinnande av mer bekvämlighet och redighet*, under Haparanda.

Den geografiska kartan över Torne socken 1673 visar att Granvik och Kråklund redan då uppfattades som regelrätta hemman. Ägarförhållandena för de södra markområdena i Mattila är emellertid svåra att följa då ägarna inte alltid upptogs i längderna. Skälet till detta var att det markområde som 1623 exproprierades på Suensaari för den nya staden endast utgjordes av 3 mantal jord. För att ge staden expansionsmöjligheter gjordes därefter flera donationer. Södra delen av Seskarö, Malören med sitt strömmingsfiske, samt Sellön kom på grund av detta att tilldelas Torneå som även fick tillgodogöra sig den därtill hörande laxtaxan. Drottning Christina tvingades emellertid att återta Sellön från Torneå eftersom Hans Olsson redan 1611 haft sitt hemman där vilket han efter en ödeperiod hade inlöst under skattearvsrätt.

Figur 49. Outhiers teckning över Torneå- och Haparandaområdet 1738.

Som kompensation för Sellön fick Torneå stad 1652 i donation hela Mattila by med den ränta som utgick därav. Härigenom gavs borgarna i Torneå tillstånd att handla med bördemännen om skatterättigheten av berörda hemman mot att de *emot skälig betalning och vedergällning afstode*

*på det staden således fullkomligen med berörda hemman till utrymme kunde betjenas. Dessa inköp synes dock aldrig ha kommit till stånd. Av borgarna hade bara Hans Henriksson en mantalssatt gård i Mattila, men medlemmar i släkten Kouri synes också i slutet av 1640-talet innehaft delar av den mark på vilken Granvik anlades. Domboksanteckningar antyder att vissa borgare på sina lantställen i Mattila i smyg bedrev landsköp vilket inte accepterades av det övriga borgerskapet då *cronan lider skada på tull och accis såväl som staden straffas och emot sina välfångna privilegier*. Emedan Granviks ägor aldrig ingått i Mattila byamark medgavs av kronan i början av 1700-talet, efter en fyrtioårig process, att de inte omfattades av 1652 års donation.*

Nils Henriksson Rääf

Domstolsuppgifter och rådhusprotokoll visar att Nils Henriksson Rääf var son till Henrik Henriksson Kouri på Revonsaari i Övre Vojakkala.²²⁰ Fadern som 1612 benämndes *Unge Henrich Coure* var då husbonde på Revoniemi på den västra sidan av Torne älv medan brodern fjärdingsmannen och sedermera riksdagsmannen Hans Henriksson övertagit hemgården Kuure på den östra sidan. Boskapslängden 1626 visar att Revoniemi var ett av de större hemmanen i socknen med 4 hästar, 16 kor, 1 stut, 3 kvigor, 5 kalvar, 11 får och 2 svin. Till gården hörde också den fiskrika Muckakorvapatan samt andelar i kolkvarpen i Suensaari.

Änkan Karin redovisade Revoniemi 1642 varefter sonen Jöns tog över. Den långa arvstvist Nils Rääf och hans systrar Anna i Kemi drev mot brodern Jöns Henriksson Chore i Övre Vojakkala nådde ett ändligt slut vid häradstinget i Nedertorneå i mars 1673, där Anna företrädde av sonen Hans Henriksson från Kemi.²²¹ Det omfattande protokollet visar att Jöns Chore utlöst sin broder Henrik - enligt rotelängden var han född 1623 - för sin andel av fädernearvet innan han dog. Henrik skulle dock ha en dotter i Reval. Ytterligare syskon tycks inte ha funnits i familjen.

Nils Henriksson Rääf blev borgare i Torneå 1641 och utnämndes samma år till kronans uppbördsman. Ett brev från befallningsmannen Hans Olofsson i Luleå den 24 mars 1647 - vilket hölls i vänskaplig ton och inleds med *Salutem Godhe man Nils Rääf* - uppmanade Nils att utbetala 1646 års deputat på 150 daler silvermynt till Anders Köhl. Vid en tvist avhandlad vid tinget den 17 december 1649 krävdes Rääf av Grape på en post pengar som skulle ha avgetts av förre befallningsmannen Hans Olofsson vilket antyder att Nils Rääf under dessa år var uppbördsman. Ett brev skrivet av Mommorna till landshövdingen i Västerbotten i april 1654, angående Kengis bruks privilegier, visar att Nils Rääf vid denna tid var tullinspektör i Torneå. Brevet skrevs eftersom Torne socken oroat sig över att kronans intäkter skulle minska på grund av bruksverksamheten då varor tullfritt skulle kunna införas till Kengis. Mommorna uppgav sig dock kunna *bevisa contrarium alldenstund vi icke förneka tullinspektoren Nils Rääf af almogen tullen af cronans godz taga på bästa sätt som för intet är tullat och sådant han kan och gitter, den förmedelst vårt idkesamma pådriwande och brukens lyckliga framgång bliver cronans intrader märkeligen förbättrade. Därom vi oss med dett högsta beflita*.

Nils Rääf synes utöver sin tjänst som uppbördsman och tullare ha bedrivit handel och sjöfart och seglade redan i början av 1640-talet på Stockholm. I slutet av 1640-talet innehade han en skuta tillsammans med tullnären Per Olofsson, Östen Persson och den blivande borgmästaren i Torneå Jöns Mickelsson. Den samägda skutan led skeppsbrott vid Galtholmen 1651 men Nils Rääfs skepparverksamhet fortsatte. Han hade 1653 lejt Henrik Håkansson som styrman men sedan denne legat i vinterläge i Gävle uppstod en tvist om styrmanlönen. Nils Rääf och partägarna

²²⁰ Revonsaari [repo_n=räv] har gett upphovet till namnet som möjligen inspirerats av sekreteraren Carl Rääf som vistades i socknen vid gränsregleringen mot Ryssland 1596 då han i sällskap med Henrik Kouri färdades i lappmarken. Namnet, som inte övertogs av Nils Rääfs söner, användes av brorsonen Nils Jönsson i Övre Vojakkala som 1683 och 1685 bötfälldes för handelsresor till Reval.

²²¹ RA, Renoverad dombok Västerbotten 1, 1672-74, fol. 662-666.

Henrik Mårtensson - Hans Hansson Chores successor - Erik Olofsson Pulckan och Hindrik Hindersson betalade styrmannen 4 daler var medan Jöns Nilsson Kurki - Simon Hinderssons successor - inte ansåg sig behöva betala för tjänsten vilket ledde till bråk. Enligt en skrivelse från Kammarkollegiet den 23 juni 1657 hade ett kompani knektar och officerare från Västerbotten överförts på Nils Rääfs skuta till Stockholm för vilket han fick etthundratjugo daler silvermynt i fraktersättning.²²² Av Mommornas sjörulla framgår att Nils Rääf också skeppade järn och koppar från Kengis bruk till Stockholm. Förutom på Stockholm synes han ha handlat på Estland då han 1666 med några Kivirantabor hyrde en jakt med vilken man seglade till Tallin.

Rävaktiga processer

Nils Rääf synes av ett flertal rådstugeprotokoll ha varit en nitisk tullnär som inte drog sig för att trakassera borgerskapet. Jürgen Bulle anklagades den 4 maj 1654 för att ha okvädat Rääfs utsände tullknekt och stadstjänaren då dessa krävt honom på resterande tullpengar. Bulle hade då sagt att Nils Rääf och Hindrik Mårtensson var *svelthundar* och att stadstjänaren var en stövelknekt. Bulle dömdes till böter för okvädingsorden samt för att ha kallat ett av vittnena för lögnare inför rätten. Casper Ekman beskyllde Nils Rääf vid ett besök i Stockholm 1654 för att vara både tjuv och skälm. Detta utnyttjades av Erik Olofsson Pulkkinen som också kallade Nils tjuv vilket ledde till en process på rådstugan i juli 1655. Erik uppgav sig dock endast ha skällt Nils Rääf för att vara *annoterat tjuv*. Erik menade sig bara ha upprepat det Jacob Pfund tidigare beskyllt Nils Rääf för att vara enligt ett rådstuguprotokoll. Casper Ekman som var gift med borgaren Hans Henrikssons dotter, som var änka efter skepparen Elias Olofsson, hade under flera år köpt lax och sik av Nils samt skeppat varor på hans skuta. Deras relation var emellertid ansträngd och i återkommande tvister berörs fraktsatser, pris på salt, lax och sik samt vem som var betalningsansvarig för krogbesök i samband med deras sjöfärder till och från Stockholm. Detta illustreras bland annat i omfattande rådstuguprotokoll från den 11 september och 13 november 1671.²²³

Casper Ekman uppgav sig vid tvisten 1671 ha en fordran på Nils Rääf hänförande sig till ett antal poster varibland ingick 2 tunnor salt à 20 daler, resterande från Nils affärer med Caspers antecessor Elias Olofsson 1654, diverse handlån avseende krogbesök och ölinköp i samband med Stockholmsresorna samt 17 ½ kanna öl som intagits i Ratahamnen. Vidare skulle Nils ha lånat pengar på Moniakrogen i Lövånger och på Hållnäs prästgård. Mot detta uppförde Nils Rääf lax- och sikleveranser samt fraktkostnader som han hävdade resterade för åren 1660 och 1662. Vid rättegången framkom dock att Nils Rääfs partipanter i skutan, borgmästaren Jöns Mickelsson och dennes son Johan Jönsson, mottagit fraktersättningen och att Nils medvetet presenterat oriktiga räkningar. Han döms därför till 3 silvermark i böter. Nils döms i samma veva även att betala Jacob Johansson 26 daler för ett fat Stockholmsöl han tagit på källaren i Torneå.

I sin egenskap av stadens *uthridare* – tjänsteman som övervakade och beivrade smyghandel och landsköp samtidigt som han var aktor i dessa mål vid tingen – trakasserade Nils Rääf borgare som med oklara papper införde varor till Torneå. Han tycks inte ha dragit sig för att angripa de främsta i staden. Daniel Kruus som låtit tillverka en skuta i Österbotten och infört den till Torneå beskylldes av Rääf för att inte ha erlagt tull och blev därför berövad sin signetring. Då detta innebar att Daniel Kruus tillfälligt inte kunde konfirmera affärskontrakt på sedvanligt sätt ingrep rätten och den 28 augusti 1658 fick Nils böta 40 mark för egenmäktigt förfarande. Även saltleveranser till Torneå kontrollerades noga av Rääf som 1662 beslagtog ett parti för den blivande borgmästaren Petter Johansson. På rådstugan avhandlades den 29 augusti 1663 en tvist mellan Nils Rääf och Christian Wellinghusen som begärde utslag om 7 tunnor salt som Rääf tagit

²²² RA, Länsräkenskaper, Västerbottens Landskapshandlingar, Verifikationer, 1657, fol. 245.

²²³ RA, Dombok Gävleborg, 1970-72, vol. 19 b, fol. 602-04.

i beslag. Christian åberopade sig på brev som skulle ha funnits i Torneå innan saltet inskeppades på skutan i Stockholm utvisande att det var avsett för Henrik Fårbus i Uhlå vilket även styrmannen Olof Nilsson kände till. För att styrka sin sak framlade Christian Wellinghusen brev från Fårbus i Uhlå utvisande att denne skulle bekosta godset som fraktades för honom på Torneå skutor. Wellinghusen hade också i ett brev daterat Kemi hamn den 18 juli meddelat Fårbus att han med sina drängar ville sända honom det saltparti som för hans räkning inskeppats i Torneå.

Nils Rääf accepterade inte breven utan menade att sådana kan skrivas tio på en timma och dateras när man vill. Efter de skäl Nils Rääf sade sig ha fått ansåg han att Wellinghusen och Fårbus drivit handel sinsemellan och att saltet därför borde tas i beslag. Wellinghusen svarade då att det för att bevisa att en ärlig man skriver 10 brev på en timma och daterar dem när han vill behövs goda skäl helst då breven var här i staden innan saltet anlände. Vidare beropade han sig på ärliga män som hade vetskap om saltet såsom Simon Nopp, styrmannen Olof Nilsson samt rådmännen Carl Sigfridsson och Isak Ersson. Slutligen visade Wellinghusen ett brev från Hieronimus Berkhusen till Henrik Fårbus daterat Stockholm den 14 juni 1663 vari nämndes att 20 tunnor salt skeppats till Torneå. Simon Nopp berättade också att han vid Stockholms brygga hört att Wellinghusen mottagit Fårbus salt. Domsutslaget blev det förväntade: *emedan Christian Wellinghusen bevisar med vissa brev och skäliga vittnen, att saltet är ifrån Stockholm på hans skuta hit överskeppat, Henrik Fårbus tillhanda, skall Rääf återlämnar till Christian saltet han uti arrest haver.*

Under perioden 1657-66 var Nils Rääf nämndeman vid lappmarkstingen och en period kassör i Torneå stad. Även då lyckas han komma på kant med borgerskapet. Uppenbarligen hade rådstugurätten hans tidigare bravader i minnet då Nils Rääf från sonen Johan i Stockholm fick sig tillsänt 5 tunnor salt 1677. Skepparen Måns Olofsson Fordell begärde besked på rådstugan den 1 augusti 1677 om hur saltet som inskeppats i Stockholm förvärvats och vilken Stockholmsborgare som sänt partiet. Rätten krävde därför att Nils Rääf skulle ange hur sonen Johan Nilsson Rääf fått tag på saltet då han inte var borgare i huvudstaden. Nils Rääf svarade då att han inte visste annat än att sonen sänt det till honom. Nils Rääf beordrades då att vid nästa rådstuga visa upp brevet från sonen i vilket leveransen skulle omnämnas vilket Nils dock inte åtlydde. Måns Olofsson krävde därför på rådstugan den 27 augusti att tvisten med Rääf skulle få ett slut. Stadstjänaren Gabriel Nilsson framkallades då och tillfrågades vad Rääfen svarat när han dagen innan stämts för fjärde gången. Han skulle då ha hälsat borgmästare och råd att han inte kom till rådstugan men om några gode män vill komma till honom så skulle de få se sonens brev. Han hade dessutom sagt till Gabriel *jag vet ej om han haver det saltet köpt eller stulit men det blev mig tillsänt.* Domen blev att Nils Rääf dels fick betala Måns Olofsson 15 daler per salttunna, dels frakt på sin andel av skutan. Vidare dömdes Rääfen till 12 marker silvermynt i böter för uppstudsighet.

Nils Rääfs räsvaktiga beteende gjorde att han i rådstuguprotokollen allt mer började benämnas Rääfen vilket troligen inte var avsett som smicker. Förra borgmästaren Olof Swart framkom på rådstugan den 27 mars 1675 och föregav att han med Nils Rääf uppköpt en post spannmål av regementsskrivaren Hindrik Bråå men Rääfen hade själv tagit hela partiet. För att styrka saken framkallades bonden Jöns Jönsson i Kemi som bekände att han haft en post spannmål om handen av vilken han enligt ett brev från regementsskrivaren Hindrik Bråå skulle låta leverera varsina 10 tunnor till Olof Swart, Nils Rääf och Torfast Ersson. Nils Rääf och Torfast Ersson hade kommit till honom efter spannmålet och Jöns hade då frågat efter Swarten. Rääfen svarade då att han var till Kalix varför Jöns dagen därpå levererat 20 tunnor till Rääfen, och sagt *I tager Swartens delar.* Men Rääfen svarade då: *när jag får tala med min hustru i Torneå, då får jag se.*

Olof Swart visade även fram en attest av den 29 mars 1674 till Casper Dyckman och Per Pålssons utvisande att de blivit sända till Nils Rääf med pengar för att betala för 10 tunnor men Rääfen tog inte emot betalningen. För att bemöta Swarts inlagor levererade Rääf regementsskrivare Bråås

brev daterat den 2 april 1674 med förmälan att han håller sig vid de 20 tunnor Rääf efter kontraktet hade tagit varemot bonden Jöns Jönsson framlade regementsskrivarens brev av den 14 februari att han skulle leverera till Olof Swart, Nils Rääf och Torfast Ersson var sina 10 tunnor. Olof Swart föregav att de gemensamt gått uti ett kontrakt om spannmålen men han hade inte fått ett korn varför han framlade en räkning mot Rääfen för bemälda 10 tunnor spannmål därutinnan han honom debiterar 260 daler kopparmynt förutom all annan kostnad. Olof Swart pretenderade uppå det högsta mot Rääfen att han måtte betala omkostnaden för bonden Jöns Jönsson emedan rätten i förlidna år pålagt Rääfen att skaffa bonden tillstådes men han inte efterkommit. Domsutslaget blev att rätten frikände Rääfen från Swartens pretention på grund av de två breven från regementsskrivaren. Däremot ansåg rätten att regementskrivaren skulle kompensera Swarten och Jöns Jönsson för de 10 tunnor spannmål samt alla andra kostnader de kunde ha att söka.

Nils Rääfs familj

Kvarntullängden 1650 upptar i Nils Rääfs hushåll 1 dräng och 3 legopigor. Han var ännu ogift i januari 1652 då han och skraddaren Axel Jöransson anklagades för lägersmål med kvinnor från bygden. Året därpå gifte sig Nils med rådmannen Jöns Mickelssons dotter Margareta. Hustruns bröder Johan och Mickel Jönsson blev borgare i Torneå medan brodern Henrik som studerat i Åbo och tagit namnet Tornström blev präst i socknen. Nils Rääfs övriga svågrar var Östen Nilsson i Kiärsbäck och Anders Torfastsson som i sitt tredje gifte lierat sig med Karin Jönsdotter.

Nils Rääfs familj utökades med barnen Nils, Johan, Erik, Abraham, Samuel, Maria och Malin. Sonen Nils skrevs under namnet Nicolaus Nicolai Thoren in vid Uppsala universitet hösten 1669. Han hade bytt efternamnet till Törner när han blev präst i Västerbottens tremänningsregemente. Som skvadronspräst skrev han den 7 maj 1676 från Visby ett brev till rådmannen Mickel Jönsson angående unge Östen Nilssons i Kiärsbäck belägring av Brita Persdotter.²²⁴ Som regementspredikant i Västerbottens regemente befann sig Nils Törner i Nedertorneå socken från 1682 då han kandiderade för att efterträda Henrik Tornström som prost. Till hans och sockenbornas förtrytelse fick kyrkoherden i Kemi lappmark Gabriel Tuderus den 26 juni 1682 kunglig fullmakt på Torneå stad och dess tillhöriga annex. Sockenborna överklagade utnämningen och begärde den 20 september 1682 att Nils Törner i stället skulle kallas till kyrkoherde. Trots att Törner då förordnades av konsistoriet trädde Tuderus inte tillbaka.

Påtryckningar mot Tuderus att träda tillbaka kom inte bara från sockenborna vilket framgår av en skrivelse från Tuderus av den 4 september 1683. Han anger att också prosten Olof Graan som skulle introducera honom i ämbetet hade motarbetat utnämningen.²²⁵ Graan som kallat Tuderus för att predika i moderkyrkan, där han i hela församlingens närvaro skulle introduceras, tog inte någon närmare kontakt med Tuderus då han kom till socknen. Aftonen innan den tilltänkta predikan skickades stadsklockaren med bud till Tuderus att han skulle bege sig till Tornströms änka i Kiviranta för att träffa prosten. Där hittade Tuderus borgmästaren, prosten och hans hustru spelandes kort vilket tillfälligt avbröts varvid prosten förklarade för Tuderus att eftersom församlingen väntade svar från biskopen och konsistoriet, vilka lovat rekommendera Nils Törner hos Kungl. Maj:t, kunde han inte företa sig någon introduktion. Tuderus nöjde sig inte bara med att i ett brev till biskopen klaga över hur han blivit bemött utan vände sig också till kanslirådet Lindsköld och ondgjorde sig över prosten Graans falskhet som han ansåg botnade i att Törner genom sin morbror Thornström kommit i svågerlag med prosten och att Törner dessutom skulle bli prostens måg. Förhållandena till sockenborna tycks inte ha blivit bättre efter Tuderus tillsättande. Nils Törners bror Johan Chore, som blev borgmästare i Torneå, torde ha haft turerna

²²⁴ RA, Dombok Gävleborg 1679, vol. 27 b, fol. 937.

²²⁵ RA, Acta Ecclesiastica, Nr 11, Torneå-Övertorneå.

kring utnämningen i minne då Karl XI besökte Torneå 1694. Innan besöket hade en annan präst utsetts att hålla predikan i stadskyrkan men Johan Chore lyckades förmå kungen att anmoda Tuderus att oförberedd förrätta predikan varvid denne stod sig slätt.

Nils Törner synes ha gift sig 1685 - möjligen med en dotter till Olof Graan - men strax efteråt blev han änkling och sökte i slutet av 1690-talet nytt gifte med änkan Christina Lang på bruksgården i Hellälä. Som regementspredikant följde han Torne kompani till Balticum där han dog i Reval 1702. Mantalslängden 1702 upptar Sal. Herr Nils Törners änka på kyrkobordet samtidigt som Herr Nils Kohre, som var skriven på kyrkobordet, uppges bruka Hellälä hemman. Nils Hansson Chore som 1702 brukade kusinens hemman utnämndes den 3 februari 1704 till bataljonspräst i Torne kompani. Den 3 april samma år tog han ut lysning i Torneå sockenkyrka med Catharina Isaksdotter Calissa. Nils avled under kompaniets fälttåg i Balticum 1707. Änkan gifte sig i mars 1708 med Abraham Grape som dog redan 1713 varefter änkan ingick ett tredje gifte med rådmannen Anders Burman och efter dennes död ett fjärde gifte med Clas Deboe.

Regementspredikanten Nils Törner synes av en skrift upprättad av brodern borgmästaren Johan Kohre inte ha efterlämnat några barn. Skrivelsen hade följande lydelse:²²⁶

Uti saken, mellan vår Sal. Broder och svåger Wällärde Nils Törners änka, dygderika Matronan Hustru Christina Langh, angående änkans avhörande på dess upprättade inventari riktighet, med annat som därvid kan vara skäligt att påminna, befullmäktigas här med vår svåger Samuel Persson, som tillika med oss å sin hustrus vägnar är en av arvingarna. Torneå den 5 mars Anno 1703. Johan Kohre, Erik Nilsson, Abraham Nilsson.

Nils Rääfs son Johan, som på 1670-talet vistades i Stockholm och då använde efternamnet Rääf, skrev först namnet *Kohrej*, senare förvanskat till *Cohre*, troligen för att slippa förknippas med faderns rävaktighet. Fadern hade också av en skrivelse - figur 50 - han utfärdade 1681 frångått sitt tidigare tillnamn och benämnde sig nu *Nils Henriksson i Rääfön*.

Figur 50. Nils Henriksson Rääfs namnteckningar 1646 och 1681.

Johan Nilsson Kohre som 1688 var borgmästare i Piteå hade 1681 gift sig med Sara som var dotter till kämnären Anders Thomasson och hans maka Anna Jacobsdotter Kohlmäter i Stockholm.²²⁷ Landshövding Gotthard Stricht rekommenderade i en skrivelse den 24 oktober 1689 Kungl. Maj:t att till borgmästartjänsten i Torneå, som blivit vakant sedan Olof Hellebohm utsetts till en fogdetjänst i Västmanland, utse borgmästaren i Piteå Johan Kohre *som för sin kapacitet och välförhållande därvid, gjort sig välmeriterad och begär att bli med borgmästartjänsten i Torneå försedd eftersom han där är född och ännu fast egendom possiderar, där till med om ortens beskaffenhet bäst bekantskap haver och det finska språket mäktig är, varför och borgerskapet där sammastädes på honom votera som innelyckta skrift utvisar*. Landshövdingen stödde sin utnämning på en skrivelse av den 23 september 1689 från borgerskapet i Torneå som förordat Kohre till befattningen som han kom att inneha 1689-1708.²²⁸

²²⁶ HLA, Nedertorneå och Karl-Gustavs Tingslag, Inneliggande handlingar, FI:1, fol. 42.

²²⁷ Bouppteckningar Stockholm den 29/4 1672 efter Anders Thomasson och den 17/7 1688 efter Anna Kohlmäter. Anders Thomassons och Anna Kohlmäters dotter Sara uppges vid bouppteckningen 1688 vara gift med borgmästaren i Piteå *Johan Kåre*.

²²⁸ RA, Landshövdingens i Västerbotten skrivelser till Kungl. Maj:t, 1680-96, vol. 2.

Johan Kohre avlider i september 1708 och följs i borgarlängden av änkan Sara Åberg med en son och två döttrar. Vid sin död 1735 uppges borgmästare Johan Kohres änka heta Sara Pärsdotter Åberg ha varit 90 år gammal. Om namnuppgiften och åldern är korrekt synes Johan Kohre blivit änkling i samband med flytten till Piteå. När sonen Nils avlider i Torneå 1744 uppges han vara 45 år gammal. Dottern Margareta som gifter sig 1718 med rådmannen Erik Davidsson i hans tredje gifte uppges vara 74 år vid sin död 1760.

Erik Nilsson Rääf antogs som soldat för faderns hemman Sammuli i Nedre Vojakkala den 6 februari 1679. Han transporterades till Skåne för kriget mot Danmark och uppges i rullan den 21 oktober 1679 vara sjuk i Christianstad. Vid generalmönstringen den 26 juni 1683 var han knekt i Reinhold von Fersens kompani och hans hemvist uppgavs fortfarande vara Nedre Vojakkala. Då lagmanspengar upptogs angavs i längden upprättad den 4 augusti 1687 att Erik Nilsson erlade avgiften för sitt eget hemman om $\frac{1}{2}$ mantal i Nedre Vojakkala. Mantalslängden för Haparanda 1690 upptar Erik Nilsson med 2 syskon vilka övertagit Granvik - Kuusilahti - som vid roteringen 1695 benämndes *Räfhemmanet* och upptogs som nybygge då det nu för första gången infördes i jordeboken. Brodern Abraham bodde då på Granvik. Systemen Maria gifte sig med borgaren Samuel Persson och systemen Malin giftes sig först med Carl Larsson och 1617 med Cnut Wilmi.

Fäboden Kuusilahti

Nils Rääf synes ha anlagt fäboden Kuusilahti – Granvik – på 1650-talet. Militiejordeboken 1654 visar att Nils Rääf också innehade ett hemman om $\frac{1}{8}$ mantal i Påttan vilket tillsammans med Jacob Olofssons hemman om $\frac{1}{2}$ mantal på Björkönen underhöll fänriken Hans Larsson i Vuono. Troligen hade Nils Rääf, som även bedrivit landsköp, sett en fördel med att bosätta sig utanför staden. På 1660-talet hade ägorna kring Granvik utvidgats sedan den *välståndige* Nils Henriksson Rääf flyttat dit på 1670-talet. Tiondelängden upptar honom dock under Torneå stad då marken i Mattila ansågs ingå i stadens privilegiejord. Korntiondet för Granvik uppgick 1680 till 4 skäl och 1 kanna vilket nära motsvarade tiondet från Kopukka som då skattade $\frac{1}{3}$ mantal.

Nils Rääf som vid sommaringet 1684 utkrävts en förklaring över sin utvidgade bosättning i Mattila hade året därpå producerat *åtskilliga skrifter och skäl förmedelst han ville bevisa vad och huru stor trakt eller utrymme han utav rätta jordägandena därsammastädes hade köpt under sitt fäbodställe vilket han nu åbor.*²²⁹ Han visade i sin plädering att han redan 1662 av Karin Jacobsdotter i Kukkola köpt en ängstrakt mot staden för 50 daler. Han hade också köpt ytterligare $1 \frac{1}{2}$ sarka äng i området.²³⁰ Detta köp hade han ingående redogjort för i en skrift av den 1 juni 1669 som han åter förelade häradstinget i februari 1675. I skriften uppgavs att Carl Nilsson i Påttan i flera gode mäns närvaro, nämligen länsmannen Henrik Coure, tolvmännen Per Matsson i Kakamo, Olof Olofsson [Niva] i Korpikylä och Östen Nilsson i Nikkala:

vilka där in loco hava varit efter rättens imposition om de ägor vilka Nils Rääf av åtskilliga köpt haver. Bekänner sina förfäder hava försålt till Nils Rääf en och en halv sarka äng, på andra sidan gentemot staden, där han nuförtiden bor, jämväl sin betalning till fullo uppburit efter sina föräldrars berättelse. Så emedan samma skrift är icke allenast av viss och vittnen underskriven, utan också å laga ting nämligen den 18 september 1671 först, den 18 december samma år andra och den 3 augusti 1672 tredje gången lagligen kungjord och upbuden, jämväl sedermera $2 \frac{1}{2}$ års tid lagståndit, utan inga däremot varken då, sedan eller nu gjort klander och anspråk, som de gode män i nämnden sitta, vilka detta ärende [...] vittnade och bekiände. Ty dömdes samma köpeskrift stadig och fast att stånda, både nu och framledes, jämväl till Nils Rääf med sina efterlevande arvingar berättigade förbemälta $1 \frac{1}{2}$ sarka äng att njuta, bruka och behålla alldeles klanderlöst, såsom sin laga och välfångna egendom, erläggande kronans utlagor därav.

²²⁹ RA, Dombok Västernorrland 6b, 1685, fol. 740-43.

²³⁰ Nils Rääf lät vid tinget den 1-5 augusti 1672 för 3:e gången uppbuda *Pillisackia vainio* köpt av Carl Nilssons förfäder i Påttan.

Vid tinget i Nedertorneå socken den 12-14 mars 1685 processade magistraten i Torneå åter mot före detta borgaren Nils Rääf för att han resignerat staden och slagit sig ned på sin gård på södra sidan av älven och inkräktat en stor och vid plats av stadens vanliga eller gamla mulbetesmark till *prejudice* och förfång för borgerskapet som icke kan komma till skog eller få nödtorftigt bete. Redan under borgmästare Peder Johanssons tid uppgavs Rääf ha blivit uppmanad att flytta därifrån men man kom likväl intet vidare därmed. Nu kom rätten dock fram till att:

Saken befanns av sådan beskaffenhet att den borde först av gode män uti ögonsyn tagas och förnimmas, vad staden skäligen därav och omkring kan må tillkomma och vad Nils Henriksson utom sina köpta stycken haver sedermera inhägnat. Alltså blev utav Hans Nåde H. Generalmajoren och häradsrätten dit nämnda och förordnade H Härads hövdingen Wälb. Wilhelm Clerck, tillika med lantmätaren Wäll^e Jonas Persson Gädda, samt några tolvmän, att besyna samma in tacur och uppgjorda mulbetesmark, vilka sedermera däröver ingivit sitt betänkande och befunnit att Nils Rääf

- 1) *intagit till åker och äng, strax vid gården ett tämmeligt stycke, ungefär om 200 famnar, mer än han kunde då uppvisa köpeskrifter uppå, eller av gammalt varit.*
- 2) *Haver han och inhägnat en mycket stor och vid haga, ett stycke ifrån åkergården, vilken berättas fuller förr där varit, men mycket liten, mot det den nu är, den han och sagt sig hava köpt;*

men kunde ej heller uppvisa däruppå något köpebrev, utan föregivit de personer, samma skrifter hava om handen, samt de som om köpet hava någon vetskap, vara alla förtiden uti fisket, utlovades vid nästa vinterting tillstädes skaffa alla de documenter och skäl som rekvireras kunna, till samma saks och köpeillustration, det och honom pålagt blev att efterkomma så framt han desamma och nyintagna ägorna ej mista ville.

Detta hava synemännen befunnit, och därför blev saken den gången uppskjuten; men nu efter stadens uppskickade fullmäktige rådman Wäll^e Per Eriksson Planting yttermera anhållande om ett definitivt slut och utslag i saken, blev honom Nils Rääf tillsport om han och hade de vittnen, köpeskrifter och skäl vid handen att producera och framta varmed han kan bevisa alla de trakter eller marker som han under sitt fäboställe nye och långlige inhäktat haver, är köpt och inte hört under stadens allmänna mulbetesmark vilket han i förlidet ting, och under hållen synegång utfästa månne?

Svarade sig i förstone inga andra köpeskrifter hava utan allenast där som vid förlidet sommaring copialiter inlades, originalen voro till Högl. Kungl. Hovrätten översända att renoveras och konfirmeras; men när honom remonstrerades, besagda kopior och dess innehåll icke göra tillfyllest emot den stora trakt han befinnes inhägnat, därför och en laglig synegång tillförordnades, under vilken han jämväl beropat sig uppå flera skäl och vittnens producerande, framdeles begynte han disputera staden och borgerskapet dess havda rättighet till hela mulbetesmarken uppå andra eller södra sidan av Torneå älv, begärande veta utav vem de det bekommit hava? Varemot staden beropade sig ej allenast uppå Kungl. Maj:ts aller nådigst utgivna privilegier och Mattila bys donation till räntan och annat utrymme eftersom själva staden ligger uppå en kringfluten trång ö, där borgerskapet omöjligen kan hava sin boskap om sommartiden, utan och åtskilliga gamla och eljest vid tingsbordet sittande åldriga tolvmän, bekände staden ifrån dess första foundation haft där sammastädes sin boskap hela sommartiden, förutan Nils Rääfs och flera andra på den sidan boende bönders ringaste klander eller åtal, att rätten således noggsamt pröva kunde, honom uti ingen mätto vara befogat disputera staden sin välfångna klövgångshävderättighet, fast mindre hava makt emot lag och Kungl. Maj:ts Jorde Placaters klara innehåll, mera eller större trakt och utrymme därutav sitt fäbodställe underlägga och tillägna, än vad han med riktiga köpe- och fastebrev, utav rätta jordägandena sig tillhandlat, varandes förpliktat allt det övriga, efter lag- och synemännens slut och befinnande utan sin tack och vidare satisfaktion, åter under fäfot och en allmän klövgång utlägga, eller och, utav staden emottaga en skäligen betalning för den delen honom bevisligen darsammanstädes, efter gode mannar vidare omprövas, kan tillkomma uti åker och äng mera sådant, det han själv nu för rätta tillbjuda och utlova månne; ty, utav där framtedda skrifterna befinnes honom köpt A^o 669 av åtskilliga allenast 1 ½ sarka äng på andra sidan gent emot staden, item 662 av Karin Jacobsdotter i Kukkola ett äng, gent emot staden för

50 daler kopparmynt, vilka ängsstycken, tillika med sin egen arvsjord om 60: och av H Mårten Kämpe 30 famnar, han fullan haver uppfört att bestå utav 410 famnars vidd, dock är däruppå inga sufficienta skäl än uppvista, utan contrarium befinnes av gode herrars och mäns i förlidna sommar hållen syn och rannsaking, vilken här tages till fundament, så vida Nils Rääf ej kunnat den med andra eller bättre skäl disputera.

Häxor på fåboden

Även i Torneå påverkades man av de trolldomsprocesser som nådde hysteriska former i Sydsverige 1668-77. En central roll för spridningen av denna hemska och underliga företeelse, som ledde till att 850 personer i Sverige rannsakades för häxeri, var troligen den växande svälten och nöden i landet efter de långa krigsperioderna. Tornedalen hade vid denna tid inte enbart drabbats av kriget utan även av översvämningar och missväxt. På Kuusilahti fåbod som sköttes av en legopiga släpptes korna på bete i den närliggande skogen sommaren 1679. Korna återvände emellertid inte till mjölkningen på kvällen. Vad som egentligen orsakade detta är oklart men följden blev processer på rådstugan i Torneå och vid häradstinget. Anklagelserna var allvarliga. Nils Rääfs hustru Margareta Jönsdotter hade nämligen, *efter hennes pigas edeliga intygande*, på rådstugan beskyllt rådmannen Wälborne Erik Grelssons gudfruktiga och dygdesamma hustru Karin Torfastdotter för att ha förtrollat hennes boskap så att det inte kom hem från skogen utan låg kvar där. För den skull hade hustru Margareta ansett att Erik Grelssons hustru var värd *Eld och Båhl*. Anklagelsen var nog så allvarlig i denna tid av häxprocesser och den blev därför föremål för en omfattande utredning vid häradstinget den 8-11 augusti 1679.

Nils Rääfs hustru kunde inte neka till det som andra vittnen intygat att hon talt och sagt. *Hon säger sig dock ej ha talt så grovt om Erik Grelssons hustru och dessutom gjort offentlig deprecation och avbön, uti det hon av häftigt mod om boskapens bortavaro kan talt och sagt hava.* Hon bönföll därför att rätten skulle låta målet falla och att parterna åter skulle bli goda vänner. Nämnden och tingslaget bekände i lika måtto att de:

aldrig hört annat än att Erik Grelssons hustru är en ärlig och dygdesam kvinna och eftersom Nils Rääfs hustru 1) har fällt yttrandet i hastigt mod, 2) gjort deprecation inför rätten, 3) offentligt förklarat sig ingen oärlighet eller trolldomslast hos Erik Grelssons hustru velat, mycket mindre 4) intentionera det påstå eller bevisa, 5) exciperat sina ord ej så grovt fallit som pigan i hennes frånvaro uti Rådstugan bevittnat har, 6) varpå med rättens consens och tillåtelse uti allas närvaro Erik Grelssons hustru lämpade sig till försonlighet och vänskap så att de bägge blevo med famntag och handslag väl och vänligen förlikade, och Jus Reconventionis uppå klagandes sida eftergiven; ty gick och häradsrätten böterna förbi, som eljest här uppå bort följa, och det anledning av domarreglerna.

Tvister om fiskerätt

Från 1671 arrenderade Nils Rääf på 6 år kronofisket *Seithzenkari fuuru öön* för vilket stadgan var 3 ½ lispund. Han uppgav sig vid senare rättsprocesser ha förvärvat Seskarfurö holmen och dess laxfiske av Johan Abrahamsson i Haparanda. Fisket uppgavs emellertid tidigare ha legat under Situshemmanet i Laivajärvi, vilket legat öde i många år, men upptagits 1678 av Henrik Jacobsson. Av rättsprotokollen kunde inte utläsas med vilken rätt Johan Abrahamsson sålt fisket och då Johan vid denna tid hade avlidit fick inte nämnden ta del av hans version av ägarförhållandena. Domstolsutslaget den 19 juli 1678 lyder sålunda :

Alderstund hela tolften med flera andra av tingslaget enhälligt intyga och bevittna, att ett laxfiske, Seitzenkaren Fureö med själva holmen haver av ålder legat och lytt under Situshemmanet, vilket i långliga tider varit öde och utan viss åbo, den förmedelst besagde fiske, samt åtskillige andre ägor och ängsstycken äro komna undan hemmanet uti åtskilliges possession, ibland vilka Nils Henrikson Rääf haver tillägnat sig

ovanbenämte Laxebruk, föregiandes sig det köpt utav Johan Abrahamsson en borgare son, och därföre givit 200 daler kmt. Men såsom han slikt varken med kvittenser eller andra giltige skäl nu bevisa gitter, fast mindre köpebrev därpå; Altså erkände rätten, att Nils Rääf avträder besagde laxbruk under Situshemmanet och dess åbo Henrik Jacobsson, vilken det på frihet upptagit haver.

Utöver havsfiske bedrev Nils Rääf även fiske i Junkkala kolken i Svensaröälven. Vid tinget i augusti 1679 lät emellertid befallningsmannen uppbudna Junkkala kolken som Nils Rääf och Casper Ekman brukade med bland andra Axel och Israel Abrahamsson. Anledningen till uppbudet var att de inte ville betala taxan troligen på grund av att fisket fortfarande var drabbat av *Keksin tulva* två år tidigare. Då den av kronans befallningsman utskickade tjänaren skulle infordra laxtaxeresten blev han av Nils Rääf otillbörligen överfallen och utsatt för ältande vilket ledde till att Nils dömdes till 40 mark i böter. Junkkala- och Bykolkens historiska anknytning till släkten Kouri samt Nils trätgirighet framgår av referatet från häradstinget den 27 juli 1683:²³¹

Ehuruväl Jöns Henriksson Coure i Övre Vojakkala, besvärar sig över sin broder, före detta borgaren Nils Henriksson Rääf, som skall han med Gewalt tillägnat sig ett laxfiskebruk, Kylänkullet benämmt, det Jöns enskilt här tills posiderat under hemmanet: likväl och såsom rätten däremot befinner, att Anno 1672 in augusti då laga arvsskifte efter förfederna, dessa bröder emellan hållit blev, är belevat det Nils Henriksson skulle uti 18 års tid få bruka samma Kylänkullet laxfiske sig tillgodo, emot det hans broder hade tillförende uti så många år det nyttjat, och Jöns igen Junckalokolken, vilken förlikning Nils klagat sig icke tillförende kunnat åtnjuta för sin broders oinhets skull, alltså erkändes Jönnes käromål om våldet i detta fall skälalöst, och Nils befogad, efter skifteslängdens innehåll bruka merbenämnda Kylänkullet fisket för dess avgående taxa, skolandes däremot låta sin broder få hävda Junckalokolken aldeles ograverat till de conditioner han veta bör, och själv svara för den därpå varande laxtaxeresten i de år han den hävdat; men efter 18 års förlopp synes Kylänkullet böra hamna under hemmanet igen.

Länsman Nils Langinen förekom och besvärade sig därutöver att ehuruväl han på sin tjänsts vägnar varit förordnad av kronans befallningsman att utmäta något hö, hos före detta borgaren Nils Henriksson Rääf, som han emot tillförene skedd likvidation och slut inför rätta, emellan sig och sin broder Jöns Coure, om något återstående arv, haver av egen myndighet sig tillvällat och för Jöns borttagit, skall likväl detta oaktat, Nils Rääf hemma i sitt hus, honom med hugg och slag bemött, och sig emot executionen uppsatt rännandes honom med brandstakar ett blodsår i armen, vartill Nils Rääf icke neka kunde, föregivandes länsman brukat skamliga ord och ovetting mun uppå sig, jämväl icke varit befogat något hö, hos honom utmäta, disputerade ännu likvidationsräkningen, sig och brodern emellan, oavsett han därefter är fyllest betalter, för den skull hade rätten väl fog, honom med hårdare straff och böter anse, dock såsom han sig omsider besinnade, och föll till föga och bad om förlåtelse, uti det han således av obetänksamhet och missförstånd emot länsman sig försett haver; alltså förskontes han denna gång med 40 daler i böter och betala sin bror för höet, jämväl allvarligen förmanades att härefter taga sig för slika och andra oroligheter tillvara; icke vara så envis och trätosam för rätten utan äska sämja och enighet med sin broder samt andra omgångesfolk, kommandes ihåg att han är nu en ålderstigen man, som går på gravens bredd icke vetandes hur lång hans livstid bliva lärer.

Vad eljest hans broder Jöns Coure i Övre Vojakkala besvär emot honom vidkommer, om laxfisket i Svänsare, det Jöns förmenar sig böra enskilt nyttja och bruka, sedan han utlöst och betalt sin broder dess arvspann i löst och fast, och sitter nu ensam uppå hemmanet; så emedan utav 1682 års dom emellan hållna byte och arvskifteslängd, fanns sålunda slutet och avskedat vara, att Nils Rääf skall bruka Kylänkolkens uti 18 års tid, i stället för det Jöns densamma enskilt njutit, sedan arvet dem efter fäderna tillfallit var; ty inproberas Jönnes pretention emot sin broder i detta mål, och Nils njuter samma arvdel tillgodo, till dess besagda 18 år ute är, räknandes från 1672. Däremot njuter Jöns Coure Junckalokolken, och Nils svarar för den resterande taxan till kronan, men efter de 18 årens förlopp, hemfaller bägge kolkarna under Övre Vojakkala hemmanet såsom av ålder varit haver, allenast taxan göres emellertid av den som kälken brukar.

²³¹ RA, Dombok Västernorrland 1683, vol.4, fol. 604, 607-09.

Nils Rääfs trätgirighet avtog inte trots de stränga förmaningarna i rätten utan tvisten med brodern fortsatte angående rätten till Muckakorvapatan i Vojakkala som diskuterades vid häradstinget den 4 juli 1685.²³² Tvisten beskrevs i akten som följer :

Såsom emellan före detta borgaren Valförståndig Nils Henriksson Rääf, och hans broder Jöns Koure i Övrevojakkala, haver varit en långsam och förtretlig arvstvist, om vilken de allt som oftast gått till rätta med varandra, och omsider A° 1681 av Hans Nåde Herr Amiralen och Landshövdingen blivit sålunda likviderat och slutet, att Jöns skulle betala sinom broder för hans återstående arv uti ett för allt 110 daler kopparmynt, det han och beviste sig gjort, men klagar att han icke ändå får njuta Muckakorva laxfiske, och sitt hemmans andel uti Svensare kolkvatten, för brodern obehindrat, utan han tränger sig där in med valdt, varemot Nils förmenar sig böra njuta Muckakorva enskilt och förutan de 110 daler emedan han inlöst sin systers ifrån Kemi andel däri för 150 daler, jämväl att han i detta år bort njuta Svänsarefisket, klagandes brodern våldsamligen trängt honom ifrån dem bägge, alltså blev än ytterligare av sagt, att de på båda sidor skola rätta sig efter det likvidum och slut som A° 1681 gjordes, icke havandes tillstånd arvskapet högre extendera, ej heller Nils Henriksson pretendera possessionsrättighet uti laxfisket som lyder under hemmanet, sedan han för sitt arv i löst och fast är betalt vorden med mindre han med bättre skäl kan bevisa, det fasta och besynnerliga laxfisken, icke äro under samma värdering begripna som Jöns enständigt påstår, blivandes bägge allvarligen förmante, att omsider avstå med sådana otidiga och onödiga trätomål mot varandra, vi det de eljest kunde och borde som bröder komma överens och icke giva allmogem elakt exempel med deras continuerliga träta som dock av ringa importance består.

Rättstvister antyder att kolfiske i Suensaari kan ha ingått i Närähemmanet i Mattila och sedan även bruktas av ägarna till Purra, Granvik och Kråklund. Henrik Håkansson och Casper Ekman uppges på rådstugan den 19 oktober 1659 bruka Junkkalakolken och den 16 mars 1666 processade Nils Hansson Närä med Jöns Henriksson Kouri på Revonsaari i Vojakkala om ett fiske i Suensaari *Tola kolcken benämnt det Jöns haver brukat i tio års tid*. Av rättsakten framgår att båda var arvingar till fisket. Jöns tvist med brodern Nils visar att deras far Henrik Henriksson varit delägare i såväl Junkkala-, Kylä- som Tolakolken.

Nils Rääfs jordinnehav

Tillsammans med *sin arvejord om 60 famnar och Herr Mårten Kempes 30 famnar* uppges Nils Rääf i början av 1680-talet äga *en trakt om 410 famnars vidd på den södra sidan om stadsviken*. Kuusilahti kom emellertid inte att redovisas i jordeboken under Nils Rääfs tid då Torneå stad genom fortsatta processer försökte hävda att hemmanet ingick i stadens privilegiumark. Nils Rääf innehade, enligt Köpings förteckning från 1681, utöver Kuusilahti ett ödehemman om $\frac{1}{8}$ mantal i Pudas, samtidigt som han ägde Sammuli om $\frac{1}{2}$ mantal i Nedre Vojakkala. Sammuli hade fram till början av 1600-talet ingått i Hans Henrikssons hemman som sedan delades så att Nils Hansson fick det blivande Kucko medan brodern Henrik fick det blivande Sammuli. Henrik efterträddes 1650 av mågen Josep Jöransson som redan i 1630 års roteringslängd redovisats på hemmanet. Josep Jöransson uppges i slutet av 1660-talet vara utfattig och gäldstyngd vilket ledde till att Nils Rääfs svärfar Jöns Mickelsson kunde överta hemmanet. Erik Nilsson Rääf skattade enligt restlängden den 4 augusti 1687 för sitt eget hemman om $\frac{1}{2}$ mantal i Nedre Vojakkala vilket visar att han tagit över gården. Vid häradstinget den 22-24 juni 1689 meddelades att Nils Rääfs änka Margareta Jönsdotter sålt hemmanet till borgaren Olof Mört som den 17 april 1698 sålde det vidare för 700 daler till Samuel Andersson Pellikka som gav gården namnet Sammuli.

Nils Rääf innehade från slutet av 1670-talet med Jöns Anundsson hemmanet Korpi om $\frac{1}{8}$ mantal i Övre Vojakkala. Han hade också en sågkvarn i Vitsaniemi som han vid sommaringet 1682 påstod ha blivit förstörd av Vitsaniemiborna som också stulit delar från sågen som verkar ha varit ur funktion efter isgången 1677. Efter kyrkoherde Tornströms död 1682 framförde Nils Rääf

²³² RA, Dombok Västernorrland, 1685, vol. 6, fol. 348/852.

arvsanspråk på svågerns kvarlåtenskap vari ingick hemmanet Rönneberg i Kiviranta. Nils, som då sysselsatt rådstugan med processer sedan början av 1640-talet, lyckades inte denna gång. Den 13 oktober 1686 ringde klockorna i Torneå kyrka en halv timme för Nils Rääf som då avlidit.

Skattläggning av Kuusilahti

Kuusilahti benämndes *Räffhemmanet* då det vid roteringen 1695 angavs som nybygge och för första gången infördes i jordeboken. Det dröjde dock ända till 1704 innan ägarförhållandena klarades ut. En resolution av landsskrivaren Lars Torsell, upprättad i landshövdingens frånvaro den 21 mars 1704, frikallade Erik Nilsson *från statens förmenta pretention att hans ägor skulle lyda under stadens donation, vilka hans hemmansägor i Cronans Jordebok för nybruk upptaget äro, och han därföre årligen skattat*. Delar av arvejorden Nils Rääf uppgav sig ha förvärvat i Närenområdet på 1660-talet blev ett halvt sekel senare åter föremål för en process. Det rörde sig bland annat om *Påttan nitu* eller *Axel Abrams råning* som räntade fyra skattlass hö som Axel Abrahamsson uppgav av gammal hävd tillhörde Haparandahemmanet. Vid roteringen 1695 taxerades Rääfhemmanet för en soldat och *Påttan nitu* inordnades då under det hemmanet vilket inte hade klandrats av Axel Abrahamson varför rätten inte fann det skäligt att Axel tio år senare skulle återkräva ängen som pantsatts av Johan Abrahamsson till Rääf för en anseelig summa.

Uppenbarligen var *Påttan nitu* av stort värde för Haparandahemmanet då också häradshövdingen uppvaktades med en skrivelse i ärendet.²³³ Av texten framgår att Puthan niity om 4 vinterlass hö pantsatts till Nils Rääf i *Mattila och Kråkelund* av Johan Abrahamsson. Ängen hade sedan brukats av Erik Nilsson och lösts in under dennes hemman trots att den enligt en attest utgiven den 26 januari 1696 skulle höra under Haparandahemmanet. Johan Abrahamsson hade även pantsatt andra halva parten av Puthan niity samma år till borgaren salig Johan Jönsson i Torneå. Roteringsprotokollet den 3 juli 1695 utvisade dock att denna del lagligen återförts till Haparandahemmanet. Trots sin ödmjuka bön och begäran återvann Axel Abrahamsson och brorsonen Abram Israelsson inte Erik Nilsson Rääfs del av ängen. 1729 års karta över Mattila visar nämligen att ängen delades mellan Johan Wegelius, dåvarande ägare av Granvik, samt kusinerna Abraham Axelsson och Israel Abrahamsson i Haparanda.

Erik Nilsson Rääf bodde tidvis på hemmanet i Mattila och tidvis i Torneå fram till sin död 1716. Hemmanet redovisades 1717 av Margareta Rääf som torde ha varit Erik Nilssons hustru. Abraham Nilsson Rääf som redovisades på Kuusilahti 1714 fanns kvar fram till sin död 1720. Gården hade året innan övertagits av borgaren Samuel Persson Törner i Torneå som var gift med Nils Hindersson Rääfs dotter Maria. Samuel Persson hade 1693 tillfälligt övertagit Henrik Tornströms hemman i Pudas vilket senare övergick till hustruns kusin Anna Östensdotter. Samuel Persson övertog troligtvis släktnamnet Törner efter svågern Nils död 1702. Familjen bodde i Torneå medan Kuusilahti 1728 övergick till skolmästaren i Torneå, Johan Wegelius, som gift sig med Margareta Samuelsdotter Törner. Wegelius försvenskade hemmanets namn till Granvik. Vid karteringen 1728 ingick även *Närhäsari* och utängar i Raumo i hemmanet. Enligt ett kammarkollegiebrev daterat den 6 oktober 1729 hade Johan Wegelius inlöst Granvik till ett skattehemman om ¼ mantal.

²³³ HLA, Nedertorneå och Karl-Gustavs Tingslag, Inneliggande handlingar, FI:1, fol. 68.

No. 10 Kråklund

Kråklunds tidigaste ägare kan inte utläsas ur skattelängderna. Möjligen ingick markområdet vid Kråklund i avradsjorden vid Nären som tilldelades länsmännen i socknen. Det skulle då ha kunnat förvärvas av Peder Andersson i Torneå som var befallningsman och länsman. 1632 skattade han för $\frac{1}{6}$ mantal i Pudas som 1638 reducerats till $\frac{1}{8}$ mantal. Kråklund synes omkring 1650 ha förvärvats av kaplanen Petrus Haquini Stecchius som på Johannes Torneus begäran kommit till Torne socken 1642. Han upptogs i mantalslängden under Pudas 1645 och gifte sig 1647 med Brita Gabrielsdotter från Kemi där den i Rostock och Wittenberg utbildade fadern Gabriel Calamnius, tidigare Calajockius, var kyrkoherde. Petrus Haquini upptas i borgarlängden för Torneå från 1647. Efter Peder Anderssons död uppförs hans änka Karin från 1651 i anslutning till Herr Petrus som upptas med sin hustru i Pudas 1657-58. Änkan Brita upptas ännu 1659 i Pudas för att 1660 uppföras på Kråklund i Haparanda som troligen förvärvats i början av 1650-talet.

Landsköp hos Petrus Haquini

Rådstuguprotokoll från 1650-talet visar att Petrus Haquini bedrivit olaga handel på sin gård på andra sidan Torneå det vill säga på Kråklund. En av kompanjonerna var Alexander Brandt från Stockholm som sensommaren 1656 ankrat upp sin skuta i Torne skärgård och börjat sälja av lasten som bestod av 200 tunnor salt, 196 tunnor råg, några åmar spanskt vin samt tyger han inhandlat av Mommorna i Stockholm.²³⁴ Alexander använde först skutan som handelsplats men på grund av sin sena ankomst till socknen, som skyldes på dåligt tyg och tamp på den hyrda skutan, samt tidig isläggning, blev han förhindrad att återvända till Stockholm på hösten.²³⁵ Hans fortsatte då kommersen på *Herr Petrus gård i Haapaniemi* där varorna fanns till påseende.

Hans Abrahamsson som inkallats till rådstugan den 27 september 1656 för att vittna om kommersen meddelade att han köpt 3 tunnor salt på skutan vilket han betalt i staden samt att han sedan rest till Herr Petrus på andra sidan för att se på kläde då han ämnat köpa ett stycke. Han hade då sett en hop klädespackar ligga på bordet och även Sven Jönsson berättade att Junkkala Anna varit där och tingat på kläde. Tvister kring Alexander Brandts olagligt uppsatta krambod på andra sidan, där han drivit handel emot Torneå stads privilegier diskuterades livligt på rådstugan men lagföringen tvingades uppskjutas i avvaktan på landshövdingens och befallningsmannens assistering då brottet skett utanför staden. Brandt hann dock den 1 oktober 1656 stämma borgmästarsonen Anders Persson för en skuld på 1000 daler vilket antyder kommersens omfattning.

Casper Ekman

Casper Ekman bodde ännu i Torneå då Brita Gabrielsdotter den 30 december 1661 på rådstugan lämnade en skrift som angav att Hans Månsson låtit arresteras hennes pengar hos Casper Ekman förmedelst 2 fat Lybeck öl som hennes Salig Peder skulle ha tagit till hennes bröllop. Brita uppgav sig inte ha haft någon vetskap om att hennes man i 12 års tid lovat att betala utan att göra det. Hon sa sig också ha varit här i 2 års tid efter sin mans död men aldrig krävts av Hans Månsson som dock uppgav att Salig Herr Peder själv tagit ett fat öl och smitit iväg med sina drängar och sedan låtit hämta det andra fatet. På frågan varför Hans inte krävt Peder på 12 år svarade han att Peder lovat flera gånger och ibland hänvisat honom till svärfadern i Kemi. Jöns Karlsson berättade sedan att då bröllopet stod i Kemi hade Herr Gabriel skickat sin dräng efter det

²³⁴ RA, Momma-Reenstimasamlingen, E 2546.

²³⁵ Alexander Brandt var möjligen släkt med lappfogden Lars Henriksson vilkens efterkommande från slutet av 1600-talet använde efternamnet Palo eller Brandt beroende på om de bodde på landet eller i staden.

ena fatet men det andra hade han ingen vetskap om. Vid laga ting i Nedertorneå socken den 10 december 1663 presenterade Casper Ekman en köpeskrift utvisande att han av hustru Brita Gabrielsdotter, salig Herr Peder Haquinii efterlåtna änka, köpt det hemman hon besuttit, med hus, åker, äng, samt en äng i Raumo, fyra kor, en häst samt laxkar, såar, dritter, och ett bord i var stuga.²³⁶ Köpesumman uppgick till sexhundra daler kopparmynt i reda pengar och en klänning av fem alnar plysch, och en tvåraders uppföringskjortel. Hustru Brita bekände sig till fullo nöjd med betalningen vilket hennes givna kvittens utvisar. Kråklund avhändes och tillägnades därför Casper Ekman och hans efterkommande arvingar, födda och ofödda, till evärdelig egendom, att sitta bruka och okvalt behålla eftersom köpekontraktet varit uppbudat och lagståndet på tinget.

Twist med borgmästaren

Casper Eichman - senare Ekman - upptas första gången i Torneå 1656 under namnet *Casper Köpman*. Namnsammanhagen antyder att Casper Ekman var släkt med Joachim Caspersson Eichman från Lübeck som 1628 verkade i Åbo som öl och sillhandlare innan han flyttade till Nystad där han var rådman 1632-49 och sedan blev borgmästare. Joachims bror Philip som var gift med en dotter till Gabriel Ljungosson – Kalajokiprosten Ljungo Tomassons son – var borgare i Björneborg. Caspers bror Petter Eichman uppger i en supplik till överståthållaren i Stockholm 1656 att han under långlig tid tjänat rådman Johan Pedersson och sedan dennes änka Brita innan han själv blev borgare.²³⁷ Petter, gift med Magdalena Hising, avlade sin borgared den 4 oktober 1652 med Måns Eriksson och David Wolcker som löftesmän. Han synes tidigt ha kommit i kontakt med Torneå där Johan Pederssons släktingar regerade. Brodern Casper svarade i början av 1650-talet för uppköp av lax och bedrev samtidigt egen handel vilket ledde till omfattande kontroverser med borgmästaren i Torneå.

Tack vare Caspers trätgirighet och benägenhet att dra upp sina tvister inför rätten ger ett antal bevarade rättegångsprotokoll, bland annat en diger akt i Svea Hovrätt som berör hans twist med borgmästare och råd i Torneå, en uppfattning om hans personlighet.²³⁸ Han anklagades den 18 april 1656 på rådstugan i Torneå för att på den första solenna bönedagen ha bedrivit handel med tobak och kryddor. Det var troligen inte bönedagsbrottet som var anledningen till att Caspers varor beslagtogs varigenom han hindrades att bedriva handeln utan orsaken synes ha varit att vissa borgare sett honom som en bråkstake och illojal konkurrent. Vid sitt besök i Torneå året innan hade han: *vid den tiden ryska friden yppades, tagit stadens trummor och nattetid grasserat gatorna upp och utför och slagit alarm, vilka med hela menigheten, liten och stor jämmerligen äro förskräckta blivna tänkandes fienden äntligen för handen vara, och upphörde ej förr härmed än trumman, borgmästare och råd till förtre, sönderslagen blev.*

Borgmästare och råds version av orsaken till anklagelserna mot Casper Ekman våren 1656 var att han sedan han kom till Torneå handlat och köpslagit i sitt härbärke när det honom bäst behagat trots att han genom sin värd, Jöns Mickelsson, visste att sådant inte var lovligt. Handelsvarorna borde nämligen förvaras i stadens bod och handel fick endast ske på vissa tider mellan marknaderna. Dessutom skulle Casper ha bedrivit handel på Stora Bönedagen emot bönedagsplakatet. Borgmästare och råd hade därför sänt stadstjänaren efter honom ett antal gånger utan resultat men när stadstjänaren sista gången kom uppgavs Casper ha sagt att han gav fan i den som utsänt honom varefter han skändligen sparkat på stadstjänaren. När man efter stort besvär äntligen fick Casper till rådstugan för att fråga efter hans burbrev beslöts att för hans olydnad och sidvördnads skull sätta honom i arrestkammaren. Borgmästaren hävdade att Casper på fredagen då han sattes i häktet inte kunde lämna borgen men efter det att Jöns Mickelsson och

²³⁶ HLA, Nedertorneå och Karl-Gustavs Tingslag, Inneliggande handlingar, FI:1, fol. 1.

²³⁷ SSA, Handlingar till Stockholms stads tänkebok, vol. F1a:59, 1656.

²³⁸ RA, Svea Hovrätt, Huvudarkivet, EVI a 2aa vol.153; Liber Causarum 107:1 akt 12.

Carl Sigfridsson den 6 juni lämnat borgen släpptes han ur häktet på tisdagen. Enligt borgmästaren reste Casper direkt till landshövdingen i Nyakarleby och fick honom att ordna med andra domar.

Borgmästaren uppgift att Casper direkt efter frikännandet rymt från staden och begett sig till landshövdingen utan att vara på rådstugan stämmer inte. Casper var nämligen den 8 juni 1656 instämd på rådstugan att svara till Jöns Mickelsson om en beskyllning av hans dotter. Rättsfallet avhandlades den 9 juli 1656 då rådmannen kärade till Casper för att han i Ulå skrutit med att han haft samlag med Karin som senare blev Anders Torfastssons tredje hustru. Casper som nekade till anklagelserna reste därefter till Nyakarleby där han fick stöd av landshövding Johan Graan som var nära släkt med Pederssönerna och bekant med köpmannen Petter Eichman i Stockholm. I ett brev utfärdat i Nyakarleby den 22 juni 1656 förordnades förre befallningsmannen och lybeckaren Johan Bockmöller i Ulå med några rådmän att den 13 juli i Torneå rannsaka de klagomål den ärlige och förståndige handelsmannen Ekman i Stockholm hade emot borgmästaren Olof Swart i Torneå. Efter en ny rättegång dömdes den 16 juli 1656 Torneå stads borgmästare och råd till edsöresbrott för att de på felaktiga grunder satt köpsvennen Casper Ekman i stadens fängelse och låst in hans gods i stadsboden varigenom han råkat i ekonomisk ruin.

Borgmästare och råd i Torneå, som ansåg att Bockmöllers domslut vara partisk, återupptog processen mot Casper Ekman som ansågs vara en lös karl utan burbrev. Han dömdes därför på rådstugan den 11 augusti 1656 för bönedagsbrott och olaga handel till 40 daler silvermynt i böter. För att rättfärdiga broderns handel utfärdade därför Petter Eichman den 4 september 1656 ett intyg vari han angav att brodern var hans betjänt och således drev Eichmans borgarvärv vilket intygades av två andra Stockholmsborgare. Petter Eichman synes därefter aktivt ha börjat driva in sina fordringar i Torneå genom Casper som på rådstugan den 4 juli 1657 på broderns vägnar framlade en obligation på 200 daler 16 öre tecknad av Anders Didriksson den 20 april 1655. Anders, som satt sin fasta egendom som säkerhet, förlorade gården i Torneå.

För att utkräva kompensation för rättsövergreppet framlade Casper Ekman den 28 augusti 1657 en specifikation - figur 51 - över den förlust på 1350 daler 24 öre han ansåg sig ha lidit på sin handel i Västerbotten 1656 till följd av borgmästare Swarts i Torneå och hans *consortes* förvällande. Även tvisten om bönedagsbrottet drogs åter upp då Casper begärt att några av stadens borgare skulle ange hur handel normalt bedrevs av främmande köpmän. Borgarna meddelar att de alltid handlat med de främmande som kom till Torneå för att köpslå: *aln, lod, pund och kvintin dels efter var och ens förmögenhet, vilket och litet till förne än som Casper hitkom 1656 om vintern skedde med andra här varande främmande, såsom Lars Tolwinen, Alexander Brandt och andra flera.* Jöns Christoffersson, Nils Oravainen, Jöns Mickelsson, Simon Nopp, Peder Olofsson, Mats Persson, Augstin Olofsson, Samuel Abrahamsson, Erick Sigfridsson, Abraham Torfastsson och Per Pålson konfirmerade detta men kommenterade inte tvisten med borgmästare och råd.

För att bevisa att handeln inte bedrivits på olaga tid begärde Casper intyg av ett antal Torneåborgare. Arendt Grape intygade att han den 18 april 1656 efter gudstjänsten vid pass 7 på bönedagsaftonen köpt några specerier till sitt husbehov av Casper vilket borgmästaren gunstigen efterlätit att det inte borde räknas som bönedagsbrott. Stadens uppsyningsman Nils Olofsson Dunder uppgav sig ha sänts av borgmästaren att köpa silkesband till borgmästarens byxor vid samma tid som bruksförvaltaren Arendt Grape köpte kryddor till sitt husbehov. Samuel Abrahamssons angav att han köpt ett halvt skålpund tobak av Casper Ekman efter alla tre predikningarna vid pass klockan sju om aftonen stora bönedagen. Försäljningen skulle således inte ha varit i strid med bönedagsplakatet.

Hustru Margareta Hansdotter

I slutet av 1650-talet gifte sig Casper med Margareta Hansdotter som var änka efter skepparen Elias Olofsson. Hennes rykte tycks inte ha varit det bästa då Casper stämde Simon Henrikssons änka Justina på rådstugan den 12 september 1659 för att ha kallat Margareta för rofferska. Av ett rådstuguprotokoll från den 30 maj 1661 antyds att Casper vid denna tid bodde på Kråklund och att *kronan lider skada på tull och accis, så väl som staden [...] är och tillförende påmint att han skulle flytta in till staden, och att det skall ske till den 10 nästkommande, varom icke skall uttagas 40 mark silvermynt av honom, och ändå skall han flytta in till staden som sagt är.* Året innan köpet av Kråklund blev lagståndet 1663 hade Casper Ekman installerat sig i Torneå där han uppfördes i borgarlängden med hustru. Under många år var han indragen i rättsprocesser till följd av affärer hustruns förre man bedrivit. En av processerna relateras i ett rådstuguprotokoll den 1 juli 1676.²³⁹ Casper och svågern Johan Jönsson, vars hustru Brita Hansdotter i sitt första gifte var änka efter Carl Jöransson, tvistade om ett parti torrfisk som Johan skulle ha mottagit av Sal. Mats Matsson i Stockholm 1655. Detta gods skulle dock ha tillhört Casper Ekmans antecessor Elias Olofsson och Johan skulle enligt Casper ha innehaft betalning till dags dato varför han nu krävdes på den. Rättens avsågda dom å Torneå rådstuga den 1 juli 1676 blev som följer:

Emedan såsom befinnes utav Elias Olofssons räkning varit A.1655: 1760 daler 30 öre KMT till Sal. Mats Matsson skyldig, däruppå han till Sal. Mats Matsson efter en uppsats, smör, lax, strömming, torrfisk och renhudar in alles 1778 daler 22 öre levererat varav Sal. Mats Matsson ej annat därav än smör, lax och strömming behållit, men renhudarna och torrfisken är hos honom till andra året upplagt; då Sal. Elias Olofssons änka 1656 om hösten uti Stockholm benämnda renhudar och torrfisk, tillika med sin svåger Johan Jönsson uttog som attesten utvisar, vilka benämnda partseleer då till Sal. Mats Matssons betalning försålde, efter han dem ej ville behålla, de ändå icke tillfyllest gjorde utan lämnade ändå 245 daler 28 ½ öre kmt pro resto, som änkan till Mats skulle betala, för vilket Johan Jönsson och Nils Rääf måtte leverera och sedermera betala, den Casper Ekman, som senare fick Sal. Elias Olofssons änka till hustru måste efter domar till Johan Jönson och Nils Rääf fullgöra, ville Casper väl när domen mellan honom och Johan Jönsson med Caspers hustru den tid hon var änka, och sedermera med Casper själv haver haft åtskilliga räkningar och dom riktigt slutit, men aldrig ett ord omnämnt eller Johan den före krävt och såsom Johan Jönsson med sin lovlige ed tillbjuder att svara, det han icke en penning härutav som Casper nu fordrar njutit haver utan Caspers hustru själv. Alltså erkändes Johan Jönsson ifrån Casper Ekmans åtal fri både nu och i tillkommande tider, och Casper må söka hos vem han finner, det bäst han gitter.

Borgarlängden 1674 antyder att Casper då var änkling men två år senare synes han åter vara gift. Caspers första hustrus släktskap med Oravainen antyds i en tvist på rådstugan den 5 februari 1679.²⁴⁰ Nils Andersson kärade då till Casper på sin morfar Nils Nilsson Oravainens vägnar. Tvisten rörde betalning för en tunna mjöl, beräknad till 16 daler tunnan, och 2 skäl råg, beräknad till 4 daler, som Caspers hustru Margareta tagit av Nils Oravainen - troligen hennes morbror - då maken 1662 var i Reval. Casper Ekman medgav skulden men hävdade att han genom sin salige svärmoder - hustru Karin som var änka efter borgaren Hans Henriksson - hade en fordran på Nils Oravainen alltsedan arvskiftet efter svärmoderns föräldrar. Då det arvsskiftet skulle ha passerat för 80 år sedan - tidpunkten antyder att det rörde sig om arvet efter lappfogden Nils Oravainen - och stått oklandrat av de gamla syskonen kunde rätten inte liberera Casper.

Twister på rådstugan

Flera tvister avseende Caspers laxaffärer avhandlades på rådstugan i Torneå. Mommornas faktor besvärar sig den 19 oktober 1659 över att Casper inte erlagt laxtaxan för Junkkalakolken trots att laxen levererats och insaltats i hans svärmors bod på Suensaari. Diverse tvister med Hans

²³⁹ RA, Dombok Gävleborg, 1676-77, vol. 24b, fol. 644-45.

²⁴⁰ RA, Renoverad Dombok Gävleborg vol. 27 b, 1679, fol. 866.

Abrahamson berörde försenade leveranser och den 15 mars 1660 lades vid rådstugan arrest på en fordran på 100 daler Casper hade till Hans. Skälet till detta var att Casper själv dömts att erlagger 332 daler 16 öre enligt ett utslag i hovrätten. Till dess bötesbeloppet erlagts lades också arrest på en silverkanna som han hade stående hos Carl Sigfridsson. Då stadstjänaren Jöran Mattsson skulle utmäta de sakören hovrätten avdömt blev han av Casper kallad stövelknekt och överöstes med hugg och slag. Det var inte bara stadstjänaren som råkade illa ut. Även Mommornas man i Torneå Nils Olofsson Dunder beskriver i ett brev till Abraham Momma den 26 december 1660 hur han behandlats. Enligt Dunder skulle han på landsvägen vid Korpikylä ha blivit attackerad av två stråtrövare och borgare från Torneå nämligen Casper Ekman och Hindrik Håkansson. De hade överfallit Dunder för att ta ifrån honom hans varor som de hävdade var avsedda för landsköp och hade inte bara överöst honom med skamliga och ohövliga ord utan även slagit honom blodig.²⁴¹

Allt tyder på att Casper Ekman i början av 1660-talet drabbades av ekonomiska problem och att detta var orsaken till att han började processa för att återvinna gamla skulder till hustruns far och hennes förre man. Vid häradstinget den 8 december 1662 kände han till Nils Håkansson i Laivaniemi och Olof Hyninen i Karungi om skulder de hade till hans salig svärfar Hans Hindersson. Den 9 mars 1663 kände han till Hans Grape som inte levererat de 5 lispund hampa Casper köpt av honom i Stockholm hösten 1662 för 9 daler lispundet. Den 25 april 1663 var det Caspers tur att stå till svars på rådstugan för att förklara varför han inte betalt drycker han intagit på stadskällaren. Casper svarade då att han hade lika mycket att fordra av borgmästaren som han var skyldig källaren. Uppstudsigheten ledde till böter på 40 mark samtidigt som han dömdes att betala 36 daler för de drycker han intagit. Caspers försök att betala skulden med goda köpmansvaror accepterades inte av källarsvennen Henrik Hansson. Den 8 juli 1663 var Casper åter på rådstugan då Samuel Mattsson anklagade honom för att han slagit blodsår. Casper skyldes dock på att Samuel skällt honom för: *skälm, masshund, hundsfott, lappare, prackare*. Samuel fick böta 3 mark för ogrundade ord och Casper fick böta 24 mark för blodsåren.

En del av den lax Casper handlade med torde ha kommit från hans egna fisken. Bland annat uppgavs han ha tillvällat sig Nils Håkansson Pynys del i Junkkalakolken 1663. Då lantmätaren Gädda 1680 gjorde en kartering av Pynnyhemmanet i Laivaniemi, som då ägdes av Henrik Nilsson, uppgavs att fisket skulle överföras från Casper Ekman till rådmannen Carl Sigfridssons änka. Den 27 juni 1683 utfärdade borgmästare och råd i Torneå ett brev i vilket Casper Ekman ombads resa till Livland och där underliggande provinser för att gå med stamboken och samla medel till Torneå stads kyrkoreparation. Efter resan kunde Casper överlämna 1215 daler till kyrkan. Casper Ekman som figurerat i kontinuerliga rättstvister från början av 1650-talet blev på 1680-talet mera sällan förekommande i domböckerna men den 11 juli 1684 drog han upp en gammal laxaffär på rådstugan. Han krävde då prosten Torneus på en gammal skuld som bland annat avsåg lax Torneus skulle ha fått levererad till Stockholm. Torneus kunde emellertid visa upp en räkning skriven av Jürgen Bulle den 23 december 1656 som visade att Bulle på prostens vägnar betalt 36 daler till Casper Ekmans antecessor skepparen Elias Olofsson.

Den 31 mars 1688 figurerar Casper i en sista tvist på rådstugan då handelsmannen Reinhold Höijer i Arboga stämde honom till betalning av en avdömd skuld till rådmannen Henrik Henrikssons sterbhus i Stockholm. Skulden hade avhandlats vid rådstugan den 11 maj 1669 då rådmann Henrik Hansson, fullmäktigad av Reinhold Höijer i Stockholm, hade presenterat en fordran som med kapital och intresse uppgick till 790 daler 7 öre. För reglering av skulden begärde Höijer exekution på Casper Ekmans egendom utanför staden som torde ha avsett Kråklund. Samtidigt pantasatte Casper sitt laxfiske till kyrkan för 189 daler och 26 öre.

²⁴¹ RA, Momma-Reenstierna samlingen, E 2492.

Ägarförändringen på Kråklund efter Casper Ekmans död framgår av ett mötesprotokoll från rådstugan i Torneå den 6 maj 1693. Där hade då samlats borgmästaren Johan Kohre och rådmännen Mickel Jönsson, Christopher Jönsson, Hans Braas, Nils Andersson, Carl Björkman och Anders Planting för att besluta kring en ansökan av kaplanen Erik Brunnus om att de ägor *Salig Borgaren Casper Ekman, mitt emot staden i Kråkelund belägna, bebrukat, skall bli honom efterlätna till ett boställe*. Magistraten hade nyligen registrerat dessa ägor under staden - troligen efter ett exekutionsförfarande - men samtyckte till att Erik Brunnus *så länge han församlingen med gudstjänstförrättande betingar förunnas merbenämnda ägor i Kråkelund, Sal. Casper Ekman possiderat, att nyttja och bruka*. Rådman Johan Pipping synes dock ha börjat bruka gården efter Casper Ekmans död 1689, ty rådstugurätten angav vidare i texten att den bekostnad rådman Pipping haft för stängsel och gärdesgårdars upprättande skulle besiktigas av magistraten och bekostas av den nye innehavaren av hemmanet. Vid rådstugan i Torneå behandlades den 5 maj 1694 för sista gången ett ärende rörande Casper Ekman. Hans andel i Junkkalakolken som tillfallit kyrkan för dess fordran på honom löstes då under staden vilket gav kyrkan 60 daler.

Casper Ekmans efterkommande

Mantalslängden 1665 visar att Caspers hushåll bestod av borgare med hustru samt 3 pigor vilka troligen var döttrar från hustruns första gifte. I giftet med Margareta föddes åtminstone en dotter och en son, men sedan modern avlidit 1674 synes förhållandet mellan far och son ha försämrats. Av en process på rådstugan den 23 april 1677 framgår att sonen rymt till morbrodern rådmannen Henrik Hansson som uppgavs vara hans målsman. Casper beklagade sig inför rätten över att svågern borttubbat sonen trots att fadern uppfött gossen i dessa svåra år och nu väntade sig få hjälp av honom. Svågern kontrade dock med att gossen med gråtande tårar kommit till honom och alls inte blivit borttubbad som fadern hävdade. Gossen hade vidare högeligen klagat över hur jämmerligen fadern hanterade honom så att han var både döv och lemmalös. Skälet till att gossen inte ville återvända var att fadern hotat att slå armar och ben av honom då han återvände. Trots uppenbar risk för misshandel uppmanades gossen av rätten att återvända till fadern. Casper Ekman gifte sig 1675 med styrmannen Johan Mårtenssons i Gamla Karleby dotter Karin som 1697 upptogs bland broderns arvingar då han omkommit på resa till Danmark med skepparen Hans Kruus.²⁴² Bland Casper Ekmans barn ingick sonen Hans, gift med Margareta Matsdotter, som redovisades första gången i borgarlängden i Torneå 1683 och var stadens utridare 1688. Sonen Henrik, gift med Sara Larsdotter, gick in på faderns plats i borgarlängden 1690. Dottern Margareta, som gifte sig med Per Nilsson Lamb på Kurtio i Nedre Vojakkala, dog som änka den 27 januari 1747 vid en ålder av 85 år.

Kaplanen Erik Brunnus

Den nye husbonden på Kråklund, Erik Olai Brunnus, tillträdde som kaplan i Nedertorneå 1692. 1695 års rotelängd benämner hemmanet i Mattila *H. Eric Brunnus nybygge* beroende på att det för första gången införts i jordeboken. Lantmätare Kruse gjorde 1697 en geometrisk *avritning och delineation och uträkning uppå de ägor som i Torne sockens utmark som i Kråkelund uppbukade äro*. Kråklund och Granvik uppgavs då redan vara *roterade och som hemman considererade*. Olaus Erici Brunnus gift med rådmansdottern Margareta Kråka från Luleå. Olaus Brunnus fick 1749 Kråklund skattlagt som kronohemman om $\frac{1}{8}$ mantal.

²⁴² SSA, Stockholms boupteckningar 1697, sid 1355.